

811 161.2(076.5)

Ж. В. Колоїз, Н. М. Малюга, В. В. Явір

К61

A black and white photograph of a cityscape. In the background, a dense residential area with many high-rise apartment buildings is visible. In the middle ground, a large bridge with three prominent arches spans across a body of water. The foreground is dominated by a lush, green park area with many trees and bushes. The overall scene is captured from an elevated perspective, looking down towards the city and the bridge.

СУЧАСНА
українська
літературна
мова

ЗМІСТ

Передмова	9
ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФРАЗЕОЛОГІЯ	11
Багатозначність як лексико-семантичне явище	11
Різновиди та шляхи виникнення омонімів	19
Синонімія як лексико-семантичне явище	24
Антонімічні та паронімічні парадигматичні відношення	30
Склад лексики за походженням	36
Лексика обмеженого вживання. Активна і пасивна лексика	46
Семантичні та структурно-граматичні особливості фразеологізмів	56
Лексичний та фразеологічний аналіз	64

ФОНЕТИКА. ФОНОЛОГІЯ. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ	70
Класифікація голосних і приголосних фонем	70
Зміни звуків у мовленнєвому потоці	76
Фонетичні та історичні чергування	84
Склад і складоподіл. Словесний наголос	92
Графіка	98
Принципи українського правопису	105
Буквено-фонетичний та орфографічний аналіз	111
МОРФЕМІКА І СЛОВОТВІР	117
Основа слова і закінчення	117
Коренева та афіксальні морфеми	124
Афіксальні способи творення	128
Основоскладання та абревіація	133
Неморфологічні способи творення	138
Морфемний та словотвірний аналіз	144
МОРФОЛОГІЯ	150
Значення і граматичні ознаки іменника. Лексико-семантичні групи іменників	150
Лексико-граматичні категорії роду і числа іменників	154
Відмінювання і словотвір іменників	160
Лексико-граматичні розряди прикметника, його семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості	168
Формотворення та словотворення в системі прикметника	174
Числівник як частина мови. Поділ числівників на розряди	181

Відмінювання, правопис і вживання різних форм числівників	186
Відмінювання, вживання і правопис різних груп займенників	191
Морфологічний аналіз і правопис прислівників	196
Загальнодієслівні граматичні категорії	204
Способові та часові форми особових дієслів	211
Неособові дієслівні форми	218
Прийменник	225
Сполучник. Частка. Вигук. Модальні слова	236
СИНТАКСИС. ТЕКСТ. ПУНКТУАЦІЯ	242
Різновиди словосполучень. Види синтаксичного зв'язку між їх компонентами та способи вираження синтаксичних відношень	242
Предикативна основа простого двоскладного речення. Різновиди синтаксичного зв'язку між підметом і присудком	248
Структурно-семантичні особливості поширюючих членів речення	256
Односкладне речення, його предикативна основа. Морфологічне вираження головного члена в односкладних реченнях	262
Вставні та вставлені конструкції, їх структурно- семантичні різновиди	269
Відокремлені члени речення, їх різновиди та способи вираження	276
Структурно-семантичні особливості складносурядного речення	284
Структурно-семантичні особливості складнопідрядного речення	298
Складнопідрядне речення з кількома підрядними, його структурно-семантичні різновиди	311

Структурно-семантичні особливості безсполучникових конструкцій	320
Структурно-семантичні особливості складних синтаксичних конструкцій	332
Період. Надфразна єдність. Текст	339
Систематизація й узагальнення вивченого з розділу “Синтаксис. Текст. Пунктуація”	348
Список скорочень	354

ПЕРЕДМОВА

Пропонована книга є систематизованим збірником завдань із сучасної української літературної мови. Її мета — сприяти кращому засвоєнню та поглибленню теоретичних знань з мови, виробленню і вдосконаленню практичних навичок мовного аналізу. Матеріал для виконання того чи іншого завдання є індивідуальним, його дібрано з текстів художньої літератури та публіцистики.

Книга спрямована насамперед на самостійну роботу, усвідомлення й ліпше засвоєння вже розробленої і науково та методично окресленої системи знань.

Автори добирали коло питань, які безпосередньо стосуються аналізованого матеріалу, однак завжди потребують додаткових розмірковувань та висновків. Загалом вся система завдань скерована на розвиток здіб-

ностей, активізацію розумової діяльності, нешаблонне мислення, оскільки у процесі вирішення поставленого завдання слід орієнтуватися також на можливість кількаваріантного трактування того чи іншого мовного явища, і кожний з цих варіантів має бути чітко аргументований.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФРАЗЕОЛОГІЯ

Багатозначність як лексико-семантичне явище

Завдання 1

Слова наведеного тексту розподіліть на: а) повнозначні та б) службові. Усі повнозначні слова згрупуйте залежно від того, що вони означають (предмет, ознаку, кількість, дію, стан тощо). Серед слів із значенням предметності визначте ті, що позначають істоту/неістоту, мають конкретне/абстрактне значення.

Завдання 2

За допомогою тлумачних словників з'ясуйте семантику поданих слів. Визначте, які з них є однозначні, а які багатозначні. Увівши кожне слово в контекст, з'ясуйте тип його лексичного значення (номінативний, фразеологічно зв'язаний, синтаксично зумовлений).

Завдання 3

Уведіть подані слова в контексти таким чином, щоб простежити зміну типу їх лексичного значення. Поясніть, від чого ця зміна залежить.

Завдання 4

Виберіть із тексту слова, вжиті: а) у прямому значенні; б) у переносному значенні. Поясніть семантику слів, що мають переносне значення. Визначте різновид перенесення (метафора, метонімія, синекдоха). Назвіть основу метафоричних та метонімічних перенесень.

Завдання 5

З'ясуйте, які зі значень, поданих за “Словником української мови”, але розташованих довільно, є основними, а які переносними. Переносне вживання слів проілюструйте прикладами.

Варіант 1

1. Ми з товаришем поверталися з полонини. Гори були смутні; хмари перевальцем котились над верхами, обтрушуючи із сріблястої своєї вовни дрібненьку й гостру, ніби перетовчене скло, мжичку; хвилясті й примарні пасма туману стелилися під самісінькими нашими ногами, сквапно пробігали попереду (Є. Гуцало).

2. Бром, гобойст, круговий, підсипати, ятрити.

3. Брат, жити, постійний.

4. Була гроза, і грім гримів, Він так любив гриміти, Що аж тремтів, що аж горів На трави і на квіти. Грім жив у хмарі, і згори Він бачив, хто що хоче: Налив грозою грім яри, Умив озерам очі, А потім хмару опустив На сад наш на щасливий І натрусив зі сливи слив, Щоб легше було сливі (М. Вінграновський).

5. Звиватися. 1. Скручуватися, закриватися. 2. Розвиватися, маяти в повітрі (про прапор). 3. Піддесливо крутитися, упадати біля когось. 4. З'єднуючись, сплітатися до купи, разом. 5. Хитрувати, викручуватися, пристосовуючись до обставин. 6. Підніматися вгору клубами, вихором.

Варіант 2

1. Все було сиве — і швидкі летючі пасма туману, і стежка, всипана більшим і малим камінням та розбита ратицями худоби, і трава, що росла тут купчиками. Сивіли й ліси по схилах, і хмари летіли по них паруючим молоком, яке зрідка спалахувало білим сліпучим полум'ям, коли в розколині між хмарами з'являлась навдивовижу чиста й свіжа блакить (Є. Гуцало).

2. Панегірик, янтар, оригінальний, заставляти, співати.

3. Ворода, зачіпати, перший.

4. У синьому небі я висіяв ліс, У синьому небі, любов моя люба, Я висіяв ліс із дубів і беріз, У синьому небі з берези і дуба. У синьому морі я висіяв сни, У синьому морі на синьому глеї Я висіяв сни із твоєї весни, У синьому морі з весни із твоєї (М. Вінграновський).

5. *Блискати*. 1. Раптово з'являтися. 2. Раз у раз яскраво блищати, світитися, переливатися світлом. 3. Яскраво спалахувати. 4. Кидати погляд на кого-, що-небудь. 5. Уривчасто, з перервами світитися.

Варіант 3

1. За верхом знімався верх; глибоке провалля з'єднувалося з іще глибшим проваллям; смереки шуміли рівно й похмуро, ніби виповідали й виповісти не могли свою одвічну, пропахлу міцною смолою тугу; отак можна було їх слухати і день, і ніч, а потім ще один день і ще одну ніч, та й пливли б разом з їхнім вогким шелестом неквапливі думки (Є. Гуцало).

2. Ямб, котурн, блискуче, легкий, спати.

3. Борг, зачерствіти, палючий.

4. Той ліс зашумить, і ті сни ізійдуть, І являть тебе вони в небі і в морі, У синьому небі, у синьому морі... Тебе вони являть і так і замруть. Дубовий мій костур, вечірня хода, І ти біля мене, і птиці, і стебла, В дорозі і небо над нами із тебе, І море із тебе... дорога тверда (М. Вінграновський).

5. *Блідий*. 1. Без рум'янця; позбавлений природного кольору, блідавий. 2. Невиразний, недосконалий. 3. Неяскравий, слабо забарвлений.

Варіант 4

1. Може, саме отут, на лоні всеосяжної самотності, таки вдалося б проникнути у безначалля буття, бо ж про це все тут говорить — і вивернуте потріскане каміння, і давня стежка, і небо, таке близьке й зрозуміле, й сирий дух землі, й гіркувато-свіжі, по-рідному близькі запахи гірських рослин (Є. Гуцало).

2. Конус, лягти, продуцент, пустий, шукати.

3. Боліти, золотий, перо.

4. Лежать руйновища, затихли, Зозулі лет — ні в тих ні в сих. Земля — могила для загиблих. Земля — землянка для живих. І лиш сльоза з пожеж іржава Таку ж іржаву догоня — До смерті стомлена держава У плуг корівку запряга (М. Вінграновський).

5. *Виказувати*. 1. Виявляти, показувати ознаки чого-небудь (почуттів, настрою). 2. Казати, висловлювати все, що є на думці; дорікати. 3. Видавати, викривати кого-небудь, роблячи донос. 4. Видавати себе чим-небудь, робити помітним.

Варіант 5

1. У черепок налялось дощу, і тепер блискучу шматку водяної поверхні подзьобували і покльовували настирливі краплини. Вони вибивали малі ямки, потім на місці тих ямок виростали вгору швидкі бурульки, розсипались, — і так без кінця. Подув сильний вітер, і тепер на блискучій шматці зринали й гасли глибші ямки й вищі бурульки (Є. Гуцало).

2. Акут, ясний, серія, перегортати, коштувати.

3. Блудити, кисляк, палкий.

4. Пришерхла тиша — сіра миша — У жовто-білих комишах, І попелясто від кошар Вівці копитце землю пише <...> І сизий цап — іранський шах — Пришерхлу тишу тихо лиже. На сірім мурі чорний кіт Крізь білі вуса парко диха, За ним лиман синіє стиха, — Синіє осені приліт (М. Вінграновський).

5. *Викидати*. 1. Кидати що-небудь звідкись, зсередини чогось назовні або геть. 2. Виганяти кого-небудь, при-

мушувати залишати приміщення, роботу. 3. Кидати звідкись на щось. 4. Забувати, не думати про кого-, що-небудь. 5. Виключати, випускати з тексту.

Варіант 6

1. Смеркало, гливі сутінки скрадливо ступали по подвір'ю, й крізь одхилені ворота було видно стемнілий схил, на якому вже не розрізнялись окремі дерева — вони злились до купи, стояли плече в плече і стогнали спокійно, без розпачу. Мабуть, у низинах, по берегах Чорного Черемошу, вже звечоріло, а тут, на верхах, де ближче до неба, конав і не міг сконати день (Є. Гуцало).

2. Вальдшнеп, заперечний, конгрес, пожирати, тримати.

3. Блідий, класти, пам'ять.

4. Ходімо в сад. Я покажу вам сад, де на колінах в яблуні спить вітер, а згорблений чумацький небопад освітлює пахучі очі квітів. Я покажу вам сливи на сучках, що настромились, падаючи мовчки. Затисла груша в жовтих кулачках смачного сонця лагідні жовточки (М. Вінграновський).

5. *Вилітати*. 1. Бути звільненим з роботи, відрахованим з навчального закладу. 2. Дуже швидко вибігати, виїжджати звідки-небудь або кудись. 3. Летіти, покидаючи місце свого перебування. 4. Підніматися в повітря, відправлятися куди-небудь літаком. 5. Раптово випадати з чого-небудь.

Варіант 7

1. Угорі важко пливли пухнасті брудно-білі сніги, повільно перевертались то темними, то світлими своїми боками; зайшли між ялиці, і в гущавині дихнуло на нас слизьким холодом; тут майже спочіло, і верховіття над головами котилося з журавлиною впертістю, а стежка чи то сховалась у траві, чи то розпорошилась (Є. Гуцало).

2. Акорд, жовтий, карбувати, пролазити, щастя.

3. Блискавка, клепати, основний.

4. У полі спить зоря під колоском і сонно слуха думу коліскову, і сонна тиша сонним язиком шепоче саду сиву

колискову. То кажани. То кажаниний ряд заплутався у сонному волоссі ночі... Ходітьте в сад. Я покажу вам сад, його сумління покажу вам очі (М. Вінграновський).

5. Глухий. 1. Який нічого не чує або недочуває.
2. Який не прислухається до чиеїсь думки, байдужий.
3. Який нечітко чується; приглушений (про звуки).
4. Прихований. 5. Дуже зарослий, непрохідний, дикий.
6. Віддалений від культурних центрів, відсталий.

Варіант 8

1. Я слухав, як у темряві тане його голос, як у голосі спалахує й гасне ніжність. Голос, вилетівши з грудей, здавався чимось окремішнім і самостійним тут, у горах, — як і ця ніч, як вогке повітря. Це вже був не просто голос, а жива істота, яка в животворній темряві починала своє, невідоме існування, підвладне лише волі каменю й первісної тиші (Є. Гуцало).

2. Асонанс, власний, лад, прати, пропонувати.

3. Блискучий, лящати, павутина.

4. І дощ, і сніг, і віхола, і вітер, Високовольтна лінія Голгоф, На біле поле гайвороння літер впаде, як хмари, цілі хмари строф. Нове століття вже на видноколі, І час новітню створює красу. А ритми мчать — як вершники у полі. А рима віршам запліта косу (Л. Костенко).

5. Дрижати. 1. Виявляти надмірне бажання робити що-небудь. 2. Трястися від холоду, страху, хворобливого стану. 3. Коливатися, хитатися, двигтяти під впливом чого-небудь. 4. Бути нерівним, мінливим. 5. Ретельно оберігати, боятися втратити що-небудь; скупитися.

Варіант 9

1. Темрява дивилася на нас зусібіч густим некліпливим зором; гули смереки; єдине, що тут було живе, це ми і хмари, які важко котились, як і раніше; іноді здавалось, що ми блукаємо в первозданному хаосі, насиченому тліном і випарами; невидиме гілля било по грудях, сікло по обличчях; і не було цьому краю, бо не виднілось попереду просвітку (Є. Гуцало).

2. Вітерець, дівати, нетлінний, позер, хрумтіти.

3. Близький, минати, основа.

4. Був день як день, як сотні перед ним. Приймач мугикав пісеньки старі. Коли ми їхали у місто Яготин, на нас упав із неба астероїд. Вжахнувся шлях, одскочили стовпи, здійнявся пил, гальмо заскреготало. Творили обрій небо і степи, І сонце, сонце, сонце реготало (Л. Костенко).

5. *Згоряти*. 1. Знищуватися вогнем. 2. Бути охопленим сильним почуттям, бажанням. 3. Погасати, переставати світити. 4. Передчасно померати, втрачати сили, здоров'я. 5. Гинути від пекучого сонця, засухи. 6. Швидко зношуватися, псуватися.

Варіант 10

1. Уже було зовсім світло, повітря стояло в улоговині густе й сине, а ген там, оддалік, таке яскраве, наче аж лунке. Золотиста зелень смерек безшелесними широкими потоками збігла по схилах, а там, де ще лежали ранкові тіні, вона була схожа на шкуру бурого ведмедя. Окроплене живлющими променями, все навкруг здавалось лагідним, умиротворяло (Є. Гуцало).

2. Віза, ласий, пнутися, розгортати, чорноклен.

3. Білий, нагрівати, обраний.

4. Ті журавлі, і їх прощальні сурми... Тих відлітань сюїта голуба... Натягне дощ свої осінні струни, Торкне ті струни пальчиком верба. Сумна арфістко, — рученьки вербові! По самі плечі вкутана в туман. Зіграй мені мелодію любові, Ту, без якої холодно словам (Л. Костенко).

5. *Колючий*. 1. Який може колоти і колотися. 2. Який має колючки. 3. Який викликає почуття болу. 4. Який дошкульє; ущипливий; уїдливій. 5. Проникло гострий (про погляд). 6. Який різко висловлює свої думки (про людину).

Варіант 11

1. Ми їхали, то з надсадним виттям мотора пнучись угору, то повільно спускаючись униз; і Чорний Черемош спочатку плив з лівого боку, а потім з правого; і гори здавалися рівні. Із святковою легкістю, і блакитного сер-

панку було повно; часом здавалось, що дорога випорсне з-під коліс, тоді тоскно завмирало серце, і десь аж біля самісінького горла холонув раптовий вітерець, не вміщаючись у грудях (Є. Гуцало).

2. Вітати, кривавиця, порука, прийдешній, шубовснути.

3. Білет, наставляти, органічний.

4. Життя ішло, минуло той перон. Гукала тиша рупором вокзальним. Багато слів написано пером. Несказане лишилось несказаним. Світали ночі, вечоріли дні. Не раз хитнула доля терезами. Слова, як сонце, сходили в мені. Несказане лишилось несказаним (Л. Костенко).

5. *Лантух*. 1. Великий мішок з грубої тканини. 2. Велика кількість чого-небудь. 3. Неповоротка, неспритна людина. 4. Міра, що дорівнює вмісту великого мішка. 5. Надмірний прояв чого-небудь.

Варіант 12

1. Цвітуть соняшники. Озвучені бджолами, вони чомусь схожі для мене на круглі кобзи, яких земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. Живе тіло кобз, пахуче, вкрите жовтим пилом, проросле пелюстками, — світиться й золотіє, щось промовляє своєю широкою, незгасаючою усмішкою. Скільки того сміху на городі — всі соняшники сміються, веселі, але водночас по-доброму замислені (Є. Гуцало).

2. Гросмейстер, куций, передвісти, рушати, яглиця.

3. Вік, несамовитий, обхопити.

4. Пекучий день... лісів солодка млява... смага стежок... сонливиці левад... Іде гроза дзвінка і кучерява садам замлілі руки цілувать. Краплини перші вдарили об шибку. Кардіограма блиснула крива. Вітри з розгону поламали скрипку, гуде у сосен буйна голова (Л. Костенко).

5. *Моргати*. 1. Нерівномірно, переривчато світити, блимати. 2. Мимоволі швидко опускати й піднімати повіки та вії. 3. Швидко заплющуватися й розплющуватися (про очі). 4. Подавати знак рухом повіки, брови. 5. Рухаючи бровами, повіками, залицятися, кокетувати.

Різновиди та шляхи виникнення омонімів

Завдання 1

У поданих реченнях знайдіть слова, що можуть вступати в омонімічні відношення. Визначте типи омонімічних відношень між ними.

Завдання 2

Подані слова введіть у речення. Визначте, які з них здатні до омонімії, а які є багатозначними. Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3

Доведіть, що подані слова можуть вступати в омонімічні відношення, увівши їх у речення. З'ясуйте їх типи (повні/часткові; омофони, омоформи, омографи).

Завдання 4

Подані слова здатні вступати в омонімічні відношення й кваліфікуються як міжмовні омоніми. Послугуючись спеціальними словниками, доведіть або спростуйте це твердження.

Завдання 5

Знайдіть зайве слово за типом омонімічних відношень (наприклад, усі слова можуть вступати в омонімічні відношення та є повними омонімами, а одне зі слів вступає в омонімічні відношення, які кваліфікуються як часткові; усі слова можуть вступати в омонімічні відношення й кваліфікуються як омоформи, а зайвим буде слово, яке вступає в омонімічні відношення, засвідчуючи омофони тощо).

Варіант 1

1. Не було в селі парубка над Максимишиного Лукина. Високий, стрункий, як берест (Кобр.); Вирують весняні струмки, кличуть ключі журавлині (Лук.); Разом з вірою в людину в душі Франковій живе віра в світлу будучність для нашої землі. Могутнім акордом лунає та свята віра в Франковому вірші “Каменярі” (Коцюб.).

2. Могила, три, пережовувати, коли, риска.

3. Хрящ, добиратися, дати, потім, підніс, баки.

4. Верховод, пильний, добрити.

5. Ясен, люкс, червень, штоф, щур.

Варіант 2

1. Отакі мілини, або “бари”, — найнебезпечніші місця для моряків (Багм.); Над землею вставало сонце, повертався Лука в село. Може, тільки щасливий сон це? З димом горе його пішло (Павл.); За річкою, попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини (Коцюб.).

2. Термін, мул, цупкий, минати, наставляти.

3. Чайка, роботи, грудка, шахти, прем’єра, просвіщати.

4. Берест, жалкий, гостити.

5. Грамота, дуг, кум, лава, риф.

Варіант 3

1. — Та, — махнув рукою Мирон, — звиняйте, моя баба життя не дає (Стельм.); По крутих схилах балки росли буйні трави, а в самій глибині, то в одному, то в іншому

місці били джерельні ключі (Цюпа); Він підбіг до краю покрівлі і скочив униз зручно й легко, як кіт (Коцюб.).

2. Титан, ніж, навалювати, піщаник, убогий.
3. Цільний, губка, ізюм, п'яти, груба, кувати.
4. Валка, жаліти, довірливий.
5. Граф, біс, мушка, курій, фанта.

Варіант 4

1. До неї [маківки] раз у раз літа бджола, Бабок, метеликів над нею грає сила (Греб.); Цькують його собаками, Крутять назад руки і завдають козакові муки (Шевч.); Увечері десь тьохнув соловейко на листатому клену (Вовч.).

2. Загін, дорога, потужний, котитися, приклад.
3. Шашка, глава, за дачу, сага, світи, накидати.
4. Балда, часовий, грім.
5. Година, лучок, газ, сир, такт.

Варіант 5

1. В небі крутились білі мартини й чайки, а здорові білі, з червоними носами баби, неначе лебеді, вкривали купами й море, й береги (Н.-Лев.); Встають будинків силуети крізь риштовань мерехтливий гай (Сос.); І на оновленій землі врага не буде супостата, А буде син і буде мати, і будуть люди на землі (Шевч.).

2. Брати, лисичка, рух, партія, лютий.
3. Ява, держав, гали, гайка, ніс, куш.
4. Брак, чинний, живець.
5. Віраж, центр, лихо, бігунчик, туш.

Варіант 6

1. За балом бал у генерала. За генеральшею чимала Орда панів і паничів (Шевч.); Йшла [Соломія] уперто і завзято, з вірою, що її широкі й високі груди зламають усі перешкоди (Коцюб.); Тепер з одною конячкою ніхто в супрягу не приймає — хоч сядь та й плач! (К.-Карий).

2. Орден, ліра, переривати, секретар, лякливий.

3. Худий, закласти, дрік, на березі, прозорі, бергамот.
4. Вершки, неділя, грузний.
5. Досипати, відмінятися, бурити, зійти, ткати.

Варіант 7

1. Пустиня циганом чорніла: Де город був або село — І головня уже не тліла, І попіл вітром рознесло, Билини навіть не осталося (Шевч.); Ось рипнули двері, з хати вийшла жінка, почепила на ключку журавля відро, і заскрипів журавель (Стельм.); І в думках забуду, що я сирота, І думка далеко, високо літа (Нар. тв.).

2. Реакція, дуло, незграбний, ліска, набувати.
3. Ціп, двір, цеглина, звати, жили, ящур.
4. Вереск, сливки, губити.
5. Гума, ворон, люлечка, масть, фракція.

Варіант 8

1. Вона буде мовчати, а він бігатиме по чужих, а він буде любитися з тою биркою, з тою слинявою Настею (Коцюб.); Ой, скажи, дай пораду, як прожити без долі?! Як одрізана гілка, що валяється долі (Л. Укр.); Настуся з нудьги читала дуже багацько книжок, та все романів (Н.-Лев.).

2. Розряд, міна, класичний, лунати, явний.
3. Тюкати, підвал, ерик, з вати, натік, літ.
4. Виступ, охота, гиблий.
5. Хватати, урізувати, тикати, такати, обороняти.

Варіант 9

1. А Марина в сукні білій, Неначе білиця, Богу молиться та плаче. Замкнута в світлиці (Шевч.); Кажуть, що у мене порок серця і грудна жаба на ґрунті серцевої слабості (Коцюб.); Я запевняла, що людину ніщо не може так загодити, як артистична кар'єра (Л. Укр.).

2. Сім'я, пара, наказати, лунка, штучний.
3. Убирати, сталі, дружба, війни, мила, боронити.
4. Віно, калитка, глупий.
5. Боксерський, павуковий, луговий, люксовий, бергамотовий.

Варіант 10

1. Білограй звернув з дороги на стернище. Коні грузли по самі бабки (Мушк.); Вже вечір темною габою накрив всю землю з краю в край (Сос.); Усі невлад, усі назад, В усіх дома мати. А у вдови один син. Та й той якраз під аршин (Шевч.).

2. Дати, гірка, перепона, гончар, пов'язувати.

3. Шуміти, дорогою, гармонія, настав, атлас, солонцювати.

4. Вар, складний, в'юн.

5. Відшарований, досвітчаний, хмільний, поколений, щурячий.

Варіант 11

1. З моря дув сильний Вітер, не менш як п'ять-шість балів (Смол.); Його уява працює невгамовно, розвертає перед ним усе нові образи, а найрадніше чудові, тихі, ясні образи полонини, лісів (Фр.); Свідок слави дідівщини З вітром розмовляє, А внук косу несе в росу. За ними співає (Шевч.).

2. Коло, перо, коток, ласка, гробовий.

3. Шарувати, град, забіг, засипати, безкраю, яр.

4. Банька, мазати, гожий.

5. Голосити, заводити, вколоти, належатися, принукувати.

Варіант 12

1. По дорозі до хати дядько зірвав кілька квіточок браток, балабану і заніс їх тітці (Коцюб.); У багатьох начальницьких кабінетах бачили цього щуплявого аса з блідим, ніби весь час схвильованим обличчям і мовою різкою, нервовою, вимогливою (Гонч.); Зокола хата обмазана, хоч рудою глиною, та все ж рівненько (Мири.).

2. Кома, поза, ласт, виливати, терпкий.

3. Чіп, висіли, гриф, до саду, поле, ярий.

4. Баранка, зубатий, город.

5. Гостинець, люлька, корона, рись, фен.

Синонімія як лексико-семантичне явище

Завдання 1

До поданих слів доберіть синоніми. З кожним із синонімів побудуйте речення. З'ясуйте, чи є ці синоніми рівнозначними, чи мають певні семантичні та стилістичні відтінки. Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2

Поєднайте слова, добираючи відповідний синонім з поданих у дужках. Поясніть смислову та стилістичну різницю між синонімами в синонімічних рядах.

Завдання 3

Запишіть синонімічні ряди. Визначте синонімічну домінанту. Вкажіть типи стосунків між членами синонімічних рядів (семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні).

Завдання 4

Замініть кожне зі словосполучень одним синонімічним словом. Обґрунтуйте твердження, що лексема вступає в синонімічні відношення з фраземою та синтаксемою.

Завдання 5

Багатозначні слова можуть вступати в синонімічні відношення в кожному зі своїх значень. Доведіть це, замінивши виділені слова відповідними синонімами.

Варіант 1

1. Багатобарвний, завірюха, картати, палкий, ритмічність, щиро.

2. Листя (лопотіти, шелестіти, шарудіти); костюм (розтяжний, вільний, просторий); (чагарник, кущ, заросль) смородини.

3. Блищати, світліти, світитися, сяяти, променіти, ясніти; чудернацький, дивний, чудний, дивовижний.

4. Урочистий обід; висока кам'яна стіна; тісно оточувати щось; значна ширина.

5. *Багата* держава, *багата* земля, *багатий* господар, *багатий* вечір, *багата* мова.

Варіант 2

1. Багатозначно, видатний, кволість, перевищувати, різниця, фальшиво.

2. Постіль (погожий, чистий, охайний); обпиратися на (палка, ціпок, ломака); квіти (гнути, никнути, подаватися).

3. Провидець, пророк, провісник, віщун, ясновидець; нестямний, навіжений, навісний, шалений.

4. Викликати хвилювання; кругле оптичне скло для одного ока; густо обмотувати чим-небудь; в'язке болото.

5. *Свіжий* хліб, *свіжа* газета, *свіжа* сорочка, *свіжа* капуста, *свіже* молоко.

Варіант 3

1. Бадилля, завзятий, лагодитися, пасовище, родючий, тихо.

2. Погода (похмурий, понурий, сумний); брови (фарбувати, малювати, красити); на обличчі (складка, зморшка, борозенка).

3. Яскравий, осяйний, блискучий, яркий, сліпучий; обман, шахрайство, обдурювання, ошуканство, крутість.

4. Стебло трав'янистої рослини; металевий грошовий знак; стати жорстоким; ряд полиць для книжок.

5. *Новий* день, *нове* плаття, *нова* стаття, *новий* президент, *нове* слово.

Варіант 4

1. Балаканина, дужий, лагідно, палати, розвалювати, торговець.

2. Заробіток (марний, худий, мізерний); навчатися (успішно, вдало, щасливо); важко (повалитися, простягнутися, гупнути).

3. Вибалок, виярок, видолинок, байрак, балка, ярок, улоговина, переярок; скубати, сіпати, смикати, шарпати, тіпати, термосити.

4. Зигзагоподібна електрична іскра; дуже подібні краплі води; хірургічне втручання; кидати зерно в землю.

5. *Стара* людина, *старі* часи, *старий* парубок, *стара* стіна, *стара* картопля.

Варіант 5

1. Безділля, елегантний, межувати, палиця, розбіжний, тісно.

2. Слово (вправний, цілкий, влучний); з шумом (бебехнутися, брязнути, грюкнутися); в горі (відрада, радість, розрада).

3. Видимий, очевидний, явний, неприхований, відкритий; прудкість, хуткість, швидкість, скорість, бистрота.

4. Облога міста; земельне володіння поміщика; засновувати що-небудь; вирок суду.

5. *Бідний* чоловік, *бідний* одяг, *бідна* доповідь, *бідні* діти, *бідний* візерунок.

Варіант 6

1. Беззмістовний, говорити, майно, очевидець, роз'єднувати, сумирно.

2. Матеріальні (перешкоди, труднощі, ускладнення); колектив (складати, формувати, утворювати); земля (урожайний, хлібородний, плодоносний).

3. Юнак, молодик, хлопець, легінь; кульгати, шкутильгати, кривуляти, дибати, шкандибати.

4. Переривати чий-небудь сон; самка лиса; стати сліпим; водний потік.

5. *Чиста* кімната, *чиста* білизна, *чисті* руки, *чиста* душа, *чистий* звіт.

Варіант 7

1. Безперервний, видужувати, обмова, пагін, рухливий, спільно.

2. Пилом (накриватися, угортатися, припадати); (удосконалення, поліпшення, підвищення) кваліфікації; вчинок (лицемірний, штучний, фальшивий).

3. Розпадина, розколина, тріщина, щілина, шпара; стрілчастий, шпичастий, гострий, кінчастий, гострокінцевий.

4. Кип'ятити у воді; ароматична смола; перша весняна квітка; виоране поле.

5. *Білий* папір, *біле* волосся, *біла* пляма, *білі* ночі, *біле* м'ясо.

Варіант 8

1. Безмежний, веселун, набриднути, одностайно, саможестивість, соромливо.

2. Кімната (місткий, просторий, об'ємистий); слухати (пильно, чуйно, зосереджено, уважно); в чоботи (одягатися, убиратися, наряджатися).

3. Відвертий, щирий, щиросердний, чистосердний, нелукавий, прямий, прямодушний; попихати, штурхати, тручати, штовхати.

4. Черговий сторож в установі; маля кішки; різати на частини; запаси чого-небудь.

5. *Добрий* день, *добрі* люди, *добре* ставлення, *добра* душа, *добре* здоров'я.

Варіант 9

1. Безрозсудний, верховодити, недолугість, одвічний, сердити, смачний.

2. Корову (страчувати, бити, колоти); привертати (увага, зацікавлення, зосередження); страх (тривожний, панічний, неспокійний).

3. Визублений, зазублений, щербатий, надколотий; сікти, шмагати, хльостати, періщити, лупцювати.

4. Короткочасний спалах вогню; висока водяна рослина; безладно переплітати що-небудь; перевірка законності діяльності.

5. *Велика* кімната, *велика* людина, *велика* вода, *велика* літера, *великий* шлях.

Варіант 10

1. Безсилий, вередувати, підлість, обрій, скромний, славити.

2. На душі (заклопотано, турботно, тривожно); грушу (трусити, хитати, двигіти); (трудність, важкість, складність) на серці.

3. Щезати, губитися, пропадати, зникати, розпливатися; жорсткий, цупкий, шорсткий, шершавий, шерехатий.

4. Виростити з любов'ю кого-небудь; твір живопису; закінчувати цвітіння; цінна рідкісна річ.

5. *Високі* гори, *висока* стеля, *висока* проба, *високий* гість, *високий* голос.

Варіант 11

1. Безумство, велетенський, нашттовхуватися, обійстя, скрутний, сміятися.

2. На серці (переполох, неспокій, паніка); руки (тріскатися, розколюватися, репатися); хвороба (довготривалий, довголітній, затяжний).

3. Лящати, тьохкати, щебетати, джерґотати, цвірінькати; штучний, вимушений, нещирий, роблений.

4. Звільнення на певний час від роботи; самосвітне небесне тіло; розмальоване яйце; вчинки заради розваги.

5. *Золотий* перстень, *золота* промисловість, *золота* осінь, *золоте* слово, *золоте* серце.

Варіант 12

1. Бешкетувати, вада, нишком, обачний, слухність, смеркатися.

2. Гілки (лускотіти, хрускотіти, тріскотіти); (однозначність, однаковість, правильність) перекладу; справа (непроглядний, темний, неясний).

3. Удаватися, фортунити, вестися, везти, таланити, щастити; гудіння, стугоніння, стукіт, гуркіт, шум.

4. Голосно говорити; існування всього живого; рідка приправа; велике зусилля.

5. *Лихі* люди, *лихе* око, *лиха* година, *лихе* слово, *лихий* собака.

Антонімічні та паронімічні парадигматичні відношення

Завдання 1

До поданих слів (чи окремих їх значень) доберіть антоніми. Доведіть можливість семантичних протиставлень цих слів.

Завдання 2

У поданих реченнях знайдіть слова, які вступають (здатні вступати) в антонімічні відношення. Назвіть їх різновиди (загальнономовні/контекстуальні). Дайте їм характеристику за частиномовним вираженням та за формою (слово, словосполучення).

Завдання 3

Вкажіть на семантичні та стилістичні особливості поданих сполучень слів. Яке відношення вони мають до антонімії? Увівши подані конструкції у речення, з'ясуйте їх художні особливості.

Завдання 4

З'ясуйте значення поданих слів-паронімів. Складіть із ними речення. Поясніть їх стилістичні особливості.

Завдання 5

Поєднайте слова, добираючи відповідний паронім з поданих у дужках. Поясніть семантичні особливості кожного з паронімів.

Варіант 1

1. Аргументувати, безлад, в'ялий, наостанку, такати, щирий.

2. Навколо ставка — верби густим вінком. Тільки тоді вони були тоненькі, рівні, а тепер товсті, погнуті, в рижих дуплах (Тют.); Де м'яко стелять, там твердо спати (Нар. тв.); Цей чоловік нікому не винен: у того позичить, а тому віддасть (Нар. тв.).

3. Набратися, як борщу на шило; сліпо дивитися.

4. Утаємничений, таємничий; адресант, адресат; говіркий, говірковий.

5. Канава, площа, земля, канал (зрошувальний, зрошуваний).

Варіант 2

1. Брутальний, горе, зводити, нарізно, рівний, ярмо.

2. Зрештою між уявним і дійсним завжди існуватиме якась невідповідність (Риб.); На віку, як на довгій ниві, всякого трапиться, всякого хліба скуштується — і твердого, і м'якого (Нар. тв.); Колос повний гнеться до землі, а пустий догори стирчить (Нар. тв.).

3. Квапитися, як свекор до пелюшок; чемний нікчема.

4. Усмішка, посмішка; вихідний, висхідний; авторитарний, авторитетний.

5. Час, людина, мета, вантаж, вчинок (корисливий, корисний).

Варіант 3

1. Галасувати, жадоба, мізерність, нікчемний, розважливо, умерти.

2. Довго не свари, бо хвалити не буде коли (Нар. тв.); Лінивому і будень свято; і будень і неділя — лінивому все безділля (Нар. тв.); З трохи незграбної, легковажної і пустотливої дівчини вона перетворилася на красиву і поважну жінку (Шовкопл.).

3. Знатися, як цап зі скрипкою; гіркий мед.

4. Причинний, причиновий; вид, краєвид; авантюристичний, авантюрний.

5. Обличчя, олівець, порох, вапняки, породи (крейдистий, крейдяний).

Варіант 4

1. Зв'язувати, міць, нормальний, печально, самолюбство, урочистий.

2. Хвалячи — продають, а гудячи — купують (Нар. тв.); Не випадковий і головний герой поеми — старий майстер, який прожив просте і водночас складне у своїй простоті життя (Олійн.); Передні колеса кінь везе, а задні — самі котяться (Нар. тв.).

3. Потрібен, як сироті трясця; бачити, як сова вночі.

4. Приморозки, заморозки; військовий, военний; жилавий, жильний.

5. (Збірка, збірник) диктантів, поезій, новел, наказів, законів.

Варіант 5

1. Вивіз, радісно, злидений, притягати, симпатія, рабство.

2. Хто горя не бачив, той і щастя не знає (Нар. тв.); Лиха та радість, по котрій сум наступає (Нар. тв.); Люди, які розмінюють свої почуття направо й наліво, по-моєму, зрештою, мусять відчувати себе злидарями (Гонч.).

3. Живі мертвяки; гарно, як собаці в ярмарок.

4. Поверховий, поверхневий; гривня, гривна; вертикал, вертикаль.

5. Чистота, світогляд, погляд, пристрій, учень (ідеалістичний, ідеальний).

Варіант 6

1. Відкидати, гігант, жартівливо, моторний, сором'язливий, убогість.

2. Швидкий повільного завжди дожене (Нар. тв.); Ранній пар родить пшеничку, а пізній — метличку (Нар. тв.); Продовжує спонукати і підтримувати, дозволяти й захищати, діяльно втручається повсякчас в життя своїх бійців (Гонч.).

3. Вчені неuki; треба, як собаці чоботи влітку.

4. Пам'ятка, пам'ятник; житловий, жилий; буран, бурун.

5. Племена, уряд, нація, мови (індіанський, індійський).

Варіант 7

1. Вічність, геніальний, занепад, спільно, тішитися, просторий.

2. Умієш бруднити, уміє і чистити (Нар. тв.); З рівних деревбудівлі будують, а кривими в печах топлять (Нар. тв.); Скільки разів, Андроне Потаповичу, з високих, середніх і низьких трибун говорив ти про селянське щастя? (Стельм.).

3. Криком німувати; потрібен, як болячка на лоб.

4. Особовий, особистий; духівництво, духовенство; будівельний, будівничий.

5. (Активізувати, активувати) молекули, діяльність, роботу, ферменти.

Варіант 8

1. Залазити, ґрунтовний, існування, праворуч, розвиток, щезати.

2. До панського двору ворота широкі, та з двору вузькі (Нар. тв.); Голодний ситого, а ситий голодного не розуміє (Нар. тв.); У мене он за синами душечка болить, ані вдень, ні вночі жура не пускає (Тют.).

3. Культурне здичавіння; триматися, як пісок на вилах.
4. Натхнений, натхненний; звичайно, зазвичай; адаптація, адаптація.
5. Роль, зв'язок, засіб, шляхи (комунікативний, комунікаційний).

Варіант 9

1. Безладдя, граціозний, журитися, серйозно, нехить, співзвучність.
2. Щастя розум відбирає, а нещастя повертає (Нар. тв.); По росі на травиці, по якихось своїх таємничих прикметах вгадує Оленчук, де солодка проб'ється вода, де гірка (Гонч.); Сухий березень, теплий квітень, мокрий май — буде хлібу урожай (Нар. тв.).
3. Щасливі нещасливці; треба, як сліпому дзеркало.
4. Недоторканий, недоторканий; замерзнути, змерзнути; вдача, удача.
5. Матеріал, журнал, книга, цитата (ілюстративний, ілюстрований).

Варіант 10

1. Лінивий, безсмертя, довічно, розпочинати, темрява, щільний.
2. Усякі люди трапляються на містку: і щедри, і скупі, і веселі, і сумні, і мовчазні, і говірки (Стельм.); Молодий кінь — до бою, а старий — до гною (Нар. тв.); Зима одягає, а літо роздягає (Нар. тв.).
3. Треба, як лисому гребінь; скучати, як собака за києм.
4. Нездійснений, нездійснений; зрівняти, порівняти; гранатний, гранатовий.
5. Багатство, урок, зв'язок, виклад, виступ (змістовий, змістовний).

Варіант 11

1. Стартувати, спекота, рясний, нестача, набіло, бездонний.
2. Скупий складає, а щедрий споживає (Нар. тв.); Хай не заховається від нашого ока ні явний, ні притаєний

ворог (Тют.); Порожня бочка гудить, а повна мовчить (Нар. тв.).

3. Пристати, як горбатий до стіни; дзвінка тиша.

4. Міркування, розмірковування; індійці, індіанці; абсолютистський, абсолютний.

5. Теорія, прилад, помилка, матеріалізм, система (механістичний, механічний).

Варіант 12

1. Благо, гулівер, збавляти, помилковий, сумно, сезонний.

2. Щире слово — теплий промінь, нещире слово — гострий ніж у серце (Нар. тв.); Дюма-син сказав: “Твір, котрий читають, має теперішнє, твір, який перечитують, має майбутнє” (Олійн.); Що в порядку лежить, само в руку біжить, а в безладді і коня знайти важко (Нар. тв.).

3. Заробив, як Хома на вовні; бідний багач.

4. Людний, людяний; кампанія, компанія; абстрактність, абстракція.

5. Інструмент, пора, пісні, заробіток (жнивварський, жнивний).

Склад лексики за походженням

Завдання 1

З поданих текстів выпишіть слова, що належать до споконвічно української лексики, і слова, що є лексичними запозиченнями. Споконвічно українську лексику диференціюйте на: а) успадковану зі спільноіндоевропейської прамови; б) утворену від спільнослов'янської основи; в) спільносхіднослов'янську; г) власне українську. Назвіть специфічні особливості кожного з різновидів лексики української мови з погляду походження.

Завдання 2

З поданих текстів выпишіть слова, що належать до лексичних запозичень. Визначте джерело запозичення. З'ясуйте, які з іншомовних слів є запозиченими, а які виникли в українській мові на основі іншомовних слів за допомогою словотворчих засобів.

Завдання 3

Визначте, до якого розряду лексики з погляду походження належать подані слова. Поясніть їх семантичні, фонетичні й словотворчі особливості.

Завдання 4

Користуючись словником іншомовних слів, поясніть походження поданих слів та з'ясуйте, які фонетичні та морфологічні зміни в них відбулися. Вкажіть, які з цих слів є власне запозиченнями, а які утворилися на українському ґрунті з іншомовних основ.

Завдання 5

До наведених слів і словосполучень доберіть іншомовні відповідники (наприклад, *вступник* — абітурієнт; *застаріле слово* — архаїзм). З'ясуйте, які з наведених слів є кальками і з яких мов.

Варіант 1

1. Ось вона стоїть, українська хата, в якій народ наш не шукав захисту від безмірності історії, бо мав душу нелякливу й вільну, хата, з якої вийшли Тарас Шевченко і Павло Попович, сини землі нашої, що сягнули зір силою свого духу... Ця земля — вся наша, з усіма її щедротами, багатствами і плодами. Ми теж плоди землі своєї, часом бунтівливі, непогамовні, часом нерозважливі, часом не виправдано забудькуваті (П. Загребельний).

2. Художній текст складний і багатоплановий. Завдання його інтерпретації — виявити максимум закладених у ньому думок і почуттів художника. Задум автора втілений у творі і тільки з нього може бути реконструйований. Саме це завдання є основним для інтерпретації тексту, яка може бути витлумачена як освоєння ідейно-естетичної, смислової та емоційної інформації художнього твору, що здійснюється шляхом відтворення авторського бачення і пізнання дійсності (А. Загнітко).

3. Нероба, контекстуальний, істина, лекція, ревун, зелененький, предтеча.

4. Абзац, галерейний, деблокувати, жокей, модернізація, інавгурація, ретушувати.

5. Найнижчий науковий ступінь; правова сфера; невелика пласка валіза; видатний успіх; зображення на екрані; заупокійне богослужіння.

Варіант 2

1. Колись хустки в Україні вишивалися шовком, сріблом та золотом. Якщо вишивали шовком, то найбільше використовували червоних, синіх, зелених, жовтих та рожевих ниток. Зрідка траплявся і чорний колір. Сині нитки ніколи не використовувалися, тільки в поєднанні з червоними. Орнамент на хустках був колись переважно геометричний, а з XVIII століття, навпаки: для хусток, як і для рушників, увійшов у моду рослинний орнамент — стилізовані квіти рожі, васильків, гвоздик (О. Воропай).

2. Ця сфера [інтерпретація тексту] філологічних студій, у якій синтезовано виявляються літературознавство і лінгвістика, розпочиналася як герменевтика. У наш час ця галузь відома як Новий критицизм у США та Практичний критицизм в Англії. Інтерпретація художнього тексту вимагає усвідомлення творчого задуму автора і правильного тлумачення смислової значущості кожного його компонента (А. Загнітко).

3. Плаксії, ідіоматичний, храм, ренесанс, мазунчик, гончарук, апостол.

4. Абонемент, гакабортний, конотація, ксерокс, пасувати, стаціонарний, юрисконсульт.

5. Основа, опора, підґрунтя чого-небудь; переносне житло деяких кочових народів; гербознавство; герб племені із зображенням тварини; приховані зловмисні дії; морський розбійник.

Варіант 3

1. Пароплав ішов швидко, та Надії здавалося, що він посувається надто повільно. Здавалося, коли б можна зійти на берег, вона вже давно майнула б через оті кручі й долини, оповиті теплотою червневої ночі, і пішки скоріше б дісталась додому. Дивне буває у збудженій жіночій душі: адже не вперше оце Надія після розлуки повертається у свою родину — за роки навчання не раз їй доводилось отак пароплавом їхати на канікули чи у відпустку (Я. Баш).

2. Основним засобом актуалізованого контексту є повтор актуалізованої одиниці і порушення передбачуваності її розгортання і безпосереднього оточення. Повтор актуалізованої одиниці виступає текстотвірним засобом, який концентрує навколо себе всі інші компоненти. У письмовому тексті значущими виступають різноманітні фонографічні реалізатори авторського задуму, що на рівні усного мовлення позбавлені свого навантаження, особливо графічні (А. Загнітко).

3. Інкубаційний, прах, слинько, реформа, гончаренко, мазій, вождь.

4. Аблаут, болеро, галактичний, ідеалізувати, макро-система, органічний, титулувати.

5. Речі, вантаж пасажира; підліток на судні; витонченість; тулуб людини; урочиста церемонія введення на посаду глави держави; переворот, несподіване лихо.

Варіант 4

1. Починаючи з досвітку, цілий ранок над радгоспом гуркочуть літаки. Літаки володіють піднебессям, а низько над радгоспними землями білокрила армія чайок наступає на кузьку. З ранньої весни побачиш цих птахів у степу; трактор оре, а вони в'ються за ним білою заметільлю, йдуть попаски за плугами, визбирують із ріллі хробаків. Та найбільше роботи їм зараз, коли хліба стоять у наливі, коли не-нажерна кузька пластмасово поблискує всюди на колосках, випиваючи з них молоде молочко (О. Гончар).

2. Для усної комунікації суттєвими постають різноманітні паралінгвістичні засоби актуалізації думки та висловлюваної інформації. Зміна шрифту й ущільнення ряду графем відображають зміну інтонації і логічного наголосу, тобто виконують функції передачі емоційного стану мовця в момент мовлення. Дефісація переважно є засобом зображення великого переживання персонажа, курсив передає інтенсифікацію (А. Загнітко).

3. Асфальт, референдум, ієромонах, лежебока, височенний, гарнесенький, златоглавий.

4. Абітурієнт, генеалогічний, емблема, десантувати, метаморфоза, саркофаг, ювелірний.

5. Порухнення ритму роботи серця; майстер, що виготовляє вироби з дорогоцінних металів; державний символ; приміщення для стрільби; багатостулкові віконниці; пояснення до тексту.

Варіант 5

1. Власне, ніякої криниці в дворі немає, а внизу за городом, що спускається до левади. Мабуть, воду беруть ще з тих часів, які губляться в мороці забуття, бо криниця стара, і вже за пам'яті Нестора Івановича обвалювалась-чистилась не один раз. Весною та влітку ходять люди по воду межею, а восени, коли збирають городину, то по скопаному, а взимку, звісно, протоптують доріжку через сніг. Вода там глибоченько, зате холодна, чиста, смачна (Є. Гуцало).

2. Текстова організація на лексичному рівні є специфічною, що особливо є помітним у функціональному статусі синсемантичної лексики. Займаючи в загальному словниковому фонді до одного відсотка слів, синсемантична лексика покриває майже половину всіх слововживань тексту. До таких частотних лексем належать займенники, прийменники (аналітичні синтаксичні морфеми), сполучники, частки. Займенники вказують на розподіл функціональних статусів у комунікативній побудові, інтимізують мовлення, наповнюють його емоційно-експресивним забарвленням (А. Загнітко).

3. Дитинча, схематизм, титул, несун, квіточка, раб, сотворитель.

4. Абонент, гідроакустичний, ідентифікація, конкретизувати, лінгафонний, об'єкт, ямб.

5. Талісман, якому приписують надприродну силу; рішуча атака; роздягальня; зразок; штучна міжнародна мова; працівник транспорту.

Варіант 6

1. Ледь-ледь збиралося на досвіт, і мати, вмившись, зодягали чисту сорочку, підв'язувалися карунковим, вишитим у хрестики фартухом і вилазили на лежанку.

Крізь просоння чув її лагідну приповідку: “Ну ось і зійшов святець, аж віко підпер!” Невдовзі досвіткове помешкання освітлювалося живими зайчиками — нараз спалахували сухі дрівця, потріскуючи голосними пострілами, і коли полум'я лизало своїм язиком челюсті, піч гоготіла (В. Скуратівський).

2. Широким діапазоном текстоутворення характеризуються синсемантичні сполучники, подекуди цього статусу набувають й автосемантичні сполучні засоби. Найчастотнішим з-поміж усіх сполучних засобів виступає сполучник сурядності *і*, актуалізація якого в художньому тексті досягається завдяки повтору. Повтор сполучного слова в стилістиці здобув назву полісиндетон. Крім повтору, актуалізація сполучника здійснюється за умови його приєднувального використання в ініціальній функції (А. Загнітко).

3. Апокрифний, шейпінг, вражий, забіяка, столярчук, носій, грядущий.

4. Абориген, гідрографічний, дебатовати, мадригал, лагуна, оксиморон, шлягер.

5. Виконавець ролей; адміністративне покарання у вигляді грошового стягнення; військові частини; завдання, що має коротку стандартну форму; заключна частина твору; стандартний пристрій для перевезення вантажів.

Варіант 7

1. Я, підсукавши калоші, біг на кінець городу, щоб наламати широких капустияних листків. За цей час в оселі уже стояв паркий дух. На ліжкові, засланому простирадлом, а поверх іще й рушником, пузатилося кілька кругленьких паляничок. Мати були вся в роботі — легкими помахами рук вони вигвалтовували опецьок тіста, вмокали у воду руки, щоб воно не прилипало, й, перекидаючи з однієї долоні в другу, формували круглу, наче сонце, хлібину (В. Скуратівський).

2. Автосемантична лексика, на відміну від синсемантичної, спрямована на відтворення через власну семантику закономірностей об'єктивного світу, поданих через власне авторське бачення. У межах тексту, крім влас-

ного лексичного значення, вона може характеризуватися емоційно-оцінною семантикою. Носіями такого значення виступає переважна більшість якісних прикметників. Насиченість тексту останніми засвідчує авторську деталізовану кваліфікацію та оцінку певних явищ і подій (А. Загнітко).

3. Тираж, сонько, вознестися, вайлуватий, дівчинонька, бондарчук, благовість.

4. Абревіатура, дегазація, жонглювати, лазер, нотаріус, релевантність, цитрусові.

5. Одночасне сполучення кількох звуків різної висоти; гвинтоподібний стрижень для відкорковування пляшок; невелике композиційно завершене художнє зображення; розправа; короткий сатиричний вірш; естрадний артист, який оголошує номери концертної програми.

Варіант 8

1. Доки мати викачували останню, що призначалася мені, паляничку, я біг за лопатою і, внівши, приставляв її до припечі. Розіславши капустяний листок поверх ясевого язика лопати, вони змащували його олією або при-трущували борошном й усаджували хлібину. Біле тісто паляниці нараз обдувало гарячим духом печі. Нагнічені челюсті покліпували, наче в безмісячну ніч зорі, іскорками розжареної сажі здригався жар (В. Скуратівський).

2. Емоційно-оцінне значення інколи ототожнюється з експресивним. Синтезуючись, ці значення характеризуються власним спектром вияву. Основна функція емоційно-оцінного значення полягає в бажанні мовця виразити себе, а завданням експресивного значення є вплив на адресата. Експресивне значення притаманне усім тропам, у яких експресія створюється за рахунок контекстуального висування тропейного слова, пор.: статус метафоричних і метонімічних словосполучень (А. Загнітко).

3. Вербиченька, брань, центуріон, просодичний, рибонька, ткаченко, воздати.

4. Авангардизм, дебютувати, емфатичний, комікс, модифікація, руни, схематичний.

5. Лікування і загартовування повітрям; вітрильне

морське судно; невелика затока; причина, що спонукає до дії; виїзд; мистецтво приготування страв.

Варіант 9

1. Слалась у далечінь прадавня річка, несучи в своїх берегах розплавлену небесну голубизну, несучи розілляте сонце, переблиски його живі, срібні. Слалась у далечінь вічною незабгненою мелодією, звучання якої — радісне, урочисте — можна було, здається, почути, тільки слід було тонше настроювати свій слух. Вода мерехтіла, вода світилась різними барвами, вода міняла настрої, де всміхалась по-дитячому щиро, а де стриманіше, вода наче пісню співала весь час (Є. Гуцало).

2. Суттєвим у тексті виступає також соціолінгвістичне значення слова, що пов'язане з етнічною самобутністю народу, його побутом, освоєнням реалій об'єктивного світу. Соціолінгвістичним статусом може характеризуватися і міфологія. Соціолінгвістичне значення входить у семантичну структуру слова, інколи соціолінгвістичне значення залежить від ідеологічного спрямування мовців. Це так зване ідеологічне значення (А. Загнітко).

3. Шантаж, радикальний, глашатай, рвач, кравчук, малесенький, ієрей.

4. Адміністратор, декада, епістола, концентрувати, пластичність, суфлер, титульний.

5. Ритмічна гімнастика; орган управління військами; футбольні черевики; невеликий кинджал; духи природи; прислуга.

Варіант 10

1. Вона вдягла чисту, майже нову сукню і була врочиста, уся зібрана й навіть натхненна, коли він перший раз почав записувати. Магнітофон був їй байдужий, вона не боялася його, тримала в долоні мікрофон, як звичне щось — те, до чого віддавна призвичаїлась у побуті, але, поглядаючи на сина, ніяковіла, тихий рум'янець узявся на щоках, і таки було те, що називається натхненням — воно прозирило з очей, з голосу, з легенького поруху уст (Н. Бічуя).

2. Важливість адекватного сприйняття соціолінгвістичного значення слів з особливою яскравістю виявляється при перекладі. Адресоване своєму національному читачеві і функціонуючи в національно-мисленнєвому контексті, слово сприймається автоматично і не вимагає ніяких пояснень й уточнень, мотивацій, оскільки його семантичний обсяг співвідноситься з конкретним контекстом і відповідно до цього контексту інтерпретується (А. Загнітко).

3. Фамільярний, удавач, пастораль, возлюбити, стельмах, здоровенний, влада.

4. Ад'ютант, деривація, журнальний, конверсія, модернізувати, пантоміма, схематизм.

5. Відправник, той, хто відсилає поштове повідомлення; вид печатки; керівник підприємства; лікувальна установа, що має постійні місця; нормативна формула; прозоре оптичне скло.

Варіант 11

1. Стежина до маминої хати петляє через город. Усе тут до болю знайоме: он дбайливо опоряджена розорастьобнула через картоплю — здвобіччя висаджені кущики квасолі, а між ними поважисто розплелося гарбузове гудиння, на видолинку густою порослю буяє морква, сизіє тугими голівками капуста, густими листочками пішли у зріст буряки... Усе довкола живе неньчиною присутністю (В. Скуратівський).

2. Стилiстичне значення слова виступає одним з основних засобів відображення ситуації і створення загального тону викладу, при цьому воно фіксується у словнику як примітка, не будучи компонентом дефініції слова. Примітка сигналізує про коло комунікативних призначень слова, силу його експресії. Ефект використання стилістичного значення слова може бути прямим, за умови використання слова у його "власній" ситуації, і зворотним, якщо стилістичне значення одного регістру попадає в ситуацію іншого (А. Загнітко).

3. Калиновий, просодія, броня, мутація, матусенька, козачук, благо.

4. Аеробус, дериватор, ідеографічний, епілог, колегіальний, модифікувати, серафими.

5. Керівник установи; накладне волосся; вищі аристократичні кола; кількісний облік масових явищ; певна, точно виміряна кількість; рідкий соус з оцтом.

Варіант 12

1. В лісах теж відчувалася хода весни. Під деревами вже глибоко осів сніг, інколи біля відхуканих окоренків проглядали цупкі зелені хрещики барвінку або червоनावі прутики тамариксу, а на тлі сірих замшілих дубів перегойдувалося червоне мереживо березових гілочок. На них іще тільки намічалось крихітне сім'я веснянок, які потім аж накипають на кожному молоденькому паростку. В долині біля обсмиканого, схожого на гриб стоггу заспівали жайворонки (М. Стельмах).

2. Кожне вживання слова сприяє нарощенню ним смислів, тобто розвитку особливої, релевантної тільки для певного тексту семантичної структури повторюваного слова, яка на відміну від словниково запрограмованої структури характеризується індивідуальністю і не може бути відтвореною у своїй цілісності в інших текстах, що й засвідчує її контекстуальну закріпленість. Це в першу чергу торкається слів ключових і тематичних, специфіка яких відображена в їх назвах (А. Загнітко).

3. Хризантема, ялиця, возвеличити, атицизм, злющий, дрібненький, глава.

4. Алгоритичний, конференція, нейтралізм, пантори-ма, саркастичний, чайнворд, тріумф.

5. Шукач сумнівних ризикованих пригод; злочинна діяльність; урочисте відкриття художньої виставки; особа, що фінансує певний захід; положення, що вважається незаперечною істиною; військовий або цивільний формений одяг.

Лексика обмеженого вживання. Активна і пасивна лексика

Завдання 1

З поданих контекстів випишіть лексеми, обмежені щодо вживання (діалектизми, професіоналізми, терміни, жаргонізми, арготизми). З'ясуйте їх значення та стилістичні особливості.

Завдання 2

За допомогою тлумачних словників визначте семантику запропонованих слів, складіть з ними речення. Яку кваліфікацію мають ці слова з погляду їх уживання?

Завдання 3

Наведені слова в тлумачному словнику подаються з позначкою "заст." (застаріле). За допомогою контексту покажіть їх функціональні особливості.

Завдання 4

З поданих контекстів випишіть лексеми, що знаходяться в пасивному вжитку (архаїзми, історизми, неологізми). З'ясуйте їх значення. До архаїзмів доберіть відповідні слова з активного фонду української мови.

Завдання 5

З поданих контекстів випишіть індивідуально-авторські неологізми, або okazіоналізми. З'ясуйте їх структурно-семантичні та стилістичні особливості.

Варіант 1

1. Майстер дістав зі своєї тумбочки жерстяну викройку, наклав її на лист заліза, що ми виправили з гільз, і обвів кругом тоненьким шильцем (Тют.); До куреня зайшов військовий шапар Олекса Кобеняк і сказав, що він уже відіслав “Трицькові Нечесі” дванадцятку дерев’яних козацьких ложок, вербові ваганки і стябло (Чапл.); Вам би їхать. А то як залле, то з тим мациклетом до заморозків будете тут сидіти (Дудар).

2. Гладишка, цибатий, колешня, сусік, рантух.

3. Сухота, гамарник, гуральництво.

4. Решта партій у парламенті якраз закінчують запрошувати, агітувати, купувати, примушувати вступати до своїх фракцій безпартійних депутатів-мажоритарників (Газ.); Кожному з шах-заде, коли вони покидали Топкапи і вирушали до визначених їм султаном провінцій, одразу давався свій власний двір: візир, імам, дефтердар (Загреб.); Фортеця була обнесена валами сажнів десять заввишки, з бастіонами на чотирьох рогах (Панч); Волею повсталих події висунули наперед Косінського з його реєстровцями, і він гетьманував (Ле).

5. Бач — розсвітається зориво, Хай і на смерть, аби — вперед (Стус); Голодні хлопці йшли в атаку, У п’яту йшли, в дев’яту йшли. Кинджально кулемет татакав (Литв.); Вона мене оболесила, вона мене занадсонила — Мені ж здавалось, що підійме мене до вершин (Семенко).

Варіант 2

1. Основними діючими речовинами трави горицвіту весняного є: адонітоксин, цимарин, сапоніни, адомідозид, адонідолова кислота (Мамч.); Та ще й піч, цегляна споруда, обсипана сивим попелом, замостила собою більш, як півльоху, — на заваді була (Чапл.); Я один

журнальчик роздобув не наш, “Плебей” називається, то їхні місісіпочки проти нашої училки як кози. Хлопці біля неї закрутилися, як мишва на торшері (Криж.).

2. Бузівок, плескач, звяга, стугнити, мертвовід.

3. Столовник, виведенка, личина.

4. Це декларативно фахове видання адресоване саме тим, хто знімає, продюсує, виготовляє, прокатує й аналізує фільми (Газ.); А хто змалював наших босоногих мадонн із сапкою в руках чи серпом на плечі та дитям біля персів, що знали не шовки, а лише нерівне, шорстке полотно? (Стельм.); В Махнівці був укріплений замок, до замка тулився монастир бернардинів (Панч); Пані Баличина дістала шкіряну торбинку, наповнила її золотими дукатами й міцно зав’язала ремінцем (Тулуб).

5. В лимані місячним купає ноги ніч, А руки горнуть світла зорепасма, Обтрушуються локони окрасні (Мирсл.); А дві донечки — вмиті суніці — Повнощого крізь шибу цвіли! Головне — клекотав щоб лелека В них на хаті, мій Лель-клекотун (Драч); Многолітую вістителів паш високих, як епох, і віншую ненасиття в грудні грабілих тополь (Стус).

Варіант 3

1. Ми позамітали обрубки та ошурки з-під терпугів (у майстерні закружляв проти вікон блискучий металевий пилок); потім крутили бормашину, хто діставав до ручки; інші пробували обточувати на наждаку шматочки заліза (Тют.); А тітка Мотря, що біля дверей пекарнянських, вишкрібувала гострим черепком макітру, наче провірчувала черепок черепком, зауважила (Чапл.); Оце, думаю, клево! Годі сухмаї кусмарити, хоч ставреників накурляю (Хотк.).

2. Хлост, лупет, чварний, совітатися, трям.

3. Мзда, гарбар, полушка.

4. Україна наполягає на взаємозаліку українських боргів за замовлену, але так і не оплачену українську військову техніку (Газ.); — Віче треба збирати задля війни, — сказав посадник князеві (Загреб.); Війт низько вклонився старості і воєводі і поклав перед ними бер-

ло, ознаку своєї гідності (Тулуб); З усієї сили треба пнутися смердові, щоб боярам данину натурою сплатити та ще й свою сім'ю прогодувати (Хижн.).

5. Зайди в моє село — куди твому едему: Ставок. Хрущі. Гаїв зеленограй. А молодик такий, хоч зараз в діадему Даруй своїй Чурай (Олійн.); Загримів, заграв, тупотом пішов — нову зелену кленоклонив день (Тич.); Це божевілля пориву, ця рвань всеперелетів — з пекла і до раю, це надвисання в смерть (Стус).

Варіант 4

1. Йшли піші, їхали кінні, повільно просувалися криті брезентом грузовики, закурені тягачі, завиваючи так, що здавалося, їхні мотори от-от вибухнуть і розлетяться на друзки, волочили гармати всіляких калібрів (Гуріч.); І готового одягу справили: линтваревий кожух, юхтові чоботи, штани з синього сукна, смушеву шапку (Чапл.); Якщо не буде вжито запобіжних заходів, якщо не будуть прийняті закони, про які ми вже говорили, якщо уряд шукатиме міфічних ворогів, не помічаючи реального внутрішнього ворога — диктатури пахана, то економіка, влада і злочинність зімкнуться (Газ.).

2. Кендюх, щерба, кип'ячка, стрягнути, рахкотання.

3. Студенець, ратоборець, лицедіяти.

4. Ексклюзив на продаж рекламного часу в олімпійських програмах має агенство "Телерадіореклама" (Газ.); Цілували Євпраксії руки два герцоги, чотири архієпископи, дванадцять маркграфів, п'ятнадцять єпископів, баронів і клерків без ліку (Загреб.); Звалив їх важкий сон після пекельної праці на рудниках та на соляних варницях (Тулуб); Скільки правиш за макітру? Ось гроші! І виклав на цяцькований таріль два подвійні динари (Ільч.).

5. Гуде бджола І так літає, наче п'яна Від запахучості й тепла (Павл.); Несамовито-синій вороновий розкрилений косопис напівкільний — душі твоєї витлілі окрушини (Стус); Фонтани розлились штучними озерами Під деревами листними отемрених куп, Червоний дракон пролетів над скверами (Семенко).

Варіант 5

1. Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть. Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя (Вороп.); Оповідаль показалася якась жіноча постать, що йшла понад капустищами в їхньому напрямку, і Левко, повернувшись, пішов нагору (Чапл.); — Мамо, наш тато — йог? Звідкіля це ти взяв? — Та він же вчора казав, що дві пляшки горілки роздавив... І навіть рук не порізав (Газ.).

2. Глуз, лайдак, колик, сумерк, рапатий.

3. Пістоль, васаг, златоглав.

4. Екологізація господарювання: принцип системності як запорука сталості економічного розвитку нації та світової спільноти (Газ.); — Як можеш зберегти серце, коли уста отверзнуті? — здивувався і зрадив Стрижак (Загреб.); Попереду бунчужний ніс бунчук, а слідом з шапками під пахвою ішли полковники (Панч); Султан обдаровує блазнів, німих, карлів, євнухів (Тулуб).

5. Вірю в чесність, вірю, що пам'ятні крона в серце вкарбують жур-ліній всесвітні дощі (Осипчук); А все-таки — святому нудно жить. Прямим — до кретинічності — не хочу, і вже в 15 хлопчиком волочусь, і вже в 17 надоїло жить (Стус); Білий привід зустрів на помістку другого поверху, і ледве знайшов дірочку отремторучений ключ (Семенко).

Варіант 6

1. Коса довга, вузька, з вимоїнами. Взимку під час штормів косу цю й хвиля перехлюпне, а зараз вона суха, в сухих палаючих пісках, у колючій рослинності, у лементі птаства (Гонч.); Лукія виробляла бублики, а Каленик розкладав на веслі, щоб пізніше посадити в піч знов — позапикати їх та позагнічувати (Чапл.); Мені було жаль дівчат — майже всі вони, зрізавшись, їхали додому з сльозами на очах. А Нінка хоч на словах і співчувала неудачницям, насправді раділа, що дівчата провалюються (Збан.).

2. Веремія, гергулі, колиба, сухоперки, пряженя.

3. Сушар, пришлий, гуменний.

4. Перших в Україні дипломованих маркетологів і менеджерів зовнішньоекономічної діяльності випустив днями університет “Львівська політехніка” (Газ.); Князь Ярослав ішов з дружиною по Дніпру, а за князем ішов товар, поверталися княжі прислужники, сторожа, бояри, воеводи, розважальники, пісельники і дударі (Загреб.); Ставши вірним васалом Потоцького, Горленко відчув, що доведеться перебудувати все своє життя (Тулуб); До них прилаштувався піший сотник Заблудовський і собою завершував цей гоноровитий гетьманів кортеж (Ле).

5. І здавалось — можна від напруження безнадійно тріснути, І здавалось — душоплямою зостанеться навіки цей кошмар (Семенко); Коли Ви тихо в мармур перейшли, Криштальність Вашу чують навіть бджоли (Драч); Звабливо жита іще грають спижево-зеленим охвиллям (Стус).

Варіант 7

1. Розсуваючи обережно стебла високої кукурудзи, переступаючи через гарбузи, батько пішов у той бік, відкіль чути було гру. Сховавшись між соняхами, він легко впізнав у місячному світлі маленьку постать сина (Донч.); На ногах у більшості не було нічого, тільки двоє чи троє були в постолах або цупких свинячих верзунах (Чапл.); Метри — це чіткі закономірності, яким підкоряється віршований ритм (Газ.).

2. Бараболя, когут, криткома, суч, пришиб.

3. Убрус, присяжний, громовина.

4. Він ішов крізь натовп, який не звертав уваги на його партизанський імідж, і люто місив чобітьми прибитий брудний сніг (Газ.); Поли боярського едвабного кафтана розступалися на животі (Ле); Темне волосся [покійника], зачесане на проділ, прикривала шовкова біла пов'язка... Єдиний знак великокняжого роду — золота гривна (Скляр.); Торік, за гетьманату, сидів він у херсонській цитаделі, в камері смертників (Гонч.).

5. Бузок дзеленькотів про садові заводи, Дзизкучий дзиз

опік в ту мить змарнілий зір, коли заліз в твій спів (Хвил.); Лелеки над жінками Незвичайні Лелечать кола. Губ гірка зола (Драч); А я околений жмутом моїх відчужань, Але я їй не скажу, що вони всі — довкола неї (Семенко).

Варіант 8

1. — Рубаємо по контуру, за міліметр від лінії, — оголосив майстер, закінчивши розмічати. — Тепер уже не до землі, а до плашок на ваших верстаках. Хто рівніше одрубає, тому буде легше обробляти свою заготовку терпугом (Тют.); Запитав, хоч і бачив материну роботу: вона насаджувала у виїдених місцях нову розсаду, і чимало тих розсадинок уже стояло в мокрих кружалах свіжополитої землі, ще чужих і кволих серед інших капустин (Чапл.); Нині б для курортників таку лахву! Підпер собі сонце, розлігся на пляжі, доки шкіра не зашкварчить (Сочив.).

2. Бликати, ятрівка, лакітка, суятити, прало.

3. Лембик, гаптарка, ратовище.

4. Ні для кого вже не секрет, що російські іміджмейкери працюватимуть на цих виборах більш активно, ніж на попередніх президентських (Газ.); Бояри й воєводи поспішали до широких дверей княжого терема (Скляр.); Збоку тяглися комори, рублені з дубового лісу, бровар, в якому стояли пивні каді (Панч); На вал виліз і Лобода, все ще осмикуючи полковницький жупан з австрійського сукна (Ле).

5. Він не повчав, не вітійствував, не розглагольствував, не цицеронив і не демосфенив (Загреб.); Метушила-ся заграва; в спогад бив прозорий шляк, леопардило м'язами (Хвил.); Крила білі, загострені льотно — Крила смілі душі — Розалінди — Оескізені знов безтурботно Перед острахом Сцілли й Харібди (Семенко).

Варіант 9

1. Віками еволюції витворились спеціальні роди словесної творчості, які орудують спеціальними формами для сього ефекту: віршована, ритмічна або римована мова (Груш.); А за плечима вони везли не тільки новень-

кий карабин, що перехрещував спину в одного, літнього вже козака, та стару булдимку, що була в другого, зовсім молодого, а ще й чималу, як це було з усього знати, втому (Чапл.); Курить, втягує стільки диму за раз, ніби в нього ковальський міх, а не легені, як видихає, то хмара на морозі клубочиться (Колесн.).

2. Блуд, вуйко, стожар, схаб, припадком.

3. Тама, призволення, грос.

4. Європа має наполягати на тому, щоби Угоду зрати-фікували Сполучені Штати Америки й Росія (Газ.); Михайло привіз багаті дари княгині Ользі, мав наказ віча поговорити з нею, нагадати про укладений ряд (Скляр.); Перед очима Хмельницького стали спалені в мідних биках, четвертовані на плахах, насажені на палі, обезглавлені його попередники (Панч); Сагайдачний любив псулярність і частенько сидів із голотою, бо розумів, що без голоти на Січі недовго втримаєш у руках булаву (Тулуб).

5. Про тебе я скажу Севанові — Хай зашумлять під грозовієм, Свою нудьгу розхвилить заново І твою мову зрозуміє (Кочев.); Ліхтарить світло. Блещуть змії. Зникають вогники у млі. І сльозять тихо мої вії (Семенко); Тут не смій ізбочити, правді десь перечити: спів не можна мучити, — сміхом треба значити, мужність забезпечити, в фарбах ожіночити (Тич.).

Варіант 10

1. За півтори години до обіду майстер і Гришуха зібрали заготовки — хто добре обпиляв, хто абияк — і понесли до кузні у протилежний куток емтеєсівського двору (Тют.); На листі пшенички, схожим на широкі ножі, на тім'ях соняшників, похилених у рабському поклоні перед тим сяйвом, що десь там за горбом займалося, уже блискотіли ясні іскри (Чапл.); Та що вас привело до нас? Бачите ж, Петю привезли, чи, як тепер пишуть і по радіо кажуть, тириберієнта (Сочив.).

2. Безличний, неклемезний, гутірка, таловірка, порання.

3. Талія, гаптувальниця, ратний.

4. На перший погляд такі неприємні для нашої країни дії вмотивовані тим-таки “захистом виробника”: промисловці просто любіють потрібні їм ухвали (Газ.); Стрільці з бердишами та нагаями протурювали геть усіх цікавих (Гльч.); Надивилися ми там [у Синопі] на всячину: і на сади райські, і на палаци башів, і на муки невільницькі (Тулуб); Єдиною надією [посполитих] були братчики з Низового війська Запорозького (Панч).

5. На сизих пагорбах рясно село горіє, І сірі вітряки докрилюють свій вік (Вінгран.); Всесвіт хворий, хвилюється, радій — Се спаситель до тебе гряде... Маковіє чайма на воді, То на сході проміння гуде (Семенко); На схилах ночі, там, де гладь води, Овеснені розплескувала зорі округлим місяцем (Миросл.).

Варіант 11

1. Горицвіт весняний — багаторічна трав'яниста рослина з родини жовтецевих; 50—60 см заввишки, з темно-бурим, дещо галузистим коренем, з якого виростають кілька стебел, деякі з них не квітконосні (Мамч.); Місячне сяйво осявало дрібні зморшки її доброго обличчя, вузькі плечі, прикриті блаженкою, ще, либонь, дівоцькою переперанкою (Чапл.); Якраз прислали до нас у Дачний училку молоду, щоб по-англійському шкетів мучила (Криж.).

2. Затинчива, малахай, мечеть, стая, ужва.

3. Учин, гаряч, пражній.

4. Серед переваг фірми — швидке і ефективно обслуговування, наявність великого паркінгу, свіжість і висока якість пропонованих товарів (Газ.); Є іпостасі, в первені святі, Що заповітне мають вартувати. Між ними горньо височіє Мати — Жона у лебединій чистоті (Олійн.); Тільки прийшли до волосного ганку, щоб починати сходку, як раптом десь із-за церкви почувалася, наближаючись, пісня (Гонч.); Осторонь сидів кардинал, нещодавно посланий до Каффи з папською буллою (Тулуб).

5. І не нап'юсь, не погамаю своєї спраги і вогню, — піском повзу, стопом вихрю, голкую серце на стерню (Мовч.); Утнути вірш поет спроможний Лиш маловисо-

кохудожній (Солодк.); Спочатку захопили чвертку неба, А потім половину, а вже далі Весь небовид, і синій вид-нокіл, І небодаль, і зорі повечірні (Мал.).

Варіант 12

1. Стебла горицвіта весняного біля основи вкриті бурими листочками у вигляді луски. Стеблові листки чергові, напівоголені, сидячі, п'ятипальчатороздільні: дві нижні ділянки коротші, перисті, верхні — три-, двоперисті (Мамч.); Ідуть собі рядом, коні спокійно кованими копитами, як дружні ковалики, об мостинець вицокують (Чапл.); Добридень, діду! — казали, місце в автобусі давали, а тепер, коли завів бороду, в автобусі доводиться стояти, а ті, що вітаються, кажуть: “Привіт, чувак!” (Газ.).

2. Шулики, молодайка, зафалдувати, стуга, метіль.

3. Гасник, кулачник, персть.

4. Власне, музичний шоу-бізнес — це професійне продюсування артистів, звукозапис на власній студії (Газ.); Будуть довіку як вдячність нести в душі свято і сум материнських очей, і синівську вірність батькам, що шаблями вирубували новий час на чорних та ханських шляхах (Стельм.); Вище за коней злітали на прудких ногах козакки, на них заздрили очима дивилися бурсаки, висипавшись із Братського монастиря (Панч); М'язи на шиї та на грудях напнулися, наче в молодого глadiатора (Тулуб).

5. Зібрали лірників — співучу голитву, зібрали кобзарів з поводириями... та й повезли на “з'їзд” (із Харкова в Москву) позвітувати, буцімто — піснями (Жолом.); І зойк повис серед дерев, упав об кручу і — в проваль холодну звільглість — у проваль розхитану многоголосість (Стус); Понад тихими водами, понад ясними зорями — І тихо вертається в серце з докорами, Де мноство пісень з тих докорів ростиме (Драч).

Семантичні та структурно-граматичні особливості фразеологізмів

Завдання 1

У поданих контекстах знайдіть фраземи. Поясніть їх значення. Визначте їх структурно-граматичні різновиди. Охарактеризуйте фразеологізми за ступенем семантичного злиття компонентів. Назвіть джерело походження кожної фраземи.

Завдання 2

Користуючись спеціальними словниками, до наведених вільних словосполучень доберіть за значенням фразеологічні одиниці. Визначте належність кожного з фразеологізмів до книжної, фольклорної чи власне розмовної фразеології. З'ясуйте характер експресивно-емоційного забарвлення (підвищеного чи зниженого) фразем.

Завдання 3

До поданих нижче фразеологізмів доберіть синонімічні та антонімічні фразеологічні одиниці. Зіставте співвідносні фразеологічні синоніми, з'ясуйте різницю їх значень (якщо вона є). Поясніть, чим забезпечується фразеологічна антонімія (лексичними компонентами, антонімічністю загальних фразеологічних значень тощо).

Завдання 4

У поданих контекстах знайдіть видозмінені фразеологізми. Поясніть стилістичний ефект від кожної з авторських трансформацій.

Завдання 5

Із поданих словосполучень виберіть ті, які можуть бути фразеологічними. Доведіть їх фразеологічність. Складіть із ними речення, з'ясуйте їх значення та синтаксичну функцію.

Варіант 1

1. Гетьман добув з-під подушки гаманець і кинув йому. — Лови! Труп'яча голова засвітила очима. Зловив гаманець (Лепк.); Як би ми з тобою не говорили, все одно не зрозуміємо одне одного, бо говоримо на різних мовах (Тют.); Ці хлопці, — зауважила вона в бік юнаків, — для мене за сімома печатками, емоції приглушені, загнані вглиб (Гонч.).

2. Швидко щось робити; розумний; плакати.

3. Вскочити в калепу; трохи не лусне.

4. Поміялись не тільки люди, Поміялись навіть святі. Згадайте: Ісус від Юди Мав останній цілунок в житті (Сим.); Собака, будучи ще твариною дикою, першим лапку дружби простягнув людині (Сочив.); В Магазаника пересохло в роті, пересохло й нутро. І тут наковтався ганьби по саму зав'язку (Стельм.).

5. Тримати вдома, тримати в тіні, тримати першість, тримати в руці, тримати хвіст трубою.

Варіант 2

1. Не викрутиться старий лис. Аж тепер зловимо його в залізо (Лепк.); Але Сагайда не дозволяв собі закривати очі на те, що Черниш, хоч пізно встав, зате багато взяв. Знання його були глибші за Сагайдині, рішення гнучкіші і далекозоріші (Гонч.); Аякже — пан! Відбився від свого стада, заблукла вівця, хоч пастирів собі ти не вельми гарних знайшов (Лиходід).

2. Дуже високо; про брак музикального слуху; досягти успіхів.

3. Вильнути наверх денцем; живіт присох до спини.

4. Запізніле каяття завжди схоже на позерство. Але в мене немає іншого виходу. Треба вчитися бачити себе збоку (Сим.); — А ви скажіть, — підказав “тертий” бригадир, — що тисячу кілограмів намолочено (Ендеберя); Навіть і кафе можна б назвати: “Козак Мамай” або “У козака Мамає”, хіба ж не здорово було б? Але цур? Моя ідея! Беру патент! Отак-то. Треба вміти розкинути мислю по дереву (Гонч.).

5. Пускати стріли, пускати на вітер, пускати кораблики, пускати сльози, пускати туман.

Варіант 3

1. Матимемо ми ту телицю тоді, як свиня на небо гляне (Гуц.); Світ перейду — і упаду десь на чужій стерні, немов заброда. Перейду життям — по стороні. З крихкого краю. По ребру Адамовім (Стус); Хай буде по-твоему! — стукнув кулаком по столі Яків Данько. — Я з Денисенком накладу руки на Горицвіта (Стельм.).

2. Відчувати задоволення, піднесення; бути байдужим до чогось; худий.

3. Попасти чорту в зуби; як бодня.

4. З кам'яного хреста встань із цвяхів куль встань із тернового лавру встань сама із себе встань через отвір рани виверни себе тільки цим кровавим язиком пиши свою хроніку (Калин.); Докія аж сичить. А я мовчу, ніби глини в рот набрав (Сочив.); Весіллям, перезвою, любощами треба виганяти журбу, бо інакше і вік піде за водою та сльозою (Стельм.).

5. Купатися в річці, купатися в золоті, купатися в розкошах, купатися у ванні, купатися взимку.

Варіант 4

1. А я думок маю — що й на волівій шкурі не списав би за все довге воляче життя (Гуц.); Коли із яблуні зірвала Єва місяць, у раї збунтувались буйногриві леви, Ада-

мові сини по світу розійшлись, здвигаючи міста і тереми для Єви (Антон.); З хвилювання язик прилип йому [Шнайдерові] до горгані (Тулуб).

2. Дуже багато; зберігати почуття оптимізму; набути меж звичайного.

3. Попасти у павутину; вершкового зросту.

4. Усі ці комедні вибрики “од науки” не для науки, звісно, здались авторові, — це тільки фігові листочки на срамотню частину його роботи (Єфр.); Поступово звикайтеся з тим, що навіть і ваш дім для вас тепер уже — “чужий монастир”. А туди, як відомо, зі своїм статутом не тичуться (Сочив.); І собою нічогенька, і очі христовоскресні має, і куделиця, мов ранній підбіл, золотиться, тільки лихомовство позичила у відьмуги. Як не обкрутить когось із новеньких, то зсіче язиком на капусту (Стельм.).

5. Ловити момент, ловити таксі, ловити рибу, ловити гав, ловити неводом.

Варіант 5

1. Бунтацією та невдовольством усяким заколот великий чинять, доливаючи оливи до вогню (Лепк.); Словом, без “почуття плеча” твого соратника ти ніщо: така альфа і омега кодексу моралі й діяння футболіста (Смол.); Хоч засторогу я несучи гірку, Не каменую чесний Храм Науки. А хто ж це там за ширмою в кутку? Од радіації Пилат вмиває руки (Драч).

2. Дуже мало; втрачати почуття оптимізму; сміятися.

3. Вирватися з кігтів; верства келебердянська.

4. Фраз уривки. І усмішки лиць перехожих влітають у шпару. На Голготі і дурні були, чесний хліб несучи, як покару (Стус). — Ось що, старий, — кажу до Демида свого, — скидаймо оцю облуду погану та берімося за розум, бо так можна до чортів домолитися, ворогом держави стати (Сочив.); А таким гульвісам-джигунам завжди від своїх жінок перепало на добрячі волоські горіхи (Гуц.).

5. Легка задача, легкий хліб, легкий на підйом, легке плаття, легка рука.

Варіант 6

1. Так недовго й життя своє кинути на вітер, мов у безодний колодязь (Гуц.); О думко, що тіло без жалю руба, Що очі й уста твої сушить! Архангельська срібно-голоса труба Гримить крізь простори і душі (Ольж.); Я за річку плачу панові старості аренду, а ти мені хочеш платити вівсянкою. Лазаря співав, а сам, мабуть, наховав повен віз (Панч).

2. Веселий, задоволений, радісний; гостро критикувати кого-небудь; вийти за межі звичайного.

3. Високо нести голову; тільки душа в тілі.

4. Диктатори, королі, імператори, Мліючи в димі хвальби, Роззявляли пащі, мов кратери, І гукали — Ми символ доби. Хто не з нами, той проти Бога. Хто не з нами, той проти всіх (Сим.); Час біжить так, що вже за ним ні конем, ні велосипедом не вженешся (Сочив.); І Барон пішов перед старим викидати словесні колінця, вигинався, мов клоун на килимі (Гонч.).

5. Знімати стружку, знімати шапку, знімати квартиру, знімати камінь з душі, знімати зі стіни.

Варіант 7

1. Козурін вужем закрутився від слів Гаврила Панасовича, дай йому силу і волю, він би скрутив цього майора в баранячий ріг (Загреб.); Два дальніх ока, І один твій погляд — геть усе збагнулий. Це ти? Це ти — тонкий і чулий. Це ти? Це я, твій блудний син (Стус); І йому згадалося, як він сам собі зрікся свого бога, як він собі пообіцяв служити мамоні і як він служив... І він застогнав тяжким, страшним стогнанням (Грінч.).

2. Похмурий, пригнічений, сумний; перешкоджати кому-небудь у досягненні мети; висока на зріст людина.

3. Валятися в ногах; мов з хреста знятий.

4. Пригублює доба смертельну чашу, і вижидає не твою, а нашу щербату долю (Стус); За тиждень на підлозі заплигали сонячні зайчики. Тільки на серці, як і раніше, шкребли гострими пазурами чорні кішки (Сочив.); А куди це так бокує, навіть не поздоровкавшись, хвале-

ний голова? — Я ж вам махнув рукою, а ви не повели й ногою (Стельм.).

5. Дубовий цебер, дубовий ліс, дубова голова, дубове листя, дубова дошка.

Варіант 8

1. От тепер відомі вам люди ламають голову над тим, яка ж користь пролетаріатові од того, що наші слова “кнут” і “колхоз” живцем увійшли в французьку мову (Загреб.); І ви топтали приписи і межі, Ви сіяли морок, розтління, смерть, Ви лиходійства вавилонські вежі Підносили зухвали в чисту твердь (Зеров). — Як це добре сказано: “Не кидай бісеру свиням, щоб не стоптали вони його ногами” (Тулуб).

2. Про когось, до кого важко знайти підхід; бути у виграшному становищі; низька на зріст людина.

3. Висохлий на тараню; прями очима.

4. А хтось по ній [мові] прокопував рови. Топтав, ганьбив нам поле найдорожче. І сниться сон: пасуться корови — сім тучних, але більше тощих (Кост.); Тепер уже можна й охолонути. А було! Як згадаю, — останнє волосся на голові дибом стає! (Сочив.); — Кошки з верболозу робить, ними й живе. — Вірунько, не самими кошками людина живе (Гонч.).

5. Відкрити очі, відкрити кран, відкрити дорогу, відкрити магазин, відкрити душу.

Варіант 9

1. Тепер жовківці попускали носи, бо їх протектор вертав на Велику Україну (Лепк.); — Добре вам говорити про Валаамову ослицю, але коли кожен осел почне вчити свого хазяїна і керувати людськими вчинками за своїм ослячим розумом, ми самі перетворимося на ослячий табун (Тулуб); І все ж прожити, певне, так годиться, Щоб старість не промовила, бува: — Ти був, козаче, щедрим на дурниці І на красиві та пусті слова (Стус).

2. Змовчати, не видати ніяких звуків; дуже дешевий; позбутися нав'язливої думки.

3. Ні обійти ні об'їхати; входити в береги.

4. Кому, Єгово, догодить, щоби пролізти в голки вушко? За що ти судиш цілий світ? (Стус); — Що з нього візьмеш, — знову сказали вони. — Горбатого і могила не виправить (Ендеберя); Та ще, гадкую, годилося у самого себе запитати, чому арканом тягне до Хомка Хомовича і його матері доярки Христі і чому ото важким млинним колесом лягла на груди суперечка з зоотехніком Невечерею (Гуц.).

5. Виходити з берегів, виходити з рівноваги, виходити з університету, виходити назустріч, виходити з себе.

Варіант 10

1. Він мені ногу підставляє. Котрийсь із нас спотикнеться і впаде (Лепк.); Будь ти й мені за ознаку надії, Що не потоне наш без сліду в народностях інших, Що до скарбниці, до вічного поступу інших народів Він хоч убогую лепту вдовиці успіє вложити (Самійл.); Я знаю: Перекують на рала мечі. І буде родюча земля — Не ця. І будуть одні ключі Одмикати усі серця (Плужн.).

2. Бути недалекоглядним; дуже дорогий; про нескладну посильну справу.

3. Витати в емпіреях; кров з молоком.

4. Як сумно думати, що той полон солодкий Душ наших був такий летючий і короткий! Минулось! І чуття гірке в мені вітає: Як мало блага нам буття земне дає! (Зеров); Тепер, — каже, — я знаю, що переплисти річку — не раз плюнути (Вусик); Загордий був, щоб їй це сказати. Боявся гарбуза. Бо ви говорили, що Мотря дуже носа дере і не на пірнач, а на булаву поглядає (Лепк.).

5. Вийти з кімнати, вийти сухим із води, вийти переможцем, вийти на дорогу, вийти з річки.

Варіант 11

1. Якось Мартоха почала так лащитись, так догоджати, як ото здатний лиш лисом шитий і псом підбитий (Гуц.); — На вас же, окаянних, — сказав він до решти

міщан, — чекає на тому світі геєнна огненна (Панч); Класи були, гинули, народжувалися нові, а нація залишалася. І чи не дивина з див, що нація, яка віками не мала своєї держави, не зденаціоналізувалася, не зникла? Нація — народ — неопалима купина (Харч.).

2. Енергійно, з піднесенням; про поважну особу, що має велику вагу; розлучитися.

3. Спуститися з неба на землю; виходець з того світу.

4. А що ж, вони наших рубатимуть, на рожни підійматимуть, а ми з ними цяцькатися? — говорили бійці загону. — Ні, зуб за зуб! Кров за кров! Щоб ніхто потім не сказав, що ми, українські незаможники, не вмiли своїх класових ворогів загнuzдати (Гонч.); Ну, а коли голову Господь покарав таким розумом, то треба якось хитромудро применшити його чи й штовхнути на печерування раків (Стельм.); Стали супроти себе і міряли свої сили (Лепк.).

5. Великий чоловік, велика цяця, велика риба, великі плани, велика кімната.

Варіант 12

1. — Мотре Василівно, скажіть мені, будь ласка, чи у всіх українок такі гострі язики? (Лепк.); Посеред саду стоячи і дивлячись на ту безмежну зграю, він [Сковорода] наливався силою, немов воскреслий Лазар (Шевчук); Негарно, й дуже-то негарно роблю я, — говорив собі Орлик, — що, не перечекавши, як рішить момент, і не побачивши, в кого з нас більше сили, в думках за булаву хапаю! Каменем за хліб плачу (Лепк.).

2. Дурний; про складну, непосильну справу; одружитися.

3. Витати в небесах; не показувати очей.

4. Ну, добре, мир, тиша, овечки, мечі на рала. Все це чудово. А як же буде, коли ота чернь, оті фанатичні дурні, шарлатани не задовольняться вічним законом нерівності (Виннич.); Поки тепер московським духом підшиті, це не ті, що були колись за Тухальського (Лепк.); Це ж здорово, коли ми людям не нуль (Гонч.).

5. Важкий день, важка валіза, важкий на підйом, важке завдання, важкі часи.

Лексичний та фразеологічний аналіз

Завдання 1

Користуючись “Словником української мови”, подайте тлумачення наведених слів. З’ясуйте їх парадигматичні відношення.

Завдання 2

Продовжіть ряд, записавши декілька фразеологічних одиниць, у яких одним із компонентів було б назване слово (наприклад: лексема — *душа*; фразема — *душа болить, душа не на місці, жити душа в душу* тощо). Зіставивши лексему та фразему, компонентом якої перша, зробіть висновки про особливості фразеологічного значення.

Завдання 3

Знайдіть названі слова в контекстах і зробіть їх лексикологічний аналіз.

Завдання 4

У поданих контекстах визначте фразеологізми та зробіть їх фразеологічний аналіз.

Завдання 5

Використавши наведені фразеологізми як реєстрові, підготуйте словникові статті до фразеологічного словника.

Варіант 1

1. Дістати.

2. *Дістати по шапці* — бути покараним.

3. Ніхто не сміється. Тільки малий Лука чмихнув і враз замовк, діставши стусана від матері (Багм.).

4. То що ж, Корнію Кириловичу, я, виходить, за козла відпущення? Цебто вже хоч сам паси корів та телята? (Збан.); І сон осонь сміється в світ синами, Осінній сум по небеса в стерні. Співа сон соняхів ясну осанну — Се Січ свята, се оси у струні (Іов).

5. Аж кипить; злазити зі свого коника.

Варіант 2

1. Братися.

2. *Братися за розум* — ставати розсудливішим, розумнішим.

3. — Мамо... — з серцем повертається до невеличкої постаті, а невеселі очі беруться кригою: ну, чого їй дивлятися за ним, наче за немовлям (Стельм.).

4. Гучне “ура” відзначило радісний факт повернення блудного сина (Смол.); На запального Сагайду іноді “находило” таке, що він, забуваючи про всяку обережність, міг сліпма полізти на рожен (Гонч.).

5. Аж ребра світяться; наламати хвоста.

Варіант 3

1. Вилетіти.

2. *Вилетіти із сідла* — втратити посаду.

3. Іду до неї — знаю, що буду говорити, прийду — все з пам'яті вилетить (Стельм.).

4. Того вечора Максим не пішов додому. Він не був Христом, щоб без особливих вагань прийняти тяжку чашу (Багр.); Де не осталося на камені ні каменя, де зрівнялись гори, знов муреві нову тюрму будують з брил квітчастих (Антонич).

5. Без тижня день; не проспати грушку в попелі.

Варіант 4

1. Гнути.

2. *Гнути спину* — важко працювати.

3. Грішні душі, просте бидло Гнуло в праці карк свавільний, А канчук гуляв свобідно, Лад піддержував суспільний (Фр.).

4. Куди піду? Куди тепер піду? Де на землі земля обітована? Казарми в Гетсиманському саду, і всі народи — як розрита рана (Кост.); Криворучка це не стосується, бо він належить Соколові, й камера щодо нього умила руки (Багр.).

5. Без толку; не бачити смаленого вовка.

Варіант 5

1. Грати.

2. *Грати дурня* — прикидатися таким, що нічого не розуміє.

3. Грати в мовчанку з Кроквою після його галасу на зоринах було значно важче, ніж під час короткочасних зустрічей із Сохацьким (Дмит.).

4. Пісня ж не смертна, як дерево життя (Олійн.); Не чули про Роксолану? Таж вона стала турецькою султаншею! Була дружиною Сулеймана Пишного. Уся Європа їй до ніг падала (Загреб.).

5. Брати на буксир; хоч проти шерсті гладь.

Варіант 6

1. Жити.

2. *Жити одним днем* — нічого не думати про майбутнє.

3. — Не майте гніву на мене, коли не так щось. Думаєш порадити, допомогти, а кому ті поради потрібні. Кожен живе своїм розумом, на чужий не зважає (Гуц.).

4. Мерці, мерці... Навколо, тут і там, Куди не глянеш, скрізь ходячі трупи! Немає ліку тим холодним мертвякам, Вони клопочуться, згромаджуються в купи (Ворон.); Генії! Безсмертні! На коліна Станьте перед смертними людьми (Сим.).

5. І пальцем не ворухнути; убитися по самісінькі халяви.

Варіант 7

1. Лізти.

2. *Лізти на мед* — піддаватися на обман, спокусу.

3. Відчув, що цікавість до його долі тут [у школі] не випадкова, вона глибша й делікатніша, ніж у тих, що, буває, лізуть до тебе в душу з хамовитими допитками (Гонч.).

4. Спустили храми велелюдні, І очманілі вівці блудні Їх палять (Світл.); Чули, чули про твої успіхи, просто неподобство, що ти заривав свої таланти в землю, але тепер не дозволимо, годі, талант треба поставити на службу народові (Загреб.).

5. Мовчати, як риба під крижиною; хоч свічки ліпи.

Варіант 8

1. Міряти.

2. *Міряти на свій аршин* — оцінювати кого-, що-небудь зі свого погляду.

3. — Але погане ваше діло: не проїдете ярком. — Парубок безпорадно мірєє очима принадну далечинь, що хвилясто простяглась за гнилою долиною (Стельм.).

4. Блаженний край наблизився — Господнім насиллом на чорну цятку болю ти змалів (Стус); Вмивався я соло-

ним потом і Дніпрогес творив в труді, і ти все чавкав чорним ротом і яму рив мені тоді (Нагн.).

5. І конем не об'їдеш; тугенький на вухо.

Варіант 9

1. Носити.

2. *Носити воду решетом* — даремно робити що-небудь.

3. — Ви ж знаєте, що я спеціаліст? У мене десять спеціальностей в руках. Я їх за плечима не ношу (Гуц.).

4. Так, так... корінь зла слід шукати десь там, бо сталося все те нещастя, коли він з братвою тут розкулачував (Багрян.); Самі звеличували, підносили себе до небес, самі ж і в тінь відіпхнули при першій нагоді (Гонч.).

5. Гріти лоба; через хату перехилиться і моркву вирве.

Варіант 10

1. Пасти.

2. *Пасти пташок* — бездумно вдивлятися в когось, що-небудь.

3. Ступаючи з ломакою попереду, він зухвало пас очима в глитайські двори (Гонч.).

4. Нема нічого на світі такого, чого б не було вже колись, — так тоді говорили сильні світу (Загреб.); Становище меншого брата на початку більшовицького перевороту було надзвичайно добре і вигідне (Єфр.).

5. Пташиного молока не вистачає; хоч оком світи.

Варіант 11

1. Потрусити.

2. *Потрусити злиднями* — зазнати горя, нестатків, великої нужди.

3. Такий час настав: і важкий, і надіями рясний. Гей доведеться, пане, й тобі якогось дня потрусити калиткою (Стельм.).

4. Гідне подиву, що його не стяла шабля, що його не затоптали в болото кінські копита, що воно не розвіялося у вихорі навальних орд, а залишилося сіллю землі й

народу (Харч.); По службі ти високо підеш, хороше жити будеш. Вороги на тебе копають яму, та самі туди впадуть (Тют.).

5. Мов жердина; танцювати під дудку.

Варіант 12

1. Розбити.

2. *Розбити глек* — розірвати дружні стосунки.

3. Свічки рясні в церкві тій палали, курились кадила запахуючий дим, плачливі співи серце розбивали (Фр.).

4. Кажу вам правду велику: краще буде Содомові й Гоморрі в день страшного суду, ніж вам, що відреклися й плюнули на матір свою (Самчук); Ми часто забуваєм про дуже важливі речі, не бачимо їх, і потім, коли вони нагадують про себе, у нас волосся стає дибом (Довж.).

5. Спуститися з неба на землю; через пень-колоду.

ФОНЕТИКА. ФОНОЛОГІЯ. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ

Класифікація голосних і приголосних фонем

Завдання 1

У поданих словах назвіть голосні та приголосні фонем. Вкажіть на особливості їх звукової реалізації. Визначте інваріант та варіанти фонем. З'ясуйте відмінності звуків за артикуляційними ознаками.

Завдання 2

Назвіть фонем, які розрізняють подані пари слів. Запишіть їх фонематичною транскрипцією і вкажіть, за якими ознаками розрізняються фонем (за участю голосу; за резонатором; за місцем або способом творення; за твердістю/м'якістю).

Завдання 3

Визначте голосні фонем в словах, охарактеризуйте їх (наприклад, /а/ у слові *як* реалізується звуком [а], наголошений, заднього ряду, низького підняття, нелабіалізований).

Завдання 4

Подані слова запишіть фонематичною та фонетичною транскрипціями. Однією рисою підкресліть тверді приголосні фонemi. Якими звуками вони можуть реалізуватися? Двома рисками підкресліть м'які фонemi й зіставте їх із звуковими відповідниками. Зробіть висновки.

Завдання 5

Подані слова запишіть спрощеною фонетичною транскрипцією. Окремо випишіть шумні й сонорні приголосні та схарактеризуйте їх (за класифікацією Н.І. Тоцької).

Варіант 1

1. Батьківський, засвідчення, інкубаторій, протоплювати, ящірчин.

2. Синій — синів, душка — дужка, ласка — луска, густий — пустий, мушка — юшка.

3. Біженець, густуватий, зглянутися, маслений, навиворіт.

4. Благість, давальний, кружіння, між'ядерний, нянькувати.

5. Варивода, засльозитися, куниця, навідліт, обвінчаний.

Варіант 2

1. Безвихідність, завбачення, ключовий, реалізувати, яшмоподібний.

2. Бідова — дідова, гриб — грип, гусит — гасить, ляпати — лупати, мирний — мильний.

3. Важільний, громовиця, здушити, манжет, навильник.

4. Віддалік, далекомір, кромішній, мініатюра, нітрифікувати.

5. Всепрймаючий, заляканість, ланцюг, на відлюдді, обгортання.

Варіант 3

1. Безгрошів'я, дилетантський, куховарня, реєструвати, ювіляр.

2. Лико — лико, казка — каска, грудка — грядка, весна — Десна, муху — моху.

3. Безжиттєвий, громадянство, злущувати, макетування, навігація.

4. Варязький, дармоїд, кріпильник, міміка, нітроцелюлоза.

5. Вимірювання, залізняк, ластівчин, навісний, остеорігати.

Варіант 4

1. Безпам'ятний, далечінь, кутомір, рекристалізація, юстувати.

2. Кіт — кут, бути — дути, груда — груба, ключа — кляча, солома — солоха.

3. Безкультур'я, грозозахисний, злютіти, максимум, накулачки.

4. Ввілляти, дебютант, крейдяний, мілітаризм, ніскі-лечки.

5. Всесторонній, законспірувати, ластовиця, навантаження, осовілий.

Варіант 5

1. Безчестя, дальній, листоїдові, рекомендувати, юстиція.

2. Сік — вік, містити — мастити, громити — грозити, дух — дах, вільний — вірний.

3. Барвінковий, гривня, злукавити, макроклімат, навкруги.

4. Боснійський, дев'ять, краківський, міліграм, німфоманія.

5. Вдосвіта, задьористість, леденіти, набій, панславістський.

Варіант 6

1. Берилієвий, гуртівник, лихоманка, ритмізувати, яйцеїд.
2. Люк — лук, везти — вести, випарити — випалити, дума — душа, листи — ласті.
3. Бадьорий, господарювання, змайструвати, маестро, навіювати.
4. Вибійник, дев'ятилітній, корявіти, місяцевий, нікчемніти.
5. Вимріяний, жовтець, леліяти, набирати, панікувати.

Варіант 7

1. Брязкіт, гребенястий, наговорити, розгерметизація, яйцетворення.
2. Лак — ляк, було — дуло, випалений — виполений, вежа — вужа, він — лінь.
3. Білосніжний, гіперфункція, змиршавіти, магнієвий, навмання.
4. Увічнення, дшевіти, комізм, місцезнаходження, нікопольський.
5. Витівник, жовтодзьобий, лійка, набаламутити, пароізоляційний.

Варіант 8

1. Варіаційний, госпіталь, одноженець, рубцюватися, юстиція.
2. Сад — сядь, мати — мити, моросити — морозити, лоша — коша, ваш — наш.
3. Антибіотик, героїзувати, незаражений, мавпятник, наворожити.
4. Боепостачання, дивоглядний, колективізація, мічурінський, ніжношкірий.
5. Витрясати, життєдіяльний, ліквідація, м'якошерстий, пров'ялювання.

Варіант 9

1. Вдалечінь, гірницький, подлубати, семизір'я, яруватий.
2. Сум — сом, ваза — віза, вимітати — виміряти, клітка — плітка, вода — вона.
3. Акціонерний, гегемонія, знеуглецьовувати, льодоскид, навскісний.
4. Батьківщина, доброякісний, кмітливий, млість, ніколитися.
5. Варіація, жаростійкий, лініювати, м'якоть, роз'ятрений.

Варіант 10

1. Вдосвіта, гіпсований, прикінчувати, середняцтво, ягніння.
2. Тік — рік, люди — сюди, випороти — вибороти, козеня — возеня, сам — сом.
3. Акліматизація, гербовий, знехтувати, луківництво, навпростець.
4. Арбітражний, добродійність, квартирохазяїн, молодість, нікелювати.
5. Багатонаціональний, жайвір, ліньки, м'якосердя, скривдження.

Варіант 11

1. Вдівець, гіпертонічний, прикочування, силосувати, якнайменший.
2. Зелень — зелен, вудка — дудка, рука — ріка, купити — лупити, як — бак.
3. Апелювати, гарнізон, золотокудрий, літування, наперехрест.
4. Бісульфат, домірювати, кар'ера, мумія, ніздрюватий.
5. Взаємовигідний, європеїзувати, ліцензія, мухоїдка, скріплювання.

Варіант 12

1. Видихуваний, географ, протестація, температури-ти, юпітер.

2. Синь — син, мало — мило, брикнути — бризнути, кадр — кедр, сивий — сирий.

3. Анемічність, гармонія, зорювати, каїрський, на-вперейми.

4. Відвертіти, дообідній, капітан, муміфікувати, ні-звідки.

5. Виїдений, егоїстичний, ляти, мурашкоїд, слюса-рювання.

Зміни звуків у мовленнєвому потоці

Завдання 1

Запишіть текст фонематичною та фонетичною транскрипціями. Вкажіть випадки акомодатії голосних і приголосних звуків. Визначте характер акомодатії (прогресивна, регресивна).

Завдання 2

Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією. Вкажіть випадки комбінаторних та позиційних модифікацій голосних. Опишіть характер кожної зміни.

Завдання 3

Подані слова запишіть фонетичною транскрипцією. Вкажіть випадки комбінаторних та позиційних модифікацій приголосних. Опишіть характер кожної зміни.

Завдання 4

Визначте випадки модифікації, що відбулися внаслідок асиміляції. Охарактеризуйте її (прогресивна/регре-

сивна; повна/часткова; за способом творення; за дзвінкістю/глухістю; за твердістю/м'якістю).

Завдання 5

Запишіть текст фонематичною, а потім фонетичною транскрипцією. Охарактеризуйте всі випадки модифікацій (акомодація, асиміляція, дисиміляція, редукція, комбінаторні та позиційні зміни).

Варіант 1

1. За вікном цвів срібно-синій сутінок. Цей сутінок застав на дворі сивоволосого козопаса і його жінку... Минулий день стояв за їхніми спинами, як величезна істота, теж випасла й випила свій сік, наслідком чого й став цей вечір, це молоко у філіжанках і ця тиша, що росте навколо, як квіти. Незвідь від чого подумалося Іванові, що це все-таки дивно: ніколи не читав він отого, що пише, цій жінці, котра сидить проти нього, і з якою розділив своє існування, — були вони з нею надто ошадні в словах (В. Шевчук).

2. Життя, починати, кривавий, первинний, наждак, сум.

3. Грайся, совісний, почорнів, дуло, вівці.

4. Могутній, безхребетний, на стежці, боротьба, у пачці.

5. Сизе марево клубочиться над степом. Нагріта сонцем рілля дихає парою. І в тих весняних ласкавих туманах мерехтять далекі села та гаї. Здається, легкі шовкові хмари спустилися на поля кошлатими сувоями і, набравшись земної снаги, знову здіймаються у високість, еднаючи небо і землю (І. Цюпа).

Варіант 2

1. Власне, була це не тиша, а спокій: з річки скрекотали жаби, монотонно гавкали собаки, на підвіконня виліз цвіркунець і засюрчав, шкребучи шибку шарудявим крилом. Володимир сидів, і в грудях у нього голосно тахкотіло серце. Був радий, що той сон — тільки сон,

був удачний, що все-таки не забував тої піщаної пущі й того бігу по ній, і сумував, що вже ніколи не побіжить поруч своїх вірних друзяк (В. Шевчук).

2. Розумний, виринати, виростити, ребро, мить, безпомилково.

3. Водяний, дядько, жіночість, гуляй, вкусив.

4. Тітчин, розкусити, сподівається, просьба, не мучся.

5. Сонце і тумани. Так буває лише ранньої весни, коли пробуджується степ і розімліла земля сповнюється дивними чарами материнства. Польова дорога стелиться через видолінки і пагорби, мимо зелених гонів озими ни і паруючої чорноріллі. На узбіччі путівця пробивається перша прозелень ромену, тонконогу і споришу (І. Цюпа).

Варіант 3

1. Помалу відступав він у глибину зеленого сутінку, дощ шумів і плескотів, і дивився він сумно, а зелений сутінок розцвітав несподіваним світлом — попереду лежала прозора куля, і він уже мав увійти до неї. Саме туди вела синя, мерехтлива дорога, по якій ішов, а позаду лишалася хата... Котилися тіні, річч розмивались і ставали хитливо-драглисті, лишалася тільки ця синя дорога, якою ішов, і його незмінна туга, що йшла обабіч, наче співдорожанин (В. Шевчук).

2. Помилятися, сестра, тримати, знаходити, несить, вітер.

3. Людно, чіпати, прозорий, розповів, вдалий.

4. У долині, розжувати, стрінешся, на дощі, хоч би.

5. На узбіччі крутого шляху росте крониста білокора тополя, під її благословенним розкриллям нуртує старезна криниця. Джерельна дзюркотлива вода наповнює криницю по вінця, витікає через цямрини і жебонить струмком до Ворскли (І. Цюпа).

Варіант 4

1. Зрізав очеретини, вирівнював і ладнав їх, не відчуваючи ні втоми, ні вогкості, ні палких укусів комарів, не відчував уже навіть печалі, лише піддавався оцій на-

півсонній, напівсліпій у темені роботі, коли очі не бачать, зате бачать руки, коли терпне шкіра, а усі нерви й жили грають, коли падає несподівано в мозок жарина й починає спалювати ніч. Миготіли очеретини, склалися й склалися одна до одної, лаштувалися й пасувалися (В. Шевчук).

2. Кожух, силитися, продешевити, попелище, обмін, Пилип.

3. Білка, вайлуватий, вживався, підліток, листя.

4. Безкінечність, вищий, розклеювати, як би, дочці.

5. Давно колись, грозового літа, грім ударив у біле серце тополі, але не розбив її, а лише відчахнув величезну гілляку. Блискавка пробігла стовбуром і шугонула в землю. З того часу з-під коріння забило співуче джерело. На тому місці люди обладнали криницю, поставили зруб (І. Цюпа).

Варіант 5

1. Яким любив жайворонків, полиновий тлін, сонячні дні й тишу. Любив усміхатися й думати, бо думка вимагала простору: випливала з вечорової свіжості, з росянистих очеретів і з тремкої жовтої сонячної сітки, як птах. Ліг долілиць, обперся ліктями об висушену землю — тримала в собі тисячу травинок, що пнулися догори, — з неба лунко дзвонив жайворонок, тремтячи у синій безодні; пах полин; широкий, настояний на травах світ висів над головою і сіяв на землю чистий спокій (В. Шевчук).

2. Печиво, бережливість, семінар, килимовий, бики, носити.

3. Люлька, гірко, вкрав, корчі, пляж.

4. Зшити, безсоння, легкий, не поріжся, ось де.

5. Кожний подорожній може зупинитися біля криниці, зачерпнути кухлем холодної води, вдовольнити свою спрагу. Вода в ній смачна, холодна, схожа на березовий сік. А може, то й справді вона тече з-під кореневища трьох беріз, що ростуть поблизу могутньої тополі (І. Цюпа).

Варіант 6

1. Тиша покрила галявину. Згори сіялося розкішне літнє сонце, а від села запахло свіжою соломкою. А ще полиновим тліном, який широкою хвилею витікав із степу, густо-гаряче сповнюючи легені терпкою гіркотою, забиваючи ніздрі сухим, також духмяним порохом і кладучи на обличчя плівку жовтого сонця. Напнуте голубе шатро лило на землю могутні сині потоки, у яких топилося живність земна (В. Шевчук).

2. Котичок, шелестіти, режисер, серпневий, хитрий, мама.

3. Розкіш, мілкувато, вчителював, вітер, кігті.

4. Розпитати, нижче, вокзал, у ложці, з чого.

5. Краю ти мій билинний, свободолюбивий! На твоїх просторах, на берегах твоїх тихих річок не раз вирішувалася доля нашої Вітчизни, і про це свідчать сиві могили, і закам'янілі пам'ятники, і древні дуби-дідугани, які так багато бачили за віки (І. Цюпа).

Варіант 7

1. Море гнало на берег великі хвилі з вінцями білої піни, і вони котилися одна за одною, аж доки не розбивались об каміння, розсипаючись на тисячі сріблених крапель. Море ревіло й бухкало, наче мало застуджені груди, й обкидало солоними бризками. Море було зелене-зелене, з білими гребінками, коло берегів хиталася широка смуга шуму, розбивалась і скидалася, шипіла з безсилля чи озлості. Вітер немилосердно чухрав і без того розпатлані дерева (В. Шевчук).

2. Книжечка, свистіти, престиж, ялиновий, середа, нас.

3. Турок, жінко, вдарив, більші, котлів.

4. Зцідити, розправити, книжці, з джерела, приніши.

5. У весняних туманах бовваніють далекі села й хутори, ажурні вишки бурових, що ген-ген видніються на обрії, неначе сторожові високі пости. Сталева плетиво геометричних фігур вписалося в небо, в розлогість степу (І. Цюпа).

Варіант 8

1. Небо розгорялося все більше. Велика тиша стояла над землею, і тільки хвилі шуміли. Здалося йому, що чує особливу ніжно мелодійну музику: немов сумувала десь скрипка, і в той її чистий плач увіходив помалу темний шум та гуркіт... Озвалася за нею друга, і цей дзенькіт з переливами яскраво вплив у ту першу музику і в її світло. Крізь червоне полум'я, яким палало небо, бризнуло яскраве сонце, і хвилі із срібних раптом позолотили: побігла по морі червоно-золота стежка (В. Шевчук).

2. Синенький, щебетати, зозуля, черешневий, можна, веселий.

3. Бував, кістка, взувайся, дьоготь, лящати.

4. Піччю, багатство, зцементувати, віконця, завітчати.

5. Степ — як розгорнута на півсвіту книга. І на ній можна прочитати все — його минуле, сучасне і навіть майбутнє... І, як це не дивно, особливо виразно та книга читається вночі. Коли заходить ніч, тоді дивосвітами цвіте степ, і, здається, небо спирається на вогненні стовпи (І. Цюпа).

Варіант 9

1. Легкий сутінок уже лягав на навколишні горби й будинки. Легкий сутінок хитався, заповнюючи велетенський синювато-зелений простір, що хвилювався начебто зсередини і дихав запаморочливою свіжістю... Сонце сховалося за західними хмарами, і все покрила рівна, однакова прозора й тремка плівка. Все в тому світлі застигло, а коли й рухалося, то дивовижно сповільнено — кілька човнів на гладкій поверхні гавані і кілька серед неба пташок (В. Шевчук).

2. Меливо, авторитет, зрозуміти, малиновий, мастак, височінь.

3. Кутній, вовк, кінь, вмивався, йти.

4. Радістю, дивишся, безпосередній, коротший, дослідні.

5. Над степом пащить сонце, владар усього живого... Сонце ніжним промінням голубило поля, викликаючи з

воложистої поверхні сизі випари, спивало ту вологу. І за хвилину на тому місці, де клубочились молочні хмари, вже дзвеніла чиста, прозора блакить (І. Цюпа).

Варіант 10

1. Величезний зеленкувато-блакитний розлив, що клався перед очима ледве не прямовисною стіною, грав, мінився й тріпотів. Здавалося, ліг отам неймовірної сили й величі гігант, живий і привабливий, з мільйоном очей, що вряди-годи спалахують... Сходило від нього безліч променів та променяч — праглося ширше дихати, хоч уста при цьому замикалися, очі запалювалися тим-таки блакитнуватим сяйвом (В. Шевчук).

2. Хвилюватися, продзвеніти, досушувати, вишневий, молоти, вибити.

3. Кішка, поздовж, вставай, корінь, зайвий.

4. Щастя, сміється, безкрилий, дзвякнути, на дачці.

5. Багато зим відхуртовинило снігами; і хоча давно розтанули вони, все ж у серці залишилась якась холоднеча. І ось знову весна, і летять гуси, і врунється, зеленіє озимина, яка розколося влітку; і в ній, сп'янілі від любові, тьохкатимуть перепели (І. Цюпа).

Варіант 11

1. І сонце ясне на небі — і смуток легкий бере... Може, від того торкнуло його, тенькнуло, наче птах крилом зачепив, ставав відтак замислений та суворий і слухав мимохіть свій неспокій. Побіч росло дерево, вітер грав на його листі, і світлотінна сітка в ногах у маляра хиталася й тріпотіла, мінилася й коливалася. Знову наблизив руку з олівцем до паперу, але та знову безсило опала. Закинув різко голову: вгорі лежало зелене шатро і пробивалось крізь нього сипучим синім спалахом небо (В. Шевчук).

2. Хвилина, вершина, сполучення, коричневий, баранячий, перевіз.

3. Йдучи, вдова, привабливий, писав, хімія.

4. Листя, без шапки, сміється, у тумбочці, переможці.

5. Степ особливо чарівний тієї пори, коли жита половіють. Срібний пил клубочиться над полями, тисячі мільйонів колосків розкривають свої пожадливі ротики і ловлять той пилок, щоб налитися зернами. Колосочки, мов живі істоти, щось тихо і ніжно шепочуть; степ сповнений урочистого шамотіння, яке можна збагнути лише серцем (І. Цюпа).

Варіант 12

1. Ранок блимотів мірадами іскор, бо кожна травина й бадилина дістала по своїй чарівній краплі й задоволено смоктала її, як цукерок. Запах бузків хвилею плив із горба і огорнув малу хатину. Від села до вигону гнали худобу пастушки, і курява за ніч настільки зволожіла, що й не димілася. Річка стояла, загорнена густим серпанком, — поміж верболозів повз велетенський лахматий полоз з блискучою спиною (В. Шевчук).

2. Опинитися, березневий, обернутися, смушевий, книжка, гончар.

3. Підгір'я, підойма, віяв, впевнений, дякувати.

4. Розпарений, кількість, у тачці, зчепити, молотьба.

5. Треті півні, як і третє цвітіння троянд восени. У тому співі, у тому цвітінні є щось хвилююче і сумне. Троянди ловлять останнє тепло і віддають останні соки червоним, рожевим пелюсткам перед тим, як залякнутися від зимового холоду (І. Цюпа).

Фонетичні та історичні чергування

Завдання 1

Подані слова запишіть деталізованою фонетичною транскрипцією. Вкажіть, де засвідчені комбінаторні й позиційні модифікації фонем у мовному потоці, а де — чергування фонем. Зробіть висновки про те, чим відрізняються модифікації фонем від фонетичних (живих) чергувань. Назвіть причини останніх.

Завдання 2

Подані слова запишіть спрощеною фонетичною транскрипцією. З'ясуйте всі випадки фонетичних чергувань приголосних. Дайте їм пояснення.

Завдання 3

У поданих контекстах знайдіть слова, які засвідчують історичні чергування голосних фонем. Наведіть усі словоформи та похідні від них, де можуть відбуватися ці чергування. Прокоментуйте їх.

Завдання 4

У поданих контекстах знайдіть випадки наявних або можливих фонетично не зумовлених (історичних) чергувань приголосних. Поясніть, якими діючими в давню епоху законами вони зумовлені.

Завдання 5

До поданих слів доберіть споріднені з усіма можливими чергуваннями приголосних фонем, що позначені підкресленими літерами.

Варіант 1

1. Весна — весни; пісок — піску; друг — дружити; луг — лузі; сивий — сивина.

2. Бочка — бочці; колиска — колихати; носити — зношений.

3. Зимовий вечір, закуривши люльку, Розсипав зорі, Неначе іскри. Пустив хмарки, Мов кільця диму, І, проскрипівши чобітьми, Шепнув морозам, Щоб готували вікна, Ліси вбирали У білий іній Та готували Йому постіль (В. Симоненко).

4. І все відпливло кудись за садки, за поля, за сиві долини. Були тільки вдох під щербатим місяцем, що лив своє холодне проміння з-за причілка, висвітлював призьбу, на якій сиділо двоє, спарованих одним горем, пройнятих почуттям єдиним, що приходить до людини навіть у пізній час, коли, здається, в грудях усе перетліло і немає нічого там, окрім пекучої порожнечі (І. Цюпа).

5. Розбійник, сухий, пестити, берег, гасити.

Варіант 2

1. Весло — весла; брова — чорнобривий; книга — книзі; зелений — зелень; віз — воза.

2. Пекти — печений; брести — бреду; мука — муці.

3. Березневий вечір, я на шпилі гори, що височіє над моїм садом. Небо так близько, що боїшся підвестися на

повен зріст: буднешся чолом об темно-синю стелю — і посиплються з неба зорі. А журавлині ключі летять десь вище зір, журавлів не видно, лише їхні тужливі голоси дзвенять наді мною (В. Дрозд).

4. У небі пробивалися перші зорі, якісь на диво сріблясті, бо сонце з-за обрію ще підсвічувало їх, хоч вечорові небеса вже наливались густою синявою. Посеред зеленого поля маячить вишка, немов велетенська, крута із заліза тополя... Осінній дощ січе вперту геометричну фігуру, що гордовито звелася в степу, а зимою сніги огортають її в білу каламуть, і біснуються, голосять в її залізних щаблях (І. Цюпа).

5. Гайдамака, убогий, присвята, крутити, байрак.

Варіант 3

1. Верх — вершина; глотка — глитати; горох — горошина; веселий — веселість; ріг — розі.

2. Заїздити — заїжджати; мести — мету; розлука — розлуці.

3. Невідомий ключ поволі спливає за Дніпро, на луги, голоси все даленіють, небо мовчазне і незворушне, лише в чорних полях, над яром, базарують потривожені лилицями сороки. А потім десь за пагорбами знову теленькнуть журавлі, звук росте, наповнює зоряне небо, і все починається спочатку (В. Дрозд).

4. Ніч дихає хлібами і піснею. Щедрий місяць із золотого ковша розливає променисте вино на землю. І, напоєні місячним трунком, жита й пшениці виброджують буйним хмелем наливного колосся. Тихо. Тільки десь далеко над Ворсклою озиваються в пісні жіночі голоси. В них бринить дівоча туга і жаль самоти (І. Цюпа).

5. Турок, поріг, розмова, сікти, наука.

Варіант 4

1. Велитель — веління; орел — орла; їздити — їздить; піч — пекти; червоний — червень.

2. Відмова — відмовляти; їсти — їдять; обгортка — обгортці.

3. Сонце сідає в Дніпро, а небо ще рожево світиться, і сині дими від багать стеляться по городах — в селі палять торішній бур'ян. Я стою у подолі гори, схожій обрисами на доісторичного динозавра, який приповз напитися води з ріки, і, заплющивши очі, нашіптую, начакловую до журавлиного ключа в небі (В. Дрозд).

4. Над Ворсклою тихий легіт вітру, запах дозрілих трав і ніжний сплеск хвилі. Осокори лопочуть на вітрі радісні, збуджені; верболози перешіптуються над самою водою, і тиша, врочиста тиша, яка може бути лише в червні... М'яка, ніжна вода огорнула його тіло. Ніде немає такої води, як у Ворсклі. Чиста, прозора, шовкова. П'ять хвилин побудете в купелі — і ваше тіло стає рожевим і на диво пружним (І. Цюпа).

5. Рига, вухо, бродити, яблуко, радити.

Варіант 5

1. Величати — велич; дно — дена; бродити — броджу; мислити — мислитель; казка — казці.

2. Графити — графлений; класти — кладу; дорога — подорожник.

3. Дозрівають довгі дні, як ярі яблука, лине листя з лип, плине воза скрип, коло лісу колом ллється вигук зяблика... П'яне піаніно на піаніні трав вітер заграв. Спіють дні все менші, нерівні, піють по півночі півні (Б.-І. Антонич).

4. Сонце, немов розпечений кулястий дирижабль, осідало все нижче і нижче. Ось воно черкнулось обрію, занурилось за темну лінію виднокола, ще за мить увійшло за край землі наполовину, а за тим тільки червоний диск востаннє блиснув над обрієм і зник потойбіч. Хоч небо все ще палахкотіло на півсвіту, жита й пшениці купались у тому багряному сплескові, і молоді, ще не затужавілі, колоски одсвічувались червоною міддю (І. Цюпа).

5. Великі Луки, лазити, спати, токар, птах.

Варіант 6

1. Ведений — ведіння; серце — сердець; світити — світить; рух — (у) русі; липень — липневий.

2. Зловити — зловлений; вага — вазі; возити — вожу.

3. Багряне сонце. Дужка золотава Стоїть над чорним контуром гори. На п'ять воріт зачинена Полтава Ховає очі в тихі явори. Спадає вечір сторожко, помалу, Ворушить зорі в темряві криниць. Сторожа ходить по міському валу, І сови сплять в западинах бійниць (Л. Костенко).

4. Адже таке самісіньке небо височіло над цим приспаним городищем і дві-три тисячі літ тому, тоді, коли поміж цих валів вирувало життя, коли люди кочового племені гасали серед цих степів на диких конях, сходились із своїми супротивниками в кривавих січах і після перемоги справляли бенкети біля вогнищ, прямо на зеленій скатертині прим'ятих полинів (І. Цюпа).

5. Кривий Ріг, плести, качка, різати, капелюх.

Варіант 7

1. Вигонити — вигін; кров — кривавий; мило — мильний; верес — вересневий; мазати — мажу.

2. Відмокати — намочений; марка — марці; тривога — розтривожений.

3. Уже стоять вози під яворами. Полтавський полк готовий у похід. Готуйте коней. Неблизька дорога. Благословіть в дорогу, матері. А що там буде, смерть чи перемога, — Полтавський полк виходить на зорі! Там бій гримить. Там гине наша воля (Л. Костенко).

4. Нічна сова своїм розбишацтвом геть розвіяла їхній ліричний настрій, мрії про далеке минуле. І враз відпливли бозна-куди згадки про давнину, і вже не ввижались їм войовничі скіфи, не вчувався далекий гул копит, а натомість вставали шугаючі вогні на обр'ях, що стовпами здіймались з глибини землі, та ще вітер доносив ледь вловимі звуки натруджених моторів (І. Цюпа).

5. Чех, любити, болотистий, пасіка, трусити.

Варіант 8

1. Виворот — виворітний; жени́ти — жо́наний; ходи́ти — ходи́ть; нерви́ — нерво́вий; постити́ — по́щу.

2. Моло́тити — відмоло́чувати; зага́дка — зага́дці; спати́ — сплю́.

3. Вогне́нна зі́рка в не́бі пролі́тала, Сичі́ кричали, ві́сники бі́ди. На сто́ думо́к замисле́на Полта́ва Вербо́ві гриви́ хили́ть до во́ди. Бу́в пра́вий суд. І ви́рок оголоше́но. Усі́ як слі́д. За що́ себе вкорі́ть? (Л. Костенко).

4. У ні́чному не́бі, немов при́глушений пере́кат гро́му, озва́вся лі́так, урочи́сто про́плив помі́ж зоря́ми, мигну́вши на проща́ння зеле́ною зі́рочкою з ви́соти, і зник. Благо́словенна́ ти́ша сто́яла над поля́ми. Все, здава́лось, завмерло́, зупинило́сь, хоч наспра́вді Земля́ із шале́ною космо́чною швидкі́стю ле́тіла помі́ж зоря́них сві́тів і за́раз перебу́вала в ті́ні від сонця́, прагнучи́ показати́ лю́дям вели́чну красу́ но́чі (І. Цюпа).

5. Бага́тий, мура́ха, мести́, то́пити, ростити́.

Варіант 9

1. Бли́стити — бли́ск; чо́рний — че́рниця; дивни́й — дивови́жвий; су́ша — су́хий; мо́гти — мо́жна.

2. Моло́дий — відмоло́джений; хо́тіти — хо́чу; го́лос — зголо́шений.

3. Холо́дні хма́ри зата́гли блакити́, холо́дний ві́тер дме́ в сте́пу потужно́, Гне́ очере́т додо́лу, шелесті́ть, Мов зві́р в байра́ці ви́є осору́жно. І я́ один, без тя́ми, мимохі́ть, Немов за́терпли́й весь, іду́ байду́жо (М. Вороний).

4. Сві́же пові́тря лі́тньої гро́зової но́чі вда́рило дівчи́ні в груди́, мов подих́ рідного́ Білогі́р'я. Вона́ жа́дібно пи́ла то́й цілю́щій озон... Не помі́чала, як з ту́флями в рука́х бі́гла бо́са по мо́крих троту́арах, по сли́зьких сте́жках вми́того до́щем парку́. Ві́три гу́ляли у кро́нах дере́в, раз по раз скро́плюючи́ її́ запі́знілими́ дощови́ми кра́плями (І. Цюпа).

5. Товари́ш, кві́тка, сві́тло, гримі́ти, томі́тися.

Варіант 10

1. Биток — биття; шість — шостий; дерево — дерева; берегти — бережу; пень — пня.

2. Мороз — заморожений; гладити — розгладжений; морок — мороці.

3. Туман і мряка... Шлях ще бачать очі, Але гаї, оселі і луки, Немов завій жалобний, присмерк ночі Вкриває вже поволі навкруги. З густої мряки, буцім поторочі, Снуються дивні витвори нудьги, До мене липнуть, простягають руки (М. Вороний).

4. Степ заволокло хмарами. Далекі села й хутори губились у сивій млі. Десь над Псллом уже переіщив дощ. З-за Ворскли вставала нова сіра пелена. Скоро хмари з'єднаються в степу широкого межиріччя, і тоді над землею прошумить довгождана літня злива. Хліба зітхнуть вільніше, нап'ються вологи, підуть у ріст, буйно заколосяться (І. Цюпа).

5. Козак, посвята, письмо, Буг, славити.

Варіант 11

1. Бистрий — бистринь; отець — отця; сльоза — сліз; мастити — мащу; рука — руці.

2. Нога — ніжка; крапати — крапля; їда — наїджений.

3. Вечірній сон. І спогади. І дощ. Колише світ розпуклого ямину. Бездомний вітер. Спи, маленький сину, спи, сину мій малесенький, коли хоч... Нехай тобі бодай у сновидінні появиться очікувана мить (В. Стус).

4. Після теплих літніх дощів хліба налилися колосом, пополовіли, а десь за тиждень взялися бронзою. І завирувало, заграло жовтогаряче море, хлюпаючи золотими бурунами колосків у сади і городи. Пахощі зрілого хліба особливо були відчутні вечорами, коли спадала спека і настояне на колосках повітря розтікалося селом, а гарячий вітер з рідного поля ніби сповіщав хліборобам: пора косити (І. Цюпа).

5. Лях, косити, світ, дихати, лице.

Варіант 12

1. Бадилина — бадилля; воля — вільний; колихати — колишу; ріст — рости; пилина — пилюка.

2. Скрутити — скручений; волога — волозі; любити — люблений.

3. Десь там, у зорях, мерехтить віола, Лляна коса, як нива осяйна. І кров моя бринить — палюча й гола, — Немов небес віддалена струна. Можливо, все, що пам'ятати треба Моїй душі серед страждань і втіх, Це — тільки карта зоряного неба І поклик безміру — з очей твоїх (Д. Павличко).

4. Вечорами в хлібах захлинались перепели, ніби прощалися з житами і пшеницями, перекочуючи з виводками в гречки й проса. Поступово вгамовувалося жайвороння, і тепер тільки зрідка можна було почути над степом заливчасте щебетання, яке не вгавало весною. Нині співали здебільшого пташата, перехоплюючи в батьків премудрість співу і легкість крил (І. Цюпа).

5. Лихо, сідати, крук, плакати, аптека.

Склад і складоподіл. Словесний наголос

Завдання 1

Поділіть подані слова на склади. Встановіть типи складів (закриті, відкриті; прикриті, неприкриті). Скільки звуків (голосних і приголосних) можуть входити в один склад? Обґрунтуйте складову межу в середині групи приголосних. Чи збігається членування слова на склади з його морфологічною будовою?

Завдання 2

Над усіма поданими словами поставте індекс гучності (голосний — 4, сонорний приголосний — 3, дзвінкий — 2, глухий — 1). Поставте складову межу при збігові приголосних, виходячи з тенденції до зростаючої гучності на початку складу. Який звук є вершиною складу?

Завдання 3

Поділіть слова на склади. З'ясуйте кількість літер і звуків у кожному складі.

Завдання 4

Користуючись словником, поставте наголос. Встановіть, яку роль (семантичну чи граматичну) відіграє наголос у поданих словах. Які з них можуть мати подвійний наголос?

Завдання 5

На прикладі поданих слів схарактеризуйте природу українського словесного наголосу, зокрема вкажіть, на які склади може падати наголос. Доведіть, що український наголос визначається як рухомий. Поставте, де слід, головний і побічний наголоси.

Варіант 1

1. Абажур, грамплатівка, двіечник, переозброїти, рибоприймальний.

2. Квадратний, навкруги, одношлюбний, пташниця, сектантство.

3. Єпархіальний, джентльменство, щавель, юліанський, ясність.

4. Броня, вершковий, відкликати, контролер, послуга, дідів.

5. Нитчастий, порання, затишний, доповісти, газоспоживний.

Варіант 2

1. Абихто, грибоквий, датчик, перелагоджувати, реципієнт.

2. Квапливий, месник, нагрижник, публічний, сенбернар.

3. Єфрейторський, джерелознавство, щабель, юність, ячмінь.

4. Бостон, виводити, гладкий, кедровий, поставляти, щітки.

5. Нафтопровідний, поротий, живописець, донесчочу, гаванський.

Варіант 3

1. Абонент, глобальний, держава, переїжджати, правосуддя.
2. Квартирант, мигдалеподібний, незбалансований, пушкінознавство, системний.
3. Єреванський, джиґунство, щирість, юрбитись, яструб'ятник.
4. Білизна, вивозити, двірський, затріпати, підсумковий, гори.
5. Корицевий, санний, байдуже, доглядач, врукопашну.

Варіант 4

1. Абітурієнт, гнівний, екстремальний, перезаряджувати, рибацтво.
2. Квітковзнавство, метаплазма, незбагненний, розпатланий, сімсотріччя.
3. Єпархія, джентльменський, щуплість, юнацтво, ясельний.
4. Бережина, вигідний, гнисти, квітчаний, розпаювати, тепло.
5. Мускулистий, поститися, вибракувати, астраханський, газонапірний.

Варіант 5

1. Аварія, гладкий, електричка, передп'ястя, пристаркуватий.
2. Кашкетник, марнотратство, обвідний, розпирскатися, скаламбурений.
3. Єзуїтство, дзенькання, щупальцевий, юрмисько, японський.
4. Батьківщина, виїздити, гумовий, зона, посильний, пальта.
5. Маточковий, рачачий, ватянка, визнання, вершковіддільник.

Варіант 6

1. Автовокзал, гидливість, запліснявіти, парафіяльний, ризький.

2. Капляти, ловкач, обворожливий, розмовник, складносурядний.

3. Єдиновладдя, дзижчати, щоквартальний, юстиція, ямайський.

4. Басма, викупати, гулянка, зольник, транспорт, батьків.

5. Морквяний, примкнений, іржавіти, громадянин, довготерміновий.

Варіант 7

1. Автопоїзд, вовнистий, запрягти, овочівництво, розкарбування.

2. Кисневоємний, ліспромгосп, обезжирення, розкуштувати, складальний.

3. Європейський, дзьобати, щитоносець, юрський, яловість.

4. Балансер, випробуваний, доводитися, захват, орган, масла.

5. Копичка, п'ястковий, лежанка, дріжджовий, втридорога.

Варіант 8

1. Автомобіліст, вісник, незаражений, нагромаджувати, рудовідкатник.

2. Кинджальний, лісознавство, паркетник, реформаторський, скомплектувати.

3. Європеїзувати, дзявкання, щедрувальник, юдофільство, якість.

4. Багрити, відомість, гукати, камка, травник, дорога.

5. Морозостійкий, посестра, вивела, багатівіковий, ґрунтозахисний.

Варіант 9

1. Агрохімія, будильник, зористий, мучеництво, споглядати.

2. Кишководишні, лакувальник, панібратство, ретроспективний, тавтологічний.

3. Європеїзація, дзеньк, щедрість, юристконсультський, якутський.

4. Атлас, вищати, сита, догадка, запасти, наварний.

5. Допоміжний, сервірувати, бережений, дворище, двоциліндровий.

Варіант 10

1. Вельмишановний, подвійний, розвіяти, зернозбиральний, сестра.

2. Штемпель, штанга, передзвонюватися, балка, вишневоцвітний.

3. Донжуанство, волошковий, тракторний, завершити, майка.

4. Засипати, тепла, виносити, замок, синів, груба.

5. Кулінарія, господарський, завдання, листопад, магістерський.

Варіант 11

1. Ажіотаж, бубновий, кляузництво, нагороджувати, тепломережа.

2. Китоловство, лакмус, парламентарський, реставрувати, текстуальний.

3. Єврейський, дзенькати, щавельний, юннатівський, яєчко.

4. Артикул, висипати, електрик, запальний, набухати, весни.

5. Кавунячий, свердло, присудити, дідівщина, деревонасадження.

Варіант 12

1. Аеромаяк, бруківка, клоунада, металорізальний, пошкодження.

2. Курсівка, лакействувати, парфумерний, рабовласництво, турбонагнітач.

3. Євангеліє, дзеркальний, щадіння, юнгштурмівський, явність.

4. Адресний, виспівати, жажнути, сага, весла, марний.

5. Воцаний, служачи, печений, типовий, добродійство.

Графіка

Завдання 1

Випишіть в алфавітному порядку всі слова поданого уривка.

Завдання 2

Подані слова запишіть в алфавітному порядку. Зробіть висновок про те, що таке алфавіт і яке його значення.

Завдання 3

Подані слова розподіліть за такими ознаками: а) літери *я, ю, є, ї* позначають два звуки (вказіть, за яких умов це відбувається); б) літери *я, ю, є* позначають один звук із м'якістю попереднього приголосного. Запишіть наведені слова засобами українського алфавіту, не вживаючи літер *я, ю, є, ї*.

Завдання 4

Запишіть подані слова спрощеною фонетичною транскрипцією. Визначте кількість літер і звуків у кожному слові. Якщо є розбіжності, поясніть, чим вони зумовлені.

Завдання 5

Встановіть, які літери в поданих словах не відповідають звукам, що їх вони повинні позначати.

Варіант 1

1. І — як молоде зітхання землі, як рожевий подих ранку, стоять на тонких підсвічниках тремтячі маки. Десь у зеленій, бурхливій гущі городу, або на окремій грядці, або попід смарагдовою латкою буряків, вони по-підставляли свої рум'яні чашечки, складені з пелюсток, шпарким променям, ловлять їх, хочуть націдити по вінця (Є. Гуцало).

2. Ночувати, носильний, нянькувати, нюняти, нюхати, нудний, навітряний, навитяжку, набік, невігідний, начитаний, небезплідний, нетоварний, норковий, неродючий, нітрошки, нічирк, нічліг, ніжити, нехороший, неурочний, нетрі, нібито.

3. Армія, боїшся, в'ється, тьмяний, емаллю, конвеєр.

4. Щеня, лебідь, роїтися, своєрідний.

5. Гандж, надзирати, джоуль, підзолистий, місцезнаходження.

Варіант 2

1. Підійдеш до маків, довго стоятимеш, здивований їхньою чистотою й непорочністю, милуватимешся з цнотливості їхнього блиску, і ще тоді, дитиною, не порівняєш їх ні зі своїм життям, ні свого життя не порівняєш з їхнім цвітінням, — це порівняння прийде пізніше, коли вже ті маки бачитимеш у спогадах, коли намагатимешся відновити у пам'яті їхній ранково-росяний запах — і не зможеш (Є. Гуцало).

2. Ошмаття, ошцирений, ошатний, очіпок, ошліфувати, оцупок, очманіти, освітлити, органний, орган, обвалений, обважити, обезжирити, обдзвонити, обвуглений, обличчя, обкипати, обідраний, обжарити, обеліск, односець, овочівництво, оголити.

3. Братія, зав'юга, Єва, під'їсти, життєздатність, пацієнт.

4. Щепа, лелія, роз'яснення, своєчасний.

5. Надземний, піддзеркальник, піджарити, дзвоник, джигітувати.

Варіант 3

1. І уявиш тоді своє дитинство великою квіткою маку, яка щойно-щойно визволяє свої пелюстки з тугого бубляка, нашорошує їх, розкріпачує й випростовує, уявиш десь посеред городу, в оточенні в'юнкої квасолі, що пнеться по патиках, зазираючи яскравими своїми квітучими оченятами прямісінько в твою душу, уявиш десь на світанку, коли бентежне молоко туману тече без берегів (Є. Гуцало).

2. Пуття, пустота, публіцистичний, п'ятірка, пшениця, пухнути, пюре, п'явка, пчихнути, пхання, протухлий, протест, просторовий, протринькати, походжати, перетворений, переріст, парик, паратак西斯, пароплавлення, палітурка, павукоподібний.

3. Відв'язати, елот, бюджет, пір'їна, узбережжя, лояльний.

4. Щелепа, липень, роз'юшений, симетрія.

5. Ганджовитий, надзелень, одзовізм, джемпер, джин.

Варіант 4

1. Поля на горбах, що спинаються до бездумних хмар, уже посвітлішали, в'ється над ними стомлений, доспілий серпанок; коли по лицю, по вустах та по очах прокочується хвиля розімлілого, лінькуватого вітру, то раптом уловлюєш запах зерна, вогкувато-теплого, підсмажуваного шпарким повітрям, — не сьогодні, то завтра воно потугішає, посухішає, обважніє у змертвілому колоску (Є. Гуцало).

2. Ранити, райдуга, рекордний, рафінований, радіація, ракетносець, рухомий, рятунок, рушник, рюкзак, рум'янити, рясноцвітний, розширений, рукавиця, розхльостати, розчервонілий, розпухлий, роздутий, розкриття, референт, рило.

3. Вістий, баєчка, гравюра, колье, черв'як, дерев'яний.
4. Щедрота, мобільний, розмаїття, слов'янізувати.
5. Гедзь, надзвонити, піджива, джинси, джмелиний.

Варіант 5

1. Жнива починаються якомсь завжди хоча й сподівано, але зненацька, святково, під голосисті сурми сонячного пекла, у вирі небесної блакиті, котра цілоденно висить над тобою і котру, здається, навіть доводиться нести на своїх плечах — легко, безжурно, з відчуттям сили; жнива клеочуть і смерком, і поночі, і вдосвіта, гуркочуть комбайни, захлинаються од веселого гніву молотарки, опівночі на критому току горять жовті ліхтарі (Є. Гуцало).

2. Сховище, схиблений, сьогорічний, схуднути, сяти, сюсюкання, сюрчок, самодостатній, садівництво, садіння, сесія, сепарувати, сервіз, селекційний, сейф, сиріжка, сирок, сипкий, сильний, сивина, сибірка, січень, сім'я, смаглий, скрутити, скрипка.

3. Конвалія, їжак, прем'єр, різдвяний, ллються, клієнт.

4. Щebetун, мафія, український, сіропіщаний.

5. Гедзатися, надзвуковий, підживляти, дзвіниця, джонатан.

Варіант 6

1. Уже зібрано мак — зв'язаний пучками, він висить на жердці в сінях. Біля маку великими жовтими зернами усміхаються великі качани кукурудзи. Соняшники вже порізано, повимолочено дрючком або качалкою, і насіння лежить у мішку на тапчані біля печі. Вогненно-веселі язички перцю червоніють і червоніють, наче ніяк не можуть перебороти пекельного сорому. Вінки цибулі і часнику прогинають другу жердку (Є. Гуцало).

2. Тетеря, тихоня, твердосердий, тенькати, тенденція, тезисний, творчий, твань, телеекран, тканина, торбинка, товстобровий, товариство, тло, традиційний, травник, тризна, трепет, трюмо, трухлявий, трясти, троїти, трієчник.

3. Консьерж, виїздити, пюре, зв'язківець, нюанс, матір'ю.

4. Щетина, настроїти, розсольник, сяєво.

5. Гудзик, надзвичайний, піджарка, дзот, джгутовий.

Варіант 7

1. Павутина бабиного літа пливе звіддалік, як чиєсь зітхання, вона знаходить посеред городу нашу матір, чіпляється за плече, струменисто тремтить, потім перепливає на материні чорні коси, вимальовується сивиною, здригається, наче поворозка живого ляку, потім сдривається — й легко сотається в повітрі, поблискує білясто, тане (Є. Гуцало).

2. Ухильницький, утікати, усунути, ухоплений, учительювання, уярмляти, ущелина, ушпигнути, учнівський, ушкоджений, ущипливий, убрід, убожити, убавлений, удаваний, українізувати, укутати, указ, увечері, уважний, узбочина, увіковічити.

3. Діета, юродивий, фіюзеляж, п'єдестал, любов'ю, мадляр.

4. Щіпка, недіяльний, п'ятипільний, сьюта.

5. Гедзевий, надзаплавний, піджачний, дзюдо, джингоїзм.

Варіант 8

1. Добре було сидіти на яблуні; внизу лежали зелені води городів, по них ясніли латки жита; соняшники повертались один до одного або ж зводили догори свої вогненні лиця, мовчали, немов заглибились у ество своє, немов хотіли осягнути таємницю буття; стебла тютюну пахли густо, а кріп — тонко й пряно; ластівки літали низько, наче хотіли пірнути в шумовиння рослин (Є. Гуцало).

2. Фрукт, франк, фазисний, фабула, фантазія, фронтальний, фразеологізм, фургон, футбол, фанера, фамільний, фіглярування, фемінізм, фауна, феноменальний, фармацевтичний, фея, фіолетовий, фасон, флегматик, флюїд.

3. Дієвість, юрба, краков'як, суб'єкт, розкішню, Нью-Йорк.

4. Щур, новобранець, прооліти, таємниця.

5. Наджидати, надзиск, джунглі, піджимати, підзивати.

Варіант 9

1. Спокій, пастельні відтінки врівноваженості, весь навколишній світ — це стан миру між зеленим та голубим кольорами, стан взаєморозуміння й довір'я. Відчуваєш, як усе це проникає в твою частку — і бувають хвили, коли ти відчуваєш себе одним цілим з яблуною, на якій сидиш, з небом, яке обмежує і не в силі обмежити видимий світ, відчуваєш себе часткою пахощів, крихіткою барв (Є. Гуцало).

2. Хутір, хукати, хробак, хрипота, хазяїн, хабар, хватати, хартія, хапливий, хліб, хлипати, хірург, хихикати, хитрий, хлібозавод, хвороба, хвилиний, харч, хворостина, хворіти, хіхикати, хуртовина, хірургія.

3. Медвяний, яскравий, солов'ї, диз'юнкція, гордістю, альянс.

4. Щука, номінальний, посильнішати, терція.

5. Видзвін, надзоряний, піджимати, джміль, підзубювати.

Варіант 10

1. Ще не посутеніло, ще до вечора далеко, а проте він уже чується. Чи в тому, що трохи-трохи по-іншому лащиться до щік сонце, чи в тому, що ледь-ледь по-іншому заломлюються промені в повітрі, чи в тому, як з одного боку легко й безжурно осяяні хати та дерева, а з другого — вони пожурнішали й наче аж поважчали. І думки твої враз пошвидшали, набрали викінченої форми (Є. Гуцало).

2. Цукор, цьвохкати, цуратися, цілісність, цілина, церемонія, цідити, цитата, циркач, цейлонський, цар, цеглистий, царедворець, цвіркун, цвях, цвинтар, царівна, цибулина, центнер, цент, цивілізація, цитрус, ціп, цілувати, цярина.

3. Згір'я, заїжджений, барельєф, верф'ю, обличчя, ательє.

4. Щодня, об'юшений, порубцьований, труїти.

5. Віддзьобувати, піджак, джигіт, підзвітний, джин.

Варіант 11

1. А захід поступово зацвітає; сірооко-голубий тон майже зовсім вигорів, майже зовсім побілів, не залишивши місця для жодного іншого відтінку. Але з тим, як сонце опускається нижче, воно здається все більшим, набрякає багрецем, тепер на нього навіть можна дивитись. Сонце червоніє й червоніє, і в тому, як воно хилиться до обрію, вже відчуваєш утому трудівника (Є. Гуцало).

2. Чубатий, чихати, чабан, чвара, чавунний, чумак, чреватість, чумний, чужоземний, чаювати, часник, чародій, чахлий, чобіт, чмихати, чиньба, черпак, черінь, чималий, четвер, чепурний, чебурек, черствий, черево, чвиркати.

3. Коряцький, ягниця, об'юшений, поїзд, вольєр, кур'єр.

4. Щит, окраєць, під'їзд, троянський.

5. Віддзеркалений, підкорений, джем, підзахисний, гудзь.

Варіант 12

1. Гарно тоді видно дерево на обрії. Здається воно яким та по-людському усміхненим, легко розпросторює навсібіч лапате гілля, і верхівка його вільно тягнеться увись. Мабуть, це старий дуб, що прожив не одну сотню років, або древня тополя-трепета, огрядна, що ні вдвох, ні втрох її не охопиш руками. Та сонце сідає вже нижче, полум'я його блищить розжареним воском (Є. Гуцало).

2. Штука, шхуна, шухляда, шушукати, штангіст, шпарина, шпик, шостий, шлейф, шнур, шина, шаблон, шершень, шарудіти, шедевр, шахи, шашка, швидко, шило, шеф, школяр, шкільний, шофер, шоу, шпиця.

3. Країна, яєчня, об'ява, вітряк, комп'ютер, ескадрилья.

4. Щічний, означальний, перев'язаний, удень.

5. Віддзвонити, надзиччати, джгут, підзаголовковий, підзорний.

Принципи українського правопису

Завдання 1

У поданих словах назвіть орфограми. Сформулюйте правила їх правопису.

Завдання 2

У наведених контекстах з'ясуйте правопис слів на основі фонетичного, морфологічного і традиційного принципів.

Завдання 3

Визначте, на основі якого принципу написані подані слова. Прокоментуйте, як би вони писалися, коли українська орфографія керувалася б в цих випадках морфологічним принципом.

Завдання 4

З'ясуйте, якими літерами передаються м'які звуки в поданих словах. Визначте принципи їх правопису. Поясніть орфограми.

Завдання 5

На матеріалі поданих слів прокоментуйте суть смислорозрізнявального принципу українського правопису. Уведіть подані слова в речення.

Варіант 1

1. Безкрилий, зважся, невістчин, лимон, Біла Церква, вимогливість, диригент, кавказький, комп'ютер.
2. Батьківщиною слов'янської абетки, як відомо, стала одна з найстаріших європейських держав — Болгарія. Саме там, на її Балканських Родопських високогір'ях, у долинах Тракії, на берегах Струми і Маріци знайшли собі притулок і захисток мудрі вигнанці — учні Кирила і Мефодія. Вони продовжили велику освітню місію братів. Вони не дали загаснути духовному вогнищу (М. Сингаївський).
3. Вісник, латиський, бряжчати, мірошник, знають.
4. Соляний, геніальність, осінь, обізвіться, гордістю.
5. По зимовому — по-зимовому, зате — за те.

Варіант 2

1. Розповісти, наїжся, Парасчин, леміш, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, листя, президент, тьмяно, вестибюль.
2. Писемність — наше духовне тисячолітнє надбання. І майстри слова, поети різні і гарні, письменники-класики і сучасні творці додають до цього мистецького океану і свою частку, живу барву своєї творчості. Вони, охоронці життя, його співці, у всі часи поповнювали скарбницю людської духовності новими здобутками поезії, прози, драматургії, публіцистики (М. Сингаївський).
3. Чеський, писнути, прощати, рушник, їстівний.
4. Сюди, будівельник, в'язь, станьте, неньці.
5. Сорока — сорока, сонце — сон це.

Варіант 3

1. Зшити, робляться, тітчин, левада, кандидат наук, знаменний, прилуцький, Дніпрові кручі, Харків.

2. Рукотворні духовні цінності, як і природу, ми повинні берегти, мов зіницю ока. Писемність допомагає нам творити майбутнє, пізнавати і утверджувати сучасну культуру, берегти минуле. З минулого — в майбутнє — такий життєтворний шлях нашої писемності. Вона, писемність, це передовсім творчість. А творчість завжди підмога людям і людству (М. Сингаївський).

3. Улесливий, юнацький, тріщина, сердешний, заїхати.

4. Майбутнє, людськість, ячмінь, візьмуться, галуззю.

5. Ведмідь — ведмідь, пробіг — про біг.

Варіант 4

1. Стурбований, роззброєння, книжці, хазяїн, Музей українського мистецтва, буквений, жовцю, перспектива, несказаний.

2. Синтаксична будова прислів'їв та приказок досить строката, проте чітко простежується закономірність їхнього творення за відповідними формулами. Паремії мають і ритмічну будову, яка організовує думку, робить вислів милозвучним. Цьому сприяють також різні типи римування. Багаті зразки рим, проте, ніколи не служать самоціллю, а завжди підпорядковуються основній думці (М. Пазяк).

3. Власний, товариський, Одещина, торішній, люблять.

4. Літо, тонюсінький, Поділля, завтрашньому, тьохкати.

5. Явір — явір, не відстану — не від стану.

Варіант 5

1. Сфотографувати, розумний, мушці, качати, Велика Вітчизняна війна, морквяний, асиміляція, любов'ю, дискусія.

2. Наша історія культури — це своєрідний храм, який цінний не тільки працею усіх прийдешніх поколінь, без

якої той храм давно перетворився б на руїни. Коли ж я думаю про історію культури народу, то перші асоціації, які постають у мозку, — це Київ, а в ньому — Софія Київська; Київ — це те місце, звідки тягнуться і куди стягуються усі нитки нашого культурного буття (В. Шевчук).

3. Шести, убоztво, Туреччина, дворушник, їхати.

4. Паморозь, підвіконня, Запоріжжя, кількість, безлюддя.

5. Місяць — місяць, ви були — вибули.

Варіант 6

1. Зцідити, весна, просьба, стиха, лауреат Шевченківської премії, пристрасний, мільйон, рутвяний, атестат.

2. Найхарактернішою, може, рисою Остапа Вишні як письменника є те, що він органічно поєднує в своїй творчості новий зміст з глибоким національним характером. Це український письменник, передусім український у своїх пейзажах, у своєму лукавому й добродушному гуморі, у своїй далеко не добродушній сатирі, у своїй ласкавій і соромливо-ніжній ліриці (М. Рильський).

3. Жонатий, брязнути, козаччина, прощати, єдиний.

4. Батько, мудрістю, Ілля, майбутнє, волосся.

5. Звати — з вати, шлях — Шлях.

Варіант 7

1. Зберегти, зима, молотьба, переможці, Президент Академії наук України, опонент, шістнадцять, медвяний, директива.

2. Фундамент, на якому стоїть школа і будується все, що робиться в школі, — це різносторонні знання, багате розумове життя, широта кругозору, постійне інтелектуальне зростання кожного вчителя. Через три-п'ять років після закінчення вузу вчитель повинен знати в три, в п'ять, в десять разів більше, ніж знав він у перший рік своєї роботи (В. Сухомлинський).

3. Тижня, перекладацький, вищати, кінечний, юний.

4. Гідність, твердження, міццю, колосся, вітальня.

5. Київ — київ, поволі — по волі.

Варіант 8

1. Спитати, пшениця, джерело, вілла, Сполучені Штати Америки, батальйон, зобов'язання, менше, честь.

2. Ніхто не знав, звідки він приходив у нашу Тернівщину й куди потім зникав. Чули ми тільки від Андрія Галактіоновича, в якого художник деколи зупинявся, що за молодих літ цей дивний для нас чоловік навчався в академії, був у дружбі з Репіним і Куїнджі, а котрась із його ранніх картин нібито навіть була відзначена золотою медаллю на виставці в Парижі (О. Гончар).

3. Проїзний, паризький, важчати, щоразу, яма.

4. Близенько, теля, зілля, повіддю, молодість.

5. Назустріч — на зустріч, Земля — земля.

Варіант 9

1. Беззаконня, сфокусувати, комин, тонна, Організація Об'єднаних Націй, пам'ять, дискусія, кігті, розчервонілий.

2. Село Троянівка гніздиться в долині. На північ від нього Баєва гора, покрита лісом, на південь — заткана маревом рівнина, по якій в'ється полтавський шлях. Обабіч шляху то тут, то там мріють у степу хутори, маячать на далеких обрїях, як зелені острови по синьому морю. В центрі села тече річка з дивною, мабуть, татарською назвою (Г. Тютюнник).

3. Козацький, ремісник, вужчати, щиро, лягти.

4. Сьогодні, безлісся, юністю, безлюддя, доньчин.

5. Богатир — багатир, по-весняному — по весняному.

Варіант 10

1. Розпрасувати, змінний, хусточці, група, Волинь, родинний, ляний, кипарис, безпуття.

2. Хруці над вишнями гудуть... Це бувало в ту пору, коли вишні в цвіту. Молоденькі вишеньки стоять тоді, мов до танцю зібралися: руки в боки, зелень-листочком прицяцькувалися, пучечками білих квіточок закосичились. А старші вишні в ті дні і в ті вечори красуються, мов статечні молодиці в свято: по дві, по три зібравшись,

багатозначно шепочуться про щось, лукаво усміхаються (О. Левада).

3. Допомогати, чесний, дорожчий, вощаний, заява.
4. Дьоготь, папороттю, розріся, бриньчати, маззю.
5. Вітер — вітер, щоб — що б.

Варіант 11

1. Здатися, віддаль, палатці, хобі, проспект Перемоги, перехресні, олов'яний, експрес, маляр.

2. Але ще раніше, ніж вишні, починали цвісти в Лук'янівці черешні. Вони височіли, ті славетні лук'янівські черешні, либонь, у кожному дворі — і над шляхом, і вглибині, аж за будівлями, красувались як де поодинці, а як де — вишикувавшись у ряд понад ровами, ще й за руки, як вірні подруги, взявшись; прикрашали схили крутоярів і западини у ярах (О. Левада).

3. Гарячий, щасливий, важче, вощина, юрта.
4. Польовий, жменя, узлісся, лється, тьмянний.
5. Згори — з гори, лев — Лев.

Варіант 12

1. Скопати, жолудь, кишень, Марокко, народи Крайньої Півночі, братство, близько, бовваніти, бур'ян.

2. Жнив'яні дороги були бездонні. Глибокі-глибокі, пірнеш у них і хтозна-коли аж виринеш. Він ішов бездонною дорогою, і перед ним, і з боків поступово виростав вечір: розплавлені прижухлі тони темнішали, підмальовуючись то рожевим, то тремтячо-зеленим, і вже одна барва горіла над іншою, розписуючи баню над полем обвугленими кольорами, і дихання комбайна долидало ніби з води (Є. Гуцало).

3. Черниця, гончар, вищий, узбецький, поєдинок.
4. Білісінький, коріння, востаннє, утвердження, різьба.
5. По нашому — по-нашому, орел — Орел.

Буквено-фонетичний та орфографічний аналіз

Завдання 1

Запишіть поданий текст фонематичною та фонетичною транскрипціями. Встановіть співвідношення між літерами, фонемами і звуками у виділених словах. Поділіть їх на склади, охарактеризуйте кожен склад.

Завдання 2

Охарактеризуйте голосні звуки за рядами, ступенем підняття, участю губ; приголосні — за діючим органом і способом творення, за участю голосу й шуму, палаталізацією, за акустичним вираженням.

Завдання 3

Поясніть модифікаційні зміни голосних і приголосних, наявні або можливі в словах при їх зміні. Визначте наявні або можливі фонетичні чи історичні чергування.

Завдання 4

Обґрунтуйте правильну літературну вимову голосних, приголосних, сполук голосних з приголосними.

Завдання 5

Встановіть принцип написання кожного зі слів. Назвіть і поясніть орфограми.

Варіант 1

Природа — наймудріший співрозмовник, рівного їй нема; вона допомагає вам відкрити в собі якості, про які ви їй не підозрювали. Ви тоді наче сама суть природи, наче втілення її таємниці, яка зненацька розкрилася перед вами просто, широко, вагомо, яка переселилася в вас — жахнула вас своєю простотою й вагомістю. Ви перебуваєте тоді в стані, що схожий на **прострацію**, але це не **прострація**, ні, це особлива форма вашого **просвітлення**, вона по-своєму **натхненна**, по-своєму **значна**, і ви повинні прислухатися тоді самі до себе з особливою **пильністю**, бо чи ще вдасться коли зазнати такого стану, стану осяяння! (Є. Гуцало)

Варіант 2

А чи переживали ви коли, довгий час залишаючись **наодинці** з природою, чи переживали ви не так коротку мить, як **тривале відчуття**, що душа ваша зливається з цими деревами і їхнім тихим шумом, з течією **зеленої** води, що вона становить одне ціле з **рівномірним погойданням** очеретини, побіля якої з'являються **плавні півкола**, одне ціле з **розсипцями білого піску**, з **сонячними спалахами** на хвилях? Начебто раптово душа природи стала вашою власною, а ваша злилася з душею природи, й тепер вже ніколи не зможете бути самі по собі, ви наче стали **бранцем** природи (Є. Гуцало).

Варіант 3

Ви стали **спокійним бранцем**, який не бунтуватиме, не **вириватиметься** з полону цього дивовижного **сприйняття** і **злиття** з навколишнім світом. Наче **вивітрилося**, сплигло з вашого єства все людське, все **звірине**, все те, що **єднало** вас зі світом **бурхливих пристрастей**, а

натомість наділені ви даром сприймати одвічну сутність плину води, погойдування очеретини, сонячного блиску на хвилях, перешіптування лісового листя над головою. Слухаєте голос природи в самому собі, й говорить вона до вас не так, як то вам може здаватися, а власним своїм тоном. Ви втрачаєте відчуття своєї істоти, ви перестаєте усвідомлювати себе (Є. Гуцало).

Варіант 4

Впереміш із сокорами ростуть дуби. Тут, на луговині, їх не так і багато, стоять вони віддалік один від одного та й від інших дерев, а тому повиростали великі, гіллясті. Коли вдвох узятися за руки, то їхні стовбури навряд чи охопиш, хіба що втрюх удасться. На широких галявах дуби ці почувуються, мабуть, самотніми, але вони вже позивали до своєї самотності і, здається, раді їй. Бо старі. Тому-то вони ледь-ледь усміхаються своїм молодим блискучим листям і тоді, коли заливає їх сонячним промінням. Навіть не самі всміхаються, а чужа усмішка проскакує по їхніх зелених шатах (Є. Гуцало).

Варіант 5

А здебільшого стоять вони [дуби] навіть у погожу пору якщо не похмурі, то важкувато спокійні, якщо не зажурені, то запечалені якоюсь думкою. Не обрадувані нею, не втішені, коли б ото стрепенулися, загомоніти, залопотіти, намагаючись виказати її вголос самим собі й своїм віддаленим товаришам, а саме запечалені. Скрадливо так шепочуть, ледь чутно, а то зітхнуть — і все, довго вже не обзиваються. А тому що замислені вони такі й статечні, то тут — поміж заплав, поміж усохлих рукавів і невсохлих рукавів та рукавців великої річки — й саме повітря видається незрушним та гордовитим (Є. Гуцало).

Варіант 6

Поле наче додає широти й волі вашому душевному стану, ви немов зріднюєтесь з ним; так само зріднюєтесь з річкою — і раптом у собі відкриваєте щось таке ж

пекуче, сумовито-вічне. А вже в лісі дух ваш підростає, урочистішає, величнішає. Але, знову ж таки, не скрізь однаково, поміж різних дерев буває по-різному. Серед густо посаджених вільх вам тривожно й незатишно, щось не дає вам спокою, муляє, турбує — що саме, що? Оглядаєтесь по боках, намагаєтесь запримітити щось, але ніде нічого, тільки похмурі кущі, невеселе гілля низько понахилялося, тьмяні якісь закутки (Є. Гуцало).

Варіант 7

А в хащах, де все переплелось, переплуталось, де сухі гілки перепиняють шлях, де сучки — як відточені багнети, почувашся загнаним звіром, обкладеним зусібч мисливцями, переслідуваним страхом і відчуттям смертельної небезпеки. Швидше б вирватися на відкрите місце і там знайти порятунк або ж хоч прямо глянути в вічі смерті... Поміж молодих берізок ти й сам уже молодий, такий самий безтурботний, як вони, тобі хочеться всміхнутися, спадає тобі на думку щось добре, приємне — і ти вже почувашся щасливим, великодушним; те жорстоке й лихе, що затвердло було в твоєму естві, раптово відм'якло й розтануло (Є. Гуцало).

Варіант 8

На полянах поміж дубами викосили траву: свіжіша ще лежить у покосах, а давнішу згорнули в копички. Повітря насичене тривким зів'ялим запахом, — цей запах згодом переслідуватиме тебе й зимою, нагадуючи про літо, й перед очима поставатимуть широкі галяви посеред річкових рукавів та рукавців, а на них дуби стоять. Кожен немов стереже свою галяву, кожен немов неприступна фортеця: й там, де траву вже викошено, де вона полягла в покосах чи в копиці складено, то галяви там світліші, приляклі, й на них дуби, які ще недавно ввійшли в свою зелену силу, здаються грізніші й похмуріші (Є. Гуцало).

Варіант 9

До світанку садок гримить їхніми [солов'їними] голосами. Але ні, то навіть не голоси, а дивовижні вогнисті струмені, що вириваються з пташиних горлянок. Ті гарячі струмені дуже швидкі, й солов'ї, щоб не попектись, намагаються випустити їх із себе якомога хутчіше, і коли вони хапають ковточок повітря, щоб остудитись, тоді бистрий плин звукового вогню переривається, це схоже на раптовий чорторий, на поріг — і отак трель за треллю, трель за треллю. Одні випускають той огонь в такому неможливому екстазі, наче нема для них нічого солодшого, наче вони поклали собі й згоріти в тому сатанинському вогні (Є. Гуцало).

Варіант 10

Ще ж наче й не одцвітати садкам завтра чи позавтра, бо яблуні лише збираються випустити цвіт на волю, а проте на землі вже біліє опалими пелюстками. Й чорна земля здається від них ще темнішою, відмолодженою. І хоч криницю накривають дерев'яною накривкою, а проте у витягнутому відрі води плавають змарнілі, зводянлі пелюсточки, бо ж вишня стоїть над самою криницею. Ось ти сам нахилився — і з голови твоєї посіялось два чи три кружливих крилечка... Можна стежити, як смеркає небо, повітря, — й розквітлі дерева теж смеркають. Частику за часткою свого пелюсткового світла віддають вони похмурих посланцям ночі (Є. Гуцало).

Варіант 11

В ці дні тільки й дивишся, що на цвіт. Помічаєш його скрізь — на грядках, на узбіччях, у якомусь захаращеному сміттям рову побачиш на кволу стebel'ці різнобарвне буяння, або ж балконі міського будинку — жовтим там вабить зір, синім чи фіолетовим. І неодмінно звертаєш увагу на тих людей, що несуть із собою квіти. Ось ця жінка тримає тюльпани — і вже її миттєвий образ у твоєму уявленні буде пов'язаний із густо насиченим, пристрасним тоном тюльпана. А та дівчина — як-

ливе створіння з дрижанням чорних, загнутих вій — так раптово і так влучно сама допомогла тобі знайти порівняння для себе з нарцисом (Є. Гуцало).

Варіант 12

Падав м'який сніжок, засипав чорну землю, усе сповивав своїм лагідним білим сяянням. Вишнево-яблуневі садки, ще сьогодні зранку такі змерзлі й розпачливі, подобішали, потеплішали; село звеселіло, людські обличчя погіднішими стали. Все навкруг немов помолодшало — глиниста в'язка дорога, хати з темними поглядами шибок, наче спідлоба, вітер помолодшав, люди. Й думки, ще вчора схожі своїми настроями на осінню сльоту, раптом побадьорішали, потекли швидко, заспівали. Так мені було добре, що я, йдучи по вулиці й прислухаючись до відмін у природі та в самому собі, зненацька став як укопаний (Є. Гуцало).

МОРФЕМІКА І СЛОВОТВІР

Основа слова і закінчення

Завдання 1

У поданих словах визначте основу та закінчення. Охарактеризуйте закінчення за такими ознаками: а) нульове; б) матеріально виражене; в) взагалі відсутнє. Зробіть висновки про те, як визначається закінчення і чому деякі слова його взагалі не мають.

Завдання 2

Подані дієслова змініть за особами. Визначте закінчення та основу в усіх словоформах. Прокоментуйте, чому в дієслів визначається основа інфінітива та основа теперішнього часу. З'ясуйте особливості особових закінчень.

Завдання 3

Визначте в поданих словах основу, охарактеризуйте її: а) похідна/непохідна; б) вільна/зв'язана.

Завдання 4

Усі повнозначні слова поданого тексту розподіліть за такими ознаками: а) ті, які мають непохідну основу і

нульове закінчення; б) ті, які мають непохідну основу і матеріально виражене закінчення; в) ті, які мають похідну основу і нульове закінчення; г) ті, які мають похідну основу і матеріально виражене закінчення; ґ) ті, які мають похідну основу і не мають закінчення.

Завдання 5

Знайдіть зайве слово за характеристикою основ (похідна/непохідна; вільна/зв'язана) або закінчення (нульове/матеріально виражене/відсутнє взагалі).

Варіант 1

1. Азіат, барабанний, лагідно, маскуватися, покрутити, розлучення, чернігівець.

2. Бомбити, заносити, цокотіти, забрати, укріпити.

3. Явитися, утіха, видати, зовнішній, мислення, вбрід.

4. В другій половині дня вітер стих. Із-за обрію стали накочуватися хмари, що громадилися все більше і більше, з білих робилися попелястими; потім стали бузиновими; нарешті завирували, закипіли і тяжко рушили вперед, підминаючи під себе небо, опускаючись все нижче і нижче, так, що на землі ставало все важче і важче дихати людям (Г. Тютюнник).

5. Квітка, бочка, ложка, гілка, зірка.

Варіант 2

1. Акордеоніст, баскетболістка, криво, масивність, полежати, розповідач, цибулиння.

2. Будитися, зааніміти, воркотіти, козакувати, турбувати.

3. Ясність, учасник, обличчя, видирати, мильний, хребет.

4. Птахи, вириваючись у сизі присмерки степу, не могли залітати дуже далеко і високо, бо крила їх робилися зволоженими, і вони опускалися зовсім низько, майже до самої землі. Від бузинової хмари степом рухалася широка чорна тінь, яка вже покрила степові моги-

ли і довжанські ліси, і їх уже зовсім не було видно. Вона повільно наближалася і до сівачів, дихаючи на них свіжістю близького дощу (Г. Тютюнник).

5. Шило, мило, мир, сало, жир.

Варіант 3

1. Акуратний, безнадійно, компресор, мачуха, поліпшати, розправа, хижак.

2. Бризнути, замовкнути, стукотіти, козирнути, стрітися.

3. Ячня, уява, зачинатель, пекти, наступний, поклад.

4. Потім хмари застигли, перестали рухатися, і сторожке мовчання оволоділо небом і землею, і так продовжувалося хвилину-дві, потім кілька важких і лапатих дощових капель упали на круп коня, з ляскотом розбилися на ньому і покотились вниз по сухій шерсті, і раптом вони заскакали скрізь — по людях, по конях, по ріллі; прострочили раз, вдруге, згортаючи в груддя пилки (Г. Тютюнник).

5. Закінчення, читання, знання, весілля, зілля.

Варіант 4

1. Азартно, вагомий, історик, напрям, полісовщик, розставляти, фінансовий.

2. Вбачати, замирати, шепотіти, межувати, стікати.

3. Юнь, фізик, роззутися, дужка, окрилений, відгук.

4. Любові на світі більше, ніж думають люди. Але через те, що вона потай народжується і тихцем у сльозах чи зітханнях умирає, менше гадається і менше говорить про неї. І тільки пісня не соромиться вечорами розкривати людям чари їхньої молодості, свято і муку душі, тривогу довірливого серця і чорну роздуку чи зраду (М. Стельмах).

5. Босоніж, голіруч, навшпиньки, коньки, навприсадки.

Варіант 5

1. Агресивність, вбиратися, запалений, наступати, полохливо, рум'янець, урановий.

2. Вдиратися, запитати, колихати, навантажитися, смикнути.

3. Щосуботи, фальшивий, пам'ять, навчати, кладка, бродіння.

4. Тоді, в печалі чи радості, добрішим і кращим стає чоловік і з подивом бачить, скільки зайвого мулу невідомо для чого осіло в його середині, як швидко сіра буденщина розхлюпала його чашу кохання. А було ж воно, було та й розійшлося, мов туман по долині. І вже не такими жаданими стають вечори, і не так трепетно сяють зорі, не так бентежно тривожиться в тиші прочахле серце (М. Стельмах).

5. Спідлоба, ворота, дітвора, ножиці, канікули.

Варіант 6

1. Авіатор, взаємодопомога, заощадити, нишком, покрівля, румун, укріплення.

2. Виборювати, запросити, сидіти, напитися, слідкувати.

3. Щілінка, фізкультура, жито, прилетіти, ляканий, клопіт.

4. А поглянеш на розсипані хатки, на завіяні снігом лужки та діброви, на мовчазні під місяцем верби, на прихлі садочки й криниці, згадаєш петрівчанські стіжки й копиці, скрипкові ворота чи підведені тіннями тини — і звідусіль сколихнеться, оживе чиєсь кохання. Отак від хати до хати, від стежки до стежки будеш іти давніми чи свіжими слідами його (М. Стельмах).

5. Прозріти, збирати, сидіти, вирити, писати.

Варіант 7

1. Автоматика, виступ, заборонятися, обабіч, покалічений, самовільно, торгівля.

2. Видумати, мазати, водити, обдивитися, розповідати.

3. Щетина, хлопча, храм, нагодувати, привід, підшитий.

4. Вихряться думки, мов сніжинки, розкочуються та й розкочуються по тих селах і хатах, де він прислухався до весільної музики, пісні та жадань. І мало не всюди виходило на одне: надії відцвітали, мов сади, тільки з тією різницею, що сади нарід знову закрасуються цвітом, а надії все більше заїдає тля нестатків, родинного дріб'язку і буденщини (М. Стельмах).

5. Високий, вузький, низький, широкий, далекий.

Варіант 8

1. Авторитетно, вишневий, евакуація, обмеженість, поєднати, сват, тітонька.

2. Вижити, возити, графіти, обернутися, розміститися.

3. Щасливий, хрип, гнути, обід, черствий, колиска.

4. Степи перекопські... Мабуть, нема іншого такого місця на планеті, де тіло землі було б так густо начинено металом війни, де стрілки компасів так танцювали б від штучних аномалій. Як по фронтових дорогах, пройшли тут попереду будівників сапери, виймаючи з землі проіржавілі міни, важкі авіабомби та цілі звалища артилерійських снарядів, що, мов гадюки в гадючнику, дримали в цій землі (О. Гончар).

5. Теля, неділя, волосся, колосся, поля.

Варіант 9

1. Абонент, віддавна, досконало, палкий, розігнати, селянин, тиша.

2. Домовитися, світити, спати, ознайомитися, розказувати.

3. Шум, цікавий, порука, напівзабути, заощадження, чорнобривець.

4. Минають віки, волею людей змінюється географія степу, іншими люди стають, і вітри, і трави, зостається незмінною тільки оця безмірна широчінь степова та високий Чумацький Шлях, що над нею зоріє. А втім, відомо вже, що зазнають змін і зорі, і сонце, так само, як і

люди. Та чи кожен піддається змінам, чи можна душі катувати, як метал, і чи не пусті вимрїйки це? (О. Гончар).

5. Крокуючий, співаючи, блукаючий, колючий, лежачий.

Варіант 10

1. Авансувати, відвал, дослідний, пальба, розгубленість, семеро, тепловоз.

2. Докучати, ходити, ловити, перевищити, роздавити.

3. Шкільний, цілитися, облава, прийти, посередині, розіпріти.

4. Безжальний час не владний над мовою людською. Час жбурляє іржу своєї старості на слова й на тіло мови, та вона молодіє в своїх глибинах, червоногаряча, мов любов, і, навіть умерши, вперто воскресає то в священних гімнах, то в книгах поетів, то в записах на камені, на листку папірусу, на піску, на глині, у вдячній пам'яті поколінь (П. Загребельний).

5. Весело, зло, добро, тепло, рада.

Варіант 11

1. Авангардний, горніст, діловито, переміщатися, розгін, сенатор, тепленький.

2. Задовольнятися, їздити, мастити, перевіряти, розгубитися.

3. Чулий, цегельня, огірок, нагодувати, перекладина, завихрювати.

4. Мово наша і Ріко наша! Невичерпна, вічна, молода, як весняне листя. Райдуги купаються в Дніпрі, небо хмарніє від птаства, червоновишневі зорі горять угорі, земля стогне від тяжкості хлібів, громи вигуркочують над просереддю Ріки, і садки вишневі коло хат, і хрущі над вишнями, і червоно в небо устає новий псалом залізу (П. Загребельний).

5. Прочитати, малювати, узути, замітати, варити.

Варіант 12

1. Авантюрист, грізно, димний, перечекати, розгром, синтез, творчий.

2. Закипіти, постити, любити, підганяти, розгорітися.

3. Чомусь, цілющий, занедбати, обрій, поводитир, перевернути.

4. Це була не та вода, що її ждуть заздалегідь напровесні паводкові комісії, тала, прибутна вода, що росте по міліметру, й зелена травиця іскриться з-під неї так ідилічно, і човни по ній плывуть тихо, мов у сні, і кожен найменший звук, торкнувшись гладині такої води, ковзає по ній і відлунює на кілометри, і грушка дика спокійно собі цвіте серед вод (О. Гончар).

5. Вулиця, дорога, стежка, шлях, майдан.

Лабораторна робота № 17

Тема: Коренева та афіксальні морфеми

Завдання 1

Підбравши спільнокореневі слова до поданих, визначте корінь. Кожну кореневу морфему охарактеризуйте за такими ознаками:

а) інваріант/варіант; б) вільна/зв'язана. Прокоментуйте звукові варіанти кореневих морфем.

Завдання 2

Поділіть слова та словоформи на морфеми. Визначте словотворчі та формотворчі афікси. Вкажіть, які з цих афіксів є інваріантними, а які варіантними.

Завдання 3

З'ясуйте словотвірні значення омонімічних афіксів (суфіксів або префіксів) у словах різних словотвірних типів.

Завдання 4

До поданих дієслів приєднайте постфікс *-ся*. З'ясуйте його роль. У формах теперішнього часу виділіть закінчення перед *-ся*. Прокоментуйте особливості.

Завдання 5

Поділіть слова на морфеми. З'ясуйте, які з поданих слів зазнали змін у своїй будові в процесі історичного розвитку (опрощення, ускладнення, перерозклад).

Варіант 1

1. Весна, розплющувати, схилений.
2. Болісний, навантажити, об'єднувати, дрібненький, цивілізація, цукроварня, мотузок.
3. Веселун, сопун, клоун, реву́н, мазун.
4. Відмежувати, формувати, схвалювати, рятувати, проливати.
5. Вікно, микати, утроба, кусок, зонтик, загашник.

Варіант 2

1. Поле, написати, прощальний.
2. Будильник, навалити, обмеження, малюсінький, хутірець, цілитися, припічок.
3. Долина, яворина, сивина, ущелина, дівчина.
4. Характеризувати, фарбувати, схилити, рухнути, промчати.
5. Пир, піймати, внутрішній, чорнило, гумно, задубіти.

Варіант 3

1. Ліс, неуважний, оповідати.
2. Вивільнити, меткість, околиця, темнесенько, хвилюючий, чашечка, недоїдок.
3. Горище, днище, ручище, річище, селище.
4. Харчувати, уявляти, сховати, руйнувати, прорости.
5. Знак, виключити, лісник, село, дим, білка.

Варіант 4

1. Вікно, настільний, підвісити.
2. Відсутність, межувати, опалення, скособочений, рученька, частування, видобуток.
3. Квиток, росток, виводок, ціпок, кидок.

4. Виправдовувати, учинити, схопити, розширювати, просвічувати.

5. Жир, лукавий, матусенька, сумнів, шило, копито.

Варіант 5

1. Стіл, змужніти, іронічний.

2. Вносити, маківка, оплески, скуйовджений, узбіччя, частенько, заголовок.

3. Ходок, візок, замок, ріжок, струмок.

4. Хвастати, ухопити, топтати, розчиняти, прославити.

5. Жито, відімкнути, сухорлявий, ліжка, пісня, крило.

Варіант 6

1. Квітка, засніжений, іменувати.

2. Воедино, людоньки, охолодження, скористатися, удвох, цілувати, поплавок.

3. Літун, двигун, балакун, цвіркун, скакун.

4. Хвилювати, утворювати, торгувати, розцінювати, проспівати.

5. Дар, важкий, блискотіти, снігур, кінець, черепок.

Варіант 7

1. Дерево, замріяний, заспокоїти.

2. Двомовність, лякливо, очолити, селище, угіддя, церемонитися, напівзабуття.

3. Білизна, новизна, дідизна, жовтизна, вітчизна.

4. Хитнути, установлювати, транспортувати, розтікати, протирати.

5. Мир, замкнути, робітник, пасинок, живіт, невід.

Варіант 8

1. Калина, жіночий, заночувати.

2. Додавляти, кулачок, пагорбок, роздумувати, тямущий, цвіркун, дисгармонія.

3. Доброта, сухота, біднота, виднота, чистота.

4. Демобілізувати, усвідомлювати, тримати, розтирати, протягнути.

5. Мило, тонкий, знедолити, убогий, негода, порошок.

Варіант 9

1. Береза, жадібний, заболіти.
2. Жерстяний, крильце, пагінець, роздратовано, трійка, хмуритися, згромадження.
3. Новина, сивина, далина, мамина, звірина.
4. Хотіти, умивати, тулити, розстрілювати, прочинити.
5. Рило, включити, корівник, сусід, робота, косинка.

Варіант 10

1. Синій, урожай, жартувати.
2. Забитий, кораблик, перебування, розкачувати, скуштований, хитнутися, демобілізація.
3. Наказ, наклад, намова, напарник, нарис.
4. Чистити, уловлювати, турбувати, розсипати, прощати.
5. Мілкий, знешкодити, глобус, палка, подушка, позначка.

Варіант 11

1. Зелений, рука, давати.
2. Забагатіти, іскристий, передмістя, розгублений, сестричка, уповільнитися, повоєнний.
3. Знайти, зшити, зсипати, з'їхати, злетіти.
4. Чіпляти, укомплектовувати, тьмарити, розрізати, проявити.
5. Храм, гіркий, обезболити, єхида, весна, паводок.

Варіант 12

1. Жовтий, книга, думати.
2. Заборона, іграшковий, переглянутися, розгороджений, трубочка, удосконалювати, пореформений.
3. Набудувати, нависати, наступати, нарощувати, надумати.
4. Шепотіти, удосконалювати, тягнути, розпочинати, публікувати.
5. Пам'ять, високий, обездолити, пленум, пакіл, мішок.

Лабораторна робота № 18

Тема: Афіксальні способи творення

Завдання 1

Запишіть спільнокореневі слова, розташували їх послідовно у парах за ланцюговим зв'язком твірної основи (наприклад, *ліс* → *лісовий* → *лісовик* → *лісовичок*).

Завдання 2

Побудуйте словотвірне гніздо поданих слів. Назвіть твірну основу й формант кожного похідного слова.

Завдання 3

З'ясуйте мотивацію (твірну основу) поданих слів та визначте словотвірчі афікси. Назвіть спосіб словотворення.

Завдання 4

Від поданих слів утворіть дієслова. Визначте твірну основу та формант. Прокоментуйте спосіб творення.

Завдання 5

Розподіліть подані постфіксальні дієслова залежно від способу творення: а) постфіксальний; б) суфіксально-постфіксальний; в) префіксально-суфіксально-постфіксальний. Відповідь обґрунтуйте.

Варіант 1

1. Бавовняний, бавовна, бавовнонька, бавовник, бавовничок, бавовниковий, бавовництво, бавовницький, бавовноочисний, бавовноочищувальний.

2. Цікавий, хутір, служити.

3. Абонент, безпомічний, виказати, зоставатися, безбородий, добудитися, брататися, збунтуватися, подорожник, сусід.

4. Але, ліміт, веселий, повсюди.

5. Гнатися, розгніватися, окислятися, притерпітися, ухитритися, перелякатися.

Варіант 2

1. Вантажити, вантаж, вантажитися, вантажний, вантажник, вантажність, вантажопідйомний, вантажопідйомність.

2. Частий, хмара, снідати.

3. Авантюризм, безжалісний, виклик, насьорбатися, безголовий, заговоритися, свататися, роздвоюватися, попідвіконню, сутінок.

4. Ох, звіт, зелений, цяп.

5. Гнутися, розчервонітися, потурчитися, виспатися, розхоробритися, заслухатися.

Варіант 3

1. Гарячий, гаряченький, гарячущий, гарячіший, найгарячіший, гаряче, гарячитися, гарячка, гарячкуватий, погарячитися.

2. Час урочий, падати.

3. Автоматичний, безкозирка, вилетіти, наддністрянський, безволосий, об'їстися, сльозитися, розмножуватися, по-львівському, суглинок.

4. А, цемент, синій, дзень.
5. Дробитися, нагулятися, змоскалитися, розлетітися, охарактеризуватися, покуматися.

Варіант 4

1. Дорогий, дорожчий, дорожнеча, дорого, дорогоцінний, дорогоцінність, дорожчати, дорожити, подорожчати, дорогесенький.
2. Чай, хвилювати, мудрий.
3. Авторитетно, бездонний, виплата, по-українськи, розгадуватися, прижитися, колоситися, підлещуватися, перелісок, сурядний.
4. Ну, кант, чорний, ку-ку.
5. Дочитатися, наобідатися, телитися, розростися, явитися, розвиватися.

Варіант 5

1. Жити, життя, живіт, житло, житловий, життєвий, життєвість, життєрадісний, життєдайний, зжитися, віджити.
2. Чорний, холод, спати.
3. Адресувати, безвісний, винахід, вчорашній, задимити, відстрілятися, родичатися, переморгуватися, затінити, сукупний.
4. Так, сорт, кривавий, гей.
5. Заговоритися, окопатися, заручитися, виплакати-ся, уявлятися, заколоситися.

Варіант 6

1. Забава, забавний, забавно, забавонька, забавненький, забавити, забавитися, забавніший, забавка.
2. Читати, уряд, добрий.
3. Адміністративний, безгоміння, вислів, заочі, беззубий, прорахуватися, женихатися, відгризатися, зарубити, трійка.
4. Ні, патент, димний, будь.
5. Збігатися, поборотися, окотитися, викричатися, установлюватися, завітчатися.

Варіант 7

1. Кривий, кривенький, крива, криво, кривити, кривитися, кривіше, кривуляти, перекривити, кривлячи.
2. Широкий, сміх, споруда.
3. Агресор, безнадійний, відліт, підзаголовок, співзвучний, спізнитися, милитися, роздобрітися, узгір'я, читальня.
4. Бе, зброя, мужній, нехай.
5. Зустрітися, напрацюватися, отаборитися, дозватися, усміхатися, розгорітися.

Варіант 8

1. Межовий, межа, межонька, межовик, межувати, межувальник, розмежувати, розмежувавши, розмежування.
2. Школа, досконалий, срібло.
3. Агітація, безділля, відріз, підпанок, понизити, спромогтися, гніздитися, розщедритися, опеньок, десятка.
4. Му, пліснява, молодий, сам.
5. Купатися, засидітися, чужатися, обрахуватися, ускладнюватися, рухнутися.

Варіант 9

1. Мороз, морозяний, морозенко, морозко, морозище, морозиво, морозовина, морозити, заморозитися, заморожений.
2. Щирий, берег, пустий.
3. Антагоністичний, безконечний, восьмий, зіставити, по-доброму, зглянутися, веселитися, згуртуватися, ошийок, мукати.
4. Гвалт, вода, здоровий, свій.
5. Збиратися, зневіритися, умиротворитися, обпитися, укомплектовуватися, сполучатися.

Варіант 10

1. Народ, народний, народногосподарський, народець, народовладдя, народоволець, народник, народництво, обнародувати, обнародований.

2. Юний, узор, спрямувати.

3. Аналітично, безкорисливий, ворожий, позавчора, безглуздий, зболотитися, селитися, заручитися, перенісся, щокати.

4. І, товар, мерзлий, десять.

5. Їстися, розвіятися, просльозитися, відкоситися, стулитися, спрацьовуватися.

Варіант 11

1. Печаль, печалонька, печальний, печально, печаль-ненький, запечалитися, печалитися, запечалившись, запечалений, печальність.

2. Ясний, вечір, тривога.

3. Антимілітаризм, багач, золотий, зомліти, безголовий, усістися, зеленітися, приводнитися, простінок, тутешній.

4. Ви, горб, гіркий, троє.

5. Питися, опрацьовуватися, засніжитися, відвоюва-тися, тріскатися, утішитися.

Варіант 12

1. Хвилина, хвиля, хвилька, хвилинонька, хвилин-ка, хвилиночка, хвилинність, хвилинний, багатохви-линний, хвилинно, похвилинно.

2. Яблуко, тупий, ставити.

3. Ахати, товариство, вовчий, обігнати, безвологий, вдуматися, звітуватися, осміхатися, суцвіття, деклама-тор.

4. Ти, звук, низький, двоє.

5. Співатися, роззутися, утрадиційнитися, притерпі-тися, тривожитися, наповнюватися.

Лабораторна робота № 19

Тема: Основоскладання та абревіація

Завдання 1

Замініть словосполучення одним складним словом. Вкажіть на особливості утворення цього слова. Визначте його будову та спосіб творення.

Завдання 2

З'ясуйте мотивацію поданих складних слів та їх форманти. Які з цих слів утворилися афіксальними способами творення, а які внаслідок основоскладання? Поясніть, чому ці слова, маючи спільні кореневі морфеми, мають різні способи творення.

Завдання 3

З'ясуйте, які з поданих складних слів утворилися основоскладанням, а які основоскладанням, що супроводжується афіксацією.

Завдання 4

Визначте дериваційну базу поданих абревіатур. Назвіть різновид абревіації (ініціальна, уламкова, змішана, усічено-словесна, словоформна).

Завдання 5

Знайдіть зайве слово за різновидом неафіксальних способів творення (наприклад, усі абрєвіатури є усічено-словесні, а одна — ініціальна; усі слова утворилися основоскладанням, а одне — основоскладанням із суфіксацією тощо).

Варіант 1

1. Той, хто творить добро; вкладення капіталу; період, коли косять сіно; який віщує зло.

2. Красномовний, красномовність; нафтоналивний, нафтоналивник; птахоферма, птахофермовий.

3. Багатовіковий, лісотундра, благоустрій, високоавторитетний, далекосяжний, законодавство.

4. Райпромкомбінат, заготконтора, СДПУ, авіабаза, Донбас.

5. Сороконіжка, семилітка, марнотратство, слов'янознавство, чорноморський.

Варіант 2

1. Один тип; той, хто несе прапор; той, що рубає ліс; який походить з іншої землі.

2. Криголам, криголамний; нафтопровідний, нафтопровід; рабовласник, рабовласницький.

3. Багатокутник, блідолиций, мовознавство, взаєморозуміння, двозмінний, законодавчий.

4. Сільмаг, запчастини, ТАРС, спецкор, автопарк.

5. Сіроокий, хлібороб, столітній, чорнозем, чорнобривий.

Варіант 3

1. Консервація плодів; той, хто приносить мир; той, що проходить всюди; той, хто варить кашу.

2. Кровопролиття, кровопролитний; нафтопродукт, нафтопродуктовий; різноголосий, різноголосість.

3. Багатоверстатник, боєздатний, сходознавство, висококваліфікований, двомовний, закономірний.

4. Універмаг, райвно, завскладом, медпункт, Кривбас.
5. Комбриг, комбат, начдив, облуро, юннат.

Варіант 4

1. Подібний до правди; той, хто замилює очі; той, хто любить один раз; схожий на кулю.
2. Кулемет, кулеметний; однобічний, однобічність; різновид, різновидність.
3. Багатолітній, бомбосховище, великоблочний, вододоз, деревообробний, землеробство.
4. Продмаг, Казахфільм, компроти, мопед, Дніпрогес.
5. Профзбори, райцентр, фотокореспондент, космодром, міндобриво.

Варіант 5

1. Високий авторитет; той, хто ходить пішки; той, хто любить книги; який має малий метраж.
2. Легковажний, легковажник; одноголосний, одноголосно; рукопис, рукописний.
3. Багатонаціональний, бронепоезд, верстатобудівний, водоспад, добровільний, землевласник.
4. Рагс, Київметробуд, завкафедри, ремточмеханіка, автотранспорт.
5. Фотограф, фоторепортер, фотоапарат, фотографічний, фотографуватися.

Варіант 6

1. Три доби; той, хто возить воду; стара віра; який має мало шерсті.
2. Лісозаготівля, лісозаготівельник; одноосібник, одноосібницький; самовар, самоварний.
3. Багатоповерховий, бурякокомбайн, вертоліт, високоякісний, добродушний, землекоп.
4. Дот, міськво, ВАК, оргробота, виконком.
5. Юнкор, сандружина, спецодяг, турбаза, фіззарядка.

Варіант 7

1. Той, хто збирає овочі; той, що ламає кригу; низький поклон; який виходить малим тиражем.
2. Лісопарк, лісопарковий; однорідний, однорідність; самовідданий, самовідданість.
3. Багатослівний, бурякозбирання, взаємовигідний, небосхил, довгожданий, землероб.
4. Райрада, педфак, МОН, міндобриво, телефільм.
5. Середньоазіатський, середньовічний, сільськогосподарський, хліборобський, часопис.

Варіант 8

1. Три яруси; той, хто сплавляє ліс; той, хто варить сталь; який має малі врожаї.
2. Маслоробка, маслоробний; одностайний, одностайно; самовпевненість, самовпевнений.
3. Багатоскладовий, ваговоз, взаємодія, всебічний, дорогоцінний, землерийний.
4. Земснаряд, мехмат, США, головпостач, інформбюро.
5. Самовпевнено, самостійність, семилітній, самостійно, світоглядний.

Варіант 9

1. Далекий Схід; місце, де зберігають зерно; той, хто поклоняється сонцю; який будує машини.
2. Маслозавод, маслозаводський; односторонній, односторонність; самобутній, самобутньо.
3. Багатодітний, паровоз, вагоноремонтний, водопровід, достовірний, землетрус.
4. Культбригада, студком, СНД, начдив, ЛАЗ.
5. Самодіяльний, самостійний, своєрідний, своєчасний, урівноважений.

Варіант 10

1. Високий сорт; місце, де розводять птахів; той, хто займається вирощуванням буряків; промисловість металів.

2. Машинобудівний, машинобудівник; одночасний, одночасність; самодіяльний, самодіяльність.

3. Багатообіцяючий, вантажопідйомний, взаємодопомога, снігопад, загальновизнаний, зерносковище.

4. Метробуд, студрада, АПН України, військкомат, ВАУ.

5. Хлібозаготівля, суховій, хліборобство, цукроварня, цукровар.

Варіант 11

1. Той, хто любить фотографувати; який захищає поле; глиняна земля; який має міцні ноги.

2. Металопромисловість, металопромисловий; одноманітний, одноманітність; самокритика, самокритичний.

3. Багаторічний, сходознавець, великоваговик, гостроконечний, загальнонародний, зерноочистка.

4. Київдрамте, медсанбат, ЮНЕСКО, агітпункт, ВРМ.

5. Саморобний, самоскид, снігопад, століття, снігозатримання.

Варіант 12

1. Той, хто складає верстати; правий берег; чорна земля; той, хто возить молоко.

2. Мілководний, мілководність; працездатний, працездатність; різнобарвний, різнобарвність; самолюбивий, самолюбство.

3. Багатоводний, лісостеп, швидкохідний, далекосхідник, загальноосвітній, злодій.

4. Львівсільмаш, медфак, ООН, завуч, КТБ.

5. Самосвідомість, самодержавство, світлотехніка, середньорічний, силоміць.

Лабораторна робота № 20

Тема: Неморфологічні способи творення

Завдання 1

Уведіть подані слова в речення таким чином, щоб вони виконували синтаксичну функцію підмета. З'ясуйте спосіб їх словотворення. Визначте їх дериваційну базу.

Завдання 2

Визначте дериваційну базу й способи творення поданих складних слів. Прокоментуйте їх особливості.

Завдання 3

Продовжіть ряд слів, утворених лексико-семантичним способом. Прокоментуйте їх особливості.

Завдання 4

Із поданих текстів виберіть слова, утворені неморфологічними способами творення. Визначте їх дериваційну базу. Прокоментуйте спосіб творення.

Завдання 5

Знайдіть зайве слово за морфологічним/неморфологічним способом творення (наприклад, усі слова утворені морфологічним способом, а одне — неморфологічним, і навпаки) або за різновидом неморфологічного способу творення.

Варіант 1

1. Молодий.
2. Дикоростучий, нісенітниця, Закривидорога, вірогідно.
3. Береза (дерево; село).
4. Ви в цьому ділі тямите, як осел в кібернетиці, — делікатно сказав Іван Карпович Наплюйвборщ (Білк.); Там вибрали якогось чоловіка і думають, що це вже Вифлеєм. Ще й прізвище хороше — Заплюйсвічка. Отак одне одного й заплюєм (Кост.); Ось уже кілька десятиліть у всьому світі з перемінним успіхом борються з комп'ютерними вірусами (Газ.).
5. Підстрибом, зрідка, посередньо, спроста, сп'яну.

Варіант 2

1. Майбутнє.
2. Сильнодіючий, босоніж, Вирвихвіст, воднораз.
3. Київ (місто; фотоапарат).
4. Лише один довгобровий Яков Данько, по-вуличному Крутихвіст, не захотів ламати свого баришницького норову (Стельм.); Голова колгоспу Петро Петрович Недовершигора приїхав з поля (Вишня); Наразі можливість заробити найбільші доходи пропонує ринок акцій приватизованих підприємств (Газ.).
5. Віддавна, вручну, завидна, напевне, підтюпцем.

Варіант 3

1. Ланкова.
2. Швидкоплинний, чимдуж, Товчигречка, водносталь.
3. Україна (державна; готель).

4. Читатиму я. Мене дала літературі Тамбулівщина... Запросила мене літературна студія містечка Тамбули з творчістю початківців ознайомитися (Вишня); Почвалають сліпими степами Котивітер, Незнайжура, Випийкрові та Витопчипам'ять (Брат.); Останній альбом співачки називається "Так просто", і це --- не просто так (Газ.).

5. Дотепер, занадто, негаразд, невтямки, понині, позавтра.

Варіант 4

1. Черговий.

2. Вісімсот, нікудишній, Підкуймуха, мимоволі.

3. Одеса (місто; теплохід).

4. Дід Любимененепокинь... Дід дивні трави назбирує, Де правду кують зозулі, Там вони родять зозулинець (Драч); Громадянин Вкусисобака корпів над черговою скаргою. Уже котрий раз він її переписує, а вона не витанцьовується, хоч ти гопки скачи (Маківч.); У деяких регіонах України заплановано розробити механізм виявлення та активної протидії відмиванню юридичними і фізичними особами коштів, майна, набутих протиправним шляхом (Газ.).

5. Навряд, назавжди, надовго, назовсім, навічно.

Варіант 5

1. Військовий.

2. Триста, нікчемний, Пришийкобиліхвіст, мимоїздом.

3. Пісок (будівельний матеріал; цукровий).

4. Геннадія Закваску відзначили на нараді молодих. І не хто-небудь, а місцеве літературне світило Іван Ложкодеря... І підвела триклята Дериложка під монастир (Пальч.); Чув трохи про молодого нормандця, на Січі прозваного Пилипом-з-Конопель (Ільч.); У Парижі збираються представники двадцяти п'яти держав-донорів, які заслухають меморандум щодо економічних реформ в Україні (Газ.).

5. Донедавна, донизу, дочиста, допізна, доконче.

Варіант 6

1. Коханий.
2. Сьогодні, одинадцять, Давимуха, стократ.
3. Лист (дерева; паперу).
4. Та мені чомусь не йлось і не пилося. Усе поглядав на Абиздоха-Навуходоносора, що сидів біля повітки, нашорошивши вуха (Литв.); Працював на шахті “біс” Филимон Задериніс. Всі казали — Молодчина! Трудолюб, душа-хлопчина (С. Ол.); О. Пономарьов децю протиставив себе іншим виконавцям, виконуючи усю концертну програму живим звуком (Газ.).
5. Спершу, втретє, по-латині, заодно, попідруки.

Варіант 7

1. Відповідальний.
2. Натщесерце, добридень, Прудивус, стрімголов.
3. Рукав (частина одягу; ріки).
4. Некуйбіда. Майбоженко. Чумак. Пустикота. Завернивовка. Нетудихата. Неїжмак. Неклепаний. Одливанний. Пекельний. Попович. Молибога. Лихолат (Кост.); Інженер Навсеначхати загубив заявам лік (Яров.); Робота з “залізом” — найефективніший спосіб змінити своє тіло (Газ.).
5. Навпочіпки, спідлоба, наготові, вдруге, позавчора.

Варіант 8

1. Наречений.
2. Перекотиполе, повсякчас, горицвіт, тимчасово.
3. Ніс (частина тіла людини, тварини; передня частина корабля).
4. Це неправда, що Юхим Заваляйворотченко кум королю і сват міністру (Світл.); Софійка, розповідаючи, смішно імітує того шепелявого продайдушу (Гонч.); Валютний коридор — це законодавчо визначені межі курсу обміну національної валюти на іноземну (Газ.).
5. Навприсядки, навпростець, навряд, спозаранку, по-друге.

Варіант 9

1. Учений.
2. Запівдарма, обидва, Гуляйполе, чимраз.
3. Корінь (частина рослини; слова; математичний знак).
4. Привалило одного хапугу. Жмикрута. Шкуру барабану (Світл.); Я саме переправляю через річку пораних і полкове майно, а ввечері і я рушатиму слідом (Ян.); Манкурти — це держави, це ті, над ким було вчинене насильство (Газ.).
5. Навпаки, наосліп, наздогін, напередодні, вперше.

Варіант 10

1. Придане.
2. Запанібрата, горілиць, Котигорошко, очевидно.
3. Батарей (бойова одиниця в артилерії; набір хімічних елементів, що є джерелом енергії).
4. Можна публічно, з хамовитою легкістю образити, висміяти старого колгоспника, якщо він звернувся рідною мовою в метро... — міщанське Неуважайкорито добре знає, що йому всюди дозволено ображати національні почуття (Гонч.); Радий будь, що в нас, майстрів, лежачого не б'ють (Л. Укр.); Відносини між парламентом і Президентом упродовж конституційного марафону засвідчують, що “білоруський варіант” в Україні неможливий (Газ.).
5. Навколо, навкруги, доземно, навкулачки, навмисне.

Варіант 11

1. Минуле.
2. Втридешева, сімдесят, Ломикамінь, насамперед.
3. Крило (птаха; літака; будинку).
4. А потім Гітлер, напустивши на цю землю “пантер”, “тигрів” і простих, і “королівських” танків моторизованої піхоти, почав доводити, що ота чорнобрива молодиця, кароока і вишнегуба не Оксана Пшенична, а Берта чи Герта Трінкенбрінкен (Вишня); Сідай на готове та дивись, не відпусти гайку, — повчав Сагайда Маркеви-

ча (Гонч.); Визначено перелік підприємств і організацій, майно яких підлягає паюванню та персоніфікації (Газ.).

5. Завчасно, завширшки, знадвору, навзнак, навкидьки.

Варіант 12

1. Прийдешне.

2. Втридорога, добраніч, Вернигора, праворуч.

3. Встигати (не запізнюватися; добре вчитися).

4. Повертаючись одного разу з охоти, зайшов я по дорозі до давнього мого знайомого Максима Тудистрибни перепочити та молочком підкріпитися (Вишня); Пішла селом, плаче Катерина. Як тополя стала в полі при битій дорозі (Шевч.); Україні потрібне не таке загальне піднесення економіки, як реанімація її за рахунок активізації структурної перебудови (Газ.).

5. Вдосвіта, по-українськи, завбільшки, завглибшки, завдовжки.

Лабораторна робота № 21

Тема: Морфемний та словотвірний аналіз

Завдання 1

Подані схеми проілюструйте відповідними прикладами.

Завдання 2

Виділені слова з поданих контекстів піддайте морфемному аналізу за такою схемою: а) закінчення (нульове/матеріально виражене/відсутнє); б) основа (похідна/непохідна; вільна/зв'язана); в) корінь (вільний/зв'язаний; інваріантний/варіантний); г) префікс (словотворчий/формотворчий; інваріантний/варіантний); ґ) суфікс (словотворчий/формотворчий; інваріантний/варіантний); д) інтерфікс; е) постфікс (інваріантний/варіантний).

Завдання 3

Визначте спосіб творення поданих слів. На їх прикладі поясніть суть подвійної мотивації.

Завдання 4

Від поданих іменників утворіть прикметники за допомогою суфікса *-ськ-*. Прокоментуйте фонетичні зміни та поясніть правопис.

Завдання 5

Зробіть словотвірний аналіз поданих слів за такою схемою: а) аналізоване слово; б) твірна основа; в) формант; г) спосіб словотворення; ґ) словотвірний тип; д) історичні зміни в структурі слова (якщо є) (наприклад, *лісник* → *ліс*, морфологічний, суфіксальний; словотвірний тип — назва особи за професією; продуктивний; має місце перерозклад).

Варіант 1

1.

2. Земля віддала людям, що могла віддати, і, чи то з жалю до себе, чи з жалю до людей, заплакала осінньою сльозою і *неспокійно* ввійшла в зимовий сон. Ох як люто, на шаленій коловерті вітрів, *зачинався* цей сон: *вітровіям* і *сніговиці* хотілося підважити, вирвати з *наседжених* місць перелякані хати, розметати золоту скирт (М. Стельмах).

3. Безшумний, передосінній, протизаконний.

4. Солдат, Волга, таджик, Париж.

5. Вигін, Панібудьласка, надгомільковий, овочезбиральний, пошепки, щиросердність, возовиця.

Варіант 2

1.

2. І довіку здається, що за тим туманцем чи маревом долини лежить твоя найкраща сторінка життя, що там, у рамці росяних дібров чи *синьооких* луків, *загубився* такий *закуток* землі, який не снівся геніям *Відроджен-*

ня, що, може, там, по ранішніх чи вечірніх росах, поспішає *назустріч* тобі твоє щастя (М. Стельмах).

3. Безводний, передсезонний, надгробний.

4. Людина, Калуга, латиш, Владивосток.

5. Подарунок, Нечуйвітер, ірраціональний, правдоподібний, бігом, надріз, новизна.

Варіант 3

1.

2. Коли ж *обертаюсь* я часом до криниці, з якої пив колись воду, і до моєї білої привітної хатини і посилаю їм у далеке минуле своє *благословення*, я роблю ту лише "помилку", яку роблять і *робитимуть*, скільки й світ стоятиме, душі народні живі всіх епох і народів, *згадуючи* про *незабутні* чари дитинства (О. Довженко).

3. Безсердечний, передранковий, протизапальний.

4. Гуртожиток, Кавказ, узбек, Кременчук.

5. Супутник (косм.), капіталовкладення, позаштатний, плодоконсервний, по-молодецькому, нарис, сви-нарник.

Варіант 4

1.

2. Ніхто без подиву не міг глянути на ті *волошкові* очі, що так незвично зоріли на смаглявім виду, на ті вії, що трепетно тримали вечорову *таємничість*, на ті брови, що *дивовижно*, нерівно *розлітались* на скроні, на ті ямки, які так собі дихали, що неодмінно викликали чийсь добрий *осміх* чи зітхання (М. Стельмах).

3. Безпелюстковий, доясельний, протитанковий.

4. П'ятихатки, перекладач, абхазець, Збараж.

5. Потакати, профспілка, привільний, стилеутворюючий, філософськи, обліт, глибочінь.

Варіант 5

2. *Надвечір* хуга втихла, хмари на заході *почервоніли*, сніг стужавів і гостро заблищав, а повітря стало таким прозорим, що було далеко видно голі, де-не-де *листочок*, дерева понад шляхом, низькі, вже понадбирані скирти соломи в полі та *симюваті* сніги на чіткому, немов *одрізаному* від неба обрії (Г. Тютюнник).

3. Заморський, одночасний, понадплановий.

4. Партизан, юнак, литовець, Бахмач.

5. Перстень, учений, поназбирувати, рибокоптильний, потемки, обнова, обезболювання.

Варіант 6

2. Десь ростуть, *пробиваючись переможно* з землі, трави, десь оживає коріння, десь в муках народження лопаються бруньки й мліють *гілочки* — перше листячко вибивається на світ і вже дише, і щось по землі біжить, шарудить по *торішньому* листу, шаліє в тому самому екстазі — екстазі кохання, життя і *цвітіння* (І. Багрянний).

3. Задунайський, довічний, безвусий.

4. Тамбов, Кривий Ріг, чуваш, Овруч.

5. Задум, чародійний, розмерзатися, прісноводний, предивно, очорнити, контрудар.

Варіант 7

2. Хоч яка тяжка і яка страшна війна, хоч би які жорстокі *втрати й страждання* несла вона людям, *юність* з її здоров'ям та радістю життя, з її наївним добрим егоїзмом, любов'ю та мріями про майбутнє не хоче й не вміє за стражданням і загальною *небезпекою* бачити небезпеку й страждання для себе, поки вони не *награнуть* і не порушать її щасливої ходи (О. Гончар).

3. Пришкільний, навколосвітній, надмірний.
4. Гонконг, чех, якут, Великі Луки.
5. Осмислення, українознавство, моралізувати, кораблебудівний, повсюди, обездолений, надтвердий.

Варіант 8

2. Здавалося *хвилинами*, що сонце, осередок світу та життя, сховалося *сьогодні* між мереживо гілок і листя яблунь, груш, черешень, щоб *зробити* осередком справжнього духовного *життя* і *людяності* та душевного тепла і молодечого захоплення цю русяву істоту, яка себе назвала мавкою (Й. Турянський).

3. Придніпровський, середземний, безголосий.
4. Малакка, убогий, курд, Дрогобич.
5. Учительська, опис, знеболювати, жовтогарячий, надвечір, напарник, олюдження.

Варіант 9

2. *Сьогодні* багато говорять про двомовність *українців*. Не розумію цього терміна. Людина може мати тільки одну рідну матір і тільки одну рідну мову. Але людина здатна і *повинна* знати дві і більше мов. Я за багатомовність, яка б починалась із знання рідної мови. Бо інакше так звана *двомовність* *обертається* одномовністю (Р. Іваничук).

3. Придорожній, позаспівковий, безокий.
4. Чикаго, молодець, киргиз, прус.
5. Приймальня, розкошелитися, екстрамодний, кількахвилинний, взимку, надпліччя, розлука.

Варіант 10

2. Сумно і *смутно* людині, коли всихає і сліпне уява, коли, *обертаючись* до найдорожчих джерел *отрочества*, нічого не бачить вона дорогого, *небуденного*, нічого не гріє її, не будить радості, ані людяного суму. *Безбарвна* людина ота, яку посаду не посідала б вона, і труд її, не зогрітий теплим промінням часу, безбарвний (О. Довженко).

3. Позаміський, міжзоряний, безногий.

4. Казах, Запоріжжя, печеніг, козак.

5. Небилиця, збільшити, відцентрований, життепис, гуртом, надлюдина, перегук.

Варіант 11

2. Обриси горбів *спершу* гострішали, *підмальовуючись* з одного боку тінями, а потім розпливалися, ховаючись один за одним, тонучи, і вже все поле вирівнювалося, стаючи *однотонним*. І тоді народжувалася зоря в *згущеній блакиті*, простирала остюки, ледве вловимо ворушилася, як жива (Є. Гуцало).

3. Позаурочний, міжрядний, безвухий.

4. Кандалакша, Полісся, варяг, кріпосник.

5. Звуконаслідування, кількадесят, передсвятковий, сорокаріччя, невинно, соловеєчко, заспів.

Варіант 12

2. Між бур'янами дзвеніли *обпаленими*, *скров'янилими* пелюстками маки, і чорний *смуток*, просіяний між ними, вивіювався *увсібіч* тихо й замислено. Вервечки березки спиналися на стебла лободи, купчилися поверх трави, і білі квітки дзвеніли довірливо й мило. Смеркало, і *звужувалося* поле (Є. Гуцало).

3. Позаконкурсний, міжнародний, беззубий.

4. Тюрк, товариш, коряк, Воронеж.

5. Хазяйнувати, стонадцять, невідкладний, хвилеподібний, сидьма, нездарисько, заколоситися.

МОРФОЛОГІЯ

Лабораторна робота № 22

**Тема: Значення і граматичні ознаки іменника.
Лексико-семантичні групи іменників**

Завдання 1

З'ясуйте особливості категоріального значення іменників порівняно з іншими частинами мови. Уведіть подані іменники в речення, визначте їх синтаксичні функції. Трансформуйте речення таким чином, щоб змінилася синтаксична функція іменника.

Завдання 2

Розділіть іменники на дві групи: а) з конкретним значенням; б) з абстрактним значенням. Вкажіть, які з іменників можуть вживатися як власні назви. Відповідь проілюструйте (наприклад: Соціальний прогрес обумовлюється перш за все прогресом економічним. — Завод "Прогрес" досяг значних успіхів у впровадженні нових технологій.). Назвіть їх лексико-граматичні ознаки.

Завдання 3

Утворіть від поданих іменників, де можливо: а) форми множини; б) збірні іменники. Вкажіть, які формально-семантичні ознаки властиві збірним іменникам. Визначте їх суфікси.

Завдання 4

Підкресліть іменники з речовинним значенням, вкажіть на їх семантико-граматичні ознаки.

Завдання 5

Диференціюйте іменники на: а) назви істот; б) назви неістот. З'ясуйте, за якими семантико-граматичними ознаками відбувається їх протиставлення.

Варіант 1

1. Цікавитися, цікаво, цікавість, цікавий.
2. Рослина, урок, надія, комунікація, перемога, небо, воля, мрія, апологетика, доба.
3. Юнак, сад, кінь, студент.
4. Буряк, олія, дерево, сажа, глина, молоко.
5. Народ, вівця, бацила, дах, помічниця.

Варіант 2

1. Сміливий, сміливо, сміливість, сміливішати.
2. Відвага, доброта, юнак, канікули, сад, вітряк, кубізм, місяць, море, температура.
3. Матрос, біб, людина, мураха, маля.
4. Клен, аспірин, метелик, цемент, масло, сіль.
5. Теля, табун, олівець, зірка, вітряк.

Варіант 3

1. Тричі, трійка, троє, потроїти.
2. Диво, життя, клас, світанок, тиждень, гордість, висота, мир, пшениця, день.
3. Апарат, студент, дитина, курча.
4. Морква, огірок, борщ, ситець, цитрамон, вода.
5. Кінь, полк, стипендія, керівник, командир.

Варіант 4

1. Сум, сумувати, сумний, сумно.
2. Прип'ять, рослина, повітря, тиждень, явір, політика, фінанси, культура, зірка, любов.

3. Ворона, людина, листок, товариш.
4. Цемент, черешня, солодощі, паляниця, вареник, цибуля.
5. Професор, геркулес, оркестр, хористка, відмінник.

Варіант 5

1. Сам, самотній, самотність, усамітнюватися.
2. Боротьба, рік, степ, спорт, молодість, земля, атака, газета, лінія, Полтава.
3. Козак, офіцер, квасоля, город.
4. Цукерка, свинина, баран, вершки, бутерброд, капуста.
5. Лялька, майстер, каченя, старість, пень.

Варіант 6

1. Звинувачено, звинувачений, звинувачення, звинуватити.
2. Перо, сила, воля, плавання, простота, краса, птиця, вода, урок, перець.
3. Комаха, горіх, апарат, вояк.
4. Кава, лимон, ячмінь, крепдешин, цегла, солодощі.
5. Загін, бовдур, зірка, красуня, дуб.

Варіант 7

1. Зелений, зелено, зелень, зеленіти.
2. Щастя, гай, хитрість, школа, баскетбол, троянда, праця, ідея, хліб, романтизм.
3. Адвокат, вишня, береза, клієнт.
4. Пшениця, кисень, нафта, сир, телятина, борщ.
5. Стипендіатка, отара, бактерія, валет, гурт.

Варіант 8

1. Покарання, покараний, покарати, покарано.
2. Кущ, зустріч, гнів, ріка, лід, гора, прогрес, дорога, бесіда, романтизм.
3. Гарбуз, учитель, парубок, горошина.

4. Вапно, вареник, сукно, жито, бензин, хвиля.
5. Стать, стадо, туз, глитай, Марс.

Варіант 9

1. Мрія, мріяти, мрійний, мрійно.
2. Веселка, перерва, роса, байрак, Дніпро, змагання, супутник, зазнайство, злива, іменини.
3. Картопля, ганчірка, собака, татарин.
4. Котлета, водень, солома, мед, сірка, свинина.
5. Ферзь, Венера, зграя, віслюк, Господь.

Варіант 10

1. Дзвін, дзвонити, дзвінко, дзвінкий.
2. Книга, прибій, вогник, характер, прибирання, людина, рівність, совість, стежина, гора.
3. Миша, піхотинець, волосина, воїн.
4. Галушка, дріжджі, шовк, кисіль, макітра, банан.
5. Група, рак, курча, хірург, полковник.

Варіант 11

1. Високо, високий, височіти, висота.
2. Туман, мужність, подарунок, класицизм, комета, багатство, урожай, душа, сік, надія.
3. Картоплина, клієнт, жінка, нащадок.
4. Пісок, ропа, молоко, бублик, газ, азот.
5. Півень, дивізія, ковбаса, меценат, геркулес.

Варіант 12

1. Два, двоїти, надвоє, двійка.
2. Поле, вікно, ідеалізм, спритність, проблема, шлях, атеїзм, знання, пшениця, площа.
3. Ожина, перчина, староста, береза.
4. Кропива, родзинка, ожина, чай, просо, цукор.
5. Рота, оселедець, Марс, ампер, валет.

Лабораторна робота № 23

Тема: Лексико-граматичні категорії роду і числа іменників

Завдання 1

У поданих парах слів (словосполучень) визначте засоби вираження граматичного значення роду (лексичний, словотворчий, морфологічний, синтаксичний, комбінований тощо).

Завдання 2

Визначте граматичне значення роду іменників іншомовного походження. З'ясуйте засоби його вираження, увівши подані слова в контекст. Поясніть зміну родового значення іншомовних слів у сучасній українській мові.

Завдання 3

Уведіть подані слова в речення так, щоб присудок був виражений формами минулого часу дієслова, а означення — прикметником або присвійним, вказівним чи означальним займенником. Зробіть висновок про особливості визначення граматичних значень роду в невідмінюваних іменниках.

Завдання 4

З'ясуйте семантичні особливості форм однини і множини у виділених словах (на позначення збірності, цілісності, називання одного з видів тваринного чи рослинного світу; назви осіб за професією, громадським чи родинним становищем; у заголовках статей; як образний засіб; для переліку однорідного ряду речовин чи великої їх кількості; для підкреслення просторового обшару; сукупності різних сортів; для позначення довготривалості; назв конкретних осіб; для вираження типізованих ознак осіб; для передачі відтінку зневаги тощо). Подайте свої висновки про семантико-стилістичні особливості категорії числа в системі іменника.

Завдання 5

Визначте іменник, який випадає з ряду подібних (за родовими чи числовими ознаками).

Варіант 1

1. Чоловік — жінка, тесть — теща, працював Кравченко — працювала Кравченко.
2. Кафе (франц. le café — чол. р.); папір (нім. das Papier — середн. р.); сигнал (нім. das Signal — середн. р.).
3. Какаду, Ріо-Колорадо, манто.
4. *Вовк* живе у лісі; *Людина і закон*; Поринули весняні *води*, задзюрчали струмочки, заклекотали в ярах, розіллялись широкою повіддю (Коцюб.).
5. Документи, закони, двері, верби, шатра.

Варіант 2

1. Батько — мати, онука — онук, свекор — свекруха, був коняка — була коняка.
2. Ландшафт (нім. die Landschaft — жін. р), схема (гр. schema — середн. р.), тема (гр. thema — середн. рід).
3. Шимпанзе, Сочі, пюре.
4. Поверніть *голову* вправо (команда для всього класу); Цього року випали великі *сніги*; Ідуть *дощі*. Холодні

осінні *тумани* клубочаться угорі і спускають на землю мокрі коси (Коцюб.).

5. Сирота, право, документ, кава, батько.

Варіант 3

1. Кум — кума, брат — сестра, наш Голуб — наша Голуб.

2. Пленум (лат. plenum — середн. р.), тюль (франц. la tulle — жін. р.), вуаль (франц. la voile — чол. р.).

3. Аташе, цеце, бюро.

4. *Стіл* буває прямокутний, квадратний або круглий; Харківський *глядач* із захопленням сприйняв виставу; Здається, що наш люд має в собі багато сили, щоб родити *Шевченків, Федьковичів і Франків* (Стеф.).

5. Журба, долоня, розкіш, дитина, анотація.

Варіант 4

1. Мар'ян — Мар'яна, дядько — тітка, підійти до Шевченка — підійти до Шевченко.

2. Ферма (франц. le ferme — чол. р.), проблема (гр. problēma — середн. р.), бюро (франц. le bureau — чол. р.).

3. Депо, мікадо, Туансе.

4. Цар самі не знають (Вишня); Імператор кажуть (Вишня); Навколо *жита* половіють (Нар. тв.); Він гордий світоч запалив Для *шахтаря* і *косаря*, Для *вченого* і *кобзаря* (Рил.).

5. Суддя, професор, викладач, прокурор, учитель.

Варіант 5

1. Валентин — Валентина, тигр — тигриця, півень — курка, сирота сердешний — сирота сердешна.

2. Інститут (лат. institutum — середн. р.), ультиматум (лат. ultimum — середн. р.), ваза (франц. le vase — чол. р.).

3. Конферансьє, журі, Капрі.

4. Підніміть праву *руку* (команда для учнів). Навколо, скільки оком сягнеш, самі *піски, піски й піски...* (Газ.);

З усіх ссавців білий *ведмідь* — найсильніший звір (Журн.).

5. Канікули, окуляри, ножиці, ключі, меблі.

Варіант 6

1. Доцент прочитала — доцент прочитав, кіт — кішка — кошеня, дід — баба.

2. Система (гр. *systema* — середн. р.), батист (франц. *la batiste* — жін. р.), банк (франц. *la banque* — жін. р.).

3. Фламінго, Марокко, ОБСЄ.

4. Щороку вся родина виїжджала *на води* (Газ.); *Огірок* — овочева городня рослина родини гарбузових; Навесні раніше за всі дерева зацвітає *абрикоса* (Розм.).

5. Мудрість, дах, щастя, страх, вугілля.

Варіант 7

1. Індик — індичка, вовк — вовчиця — вовчєня, голуб — голубка — голуб'я.

2. Клас (франц. *la classe* — жін. р.), орган (гр. *organon* — середн. р.), фундамент (лат. *fundamentum* — середн. р.).

3. Пові, шосе, маєстро.

4. *Груша* цього року дрібна вродила (Розм.); У спеціалізованому магазині продають різні *сири* (Розм.); Ой по горах *сніги* лежать, По долинах *води* стоять (Нар. тв.).

5. Умань, герань, ступінь, путь, Чилі.

Варіант 8

1. Бик — корова, вівця — ягня, письменник — письменниця.

2. Пальто (франц. *le paletot* — чол. р.), шрифт (нім. *die Schrift* — жін. р.), контора (нім. *das Kontor* — середн. р.).

3. УРЕ, соло, дзюдо.

4. Доларами правди не купити, кровію безсмертя не залить, і ніякі в світі *уолл-стріти* неспроможні сонце погасить (Рил.); Фруктові *соки* продаються протягом року в усіх продовольчих магазинах у великому асортименті (Газ.); *Людина* і природа.

5. Біль, вуаль, путь, спіраль, Умань.

Варіант 9

1. Коза — козеня, бідак — бідака, цап — коза, зляканий звірюка — злякана звірюка.

2. Парламент (нім. das Parlament — середн. р.), бук (нім. die Busche — жін. р.), шланг (нім. die Schlange — жін. р.).

3. По, СУМ, Кармен.

4. Читач сьогодні добре орієнтується на книжковому ринку (Розм.); Спостерігаючи за роботою бджіл, я бачу, що успіх приходить до наполегливих (Рекл.); Каун — велика ягода (Журн.).

5. Озеро, болото, Дніпро, фото, бюро.

Варіант 10

1. Кобила — лоша, перепел — перепілка — перепеленя, верховод — верховодка.

2. Вуаль (франц. la voile — чол. р.), ландшафт (нім. die Landschaft — жін. р.), ферма (франц. le ferme — чол. р.).

3. Колібри, таксі, АЕС.

4. Батьки і діти; Казка — один з різновидів народної творчості (Газ.); Восени комиші шумлять якимось тривожно, надривно (Гуц.).

5. Життя, ледащо, поле, дівча, зілля.

Варіант 11

1. Качка — качур — кача, суддя винесла вирок — суддя виніс вирок, сусід — сусіда.

2. Ультиматум (лат. ultimum — середн. р.), бюро (франц. le bureau — чол. р.), схема (гр. schema — середн. р.).

3. Кенгуру, Онтаріо, "Юманіте" (газета).

4. Глядача сьогодні не задовольняє жодна з програм нашого телебачення (Газ.); Собака — друг людини (Розм.); На дегустації подавали не лише соки, води, а й різні вина (Газ.).

5. Дріб, сіль, насип, параліч, здобич.

Варіант 12

1. Гусак — гуска — гусеня, півень — курка, зал — зала.

2. Папір (нім. *das Papier* — середн. р.), тема (гр. *thema* — середн. р.), інститут (лат. *institutum* — середн. р.).

3. Алібі, Беатріче, УРП.

4. Народна *пісня* — багатюща скарбниця української духовної культури (Журн.); А ви все *чаї* розпиваєте? (Розм.); Хвала джерелам чистим, зеленим лукам, *травам* і лісам, що гомоніли наді мною *листом*, що цвіт землі давали *небесам* (Синг.).

5. Коріння, комахня, змагання, безладдя, розуміння.

Лабораторна робота № 24

Тема: Відмінювання і словотвір іменників

Завдання 1

Визначте відміну і групу іменників. З'ясуйте критерії поділу іменників на групи і відміни. Запишіть парадигми виділених слів, урахувавши й варіанти закінчень. Прокоментуйте особливості відмінкових закінчень.

Завдання 2

Запишіть подані іменники в родовому відмінку однини, обґрунтуйте їх написання відповідними правилами. З іменниками, що залежно від значення чи наголосу можуть мати різні закінчення, складіть речення.

Завдання 3

Складіть речення, використавши подані іменники в непрямих відмінках і прикметникові чи займенникові означення при них. Визначте відмінкове значення кожного з іменників. Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4

Утворіть іменники на позначення осіб чоловічої і жіночої статі. Схарактеризуйте їх словотворчі особливості, фонетичні процеси, що супроводжували словотворення, поясніть правопис.

Завдання 5

Зробіть морфологічний та словотвірний аналіз іменників за схемою: 1. Слово, яке аналізується. 2. Початкова форма. 3. Лексико-семантичні категорії: а) власна чи загальна назва; б) з речовинним значенням чи ні; в) з конкретним чи абстрактним значенням; г) збірний; д) назва істоти чи неістоти. 4. Лексико-граматичні категорії: а) рід (вказати, як визначається: за семантичними чи морфологічними ознаками, за синтаксичними зв'язками); б) число (вказати чи має парадигму в однині і множині, а чи лише в однині або множині); в) відмінок: відповідає на питання (морфологічне і синтаксичне), прямий/непрямий (який саме); флексія; значення відмінка; відміна, група. 5. Від якої основи утворено і за допомогою яких словотворчих засобів; до якого словотворчого типу належить; спосіб творення. 6. Від якого слова залежить. 7. Правопис. Під час запису дотримуйтеся загальноприйнятих скорочень.

Варіант 1

1. Рух, радість, завдання, синява, дія, природа, *Роман*, мати, *гусенятко*, плем'я.

2. Карниз, Світязь, буревій, Париж, відмінок, Буг, віск, квадрат, футбол, садок.

3. Петро Самійленко, турне, бароко, інтерв'ю.

4. Полтава, Естонія, Греція, Данія, Польща.

5. Притихлі, задумані їдуть понад хлібами повстанці. Попускали повіді, погорбатились від думок, а хліба черкаються сідел, горнуться й горнуться ласкавим колоссям просто до рук. Волошками, полином та васильками позаростали межі.

А навкруги вся ніч переповнена розміреним шумом хлібів, їхніми розрідженими вітром пахоцями. Давно не було такого врожаю. Будуть і копи пашнисті, і снопи рясністі. Косарів тепер тільки б, а косарі — в сідлах. Баржак подавив у собі зітхання. До самого крайнеба, до самого місяця хлюпає урожай, а збиратиме хто? (О. Гончар).

Варіант 2

1. Одяг, яблуко, *межа*, дощ, учениця, козеня, любов, *радість*, дитина, гай.

2. Документ, туризм, алмаз, куц, кар'єр, вапняк, Вашингтон, менеджер, арсенал, ідеалізм.

3. АП, хобі, Віра Семенюк, шоу.

4. Куба, Москва, Варшава, Одеса, Гаїті.

5. З-поміж безлічі книг, з якими має справу історія світової літератури, поодинокі виділяються ті, що ввібрали у себе науку віків і мають для народу значення заповітне.

До таких належить “Кобзар”, книга, яку народ український поставив на першому місці серед успадкованих з минулого національних духовних скарбів. Дивовижна доля цієї книги. Поезії, що входять до неї, склалися на тернистих дорогах поетового життя, писалися то в мандрах, то в казематах, мережилися при світлі білих ночей Півночі і в пісках пустель закаспійських, під самотнім сонцем вигнання (О. Гончар).

Варіант 3

1. Вишня, працівник, роман, *ім'я*, *кобзар*, ноша, молодь, воля, меч, край.

2. Листопад, капот, вальс, “Світязь”, глушник, гніт, регіт, майдан, Ромодан, бокс.

3. МЗС, ноу-хау, Галина Рижко, шосе.

4. Чернівці, Кривий Ріг, Литва, Донбас, Київ.

5. Софія Русова мала Золоті Ключі — до дитячої душі, до майбутньої української школи, котру вимріяла, вистраждала, у створення якої вклала увесь свій талант.

Вона читала курс дошкільного виховання у Фребелівському інституті Києва, викладала французьку мову в Комерційному інституті, редагувала “Світло” — легальний український педагогічний журнал, що мав великий успіх серед просвітян та вчителів. Із номера у номер з’являлися на сторінках “Світла” роздуми Русової. Прості, щирі, мудрі. То — роздуми Вихователя, Матері, Талановитої Українки, котра збагнула істину: культура і свідомість нації народжуються біля колиски (З журналу).

Варіант 4

1. Дощ, небеса, одяг, Настуся, сім’я, *путь*, поводитир, *зброяр*, зілля, дріб.

2. Гніт, диплом, майданчик, майонез, Сахалін, фоліант, камінь, діаметр, Мороз, ураган.

3. Олена Канівець, СБУ, соло, міненерго.

4. Черкаси, Франція, Золотоноша, Лондон, Рига.

5. Талановитий український поет, перекладач, критик та історик вітчизняної літератури. Актор, режисер, критик та дослідник національного театру, світової та української драматургії. Знавець музики, живопису, декоративно-прикладного мистецтва. Нарешті, журналіст, публіцист, редактор. Це все одна і та ж особа. Йдеться про подвижницьку літературну та наукову працю Миколи Кіндратовича Вороного (З журналу).

Варіант 5

1. Радість, душа, *Ілля*, Сашко, рак, читач, *край*, гороб’ятко, держава, полум’я.

2. Алмаз, вантаж, дипломат, діагноз, мак, інструмент, куб, синус, фокстрот, снігопад.

3. Андрій Шевченко, хобі, ДПА, радіо.

4. Париж, Угорщина, Корея, Харків, Волинь.

5. Хліб на столі. Зайшовши до хати, возрадуймося його присутністю, освятімося його терпким запахом, віддаймося пошанівком тим, хто зростив його, рукам, котрі подарували духмяні, схожі на сонце, паляниці. Хай завжди він — совість наша — буде в хаті, як диво,

лежатиме прикритий вишитим рушником, свіжий та святий. Хай одвічно він буде на нашому столі. Це одвічне, як життя, мірило має бути нашим гаслом, нашою молитовністю не на сьогодні і не на завтра — крізь усе життя... (В. Сухомлинський).

Варіант 6

1. Шахіст, лоша, малюк, подія, поле, юнь, спостерігач, лист, піч, душ.

2. Експеримент, ураган, Курдистан, ремонт, спорт, дипломант, діагност, маклер, інструментарій, Алжир.

3. Пюре, болеро, БАМ, Віталій Кличко.

4. Швеція, Китай, Чернігів, Полісся, Ужгород.

5. Літо збігло, як день, і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золоточубий вересень. Він причепив до свого бриля червоний з вологістю кетяг калини й нитку бабиного літа, заглянув до нашої школи, завзято вдарив у дзвін та й пішов поміж садами в степи крутити крила вітряків. Ні, це не дзвін, а мої надії безмежно запасмились наді мною і в мені. Вони тепло вихоплюють малого на лебедині крила та й несуть через діброви, села, ріки до того казкового міста, де скільки хочеш читай книжок і вчися аж на вчителя (М. Стельмах).

Варіант 7

1. Президія, відкриття, вогнище, Око, олея, син, верба, суддя, річ, доказ.

2. Діагноз, диск, Донбас, мільйон, гектар, відмінок, фокус, завод, штаб, Вітер.

3. Інтерв'ю, АТС, Іван Шамрай, ампула.

4. Крим, Афганістан, Болгарія, Німеччина, Краків.

5. Сірий, припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом; суворою лінією стоять на ньому сторожові могили, насипані, може, татарвою, а може, волелюбним козацтвом, що шаблею та мушкетом боронило оці степи від ворожих навал. Весною могили оборюють, і ціле літо зеленіють вони густою пахучою травою; росте на них подорожник,

біленькі невісточки, чіпкий спориш, розкішний, з гіркуватим чадним смородом полин, колючий, з могутнім стовбуром і мохнатою червоною квіткою будяк, скромні, лагідні незабудки, нерозлучні брат-і-сестра (Г. Тютюнник).

Варіант 8

1. Дитя, *олень*, Плющ, *людяність*, ніч, картина, *немовля*, думка, лаборант, мелодія.

2. Рік, сегмент, університет, Гай, кашель, мільярд, діалект, курган, вчинок, поверх.

3. Лібрето, ЗМІ, Сергій Кузьмук, піаніно.

4. Сочі, Херсон, Венеція, Азербайджан, Колумбія.

5. Головною характеристикою Запорозької республіки був щирий демократизм. Він випередив Європу на цілі століття. Він проявився у нас тоді, коли по всій Європі людина зачиналася від шляхтича, а все проче вважалося або півлюдьми, або таки двоножним робочим скотом. Отож, коли у той час у цілій Європі панував різкий поділ на класи і стани, що з одного стану до другого не було доступу, то на Запорожжі всі вважали себе рівними, товаришами, браттями з рівними правами і обов'язками для всіх горожан запорозької землі (А. Чайковський).

Варіант 9

1. Зерно, лелека, *вежа*, криниця, узбережжя, цвіль, *кріль*, степ, намисто, порося.

2. Конус, вік, інститут, вітер, відмінок, Рим, коридор, комп'ютер, лід, свинець.

3. АЕС, Антоніна Кузьмук, дао, метро.

4. Дніпропетровськ, Італія, Швейцарія, Миколаїв, Вірменія.

5. Ім'я прославленого героя визвольної війни 1648—1654 років, одного з найвидатніших козацьких полковників Івана Богуна назавжди залишиться на скрижалях нашої історії. Улюбленець свого народу, ревний захисник його інтересів, він до останньої хвилини був непо-

хитний у своїй відданості і помер як герой. Після смерті Максима Кривоноса він став найближчим помічником Богдана Хмельницького, який покладався на нього у найскладніших військових ситуаціях. Богун був блискучим майстром маневрування і застосування найрізноманітніших тактичних прийомів (І. Лисенко).

Варіант 10

1. Галя, лоша, *щастя*, тюлька, вулик, *Гончар*, очерет, зелень, дітвора, сажа.

2. Механізм, Курган, лиман, князь, літак, горизонт, бетон, смуток, стіл, вибух.

3. Завкафедри, ВАТ, Галина Кличко, резюме.

4. Конго, Кіровоград, Лозоватка, Петербург, Жовті Води.

5. ...Малий Гриць Сковорода сприймав слово як музично-живописний елемент, підходячи до письма як об'язного мистецтва. Слово звучало йому наче музика; пізнати значення книг, вкритих писемними знаками, було для хлопця майже те саме, що відчутти красу мелодії. А ще були розповіді батька й матері, цікаві розмови старших увечері на колодках, співи старців, гуляння парубків і дівчат, народні прикмети й повір'я, кольорова книга природи; були зорі на чорно-синьому небі, що своїм блиманням щось йому говорили... (І. Драч).

Варіант 11

1. Мишеня, *повінь*, рожа, сусіда, друг, *лікар*, збіжжя, лимон, народ, суша.

2. Черемош, будинок, сум, ведмідь, юнак, бідон, телевізор, гончар, виграш, вислів.

3. Гейне, НАН, Марина Лебідь, міносвіти.

4. Баку, Суми, Івано-Франківськ, Албанія, Сербія.

5. У повсякденному побуті людей посвіт відігравав не лише практичну, як елемент освітлення, але й не менш символічну роль — збереження у ширшому значенні родинного вогнища, продовження родовідних традицій, виконував оберегові функції в хліборобських і звичаєвих обрядах.

Урочисто запалений на початку осені повіт мав зберігатися в оселі аж до весни. Цей ритуальний вогонь ретельно оберігали всією родиною. Якщо якимось чином він згасав, то, за повір'ям, у сім'ї неодмінно скоїться лихо (В. Скуратівський).

Варіант 12

1. Мова, гончар, лебідь, космос, повість, стежка, зайченятко, олія, колодязь, каміння.

2. Вік, кінь, Довбуш, звук, випадок, воркіт, джміль, дзвін, вірш, подорожник.

3. ЗАТ, Борнео, Ірина Калинець, ательє.

4. Краснодар, Маріуполь, Іран, Чилі, Буенос-Айрес.

5. Український рушник пройшов крізь віки і нині символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто не черствіє душею, він щедро простелений близьким і далеким друзям, гостям.

У кожній родині, де підростала дівчина, скриня мала повнитися рушниками. Їх дбайливо оберігали, показували гостям і сусідам як посаг, виготовлений дівчиною на виданні. “Дати рушники” — традиційно означало згодитися на шлюб і готуватися до весілля. Найбільше обрядових сюжетів, пов'язаних із рушниками, збереглося у весільному церемоніалі (З газети).

Лабораторна робота № 25

Лексико-граматичні розряди прикметника, його семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості

Завдання 1

У поданих сполученнях слів визначте розряд прикметників (якісний, відносний, присвійний, відносно-якісний, якісно-відносний, присвійно-відносний, присвійно-якісний); вкажіть на їх пряме і переносне (переносні) значення. Подайте стійкі лексичні сполучення слів, у яких стираються ознаки розрядів.

Завдання 2

Подані прикметники уведіть у речення так, щоб в одному випадку вони були вжиті в прямому, в іншому — у переносному значенні. Визначте їх семантику, особливості поєднання з пояснюваним членом речення, синтаксичну функцію.

Завдання 3

Розділіть прикметники за лексико-граматичними розрядами, обґрунтуйте належність їх до кожного з розрядів семантичними особливостями; з виділеними словами складіть речення так, щоб у різних конструкціях вони виконували різні синтаксичні функції.

Завдання 4

Згрупуйте подані прикметники за типами відмінювання; запишіть парадигму виділених слів. Зробіть висновки про особливості словозміни прикметників, прокоментуйте наявність паралельних відмінкових закінчень.

Завдання 5

Визначте прикметник, який випадає з ряду подібних (за лексико-граматичним розрядом, за парадигмою, за прямим чи переносним значенням).

Варіант 1

1. Картинна галерея, золота осінь, живе срібло, ведмеже хутро, дерев'яне обличчя, лисяча натура, сліпе кошеня, чиста совість.

2. Батьківський, вишневий, твердий, чорний.

3. *Веселий*, художній, русявий, *сливовий*, повен, радісний, бузковий, економічний, Петрів, бадьорий, промовистий, грецький.

4. Середні, войовничі, *житні*, запашні, *волошкові*, братові, доньчині, відповідні.

5. Верхній, безкрай, художній, Маріїн, вчорашній.

Варіант 2

1. Життєвий досвід, картинна зовнішність, чорний олівець, шевченківські дні, батьківське ставлення, мінорний лад, гостре слово, лисяча нора.

2. Гарячий, голубий, волоський, лисячий.

3. Панський, сухий, верховий, багатий, *дрібен*, *активний*, Надіїн, липовий, ніжний, обережний, людський, жвавий.

4. Славні, дужі, весільні, *вечірні*, *вовчі*, таємничі, барвінкові, руді.

5. Криві, освітні, круті, пташині, зимові.

Варіант 3

1. Шевченківський “Кобзар”, музична школа, м’який знак, життєва позиція, гострий ніж, сестрин кабінет, дніпровські кручі, свинцева куля.

2. Голубиний, білий, осінній, живий.

3. Повен, *підземний*, жінчин, життєвий, банановий, колишній, депутатський, гарний, самобутній, *верхній*, весільний, будній.

4. *Верхні*, тітчині, болючі, Вікторові, *рясні*, дрібні, чарівні, отчі.

5. Широкий, далекий, дорогий, гарний, денний.

Варіант 4

1. Чорне море, мінорний настрій, курячий бульйон, зелений виноград, чиста блакить, вороний кінь, м’який хліб, орлиний зір.

2. Важкий, холодний, мертвий, солом’яний.

3. Викладацький, тісний, мокрий, зелен, непохитний, політичний, лічильний, *Адамів*, *дзвінкий*, університетський, премудрий, гарбузовий.

4. *Ячмінні*, дубові, Лукіїні, ведмежі, *пізні*, верхні, багаті, шановні.

5. Літній, вечірній, морський, молочний, великий.

Варіант 5

1. М’який хліб, чорна металургія, сестрина звичка, зелена юність, свинцевий погляд, чиста совість, глухий кут, легкий вантаж.

2. Гарячий, лебединий, дубовий, німий.

3. Подвійний, *крокодилів*, чорноокий, ясен, творчий, лічильний, *тутешній*, бронзовий, прямий, достеменний, небесний, вітряний.

4. Холодні, осінні, дощові, *верхні*, *міцні*, спідні, білолиці, вольові.

5. Сердитий, веселий, зимовий, каштановий, милий.

Варіант 6

1. Легка промисловість, материнська усмішка, польова ромашка, заяча душа, батьків портфель, туманний ранок, свіжий вітер, білий півень.

2. Кривий, Дамоклів, кролячий, сердитий.

3. *Давній*, монетарний, екологічний, примхливий, талановитий, *безрукий*, повен, холодний, ненаситний, космічний, дорожній, дівочий.

4. Чаїні, *круглолиці*, вчорашні, співучі, відповідальні, морські, даремні, *блакитні*.

5. Повні, готові, зелені, дрібні, мужні.

Варіант 7

1. Материна сльоза, заячі рукавички, чиста совість, вовча вдача, живі рослини, дерев'яна огорожа, голі докази, криве дзеркало.

2. Антонів, вузький, солов'їний, високий.

3. Золотавий, недоступний, рухливий, *жовтий*, вільний, димовий, краплистий, *залізобетонний*, приймальний, роздільний, збиральний, сьогоднішній.

4. Сині, гармонійні, дорожчі, *Миколині*, допоміжні, *літні*, казкові, братські.

5. Радісні, бадьорі, веселі, житні, запашні.

Варіант 8

1. Легка артилерія, материнська ніжність, польова царівна, заячий слід, вовча зграя, сліпий кобзар, вересневий день, карі очі.

2. Дорогий, швидкий, солодкий, оксамитовий.

3. Крутий, *голий*, прибережний, бухгалтерський, ґрунтовий, паперовий, *тваринний*, мирний, Архімедів, драконівський, братній, верблюжий.

4. Давні, *дочірні*, блідолиці, *пришкільні*, пообідні, надмірні, далекоглядні, братні.

5. Сценічний, гуманітарний, родинний, флотський, дошкульний.

Варіант 9

1. Орлиний дзьоб, батьківська садиба, вовчий апетит, жива вода, голе дитя, гірчичне зерно, мінеральна вода, залізна лійка.

2. Добрий, шовковий, болотний, вовчий.

3. Тісний, товариський, дебелий, соковитий, талановитий, *абрикосовий*, ефірний, довоєнний, буряковий, вітальний, *визвольний*, романтичний.

4. *Дивні*, кислуваті, *післяобідні*, подружні, треті, ранкові, миротворчі, документальні.

5. Влучний, прихильний, голосний, виховний, жирний.

Варіант 10

1. Ведмеже лігво, внутрішній зв'язок, Біле море, полудневі далі, орлина можуть, гарячі листи, зміїна порода, щаслива пора.

2. Магелланів, соболинний, туманний, грубий.

3. Кислий, бадьорий, злий, *ранковий*, гордий, східний, *солоний*, підгірський, вишневий, Дем'янів, сестринський, діловий.

4. *Сонячний*, останні, сінешні, *околишні*, тутешні, колишні, сестрині, важливі.

5. Гірська дорога, дерев'яна хода, медична установа, університетський диплом, яблуневий цвіт.

Варіант 11

1. Холодний день, лисяча шуба, біле полотно, лебедина пісня, олімпійський чемпіон, дитячий одяг, м'яке крісло, маршальський жезл.

2. Залізний, Франків, чорний, телячий.

3. Останній, пишний, *присадибний*, засмаглий, потрібен, головатий, Мотрин, ідейний, артистичний, бузковий, пояснювальний, *академічний*.

4. Домашні, *поздовжні*, голошиї, присутні, добрячі, *красиві*, апельсинові, подарункові.

5. Ароматний, заварний, блакитний, гамірний, голосний.

Варіант 12

1. Тарасова могила, ведмежа послуга, гарячий день, морфологічний аналіз, розмовний стиль, справжній друг, срібний дзвін, горда людина.

2. Сталевий, важкий, дірявий, німий.

3. Прибережний, коричневий, цілодобовий, бурхливий, *гречаний*, *передбачливий*, газовий, жайворонків, драматичний, тваринний, соціальний, міський.

4. Інженерові, подарункові, кілометрові, бавовняні, *повнолиці*, навколишні, *освітні*, *гарні*.

5. Грошовий, променевий, паперовий, взуттєвий, індивідуальний.

Лабораторна робота № 26

Тема: **Формотворення та словотворення в системі прикметника**

Завдання 1

Утворіть усі можливі синтетичні й аналітичні форми вищого (першого) і найвищого (другого) ступенів порівняння, поясніть особливості їх творення та семантичні відтінки. Випишіть прикметники, від яких ступені порівняння не утворюються, і з'ясуйте причину.

Завдання 2

Утворіть присвійні прикметники чоловічого, жіночого, середнього роду, визначте словотворчі і формотворчі афікси. З'ясуйте, від яких іменників присвійні прикметники не утворюються. Поясніть причину.

Завдання 3

Від поданих слів утворіть усі можливі похідні прикметники, поясніть способи їх творення.

Завдання 4

Визначте слово, яке випадає з ряду подібних (за формотворчими чи словотворчими ознаками).

Завдання 5

Зробіть морфологічний та словотвірний аналіз прикметників за схемою: 1. Слово, яке аналізується. 2. Початкова форма (називний відмінок в однині чоловічого роду). 3. Розряд за значенням (якісний, відносний, присвійний, відносно-якісний, присвійно-якісний, присвійно-відносний). 4. Ступінь порівняння (вищий, найвищий; синтетична, аналітична форми); особливості формотворення. 5. Повна (членна) чи коротка (нечленна) форма; стягнена чи нестягнена форма повного прикметника. 6. Рід. 7. Число. 8. Відмінок: відповідає на питання; флексія, група. 9. Від якого слова утворений, спосіб творення, форманти. 10. Від якого слова залежить, яку синтаксичну функцію виконує. 11. Правопис. Під час запису дотримуйтеся загальноприйнятих скорочень.

Варіант 1

1. Багатий, поганий, космічний, дошкульний, солодкий, тяжкий.

2. Батько, Марія, невістка, таксист, підприємство.

3. Правда, гора, сильний, план, перший сорт.

4. Буланий, могутній, величезний, широкуватий, чорнявий.

5. Ранок вітряний. Вітер десь з-під сонця — неспокійний, дошкульний. Він гуде в дулах моєї рушниці, і мені все відчувається чийсь далекий поклик. В синьому холодному небі зрідка пролітають перед нами низькі сколошкані хмари, іноді з них зривається сніг, на який здивовано дивиться зморене сонце. А село все відпливає і стає меншим, і я радію і вітрові, і снігові, бо все це має полегшити полювання. Зараз мені потрібне тільки чисте поле, в якому гуляє крижаний вітер (О. Сизоненко).

Варіант 2

1. Швидкий, солоний, старий, тихий, далекий, сліпий.

2. Сестра, лікар, Софія, лікарня, професор.

3. Самому робити, життя, гроза, бомж, озеро.

4. Короткий, глибокий, дешевий, солодкий, високий.

5. Іван Сірко серед найславніших кошових отаманів посів місце найпочесніше. Йому належало виняткове місце — кошового над кошовим. Сірко здобув довічне право називатися всенародним улюбленцем і справжнім Героєм, проісши гідно звання кошового отамана. Славнозвісний гетьман Мазепа поважав Сірка за його славу і лицарські вчинки, за те, що кожен запорозький козак знав про нього, і ніколи не забував, що саме він, Іван Дмитрович, урятував його, Мазепу, від вірної смерті (Г. Колісник).

Варіант 3

1. Глибокий, хворий, вузький, добрий, дужий, активний.

2. Тарас, соловейко, Тихін, муха, холдинг.

3. Океан, світле волосся, копіювати, декада, КрАЗ.

4. Злий, великий, блискучий, чорний, світлий.

5. Все-таки воно вабило його, море. Відчув це, ще стоячи перед вікном свого нового помешкання. Величезний, зеленкувато-блакитний розлив, що клався перед очима ледве не прямовисною стіною, грав, мінився й тріпотів. Здавалося, ліг отам неймовірної сили й величі гігант, живий і привабливий, з мільйоном очей, що вряди-годи спалахують, живу плоть відчув Метлинський у тій могутній, безмежній масі. Стояв за вікном із тими зеленкувато-блакитними очима, з наглухо запечатаними вустами — хворі груди його дихали погідно й вільно (В. Шевчук).

Варіант 4

1. Високий, плаксивий, родючий, швидкий, рішучий, жовтуватий.

2. Гончар, динго, Оксана, ведмідь, мавпа.

3. Причепити, Урал, широкий лист, в'язати, персона.

4. Малий, гарний, великий, нудний, поганий.

5. І сонце ясне на небі — і смуток легкий бере. Шевченко стоїть коло Золотих воріт, перед ним мольберт з чистим листком паперу. Стояв замислений і суворий. Побіч росло дерево, вітер грав на його соковитому листі,

і світлотінна сітка в ногах у маляра хиталася й тріпотіла. Вгорі лежало зелене шатро, і пробивалося крізь нього сипучими синіми спалахами небо.

Хтось десь плакав. Шевченко повернувся занепокоєний. Ішло по вулиці мале дівча і плакало. Рот був гірко скривлений, а кулачок тер і тер око... (В. Шевчук).

Варіант 5

1. Клейкий, крутий, дорогий, свіжий, маленький, високий.

2. Собака, Олексій, коза, Бродський, ворожка.

3. Льотчик, інститут, Карпати, сто тисяч, складати.

4. Залізобетонний, балакучий, театральний, безжурний, дощовий.

5. Мабуть, природа створила хлібну зернину в мить такого високого натхнення, в мить щедрого осяяння, яке потрачено нею і на саму людину. І в чи не найголовнішому слові нашої мови “життя” предки не лише воздали заслужену хвалу житю-годувальнику, а визнали його правічні заслуги в долі людства. В зернину, в цей маленький тугий злиточок матерії, скільки вкладено життєвої мудрості, добра і віри в безсмертя, що його таїна й досі здається нам магічною (В. Яворівський).

Варіант 6

1. Рідкий, чубатий, малий, пізній, молодий, вишневий.

2. Школяр, банк, чапля, Сергій, майстер.

3. Садиба, жовтень, дзвінкий голос, ООН, місяць.

4. Туристичний, матовий, метушливий, материн, місцевий.

5. Жовтогаряча осінь стоїть над Осокорами, розкинувши високо над землею блакитне небесне шатро. По садах загуляли золоті падолисти, та ще срібне павутиння літає в повітрі, снує свою дивну пряжу над перелазами. Стоїть лагідна пора бабиного літа, останні сонячні дні такі ласкаві, оповиті сріблястим мереживом, мрійним смутком, прощальним ячанням журавлів, що відлітають у вирій (І. Цюпа).

Варіант 7

1. Милій, глибокий, глухий, товстий, мудрий, довголітній.
2. Заєць, Коваль, Бжезинський, директор, підприємець.
3. Народ, доглянути, мова і література, вчора, академія.
4. Чорноморський, залізобетонний, волелюбний, добровільний, свіжоспечений.
5. Гарячий кримський полудень. Море синє-синє воно тремтить і переливається, грає тисячами барв. Чинари й тіністі орішники якось замліли від палючого сонця; вони всі скупчились над холодним струмочком ніби чекають чогось... Маленька татарва з голими ніжками бігає вздовж гірської річки, перестрибує з камінця на камінець. Під горою коло чинар — кам'яний мур, і на ньому — кінчик залізної труби, з котрої дзюрчить вода. Це — така татарська криниця (Х. Алчевська).

Варіант 8

1. Широкий, гарячий, яскравий, дуплуватий, міцний, лисий.
2. Людина, кобзар, жайворонок, Рильський, лицар.
3. Варити, Рух, фронт, десять мільйонів, тепер.
4. Вузький, дужий, солодкий, гіркий, дешевий.
5. Ось ви виїхали на невисоку гору. Синім змієм плазує шлях з гори у долину поміж зеленою травою безкрайого степу. Ясне сонце геть підбилося вгору, розсіває своє золоте марево по зеленій долині. Ні пером описати, ні словом не сказати тієї несподіваної краси! Трава горить палає зеленим огнем, на її довгих листочках грає і сяє мов самоцвітне каміння, чиста роса; то стрельне вам у вічі тоненькою голочкою жовтого світу, то зачервоніє іскорками (Панас Мирний).

Варіант 9

1. Потужний, гладкий, визначний, величезний, проворний.
2. Студент, Ольга, Драгомирецький, Кочерга, банкір.
3. Сиваш, борода, вухо, фізика і математика, персона.

4. Розкішний, метушливий, хворий, розумний, широкий.

5. По обидва боки Росі стояли круті горби, поперерізувані й перетяті глибокими вузькими ярками, і долини, й гори були засипані свіжим білим снігом, неначе лебединим пухом; небо було вкрите білим прозорим туманом; через туман лився срібний тихий світ вечірнього сонця. Надворі було тихо, мертво. На крутих горбах мрів густий старий дубовий та грабовий ліс, вкритий інеш (І. Нечуй-Левицький).

Варіант 10

1. Старий, прогресивний, гірчичний, низький, короткий, складний.

2. Коваль, футболіст, Поплавська, поет, спікер.

3. Гріти воду, НАТО, Кривий Ріг, бламати, давно.

4. Міжпланетний, поголовний, непосидливий, закулісний, прадавній.

5. Українська сцена завжди була багата яскравими творчими індивідуальностями. Згадаймо гру братів Тобілевичів, натхненне мистецтво Марії Заньковецької, невмирущої краси голос Оксани Петрусенко. Серед визначних акторів і співаків ХХ століття — ім'я великої української співачки Соломії Крушельницької, чие життя-горіння минало у складний час глибоких суспільних потрясінь, чия відданість і самопосвята музі класичного співу й надзвичайна природна обдарованість вивели її у сузір'я найвидатніших голосів світу (О. Гончар).

Варіант 11

1. Легкий, далекий, примхливий, зоряний, гарненький, стійкий.

2. Ївга, качка, Гриць, ювіляр, Черних.

3. Школа, РТС, кілька разів, сам, дача.

4. Надміцний, надбрівний, доречний, безправний, бездітний.

5. Полісько-степова чернігівська природа владно вабила і слух, і очі юного Довженка. А Десна, така собі

простенька, то сіро-бура під час негоди й бур, а то враз синя, сонячними долонями погладжувала — синя, фіалкова, блакитненька. Яка вона була йому рідна! О, як любив лежати він на піскуватому березі й слухати чарівного плюскоту Десни, що одбризкувала пінявий шум йому аж під ноги... (П. Тичина).

Варіант 12

1. Буланий, гарний, тугий, рентабельний, вразливий, гострий.

2. Тиміш, Ткач, Русанівський, тітка, стрілець.

3. Укладати, двадцять років, широкий екран, Чорне море.

4. Крутий, солоний, чубатий, дорогий, клейкий.

5. Поет мусить постійно враховувати рівень читача. А цей рівень став незрівнянно вищим. Писати для такого читача стає все важчим і важчим письменницьким іспитом. В життя, в побут входять наука, техніка, проникаючи в усі сфери людської діяльності. Для деякої частини читачів ближче поняття про транзистор, ніж про мерехтіння росяної краплі, що обважнює розпуклу квітку троянди. Реалізм відображення потребує атрибутивного та інтелектуального розповнення вірша. Як дивно, що у нас ще й подосі лишається підсвідоме розрізнення поетичної і непоетичної лексики! Техніцизми ввійшли в наш постійний словесний обіг, в основний фонд нашого слововжитку (В. Стус).

Лабораторна робота № 27

Тема: Числівник як частина мови.

Поділ числівників на розряди

Завдання 1

Визначте частиномовну належність поданих слів, зважаючи на: а) частиномовне значення; б) граматичне значення; в) словотворчі особливості; г) синтаксичну функцію. Свої міркування проілюструйте прикладами. Зробіть узагальнення про традиційні/нетрадиційні підходи до визначення місця слів із кількісним значенням і слів, що вказують на порядок при лічбі, у системі частин мови.

Завдання 2

З'ясуйте, яку синтаксичну функцію в реченні виконують виділені слова. Вкажіть, до якої частини мови вони належать. Обґрунтуйте свою відповідь посиланнями на відповідні навчально-наукові джерела.

Завдання 3

Розподіліть числівники за розрядами: означено-кількісні (власне кількісні, збірні, дробові) і неозначено-кількісні. Окремо випишіть слова, які до числівників не належать.

Завдання 4

Поєднайте іменники з числівниками, підкресліть іменникові закінчення, поясніть особливості їх поєднання з поданими числівниками.

Завдання 5

Перекладіть і запишіть українською мовою російські словосполучення. Зробіть відповідні висновки.

Варіант 1

1. Нуль, кілька, третина, мільярд.
2. *Одне* поліно і в печі не горить, а *два* горять і в полі (Нар. тв.); *Раз* не можеш підготувати виступ, завчасно попередь керівника (Розм.); Коли нещастя в *одному* вікні, то щастя в *другому* (Нар. тв.).
3. Півтора, двійко, сімнадцять, дві третіх, вісімка, дев'яносто, дванадцятро, п'ять, сім десятих.
4. Два (курсант), три (громадянин), чотири (кілометр).
5. Придти в п'ять часов вечера; более суток.

Варіант 2

1. Третій, раз, одиниця, четверо.
2. Стулились краями *дві* половини — *одна* зелена, а *друга* блакитна — й замкнули у собі сонце, немов перлину (Коцюб.); У старого Лук'яна Хомутенка сімечка: *він з жінкою та восьмеро* дітей (Тют.).
3. П'ять десятих, сотня, нуль цілих одна десята, десятеро, триста, мільйон, п'ятсот, дев'ятнадцять, двоє.
4. Два (турист), три (друг), чотири (інститут).
5. В восемь часов; шесть меньше семи.

Варіант 3

1. Кількадесят, півтора, десятина, тисяча.
2. У хвiртку *пара* за *парою* ввійшли *дванадцятро* хлопців і дванадцятро дівчат (Смол.); Перебийніс вoдить *чимало* — *сімсот* козаків із собою (Нар. тв.).

3. Нуль цілих одна десята, півтораєста, дев'ятеро, сотня, шістсот, обидва, четвертий, сімсот, шість.

4. Два (філолог), три (викладач), чотири (селянин).

5. Более двух дней; пятнадцать минут четвертого.

Варіант 4

1. Пара, десяток, мільйон, декілька.

2. *Обидва* хлопці і цього року, як здали останнього екзамена в університеті, поїхали на село (Грінч.); Старий дуб жив уже *багато-багато* років (Павл.); *Однією* рукою хреститься, а *другою* людям в очі штрикає (Нар. тв.).

3. Семеро, десять, третина, сім сотих, пара, п'ятнадцять, вдвоє, один, нуль.

4. Два (подолянин), три (професор), чотири (долар).

5. В первом часу дня; получит более семидесяти гривенъ.

Варіант 5

1. Скільки-небудь, копа, одна десята, половина.

2. *Сто* років — це дуже *багато*, а він *кілька сотень* років прожив (Іваненко); Мені приходять телеграми, мені сповнилося *двадцять п'ять* (Павл.).

3. Одна ціла три четвертих, чверть, четверо, сорок, десятеро, триста, тисяча другий, третина, дві третіх.

4. Два (дізнавач), три (депутат), чотири (слов'янин).

5. Прийти к семи утра; один на один.

Варіант 6

1. Кільканадцять, сотня, чимало, двоє.

2. На *тисяча дев'ятсот сорок сьомий* рік було назв, утворених від імені Іван, понад *триста*, від імені Петро — щось до *чотирьохсот* (Газ.); Цього *разу* змушений буду вам відмовити (Розм.).

3. Багато, сто, кількасот, одна четверта, дві тисячі, двійка, тридцятьєро, дев'яностий, шестєро.

4. Два (юрист), три (день), чотири (городянин).

5. Быть готовым к шести утра; втретиться в семь вечера.

Варіант 7

1. Обидва, трильйон, скільки, дві п'ятих.

2. Степи заселялися порівняно недавно, у *вісімнадцятому-дев'ятнадцятому* століттях (Фен.); Немає в нас ні *одного* достойного проректи рідне слово над домовиною Шевченка: уся сила і краса нашої мови тільки йому одному відкрилася (Куліш).

3. Дюжина, одиниця, половина, п'ятеро, двісті, тисяча, одна десята, шістнадцять, дев'ять.

4. Два (замовник), три (коридор), чотири (білет).

5. Полвторого дня, дівочка семи лет.

Варіант 8

1. Стільки, багато, кількадесят, другий.

2. Запорізька земля мала лиш *два* слова, котрі робили її симпатичною для кожного: воля і рівність (Чайк.); *Одним* мотузком зв'язані, *одну* пісню співають (Нар. тв.); *Багато* ж тих корінців — *страх* як *багато*. *Один, два, три... десять, ціла жменя, ціла купа* (Коцюб.).

3. Чимало, двадцять, мало, п'ятірка, дванадцятий, п'ятнадцятеро, вісім, легіон, три четвертих.

4. Два (квиток), три (син), чотири (генерал).

5. Два часа пополудни; в другой раз.

Варіант 9

1. Сотий, вшістьох, скількись, гурт.

2. Рідна мова! Рідна мова! Що в єдине нас злива, — *Перші* матері слова, *Перша* пісня колискова (Олесь); Киє дурень камінь в воду — *десятеро* розумних не витягнуть (Нар. тв.).

3. Вісімдесят, немало, троє, десятина, п'ять цілих одна третя, сімка, трійко, тридцятеро, вісімдесят вісім.

4. Два (будинок), три (майор), чотири (харків'янин).

5. Третього дня; в сьомом часу утра.

Варіант 10

1. Декількасот, одиниця, мало, одна ціла шість десятих.
2. Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежок, Є тисячі ланів, але один лиш мій (Сим.).
3. Половина, трохи, чотирнадцятий, одна дев'ята, сімдесят, чотирнадцятеро, восьмеро, нуль, вісімдесят.
4. Два (лейтенант), три (директор), чотири (відділ).
5. Между шестью и семью часами; около четырех утра.

Варіант 11

1. Стонадцять, удвох, по-третє, двійко.
2. Ще *треті* півні не співали, ніхто ніде не гомонів... (Шевч.); На той час суддяма були якісь *два* Осли, *одна* нікчемна Шкапа та *два* стареньких Цапа (Гліб.).
3. Обидва, вісімка, четвертий, п'ять шостих, шістсот один, сімнадцять, вісімнадцять, шістнадцятеро, десятиповерховий.
4. Два (лектор), три (вчитель), чотири (водій).
5. Около полутора часов пополудни; десять больше семи.

Варіант 12

1. Шістдесятник, двійка, п'ятсот, семеро.
2. *Перший* подарунок — тонкий серпанок, *другий* подарунок — лисяча шуба, *третій* подарунок — шовковий пояс (Нар. тв.); За *одного* вченого *двох* невчених дають (Нар. тв.).
3. Мільярд, четвертина, стонадцять, небагато, восьмий, декілька, тридцять п'ять, три других, п'ятеро.
4. Два (порушник), три (кілометр), чотири (свідок).
5. Более двух недель; ждатель от пяти до десяти минут.

Лабораторна робота № 28

Тема: Відмінювання, правопис і вживання різних форм числівників

Завдання 1

Провідмінійте подані числівники, зазначивши в дужках усі варіанти їх відмінкових форм. Зробіть висновок про особливості відмінювання власне кількісних числівників.

Завдання 2

Подані числа запишіть словами, а скорочення — повністю. Провідмінійте ці словосполучення, поясніть особливості їх відмінювання та зв'язок числівників з іменниками.

Завдання 3

Подайте усі можливі відмінкові форми числівників з прийменниками *понад, біля, з, на*; уведіть їх у речення.

Завдання 4

Наведіть 7—8 фразеологізмів з числівниками, визначте їх семантичні особливості і синтаксичні функції.

Завдання 5

У поданому тексті зробіть лексико-граматичний аналіз числівників за схемою: 1. Початкова форма. 2. Розряд за значенням (означено-кількісні, неозначено-кількісні, власне кількісні, збірні, дробові). 3. Морфологічний склад (прості, складні, складені). 4. Граматичні категорії (рід, число, відмінок). 5. Синтаксична роль.

Варіант 1

1. Сорок три, двісті вісімдесят сім, одинадцять, двоє.
2. 0,9 ц; 14,1 км; 7, 077 км; 19,01 г.
3. Триста п'ятдесят шість, вісімнадцять, одна друга, шестеро.
5. За дванадцятьма мостами сивий Дніпро встає (Мал.); Ти щаслива і вродлива, будеш жити сімдесят років, будеш мати двадцятьоро дітей (Н.-Лев.); Не існує половини, трьох чвертей, дев'яти десятих правди, — в такому випадку одна десята буде брехнею і вся правда рушиться в прірву (Первом.).

Варіант 2

1. Тридцять п'ять, сто п'ятдесят один, дванадцять, семеро.
2. $1\frac{1}{2}$ кг; $\frac{9}{14}$ м; 0,4 га; 8,02 см.
3. Двісті одинадцять, шістдесят сім, три четвертих, двоє.
5. На малих річках було відкрито сім водомірних постів (Довж.); Мабуть, чайці, що з вітром змагається і закохана в простір морів, Севастополь лінкором вважається, що прикутий на сто якорів (Нагн.); Чотири пароконки з дзвониками на дугах, з рушниками на оглоблях, четверо саней, переповнених весільчанами, шукали виходу... (Довж.); Сімсот соколят на одній подушці сплять (Нар. тв.).

Варіант 3

1. Шістдесят дев'ять, чотирнадцять, тридцять вісім п'ятсот п'ятдесят.

2. $2\frac{1}{3}$ склянки; $\frac{3}{8}$ л; 50,3 грн; $1\frac{1}{2}$ м.

3. Сто двадцять сім, дев'ятнадцять, дві третіх, трое.

5. Стоїть пані, чепуриться, Бо вдягла сорочок триста (Нар. тв.); Один бранець пасе тисячу овець (Нар. тв.); Багато літ перевернулось, води чимало утекло (Нар. тв.); Половина саду квітне, половина — в'яне (Нар. тв.).

Варіант 4

1. Шістсот сорок сім, п'ятнадцять, сімдесят три, багато.

2. $\frac{1}{3}$ групи; 5,4 л; $2\frac{3}{4}$ км; 0,1 см.

3. Чотиреста тридцять вісім, сорок, одна сьома, п'ятеро.

5. Уперед біг невеличкий хлопчик літ восьми (Мирн.); Одна третя аркуша мене влаштує повністю (Розм.); Площа басейну дорівнює одному мільйону вісімдесяти тисячам квадратних кілометрів (Газ.).

Варіант 5

1. Сімсот п'ятдесят один, шістнадцять, вісімдесят чотири, мало.

2. 8,9 г; $\frac{2}{3}$ колективу; 0,4 л; 2,2 м.

3. П'ятсот двадцять шість, дев'яносто, нуль цілих дві десятих, семеро.

5. Десятки учнів вітали широкоплечого чоловіка років сорока, одягненого в сірий костюм (Трубл.); П'ятьох учнів нагородили цінними подарунками (Газ.); Висота Джомолунгми дорівнює восьми тисячам семистам сімдесяти чотирьом метрам (Журн.).

Варіант 6

1. Вісімсот одинадцять, п'ятдесят, сімнадцять, кілька.

2. $\frac{3}{2}$ га; 1,5 склянки; $9\frac{1}{8}$ кг; 6,001 км.

3. Шістсот тринадцять, п'ятдесят, нуль цілих одна тисячна, дев'ятеро.

5. Хвилини через десять Марко відчув, що так спокійно лежати не може (Трубл.); Вдарив два рази вокзальний дзвін (Трубл.); До шістдесяти дев'яти сторінок дадуться ще, мабуть, три-чотири (Газ.).

Варіант 7

1. Сімсот дванадцять, сімдесят, сорок три, дев'ятеро.

2. Півтора кг; $12/13$ площі; 0,007 кг; 5,4 м.

3. Двісті шість, сто, одна ціла одна семитисячна, сто-надцять.

5. Двоє їх сидить, забарикадувавшись, в порожній аудиторії істфаку (Гонч.); До трьох додати вісім (Розм.); Сім год мак не родив і голоду не було (Нар. тв.); До Києва почав регулярні рейси "ТУ-154" (Газ.).

Варіант 8

1. П'ять мільйонів, вісімсот дев'ять, сімдесят, десятеро.

2. Півтора ста ц; $6/11$ га; 0,06 см; 12,5 %.

3. Кількадесят, сто тринадцять, вісімдесят, тридцять.

5. На ганку затупотіло, грюкнуло кілька ніг (Копил.); Розходились люди потомлені, пригнічені — по одному, по двоє, мовчазні, буркочучи собі в вуса прокльони (Смол.); Відвідувачів виставки зустріла елегантна жінка років п'ятдесяти (Газ.).

Варіант 9

1. Сто вісімдесят три, двадцять шість, два, шестеро.

2. $3/7$ аркуша; $2 1/5$ л; 0,1 грн; 10,9 см.

3. Двісті сорок один, кількасот, дев'ятсот, восьмеро.

5. Скривившись, Марко стояв, схожий на пустуна років тринадцяти (Копил.); Десять ділиться на два (Розм.); Ракета "Салют-7" — одне з останніх досягнень нашої космонавтики (Газ.).

Варіант 10

1. П'ять тисяч сімсот сорок чотири, кільканадцять, сімдесят, двадцятєро.

2. $\frac{6}{7}$ л; 9,01 га; 0,007 км; $2\frac{3}{4}$ грн.

3. Триста п'ятдесят один, мало, п'ять цілих одна третя, трєє.

5. Полум'я освітлювало кілька десятків метрів шосе (Трубл.); П'ятнадцять ділиться на три (Розм.); Довжина цієї річки сягає двох тисяч шестисот вісімдесяти п'яти кілометрів (Газ.).

Варіант 11

1. Чотириста шістдесят два, тридцять вісім, сто, скільки.

2. $\frac{7}{13}$ ц; 3,01 см; 0,0001 км; 14,08 кг.

3. Сто дев'яносто дев'ять, п'ятдесят один, три п'ятих, кільканадцять.

5. Одна тонна пластичної маси замінює в середньому коло трьох тонн кольорових металів (Журн.); Налякані пасажери кілька секунд мовчали (Трубл.); Словом сильним, мов трубою, Міліони зве з собою... (Фр.).

Варіант 12

1. Дев'ятсот сорок три, двадцять сім, шістнадцять, декілька.

2. 10,01 г; $\frac{1}{2}$ класу; 0,5 л; 5,5 м.

3. Сто одинадцять, чотириста шість, вісімдесят, багато.

5. Сім струн я торкаю струна по струні... (Л. Укр.); Я залишилась без матері в одинадцять років (Розм.); В роботі "ох", а їсть за трьох (Нар. тв.); За останні роки було надано помешкання чотирьомстам п'ятдесятьом шістьом багатодітним родинам нашого міста (Газ.).

Лабораторна робота № 29

Тема: Відмінювання, вживання і правопис різних груп займенників

Завдання 1

Провідмінійте займенники. Подайте всі можливі відмінкові форми граматичних значень числа і роду. Зробіть висновки про особливості відмінювання займенників.

Завдання 2

Запишіть займенники з частками чи прийменниками разом, окремо або через дефіс, обґрунтуйте їх написання відповідними правилами.

Завдання 3

Подайте до російських конструкцій українські відповідники; зробіть висновки.

Завдання 4

Доберіть і запишіть текст навчального чи навчально-наукового характеру на 220—240 слів; зробіть аналіз функціональних особливостей займенників у тексті.

Порівняйте, які частини тексту (вступна, основна, заключна) найчастіше пов'язуються займенниками.

Завдання 5

Зробіть морфологічний аналіз займенників за схемою: 1. Початкова форма. 2. Розряд за значенням. 3. Група за співвідносністю з іменними частинами мови (іменниковий, прикметниковий, числівниковий). 4. Рід і засоби його вираження. 5. Особа. 6. Число і засоби його вираження (морфологічні показники). 7. Відмінок і засоби його вираження (морфологічні показники). 8. Синтаксичні функції (текстоутворююча, член речення). 9. Словотвірний аналіз. 10. Морфемний аналіз. 11. Наголос (сталий чи змінний, його місце).

Варіант 1

1. Я, мій, хто, котрийсь, ніхто.

2. Аби/кому, де/з/ким, ні/хто, будь/з/ким, де/який.

3. Которий час, ухаживать за ним.

5. Не дуріте дітей ваших, Що вони на світі На те тільки, щоб панувать... (Шевч.); Кому жарти, кому смішки, а мені не все одно... (Тич.); Ах, скільки радості, коли ти любиш землю, коли гармонії шукаєш у житті! (Тич.).

Варіант 2

1. Який, ти, ніщо, будь-чий, себе.

2. Де/в/чому, аби/чим, де/кому, хто/зна/з/ким, ні/з/котрим.

3. Все время, переживать из-за него.

5. Ми ті, що в вічність ідемо (Усп.); Триумфальні арки виростали назустріч полкам наче самі собою (Гонч.); Проходячи повз директорів будинок, він побачив, як той вийшов на ганок і замислено спинився (Шовкопл.).

Варіант 3

1. Цей, що, він, кожен, хтозна-хто.
2. Хто/зна/чим, будь/кого, що/небудь, чий/ небудь, казна/хто.
3. В тот же день, приблизиться к нему.
5. Ще будем жити ми — і ти, і я (Тич.); Жоден вітер сонця не остудить, Півень землю всю не розгребе! Україно! Доки буду жити, Доти відкриватиму тебе (Сим.); Он бачиш, хто сидить в тому саду? Невже я з ним розмову заведу? (Кост.).

Варіант 4

1. Ти, свій, всякий, дехто, ніскільки.
2. Ні/з/ким, будь/котрий, казна/кого, будь/у/кого, ні/що.
3. В котром часу, из-за него.
5. Ти, морище біде. Ти, тінь моя власна! Нащо мене дражниш Коханням моїм? (Л. Укр.); Скільки б не судилося страждати, Все одно благословлю завжди День, коли мене родила мати Для життя, для щастя, для біди (Сим.); Ніхто не сміє зупинити нас. ...Тим часом ми проходимо крізь час (Кост.).

Варіант 5

1. Будь-хто, нікотрий, всякий, скільки-небудь, інший.
2. Казна/чий, де/котрий, будь/з/кого, ні/котрий, ні/чий.
3. Думать об ином, спрашивать о них.
5. Ми з тобою землю обійдем, Ми все здолаєм, все знайдем. Для того ми одна сім'я — Ти і я (Ткач); Ой ні, ще рано думати про все. Багато справ ще у моєї долі (Кост.); Вдасться чи ні сього разу повернутись додому? (Стус).

Варіант 6

1. Скількись, його, такий, щось, абиякий.
2. Аби/хто, ані/який, де/котрий, ні/скільки, де/що.
3. Думать о ком-то, приблизить к себе.

5. Сини мої, промені золотії! Де ви бували, що ви чули, що й самі робили? (Чайк.); Мене ліси здоров'ям напували, Коли бродив у їхній гущині, Мені поля задумливо шептали Свої ніким не співані пісні (Сим.); Відчув себе, й досить (Стус).

Варіант 7

1. Їхній, хтозна-чий, котрий, нічого, казна-що.
2. Будь/що, ані/чий, казна/хто, ні/який, аби/який.
3. Повстречаться с ним, к которому часу.

5. Книжки мої, ви подруги прекрасні, і пристрасні, й глибокі, як життя (Ворон.); Я блукав містом своєї юності... (Стус); Благословенна кожна мить життя на цих всесвітніх косовицях смерті! (Кост.).

Варіант 8

1. Що-небудь, аби який, мій, весь, будь-хто.
2. Аби/котрий, де/який, ані/хто, будь/хто, хтозна/що.
3. Каждый час, мечтать о чем-то.

5. Ті пісні мене найперше вчили Поважати труд людський і піт, Шанувать Вітчизну мою милу, Бо вона на цілий світ (Сим.); Хто еси? Живий чи мрець? Чи, може, і живий, і мрець? І сам не сам? (Стус); Так чого ж я шукаю і чим я жива?! Велемовний світ, велелюдний. Ви поезія, вірші? Чи тільки слова? У майбутнього слух абсолютний (Кост.).

Варіант 9

1. Той, їхній, що-небудь, бозна-хто, кожний.
2. Ні/хто, ні/з/яким, хто/небудь, що/сь, будь/який.
3. Ожидать его, никто из нас.

5. Моя душа, запрагла неба, в буремнім леті держить путь на стовп високого вогню, що осіяний одним твоїм бажанням (Стус); Хай вилітає не той самий фенікс, а зовсім інший, неймовірний птах! (Кост.); Усім мій Гриць коханий до вподоби, та тільки любить він одну мене (Самійл.).

Варіант 10

1. Казна-чий, він, скільки, хтось, той.
2. Ні/у/кого, ні/що, де/хто, де/у/кого, ні/в/кого.
3. Гордиться собою, к этому времени.
5. Вона прийшла непрохана й неждана, І я її зустріти не зумів. Вона до мене впливла з туману Моїх юнацьких несміливих снів (Сим.); Спасибі скрипалю. Він добре вам зіграв мою присутність. Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І може, це і є моя найвища сутність (Кост.); Де ті лікарі в світі, що дають людині силу? (Стельм.).

Варіант 11

1. Котрий, твій, ви, дехто, казна-скільки.
2. Ні/на/що, аби/у/кого, хтозна/чий, казна/по/скільки, стільки/то.
3. Нечего сердиться, иными словами.
5. Ми — символ доби. — Хто не з нами, той проти Бога. — Хто не з нами, той проти всіх (Сим.); Вклонися, моя Україно, цим людям величним і скромним, що в назвах фронтів титанічних пронесли наймення твоє... Своєю священною кров'ю тебе врятували вони (Баж.); Скільки літ вже відтоді проминуло? (Нагн.).

Варіант 12

1. Хтозна-що, якийсь, хто-небудь, жодний, її.
2. Ні/від/чого, ми/от, хтозна/який, ні/якого, аби/що.
3. Скільки часу, наклониться к нему.
5. Не шкодуй добра мені, людині, Щастя не жалій моїм літам — Все одно ті скарби по краплині Я тобі закохано віддам (Сим.); Живу я собі тихо на селі, ні до кого не чіпляюся (Мирн.); Уночі хтозна від кого хлипали двері, шелестіло по хлівах сіно, щось перешіптувалось (Тют.).

Лабораторна робота № 30

Тема: Морфологічний аналіз і правопис прислівників

Завдання 1

Виконайте повний морфологічний розбір прислівників з наведеного тексту за такою схемою: 1. Аналізоване слово. 2. Початкова форма (для якісно-означальних). 3. Розряд і група за значенням. 4. Ступінь порівняння і засоби його вираження (для якісно-означальних). 5. Походження і творення. 6. Морфемний аналіз. 7. Місце наголосу. 8. Синтаксична роль.

Завдання 2

Визначте морфемну будову і способи творення прислівників.

Завдання 3

Складіть і запишіть речення з поданими прислівниками та співзвучними з ними словами. Назвіть критерії, за якими омонімічні форми належать до певних частин мови.

Завдання 4

Утворіть усі можливі форми ступенів порівняння прислівників. Прокоментуйте фонетичні зміни приголосних при формотворенні.

Завдання 5

Запишіть прислівники і прислівникові сполучення. Поясніть правопис.

Варіант 1

1. За ілюмінаторами сяяло чисте небо, точніше, було їх два: одне вгорі, трохи незвичне від надміру мертвова-тої голубизни, а друге внизу, де плавали хмари, виблискуючи пошматованими краями й затуляючи геометричні лінії землі (В. Шевчук).

2. Наздогад, тьмяно, по-давньому, праворуч, навмисне, здивовано, голіруч, таємниче, зрідка, ніколи.

3. Навіки — на віки, набагато — на багато, по-старому — по старому.

4. Низько, голо, тихесенько, вдало, смутно, доказово, природньо.

5. У/цілому, до/лиця, до/щенту, у/вись, сам/на/сам, до/снаги, на/весні, на/поруки, на/виліт, що/разу, на/совість, на/споді, по/одинці, по/часті, у/сто/крат, по/сусідству, до/речі, з/роду/з/віку, видимо/не/видимо, хоч/не/хоч.

Варіант 2

1. Нарешті таки впав сніг. Почався він удень, і заєць уважно стежив, як безперервно, з лагідною впертістю летять і летять білі мухи, як вони опускаються на його шерсть, на бурячище, подзьобане ямками, на борозни поблизу, як поступово далина затягується світлим більмом, як земля оновлюється й по-святковому легшає, як поступово зникає відчуття відстані (Є. Гуцало).

2. Безладно, горілиць, нещадно, наввипередки, колись, співуче, зверху, назавжди, по-дружньому, помалу.

3. Назустріч — на зустріч, упень — у пень, по-собачому — по собачому.

4. Вузько, байдуже, тонюсінько, рідко, мовчазно, переконливо, виразно.

5. На/диво, у/щерть, на/вибір, з/рештою, до/тла, зо/зла, на/показ, на/прокат, на/останку, в/волю, в/знаки, до/дому, з/давніх/давен, рано/в/ранці, ледве/ледве, де/не/де, по/латині, на/світанку, на/виворіт, до/запитання.

Варіант 3

1. Обрій погрожував купами розпатлавої і брудної бавовни, а яскраві пузаті клени горіли незгораємою купиною, відтинаючи час від часу восково-жовті долоні, що поволі вертко спадали додолу та густо обмацували холодючі груди землі (У. Самчук).

2. Журливо, чимдуж, вдруге, поволі, пошепки, поосінньому, зараз, зависоко, щохвилино, додому.

3. Удень — у день, надвір — на двір, по-вовчому — по вовчому.

4. Дужо, хтиво, раденько, гірко, волелюбно, гучно, дієво.

5. Без/кінця/краю, на/спіх, на/стільки, на/поготові, на/силу, на/половину, на/самоті, до/пари, в/розсип, під/силу, за/світла, за/північ, з/вечора, по/можливості, як/не/як, будь/що/будь, раз/у/раз, по/французьки, на/гора, геть/чисто.

Варіант 4

1. Вряди-годи материна голова навкісно звисає над вилогою кожущини, і я терпну жалем, бо разки сліз біжать навперейми вистягу, переганяють його і тоді голка в неслухняних пальцях тремтить ще більше (Я. Ступак).

2. Безпричинно, вночі, напровесні, невдовзі, надвоє, по-молодечому, сьогодні, хтозна-куди, востаннє.

3. Знизу — з низу, укупі — у купі, по-весняному — по весняному.

4. Високо, голодно, веселенько, добре, високоавторитетно, тепло, солодко.

5. Над/міру, попід/віконню, в/шир, до/пори, без/ліку, на/ура, на/біс, в/одно, на/голову, чим/дуж, на/смерть, у/поперек, на/здогад, на/різно, по/суті, рік/у/рік, коли/не/коли, всього/на/всього, десть/інде, кінець/кінцем.

Варіант 5

1. Лисиця одразу впізнала свого знайомого вуханя, а він — свою стару знайому. Вони бігли через засніжене поле, по змерзлому насту, який гостро блищав під сонячним промінням. Наст раз у раз провалювався під важкою лисицею, а заєць гнав уперед рівно й сильно (Є. Гуцало).

2. Напередодні, поруч, покірно, по-козацьки, на решті, післязавтра, по-змовницьки, утрьох, натщесерце, збоку.

3. Насторожі — на сторожі, вп'ятьох — у п'ятьох, по-батьківському — по батьківському.

4. Легко, мертво, близенько, міцно, білосніжно, холодно, швидко.

5. До/обіду, на/славу, на/відріз, за/одно, з/окола, без/відома, в/основному, за/очі, з/горда, по/закону, по/трое, на/в/знак, день/у/день, десть/інде, одним/одна, все/одно, вряди/годи, час/від/часу, с/під/тишка, на/віки/віків.

Варіант 6

1. І снилося серед ночі: котиться через лунке небо сонце, спалахує дзеньками, і кожен промінець грає цютовливо й по-золотому. Котиться сонце все швидше, ноги ледве встигають за ним, вже відстають, бо біг захлинувся, — і стрімко бурхнуло пекельне кружало вперед, розтануло... (Є. Гуцало).

2. Назустріч, додому, нещадно, силоміць, по-господарськи, високо-високо, по-дитячому, даремно, вп'ятеро, чимало.

3. Збоку — з боку, закордон — за кордон, по-друге — по друге.

4. Близько, ультрамодно, синювато, смачно, владно, повільно, потужно.

5. Десь/колись, честь/честю, с/під/споду, сто/крат, ось/ось, в/різно/біч, давним/давно, на/віки/вічні, живо/силом, волею/не/волею, слово/в/слово, рано/по/раненько, не/до/вподоби, яко/мога, пліч/о/пліч, в/решті/решт, казна/звідки, рука/в/руку, більш/менш, один/за/одним.

Варіант 7

1. Тихо й нудно, і спека пекельна...

Нікуди вже далі — ось-ось має щось трапитись.

І десь далеко, за темною смугою лісу, обізвався грім.

Легко й радісно зітхнув густий хutorський парк із столітніми дубами, тихо забриніли маленькі шибки в низенькій хаті-землянці, що притулилась самотня до панського парку (С. Васильченко).

2. Навіки, позаду, насторожі, босоніж, дедалі, занадто, по-книжному, щедро, таємниче, вдвічі.

3. Утрьох — у трьох, усередині — у середині, по-третє — по третє.

4. Тонко, брунатно, бліденько, весело, вдячно, часто, урочисто.

5. Сама/самотою, раз/по/раз, мало/по/малу, з/роду/в/рід, тишком/нишком, не/сьогодні/завтра, з/ранку/до/вечора, з/боку/на/бік, не/до/речі, о/пів/ночі, на/нівець, не/до/ладно, по/всяк/денно, на/в/простоць, по/друге, по/одному, на/в/тікача, по/людськи, по/десятеро, на/в/скіс.

Варіант 8

1. Докторові раптом стало болоче жаль і цієї брудно-попелястої потилиці, і жайворонків, і вітру, і ріки, що так довірливо, близько притулялися до його тіла. Як несподівано, непередбачено, безглуздо повертався їхній задум (В. Винниченко).

2. Опівночі, навшпиньки, віднині, натроє, восени, політньому, схвильовано, ледве-ледве, стрімголов, потім.

3. Доволі — до волі, зроду — з роду, по-моєму — по моєму.

4. Погано, червонобоко, зеленувато, дрібно, болісно, пишно, чарівно.

5. Під/гору, на/смерть, по/п'яте, с/під/лоба, с/під/низу, в/плач, с/першу, по/тутешньому, на/льоту, на/ходу, в/ногу, крок/за/кроком, тим/часом, на/в/круги, від/нині, ні/звідки, до/чиста, на/відліт, любо/дорого, тільки/тільки.

Варіант 9

1. Гостю, очевидячки, нудно й ніколи, але він покірливо ступає поруч хазяїна, криво, невпопад усміхається й хитає головою, коли треба й не треба. На йому солом'яний сіренький капелюшок, штанці навипуск, ковнірчики й синенький коротенький піджачок (В. Винниченко).

2. Спідлоба, навесні, по-домашньому, вдосвіта, безвісти, вперше, повсякчас, абикуди, тужливо, одразу.

3. Востаннє — в останнє, напам'ять — на пам'ять, поперше — по перше.

4. Мало, яскраво-червоно, далеченько, ясно, блискавично, сміливо, рідко.

5. По/юнацьки, по/іншому, рано/по/раненьку, на/силу, на/зустріч, о/півдні, на/показ, один/на/один, у/розсип, поза/торік, по/правді, час/від/часу, на/ні/на/що, на/виворіт, по/зможі, як/най/більше, де/коли, в/міру, по/четверте, росяно/чисто.

Варіант 10

1. Знову мигнула блискавка раз і вдруге, ліс і зверху, і зсередини просвітився недобрим блакитнавим огнем, а грім, як навіжений, лупнув у кілька ціпів, неначе хотів обмолотити землю. І вона під ударами грози почала злякано крентись у безвість. Тепер і мені стало лячно (М. Стельмах).

2. Мимоволі, нізвідки, по-батьківськи, удвох, тимчасово, розкішно, спочатку, смачно-смачно, завтра, вкрай.

3. Уголос — у голос, дотла — до тла, по-новому — по новому.

4. Швидко, бузково, забагато, щільно, безтактно, на-полегливо, гаряче.

5. По/польськи, плече/в/плече, на/яву, в/далечінь, тяжко/важко, вряди/годи, с/краю, на/слово, до/пари, в/зимку, напів/свідомо, в/слід, що/ночі, на/право, за/надто, по/материнському, до/не/давна, туди/сюди, с/першу, по/середині.

Варіант 11

1. Качка боляче стрепенула крилом, якимось безнадійно підвелася вгору і звалилась на спину. А під пір'ям шиї було видно, як там уперто борсався жук. Потім, заточуючись, качка підвелася, сумним оком поглянула на світ, присоромлено забилася в закуток, і цього дня не чули її бадьорого притакування... (М. Стельмах).

2. Утричі, навпростець, по-чоловічи, щоліта, ускач, ніколи, безмежно, нашвидкоруч, дошкульно, низько-низько.

3. Нарешті — на решті, углиб — у глиб, по-своєму — по своєму.

4. Дорого, примітивно, прецікаво, тяжко, сердечно, вільно, зелено.

5. На/віки, до/віку, с/просоння, на/швидко, на/вкруги, по/троху, без/угаву, у/вись, на/самоті, з/давна, з/близька, з/відки, за/мужем, за/ново, за/в/часу, за/в/довжки, по/англійськи, ось/таки, де/коли, куди/сь.

Варіант 12

1. Пофоркування здаленіло, станувши, і вже згодом різке ігогокання розбатувало тонким лезом ніч — та й безслідно притупилось. І чим довше їхалося горілиць, тим певніше відчувалось, що пливемо поміж зірками, і десь дуже далеко, аж на землі, погуркували загублені колеса (Є. Гуцало).

2. Учотирьох, внічию, по-сусідськи, щотижня, навпроти, байдуже, сумовито, нізащо, запанібрата, нарізно.

3. Угору — у гору, нарівні — на рівні, по-нашому — по нашому.

4. Гарно, далеко-далеко, премудро, важко, безрадісно, важливо, темно.

5. Без/пуття, в/обмін, у/вік, до/загину, з/переляку, на/відшибі, на/око, з/рідка, з/рештою, на/зло, знов/таки, з/ліва, з/далеку, з/відси, за/між, за/здаlegідь, за/в/товшки, по/турецьки, аби/звідки, коли/сь.

Лабораторна робота № 31

Тема: Загальнодієслівні граматичні категорії

Завдання 1

Визначте загальнодієслівні граматичні категорії виду, стану, перехідності.

Завдання 2

Утворіть видові пари дієслів, прокоментуйте їх творення. Укажіть дієслова, що не утворюють видової опозиції. Двовидові дієслова введіть у контекст.

Завдання 3

Назвіть основні й додаткові значення дієслів доконаного і недоконаного виду.

Завдання 4

Складіть речення, у яких подані дієслова були б перехідними і неперехідними. Визначте стан дієслів; прокоментуйте зв'язок категорії стану з категорією перехідності.

Завдання 5

Від запропонованих перехідних інфінітивів за допомогою постфікса *-ся* утворіть нові дієслова. З дієсловами, стан яких визначається в контексті, складіть речення.

Варіант 1

1. Половіли жита й вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. Долиною повилась річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву (Коцюб.); Море запінилось і кипить, а вітер надув сосни на вершках скель, і мчить острів на тих чорних вітрилах, як корабель (Коцюб.); Дід виганяє мітлою зі свого двору калюжу, що натекла за ніч: брудні патьоки розбігаються по цеглі, якою викладено дворик, і змивають з неї бруд (Шевчук).

2. Схиляти, співати, брати, заміряти, замітати, наслідувати, розгомонітися, прагнути, електрифікувати.

3. Підбігати, вести, голосувати, труснути, поспати, розповісти.

4. Відчинити, відривати.

5. Плавити, вмивати.

Варіант 2

1. Море поблискує злюю блакиттю, водяний пил б'є його білим крилом. Вигнулось, знялось крило вгору і, пронизане сонцем, упало. А за ним летить друге і третє. Здається, що незнайомі блакитні птахи налетіли раптом на море і б'ються завзято грудьми, піднявши вгору білі широкі крила... Вітер заганяє дихання назад у груди. Взяв дерева за чуба і гне до землі... Все зігнулось на острові-кораблі, що несеться по морю на чорних вітрилах (Коцюб.).

2. Приваблювати, дарувати, приймати, повити, накидати, організувати, надуматися, марити, стабілізувати.

3. Набігати, водити, учителювати, трусонутти, посидіти, доповісти.

4. Розплющити, наливати.

5. Виконувати, цілувати.

Варіант 3

1. Уже вишневі зацвіли сади — І сніг пахучий падає на воду (Рил.); Всіх би перегнати, та бігти боюся (Нар. тв.); Річка виривалась з-поміж двох гір, і місток аж тріщав, коли вітер гнав на нього хвилі (Пагут.); Лишає хмара цвіт на підвіконні, і ніч несе медовий смолоскип (Кост.); Хилить до осені. Поле, як і завжди, струнчасто стелиться бабине літо. Знов загораються ліси (Самчук).

2. Допікати, питати, говорити, переміряти, вмістити, веліти, пропрацювати, імпонувати, аргументувати.

3. Приспівувати, переміщатися, жити, тріснути, зашуміти, зробити.

4. Обгорнути, прасувати.

5. Знешкоджувати, хвицати.

Варіант 4

1. Сидить батько кінець стола, на руки схилився (Шевч.); А наді мною вечір жменями засіває зорі, а біля мене арфами бринять підморожені верби, а під ногами голубі тіні бавляться з снігом (Стельм.); Уже й верби минув чоловік, віднявши руки від капелюха, а ще й не здибав нікого, з ким би міг заговорити і попроситися на ніч (Пагут.); На весь зріст піднявся він, непоборний син п'яного чорнозему, щоб закреслити й загладити вину дідів і батьків (Самчук).

2. Спускатися, дякувати, піймати, викликати, виїздити, женити, попоїсти, страждати, асигнувати.

3. Примовляти, рухатися, недоїдати, ворухнути, покотитися, вивчити.

4. Вітати, зустріти.

5. Прикрашати, дряпати.

Варіант 5

1. Попрощалось ясне сонце з чорною землею, виступає круглий місяць з сестрою зорею (Шевч.); Навіть не віриться, що десь отаке ж чарівне й неозоре врожайне багатство витолочується чобітьми, нищиться металом і заливається людською кров'ю (Баш); Зруйнувати всі фабрики, зірвати всю землю, запалити всі міста! (Вин-

нич.); Біжить хлоп'я, а дощ, немов кайдани, Волочить-ся й дитячі ноги рве (Павл.).

2. Дозволяти, кликати, брати, скликати, займати, атакувати, знаходитися, володіти, інтенсифікувати.

3. Поглядати, летіти, світати, моргнути, полежати, попереписувати.

4. Визначити, виконувати.

5. Підписувати, милувати.

Варіант 6

1. Незвична тиша панувала в селі, але вона зрушила-ся, коли мандрівець піднявся дорогою туди, де купчилося найбільше хат (Пагут.); Усе міняється, оновлюється, рветься, у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є, замулюється мулом, порохом береться — і знов зеленим з-під землі встає (Тич.).

2. Сідати, подобатися, ловити, перекидати, найняти, авансувати, заморгати, лихоманити, ампутувати.

3. Наглядати, літати, поблискувати, рубонутти, за-стогнати, понаносити.

4. Віднайти, співати.

5. Укладати, дивувати.

Варіант 7

1. Хай славиться незрадний стиск долонь, Хай здійснюються неосяжні мрії! Хай вічний прометеївський вогонь Усі серця окрилює і гріє! (Рил.); Поля криються гострими стернями (Самчук); Земля думала глибоку думу. Мовчали вітри. По станиці пройшла мідна тиша (Хвил.); Небо дивилося синім оком, і відбилися у нім квіти, дерева, мов у дзеркалі (Самчук); Наїжджений путівець розповзся зовсім, а трави обіч повибивало з корінням (Ю. Ол.).

2. Вирубати, сіяти, шукати, закликати, перемагати, гарантувати, розговоритися, потребувати, реалізувати.

3. Під'юджувати, брести, дощити, грюкнути, заклекотіти, понавозити.

4. Будувати, прокласти.

5. Готувати, вітати.

Варіант 8

1. Співає Маланці колос, сміється лука ранніми росами, дзвоном коси, кличуть городи синім сочистим листом (Коцюб.); Садок тішиться підсиненим туманцем дозрілих слив, і стільки ж їх багато, що гілля не витримує ваги, й густий туманець скапує донизу то одною, то другою перезрілою сливою (Гуц.); Зимним духом повівало над землею, вже й трава посіріла, зеленіла тільки у міжріччі, та ще верби лишалися до всього байдужі — не бралася їхнього листа позолота (Шевчук); Різьба чола нагадує майстра, що кохався у величі гніву великих богів великого минулого (Самчук).

2. Іти, заробляти, знайти, виміряти, чистити, воєнізувати, наговоритися, зорити, апробувати.

3. Підживлювати, бігти, хурделити, грюконути, зайнятися, поперемивати.

4. Фарбувати, застругати.

5. Варити, радити.

Варіант 9

1. Кажуть, легше повалити, ніж звести будівлі стіни (Воронько); Я честь віддам титану Прометею, що не робив своїх людей рабами (Л. Укр.); На той час я вмів стрибати через “кона”, видиратися на линву, кілька разів підтягуватися на перекладині. Влучно стріляв. І роздягався швидко (Опанас.); Ти думала — тобою весь з’їдають? — та, подавившись, падаєш в траву... (Тич.).

2. Стукати, в’янути, взяти, скидати, рухати, розслідувати, повибілювати, гордувати, атестувати.

3. Відраховувати, походжати, спати, ляснути, простояти, вив’язати.

4. Відкоркувати, купувати.

5. Збирати, голити.

Варіант 10

1. Проти рожна перти, проти хвиль плисти, сміло аж до смерті хрест важкий нести! (Фр.); Піднялися крила сонних вітряків, і черешню білу вітер розбудив (Рил.);

Так чим же ти, мій краю, закрасився? (Грінч.); Хай ніч за нами кинеться в погоню — не дожене. Натомиться. Відстане (Пахл.); Місяць жарить. Курява високо зводиться і пудрує поля (Самчук).

2. Берегти, зафарбовувати, сказати, вслухатися, відрядити, мовити, заспати, грабувати, автоматизувати.

3. Приказувати, прямувати, думати, різонуту, рушити, написати.

4. Поставити, прати.

5. Знищувати, роззувати.

Варіант 11

1. Віддалося спогадом у серці (Гонч.); Вітри з розгону поламали скрипку, гуде у сосен буйна голова (Кост.); Тихо пливе блакитними річками льон... Волошки дивляться в небо (Коцюб.); І хоч грім потроху віддалявся і блискавиці вже не так різали вікно, але гроза, розірвавшись над Харковом величезним потопом, не мала охоти хутко проскочити далі й залишити город (Хвил.); Сльози, як і завжди, шукають найглибших зморщок і тихо спливають кількома галузками до тісно затиснутих уст (Самчук).

2. Замальовувати, в'язати, увійти, переносити, скакати, інформувати, натерпітися, тріумфувати, активізувати.

3. Підписувати, бродити, хворіти, штовхнути, понестися, перетаскати.

4. Прочитати, доглядати.

5. Сіяти, жалити.

Варіант 12

1. Іде гроза дзвінка і кучерява садам замлілі руки цілувать (Кост.); Ох, якби же сталось, щоб ви не вертались (Шевч.); У свідки більш ніхто не зголосився. Суддя пождав, щоб гамір трохи змовк (Кост.); Підводжу голову: хитаються гілки кущів, обрізано край хмари, світиться голуба латка неба (Шевчук); І четвертий рік

минає Тихенько, поволі, І четверту починаю книжечку в неволі (Шевч.).

2. Заганяти, рости, заходити, перевозити, замкнути, телеграфувати, напрацюватися, намагатися, приватизувати.

3. Назбирувати, бігати, нездужати, штовхнути, позайматися, перекопати.

4. З'ясувати, підбілювати.

5. Вимішувати, згадувати.

Лабораторна робота № 32

Тема: Способові та часові форми особових дієслів

Завдання 1

Визначте дієвідміну поданих дієслів за основою інфінітива.

Завдання 2

Утворіть і запишіть особову парадигму від інфінітивів. Визначте морфологічні зміни.

Завдання 3

Знайдіть у наведених реченнях безособові дієслова (зазначте групу); особові, ужиті в безособовому значенні; особові, у яких особа означена, узагальнена, неозначена. З'ясуйте їх стилістичну роль.

Завдання 4

Проілюструйте прикладами переносне вживання часових і способових форм.

Завдання 5

Виконайте морфологічний розбір дієслів із запропонованого тексту за такою схемою: 1. Аналізована словоформа. 2. Початкова форма. 3. Лексичне значення. 4. Вид, відтінок виду. 5. Перехідність. 6. Стан. 7. Час. 8. Спосіб. 9. Особа чи рід, число. 10. Основа інфінітива і теперішнього (майбутнього) часу. 11. Дієвідміна. 12. Слово-твірний аналіз. 13. Морфемний аналіз. 14. Синтаксична роль.

Варіант 1

1. Веліти, кроїти, годувати, давати, кохати, синіти, сохнути, брести, бродити, м'яти, кричати, клетотіти, клетотати.

2. Наздоганяти, наздогнати, змогти.

3. Таких, як ти, чекають все життя заради миті (Пахл.); Сливи наливаються синім вином, і коли п'єш оком їх барву, мимохіть п'янієш (Самчук); Небо наче провалилося, дощило й дощило (Ю. Ол.); Розлягайся, скибо чорна. Сійся, зерно, і рости! (Рил.); Моя любове! Я перед тобою. Бери мене в свої блаженні сни. Лиш не зроби слухняною рабою, не ошукай і крил не обітни! (Кост.).

4. Уживання форм: а) майбутнього часу в значенні минулого; б) дійсного способу в значенні наказового.

5. П. Тичина "До кого говорить?.." (УС, т. 1, с. 565).¹

Варіант 2

1. Гудіти, насидітися, бідувати, нестямитися, плекати, везти, виснути, переповісти, доглядати, засвоїти, червоніти, туркотіти, туркотати.

2. Відбуватися, відбутися, воліти.

3. Чуйте, глухі, і бачте, сліпі! (Самчук); У селі батька шанували — за грамотність і як майстра, але більше боялися за ведмежу силу і опришкуватий характер (Ю. Ол.);

¹ Тут і далі: Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. — К.: Рось, 1994.

Хочеш — хмари для тебе розвію? Хочеш — землю в дощах утоплю? Тільки дай мені крихту надії, Тільки тихо шепни — люблю... (Сим.).

4. Уживання форм: а) майбутнього часу в значенні теперішнього; б) умовного способу в значенні наказового.

5. Г. Чупринка “Батькові” (УС, т. 1, с. 304).

Варіант 3

1. Іржати, сконцентрувати, запізнитися, вивершити, простежити, поспішати, відповісти, біліти, прати, плигнути, плести, гелґотіти, гелґотати.

2. Наголошувати, наголосити, захотіти.

3. Закони літер — не разок намиста: Одну хитнеш — і поміняєш суть (Олійн.); Пропало, пройшло, пролетіло. Минулося, щезло, сплигло. Лишень головешками тліло, Лишень попелищем цвіло (Драч); Покромсали життя моє на частки, на тьмяну січку слів і суєти (Кост.).

4. Уживання форм: а) теперішнього часу в значенні минулого; б) наказового способу в значенні дійсного.

5. М. Рильський “Опівдні” (УС, т. 2, с. 100).

Варіант 4

1. Ревіти, видужати, тесати, гриміти, озеленити, голосувати, мести, деренчати, гоїти, доповісти, пискнути, стукотіти, стукотати.

2. Влетіти, влітати, хотіти.

3. Кораблі! Шикуйтеся до походу! Мрійництво! Жаго моя! Живи! В океані рідного народу Відкривай духовні острови! (Сим.); Я не люблю, коли кричать, Ненавиджу, коли лякають, Соромлюся, коли звикають, Принижень несучи печать (Коротич); Над полями гриміло, блискало, будувалося... (Гонч.); Де не стоятиму — вистою (Стус).

4. Уживання форм: а) минулого часу в значенні теперішнього; б) наказового способу в значенні умовного.

5. В. Сосюра “Коли потяг у даль загуркоче...” (УС, т. 2, С. 213).

Варіант 5

1. Досягнути, боротися, зупинитися, клеїти, благати, переховувати, викривати, випрати, заревіти, ткати, закричати, реготіти, реготати.

2. Розраджувати, розрадити, линяти.

3. Лети! Закільцьованих пускаєш з руки в роздолля моря і небес, в оту безкордонну синяву та блакить, пускаєш і таке маєш враження, що не буде їм смерті, твоїм птахам, що злітають вони з твоєї долоні на вічне життя (Гонч.); І вірилось, і марилося, що діти її, роботящі й вродливі, стягнуться на ґрунт, господарями стануть (Стельм.); Одних приставили до стінки, а інших вбили крадькома (Кост.).

4. Уживання форм: а) теперішнього часу в значенні минулого; б) умовного способу в значенні наказового.

5. М. Вінграновський “Не маю зла до жодного народу” (УС, т. 3, С. 342).

Варіант 6

1. Колоти, повірити, цікавитися, кликати, озброїти, відчувати, дути, додавати, спіткнутися, скніти, схотіти, цокотіти, цокотати.

2. Стверджувати, ствердити, кришитися.

3. Погнався за тим і за цим, а пішов ні з чим (Нар. тв.); Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати, Не пуцу тебе колиску синову гойдати... (Сим.); Піднімеш думку — і не розіб'єш їй тім'я (Кост.); Густа імла село заволокла, заслала світ. Виє, крутить, мете (Горд.).

4. Уживання форм: а) минулого часу в значенні теперішнього; б) дійсного способу в значенні наказового.

5. В. Стус “Горить сосна — однизу догори...” (УС, т. 3, с. 403).

Варіант 7

1. Боятися, глядіти, визнати, відвернути, потроїти, їсти, пити, пороти, пломеніти, гордувати, поважати, дзюркотіти, дзюркотати.

2. Підсвічувати, підсвітити, лущитися.

3. Не цвіти ж, мій цвіте новий, нерозвитий цвіте, зів'янь тихо, поки твоє серце не розбите (Шевч.); Дідова оселя снігом покрита, віконця замуровано морозом, двері землею замело, забило (Мири.); Так прагнеться бути з князівського роду (Драч); Криши, ламай, трощи стереотипи (Кост.); Мене дивують покупці: Невже так важко, зрештою, збагнути Що в мить, як продають тобі когось — Тебе ж самого, йолопе, купують На перепродаж (Олійн.).

4. Уживання форм: а) теперішнього часу в значенні минулого; б) наказового способу в значенні умовного.

5. Д. Павличко "Ти зрікся мови рідної" (УС, т. 3, с. 178).

Варіант 8

1. Бігти, показати, роззброїти, завітчати, полоти, зумовити, заснути, висіяти, нехтувати, переповідати, тужавіти, джеркотіти, джеркотати.

2. Попадати, попасти, іржавіти.

3. Шануймо наших матерів пречистих (Драч); Відсій кукіль і відбери зерно, Посій його й не жди, як зійде ряснотою, А прагненням своїм і працею крутою Доглянь і перевір, яке на зріст воно (Мал.); Мело, крутило, скаженіло, огортаючи присмерками весь край (Гонч.).

4. Уживання форм: а) минулого часу в значенні теперішнього; б) наказового способу в значенні дійсного.

5. Л. Костенко "Скіфська баба" (УС, т. 3, с. 215).

Варіант 9

1. Спати, розслоїти, підвищити, забезпечити, розширюватися, розв'язати, зважати, побороти, здаватися, молодіти, рити, тріпотіти, тріпотати.

2. Вижинати, вижати, мусити.

3. Йду. Гладжу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі (Коцюб.); Напишеш, рвеш... І пишеш знову! (Плужн.); Наснилося, з розлуки наверхлося, З морозу склякло, з туги — аж лящить (Стус); Ось уже

війнуло з шляху характерним запахом примоченої гарячої пилюки (Гонч.).

4. Уживання форм: а) майбутнього часу в значенні минулого; б) умовного способу в значенні наказового.

5. В. Симоненко “Грудочка землі” (УС, т. 3, с. 267).

Варіант 10

1. Стояти, міститися, ховати, старіти, збувати, сконати, жити, полоснути, різати, сполоти, висіти, белькотіти, белькотати.

2. Виганяти, вигнати, могли.

3. Ідеш берегом, береш човна, сідаєш — і потрапляєш в інший світ (Левада); Шепчуть вітру квітки: “Гей, в танок! Повінчайся з туманами ночі” (Тич.); Зима довго не хотіла стелитися, а тоді як закуріло, завихрило — світу не видно. Котить, верне, нагортає перемети, заносить вулиці, хати (Горд.).

4. Уживання форм: а) майбутнього часу в значенні теперішнього; б) дійсного способу в значенні наказового.

5. В. Симоненко “Лебеді материнства” (УС, т. 3, с. 269—270).

Варіант 11

1. Сопіти, зневажати, домагатися, готуватися, посипати, мати, подвоїти, торкнутися, бити, возити, держати, бурмотіти, бурмотати.

2. Заколисувати, заколисати, розчахнутися.

3. Тут їм такого перцю всипали, що вони аж мулу в підштаники напустили (Самчук); Хилиться до вечора, але спека не спадає (Шевчук); Трапляється, ідеш, нічого не підозрюючи, аж раптом — за два кроки! — вродиться заєць, щойно зі сну, дивиться без ляку, а ти на нього дивишся вражено, здається, простягнеш руку — і вже зловив його! (Гуц.); Не тільки дивоказкою багаті і не єдиним хлібом живемо, а тільки чом, коли ні крихти в хаті, тривогою сурмиш, моя сурмо? (Степ.); Шукайте цензора в собі (Кост.).

4. Уживання форм: а) майбутнього часу в значенні минулого; б) наказового способу в значенні дійсного.

5. А. Малишко “Вогник” (УС, т. 2, с. 708).

Варіант 12

1. Хотіти, долати, напувати, згідити, молоти, жати, вишивати, лоскотати, труїти, заповісти, пасти, хлюпотіти, хлюпотати.

2. Вимощувати, вимостити, танути.

3. А на небі зчинилась гуркотнява: кидало колоддям, ламало, трощило й луною розкочувався гук над хмарами по широких небесних просторах (Вас.); Йдем вулицею, і виноград лізе з кожного двору, заходиш на веранду — аж на плечі тобі нависає синьо-сизими та бурштиновими гронами (Гонч.); Ярій, душе! Ярій, а не ридай (Стус); Народ не вибирають. Для нього і живуть, за нього і вмирають, ох, не тому, що він — найкращий на землі (Кост.).

4. Уживання форм: а) майбутнього часу в значенні теперішнього; б) наказового способу в значенні умовного.

5. А. Малишко “Вчителька. Пісня” (УС, т. 2, с. 708—709).

Лабораторна робота № 33

Тема: Неособові дієслівні форми

Завдання 1

Визначте основу інфінітива та основу теперішнього (майбутнього) часу поданих дієслів.

Завдання 2

Від поданих дієслів утворіть усі можливі форми дієприкметників, дієприслівників, форми на *-но*, *-то*. Активні дієприкметники уведіть у контекст.

Завдання 3

З поданими словами складіть і запишіть речення, які б ілюстрували процес ад'єктивізації та субстантивізації дієприкметників. Визначте, які з наведених слів уживаються тільки як прикметники.

Завдання 4

Сконструйте речення, замінюючи інфінітиви особовими й неособовими формами. Зверніть увагу на будову речень.

Завдання 5

Виконайте повний морфологічний розбір неособових форм дієслова за такими схемами:

Дієприкметник: 1. Аналізована словоформа. 2. Початкова форма. 3. Стан. 4. Вид. 5. Час. 6. Рід. 7. Число. 8. Відмінок. 9. Особливості формотворення. 10. Морфемний аналіз. 11. Синтаксична роль.

Дієприслівник: 1. Аналізоване слово. 2. Вид. 3. Час. 4. Перехідність. 5. Стан. 6. Особливості творення. 7. Морфемний аналіз. 8. Синтаксична роль.

Дієслівні безособові форми на -но, -то: 1. Аналізоване слово. 2. Вид. 3. Перехідність. 4. Стан. 5. Особливості творення. 6. Морфемний аналіз. 7. Синтаксична роль.

Варіант 1

1. Чарувати, розтоптати, розвідати, обтесатися, обсохнути.

2. Спостерігати, спостерегти, дописати, порудіти, рудіти, пройтися, встелятися, актуалізувати.

3. Тушкований, поранений, блискучий.

4. Обминати, опинятися, оточити, принести.

5. Поле, зітхаючи вранці сивими кучматими туманами, думало, що пора готуватись до перших морозів, що хліба давно вже скошено й обмолочено, бо пташки, які протягом весни не давали йому заснути ні вдень, ні вночі, виспівуючи сонячних пісень, уже давно полетіли в інші краї (Гуц.); По зруділих стернях, затканих бабиним літом, ми збирали останні квіти — карловаті волошки на кривих ніжках, напівзасохлі гвоздички, запорошені скабіози (Коцюб.).

Варіант 2

1. Обтяжувати, обтинати, стишити, юрмитися, роз'ятрити.

2. Жовтіти, пожовтіти, пофарбуватися, завершувати, завершити, наступати, лікуватися, вистигнути.

3. Варений, засватаний, плакучий.

4. Кривитися, зробити, допомагати, запланувати.

5. Лось опутив голову, приножуючись до ополонки, далі, з витягнутою шиєю, ступив ще трохи, ось-ось маючи доторкнутися губами до осклілого блакитного шумовиння, ніздрі його затремтіли в передчутті холодної води, — і цієї миті річка під ним затріщала (Гуц.); Стопані перли, зів'ялі листки Вслали його перехресні стежки... (Воронько); Досить невільная думка мовчала, Мов пташка у клітці, Замкнута од світла, Пісня по волі давно не літала. Приборкана тугою, жалем прибита (Л. Укр.).

Варіант 3

1. Смішити, щедрувати, щезнути, очманіти, скаменувати.

2. Заяложувати, заялозити, підмовити, багрянити, побагрянити, цуратися, розпрямитися, розрахувати.

3. Печений, наречений, поживний.

4. Засинати, зникнути, віднайти, зіщулюватися.

5. Понад синіючим долом мерехтіли хвилі розігрітого повітря (Фр.); Тріпоче осокір сріблом потемнілим, знімаючись у вогку височінь (Рил.); Огняним їжаком, сердито настовбурчивши золоту щетину, сідало за снігами сонце, а проти сонця — дими з бовдурів: вихиляючись, перекидаючись, вистрибом мчали у прозоре небо (Вас.); Коліно новеньких штаненят розпанахано аж до низу, з розхристаної матроски світять голі груденята, а ніжне личко зашмароване піском (Вас.).

Варіант 4

1. Щербити, шуткувати, чмокнути, схилитися, перенизати.

2. Зачісувати, зачесати, ошукати, стихати, стихнути, струменіти, пропонувати, прописуватися, навідатися.

3. Молотий, вчений, стоячий.

4. Придивлятися, залишити, позичити, мружитися.

5. У партизанській лісовій оселі на пережовклій стоптаній траві лежав я, вкритий листям пурпуровим (Воронько); Степ мовби спочиває, вичахаючи, м'яко опови-

ваючись духмяними сутінками (Гонч.); Де все було муроване та впорядковане, стояло в білій геометрії балюстрад та альтанок, зараз на три кілометри тягнеться поруйноване, захаращене камінням пустирище (Гонч.); Жевріюче бадилля розповзалось скрізь (Коцюб.).

Варіант 5

1. Щадити, схлипувати, каятися, покачати, зганьбити.

2. Замовляти, замовити, запакувати, бліднути, збліднути, яснити, нестямитися, кривавитися.

3. Маринований, командирований, посівний.

4. Покладатися, покинути, вболівати, засвідчити.

5. Висохлий за літо потічок безшумно звився чорним вужиком серед пожовклих трав (Стельм.); Господиня, вклавши дітей, сіла над ними і так куняла навсидьки цілу ніч, не гасячи світла (Гонч.); Їжакувата і навіть тепер нічим не вдоволена дідова голова відпочивала на подушці, набитій сіном з блакитними кучерями чебрецю (Стельм.); Праворуч, над непроглядною смугою обрїю, згасала, полум'яніючи в хмарах, розпечена місячна підкова, повзли по землі невиразні, розпливчасті тіні (Козач.); Спотворено тоді пісні мої бриніли, оті нові, неспівані пісні (Л. Укр.).

Варіант 6

1. Розколошкувати, розквітатися, лестити, утопити, заслати.

2. Розпродавати, розпродати, перекрити, тремтіти, затремтіти, задерев'яніти, здійматися, дотелефонуватися.

3. Квашений, убитий, підписний.

4. Довести, підніматися, долати, засніжити.

5. Поруч дзюркотів ясний струмок, стрибаючи по зеленім, оброслім мохом камінню (Гонч.); Дикий щавель, пересаджений на добре вигноєну землю, розрісся й устлав грядки здоровецьким зеленим листом (Н.-Лев.); Я прийшов утомлений, розбитий, мовчазний і ніби не-

живий не молитъ, не плакати, не просити, я сказав лиш тихо: обігрій (Рил.); Там, де в боях лилась багряна наша кров, Де, вітер сіючи, стрів бурю лютий ворог, — О скільки зведено прекрасних там будов (Рил.).

Варіант 7

1. Іменувати, заректися, завдавати, виткати, випросити.

2. З'ясовувати, з'ясувати, зяяти, квітнути, розквітнути, ілюструвати, здиматися, відрекомендуватися.

3. Друкований, полонений, навісний.

4. Переплітатися, зберігатися, витворити, визнати.

5. Пригріті сонцем, пробуджені від зимового сну, поля злегка парували (Козач.); Колос, викупаний сонцем, вклоняється ниві, то темніючи, то просвітлюючись (Стельм.); Радуйся, ниво моя, не полита Стронцієм білим і жар-сльозою, Радуйся, ниво моя, не покрита Чорною атомною грозою (Мал.); Стоять, на пні осипаючись, хліба. Некошені, неторкані, похилили важке колосся, неначе намокли в сонці (Гонч.).

Варіант 8

1. Згайнувати, гострити, графити, пити, вслухатися.

2. Відроджувати, відродити, бідкатися, здичавіти, холонуту, захолонуту, викликатися, викохати.

3. Проклятий, загиблій, коханий.

4. Очолювати, ліквідувати, входити, задумуватися.

5. Уже сонце сідало, граючи своїм червоним світлом, прискаючи на всі боки огненними стрілами (Мирн.); Моторошно гуде ліс, видзвонює крижаними кайданами, цокотять обмерзлими кігтями кури в сінях і, висвистуючи крильми, злітають на сідало (Тют.); Повітря пахло розквітливими садами, молодими прілуватими травами, зігрітою землею; сумовито повівала гіркуватим настоєм підопріла кора недавно зрубаного дерева... (Стельм.); Чий ім'ям цей град назвати, щоб вознести на цілий світ (Олійн.).

Варіант 9

1. Гребувати, видряпатися, всипати, глухнути, гнобити.
2. Видобувати, видобути, загнuzдати, деформуватися, дефілювати, дочекатися, зеленіти, позеленіти.
3. Вилитий, покараний, перекладний.
4. Доглядати, подарувати, відвести, віддаватися.
5. Виблискуючи проти молодого місяця мокрим днищем, серединою ріки повільно плив за течією перекинтий човен (Збан.); Під іскристим півднем зелено шумить Великий шлях, упираючись широким, туго натягнутим луком у високі жита, що вже завітували на все поле (Стельм.); Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі, розвійтеся, як тихе зітхання. Незгоєні рани, невтишені жалі, завмерлеє в серці кохання (Фр.); Чи, може, щось наплутано віками і атом вручено нам безрозсудно рано? (Скунць).

Варіант 10

1. Дівувати, вважати, брататися, зам'яти, занепасти.
2. Блякнути, зблякнути, метушитися, метнутися, окаменіти, проголошувати, проголосити, прoderти.
3. Вишитий, суджений, докладний.
4. Обтиратися, виробити, забризкати, обливатися.
5. Тяжко було дивитись на спустошене, витолочене, покручене вітром і негодою привілля, що курилось на сонці, мов пожарище. І раптом на очах почала оживати долина. Заспівали, затукали важкі краплини, спадаючи з листя і квіту на землю, заворушилась, без вітру зашуміла трава, зводячись і підстрибуючи вгору (Стельм.); У широко розчинені вікна, сковзаючись по хиткій лазурі шибок, вливавсь шумливий, зелений день... (Сос.).

Варіант 11

1. Байдужіти, згодитися, економити, запинати, заступити.
2. Гаснути, згаснути, мовити, оздоровлювати, оздоровити, розсердитися, розростатися, розсідлати.

3. Товчений, заручений, гнітючий.

4. Вигинатися, зникати, затінити, вкрасти.

5. Коні тюпали по кам'яній стежці, все далі заглиблюючись в ліс. Поруч дзюркотів ясний струмок, стрибаючи по зеленим, оброслим мохом камінню (Гонч.); Мовчали закурені поля, німувала насічена рубцями-переметами дорога, тільки діброва, до якої він саме дійшов, пересварювалася з хуртовиною і вітром (Стельм.); Дерева, вітром підбиті, Пещені літом і сонцем, Піднявши вгору долоні, Пнуться до неба (Стус); Над луками, залитими квітневою повинню, холонув оранжевий вечір, зануливши в мілкі прибережки далеке полум'я хмар (Тют.).

Варіант 12

1. Дожартуватися, слизати, кріпити, молодшати, перепастися.

2. Парувати, випарувати, унеможливити, оздоблювати, оздобити, ожеребитися, силкуватися, посивіти.

3. Зрілий, придане, живучий.

4. Запалити, догоряти, дивитися, залити.

5. Високо поросло розкішне дерево вгору, укриваючи холодком зелену землю, на котрій, чіпляючись колосками за гілки, буяє розкішна рослина (Мирн.); Тихо співала під просмоленою обшивкою вода; зелена спієна хвиля з шипінням розсипалася по піску, глухо билась у зведені і переплетені корінням виступи (Стельм.); Ніч кричала мені, розтерзана, Оперезана громом навхрест (Сим.); Ропаварінь стікає, мов вода, Отерпла і усохла од чекання (Стус).

Лабораторна робота № 34

Тема: Прийменник

Завдання 1

Проаналізуйте значення конструкцій з поданим прийменником.

Завдання 2

Визначте морфологічний склад та походження прийменників.

Завдання 3

Складіть речення, у яких би подані слова і сполучення слів ілюстрували явище препозитивації.

Завдання 4

Доберіть синонімічні прийменниково-відмінкові конструкції. Виявіть відтінки семантико-синтаксичних відношень.

Завдання 5

Зробіть граматичний розбір прийменників за такою схемою: 1. Аналізоване слово. 2. Група за походженням.

3. Група за будовою. 4. Значення в реченні. 5. Значення якого відмінка уточнює в реченні?

Варіант 1

1. По: По тім боці огні горять — нікому тушити, По цім боці орда суне — нікому спинити (Нар. тв.); Вчора прийшли по віру, а сьогодні по душу. Сьогодні прийшли по бога, а завтра придуть і по людей (Загреб.); Я впізнаю й таку: по ході, по розмові упертій, по віночку двох кіс, по зажуренім маянню брів (Мал.); І ми несли до школи по поліну — Учителю кімнату протопити (Мал.); Дога-няли вражих турків коло трьох могил, — Уже по тих яниченьках та пугач завив (Нар. тв.); Хто хоче боронити своє місце в черзі по землю, по хліб, по машини, по букварі, по культуру — становись у чергу по що?.. По зброю! (Куліш); Намогоричився по самісіньке підборіддя (Вишня); Одні стріляють по лебедях, інші — по людях (Загреб.); По хвилі підійшла постать, вся біла, заліплена снігом, — десь брьохалась по пояс у снігах (Багр.); По старості літ кобзар вмочив у чарку сивого вуса, зчавив з нього скаженівку і тільки опісля випив, що мав випити (Стецьм.); У нас ізнову по кислотних дощах заіржавів город (Забуж.).

2. На відміну від, з, довкола, у, з-за, зверх, вслід за, посеред.

3. За допомогою, близько, протягом.

4. З об'єктним значенням.

5. Внизу коло моря життя кипіло безугавно вдень і вночі, билося дикими ритмами нічних танців, шуміло в притлумленому шереху тисяч підошв на асфальті набережної, вигравало барвами мелодій у транзисторах, вилюпувалося з гучномовців на причалах (Загреб.).

Варіант 2

1. На: Мільярди перлин мерехтіли на всьому, випромінюючи маленькі сонця, розсипаючи спектри на лапатім листі дубів і ліщини, на травах, на квітках, на тисячолітніх, укритих мохом пнях і колодах, і на верши-

нах височенних кедрів та осик (Багр.); Диктатор підить кров на свій наказ (Мал.); Весна багата на квітки, а осінь — на сніпки (Нар. тв.); Поле тихло, ніби лебідь, що на осінь відлюбив (Олійн.); На те коня кують, щоб не спотикався (Нар. тв.); Хліб на хліб сіяти — ні молотити, ні віяти (Нар. тв.); Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше (Нар. тв.); Знов листа мені прислала мати, невеликий лист — на кілька слів (Сим.); Якщо лелька літала на торфовисько чи на річку, то на гнізді залишався лелека (Гуц.); Ген білокопитника куці, вже поодцвітали десь на початку весни (Гуц.); Де ж мені тебе діти: А чи в чистому степу спалити і попілець на вітер пустити, А чи на могилі положити? (Нар. тв.); Ти казала: у неділю Підем разом на весілля (Нар. тв.); На твою досаду Зійду техенько з поїзда вночі, І на крилатий лайнер пересяду, І заанімію, в небі летючи (Сом).

2. У розріз з, на, за, поряд, заради, поблизу, з-понад, довкола.

3. На шляху до, уздовж, коштом.

4. Із значенням причини.

5. З тернового куца, недалеко стежки, злетіла якась заспана пташка; вона ніби зраділа з такої ранньої зустрічі з Кирилом, бо не встигла розправити заляклі за ніч крила, як дзвінко, голосисто защебетала йому над головою: п-і-і, п-і-і, п-і-і!.. (Косинка).

Варіант 3

1. За: Ми посилаємо своїх богів за здобиччю, за врожаяем, за погодою, за добром і щастям (Загреб.); Не плакали за ним ні сини, ні сусіди, ні громадяни, бо добре знали, що за щасливим гріх плакати (Фр.); І чогось такий жаль охопив мене за цими лісами, за таємничими просіками, за отими галявинами, де так гарно цвіте перестріч і золотарник, і за отими красноголовцями, які будуть тебе виглядати в жнива.. (Стельм.); Діти, знявши шапки, урочисто чоломкались за тайожним, та й за козацьким звичаєм (Багр.); На ній поясок за п'ять червінців, за п'ять червінців, за сороківців (Нар. тв.); Одну я любив за веселість, другу я за вроду кохав, а третій за

сонячний усміх квітками дорогу встеляв (Олесь); За одного вченого дають десять невчених (Нар. тв.); Будуть люди за мене полями й містами Гомоніти, трудитись, родити і жити (Мал.); Тополя Іде за мною прямо від села (Сом); Ген за лісом, за морем Щастя билося з горем (Мал.); За туманом нічого не видно (Нар. тв.).

2. З огляду на, при, об, між, по лінії, ради, побіля, з-посеред.

3. У зв'язку з, упоперек, шляхом.

4. Із значенням мети.

5. Напишу я слово про хату за тисячу верст і за тисячу літ від далеченних сивих давен аж до великого мого часу всесвітньо-атомної бомби (Довж.).

Варіант 4

1. Від (од): Від ставу почувся тупіт копит (Стельм.); Од річки долетів розпачливий материн крик (Гуц.); О владо слів, солодша від шафрана! (Олійн.); Скромна праця моя — То не пишна окраса, Але в тому, їй богу, не бачу біди — Щось у мене було І від діда Тараса, І від прадіда — Сковороди (Сим.); У вітряку тепер завізно, і гамірно, і добре від рясноти людських очей (Стельм.); Тепер поїзди ше більш беззахисні, ніж люди, бо від своєї залізної долі — дороги — можуть піти лише в небуття (Стельм.); Я щільно причинив двері од свого кабінету (Коцюб.); Вийти в люди важче, ніж піти від мавпи (Нар. тв.); Ще шлях бринить від літньої втоми (Мал.); Ще недавно такою тихенькою, як весняна травичка, була, навіть від свого низького голосу щулилась (Стельм.); Маскарад убогих блазнів, що безнадійно відірвались від дерева історії (Стельм.); А земля мусила вмирати од голоду й спраги, бо чаша сонця стала порожня (Коцюб.); Двоє вікон від вулиці, двоє дивляться на порожнє, поросле споришем і пірієм подвір'я (Козач.).

2. У зв'язку з, по, в, поміж, попри, під час, з-перед, поверх.

3. З погляду, кругом, напередодні.

4. Із значенням способу дії.

5. Один з мандрівників по Африці сказав: для люди-

ни, яка потрапляє в тропічний ліс, є два щасливих моменти: перший, коли вона входить до лісу і зачаровується його красою, другий — як, близька до божевілля, втікає з того зеленого пекла (Ю. Ол.).

Варіант 5

1. До: Серце утікало до водоспаду (Багр.); До Миколи не сій гречки й не стрижи овечки (Нар. тв.); До завірюхи треба кожуха (Нар. тв.); Лось був старий і бувалий самець, він уже звик до заповідника, в який потрапив із тайги, звик до людей і до того, що його підгодовують (Гуц.); За Стугною аж до самої Росі, а тоді й до моря хвилями лягають степи... (Загреб.); Ти теплу ніжність до людини Узяв, як хліб, у творчу путь (Рил.); Ой ломи, ломи Білі рученьки До єдиного пальця! (Нар. тв.); Ой кум до куми залицявся, Посіяти конопельки обіцявся (Нар. тв.); До ставу, що закрився гаєм, ідуть дівчата хмари прати (Антонич); Припертий до стіни (чотири мури — І п'ятого кутка ніяк не знайдеш), Чи не щодень до сповіді стаю, та жодної мені нема покути (Стус); Нам розтинати дні цій карі До серцевини, до зорі, Куди не дійдуть яничари В облудній словоблудній грі (Драч); Вдатися до втечі! (Стус); І на шляху до щастя потрібні регулювальники руху (Нар. тв.); Придивляючись до синьо-червоних очей овець, снує перед ними старий (Стельм.); Стиснулось серце до крику... (Сос.).

2. Незалежно від, через, до, починаючи з, щодо, серед, круг, з-поміж.

3. В силу, навколо, осторонь.

4. Із значенням місця дії.

5. А коли ця смішна людина із снігом на волоссі й цвітом маку на серці думає про маленьку, смугляву, вередливу жіночку і стає на коліна перед її образом, і плутає всі цифри в бухгалтерських книгах, і всі цифри, всі книги, всі люди для неї нудні й непотрібні, то що це таке з ним, хотів би він знати (Виннич.).

Варіант 6

1. З (із, зі, зо): Я вже, було, й забувати почав цю хи- мерну історію з космографією, коли з невеликого розу- му хотіли насміятися з малої селянської дитини (Стельм.); Образа, обурення і гнів зірвали мене з місця (Стельм.); Я завжди з радістю їхав на вітряк і з дідусем, і з бать- ком, а тепер уперше їду сам (Стельм.); Я прилетів із осені — у зиму, З вітрів помірних — в бісовий буран (Сом); Нещасная доля із нелюбом жить (Греб.); Ой ти, дівчино, з горіха зерня (Фр.); То не з моря тумани, то з коней пара обдала мене теплом (Стельм.); Коли квітень з водою, то травень з травою (Нар. тв.); Лось обтрушував з себе воду й скалки льоду (Гуц.); І веселка над ними картата Підве- лася з Дніпра по Карпати (Мал.); Вона тихо сміялась і німіла з глибокої пристрасті (Івч.); Повінчайся з туманами ночі (Тич.); Дороги йшли, врізалися з розгону У племена (Олійн.); Що чорнявую з душі люблю, На біля- ву залицяюся, А з рудою-препоганою Хіба піду розпро- щаюся! (Нар. тв.); А хто ж моє відерце дістане, Той зо мною на рушничок стане (Нар. тв.).

2. Нарівні з, всупереч, під, поза, в, з-під, подовж, на- різно з.

3. В результаті, поруч, відносно.

4. Із значенням шляху руху.

5. Коли виспівуєш на цілий сход Любов до людства... з сотого заходу, — Згадай, нарешті, і про свій народ Хоча б за те, що має він в цю мить Виконувати каторжну ро- боту: За тебе перед людством червонить (Олійн.).

Варіант 7

1. Через: Через цих в'юнів мало любові не позбувся (Стельм.); Через якийсь час мати дізналася про мої хит- рування з каганцем (Стельм.); Робить п'яте через деся- те (Нар. тв.); Через літ п'ятдесят хай приходять в гості ті, що їли й пили сьогодні зі мною... (Мал.); Отак і зо- гниєш у тюрмі через свій дурацький характер (Тют.); Як ти хочеш, дівчинонько, Щоб тебе любити, Зроби місток через ярк, Щоб добре ходити! (Нар. тв.); Через річень- ку, через болото Подай рученьку, моє золото! (Нар. тв.);

Через рідну неньку, Через рідні сестри Не можу кохану Додому привести (Нар. тв.); Мені здається, що зараз стане́ться щось незвичайне: проникне через вікно якась істота з великими чорними крилами, просунеться по хаті тінь або хтось раптом скрикне — й обірветься життя (Юцюб.); Через кон'юнктуру, мов через колоду, Чешуть не питаючись дядьки (Олійн.); Постать встала, переступила через клунок і, нечутно ступаючи босими ногами, пішла на дорогу (Виннич.); Намітка світилась, і через неї було видно високий очіпок з червоними лапатими квітками на жовтогарячому полі (Н.-Лев.).

2. Поруч з, завдяки, над, від, з-над, при, в плані, попереду.

3. На адресу, навпроти, кінець.

4. З темпоральним значенням.

5. Рятуйся від пісні, яка повела Тебе поміж люди у люту годину, — Під кулю чужинця і чобіт у спину По теплій золі від села до села (Гірна.).

Варіант 8

1. В (у): В пролісковій темі неба всесвіт дихав голубим (Олійн.); Любив гупання яблук в саду вечором у присмерку, коли падають вони несподівано нишком додолу в траву... (Довж.); В муці, в каторзі не просить, Не плаче, не стогне (Шевч.); Благословенна праця рільника, що оре цілину в рясній надії (Рил.); Вчення в щасті украшає, а в нещасті утішає (Нар. тв.); Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі (Нар. тв.); У напільне вікно видно дорогу, що веде з поля (Гуц.); Стріха не завалиться, одвірки в гості не подадуться, ганок не вчамріє од спеки, а комин димом не захлинеться, бо в печі не палять (Гуц.); А в житі волошки голубіють, стелеться біленька березка (Куліш); У батька од безсилля і злості повивались памороззю очі, а в жилах на скронях більшало крові (Стельм.); Іде в степах тополя з України І піднімає в небо цілину (Сом); Як часто нас в риторику несе, Коли святими клянємось в любові! (Олійн.); Вечірня вулиця — в берегах вишневого цвіту (Гуц.); Нектар дощу в бетонному флаконі — це гарне місто у цвітінні лип (Кост.).

2. За рахунок, з-посеред, на противагу, о, через, обабіч, спереду, поруч з.

3. В ім'я, поблизу, поверх.

4. Із значенням міри і ступеня дії.

5. І пудишся з одного завулка в другий, повз глиняники, біля млина, через гатку, біля цвинтаря, і вже не чуєш під собою ніг, наче то сама земля чимдужу крутиться під тобою та твоїм колесом, а ти зупинився на місці (Гуц.).

Варіант 9

1. При: Три явори посадила сестра при долині (Шевч.); Ой у лузі та ще й при березі Червона калина... (Нар. тв.); Ой не плачте, карі очі, — Така ваша доля: Полюбила козаченька, При місяці стоя! (Нар. тв.); І обнімались — при базарі й людях — До шиї шию — соняшник з конем (Вінгран.); Козакова шабля при боці — найвірніша дружина (Панч); Мчить — ще при сонці — загін амфібій (Гонч.); Як живе чоловік при вбозтві, то й хороший зробиться поганий, а як при волі, то й ледащо покажеться гарне (Грінч); Із перлистого туману при яснім моїм вікні устає півсонний ранок, гасить зорі і вогні у туманній тишині (Рил.); При тьмяному мигтінні каганця жіночі ніжні материнські руки тягли за ручку камінь без кінця (Сим.); Ой я ходжу при Дунаю та так си думаю: Нема кращих співаночок, як у нашім краю (Нар. тв.); І тільки при людях, мабуть, дерева тремтять від жаху, бо кращих із них поведуть ні за що ні про що на плаху (Кост.).

2. В напрямі до, з-поміж, над, до, згідно з, залежно від, біля, поперек.

3. На честь, позад, коло.

4. З об'єктно-просторовим значенням.

5. Коли підсихали стежки, то знаходили під штандарами, чи в коморі, чи на горищі колесо і ключку, забризкані зеленою іржею, і, пустивши колесо поперед себе та попихаючи або притримуючи його дротяною ключкою, бігли через суху, ласкаву весну, тупотіли босими п'ятами по теплій землі, вилизаній вітрами (Гуц.).

Варіант 10

1. Над (наді, понад, з-над): Біжать над обрієм вівці (Гуц.); Ген килим, витканий із птиць, лежить над полем (Кост.); А не знайдеш ти, Та дівчинонько, Над козака коханця! (Нар. тв.); Цей покинув, другий буде, Другий буде кращий, А цей буде у болоті Над чортами старший! (Нар. тв.); Повій, вітре, тишком-нишком Над рум'яним, білим личком, Над тим личком нахилися, Чи спить мила, подивися! (Руд.); Сядемо вкупі ми тут під калиною, І над панами я пан! (Стар.); І схочеш ти вернуть собі, Як Фауст, дні минулі, Ти знай, боги над нас скупі, Над нас глухі й нечулі (Олесь); Отака кіннота в місто бучно входила, До станції базарним плацом пхалася, А музика над нею верховодила, Виводила, розводилася, гралася (Баж.); Далі на руках через час тебе перенесу — Зустрінемось понад простором, Сховаюсь понад часом, Важко зникати, а люди не звикли — Все одно ніколи! (Драч); Лише з-над хмар часом прилине Прощання з літом журавлине — Погасле, як грезет із риз... (Тич.); Над гуртом збитих докупи людей стояв крик і рев (Виннич.); Нависнув сніг важкий на вітах наді мною, немов кадильний дим, блакитний і тонкий (Сос.).

2. В галузі, з-попід, навперейми, поміж, відповідно до, повз, по, під.

3. На чолі, край, проти.

4. З об'єктно-означальним значенням.

5. Дім наш стояв на горбку, над самим ставом, за ставом збилися в купу череп'яні дахи містечка, вліво від нього тяглись безконечні панські лани, а за домом ріс парк, який, властиво, тільки й робив нам осінь (Коцюб.).

Варіант 11

1. Під (піді, попід, з-під): Так тепло, як циганові під ятером (Нар. тв.); Вгадувалась причаєна глибина річки, її течія, що не вгамовується й під кригою (Гуц.); Вечеряють під вишнями (Гуц.); Міцно спить під наркозом акацій, що аж до відчинених вікон звисають своїм рясним сріблястим суцвіттям (Гонч.); Ой там криниця під перелазом — Вмиємось, серденько, обоє разом (Нар. тв.);

Сміливо йди під дзвін чарок, З вогнем, піснями в гості
На свято радісне квіток, Кохання снів і млості (Олесь);
Я під вікно прилину по весні, Щоб ти знялася пташкою
вві сні (Мал.); Я йшов у пралісі густому Під лютий ляск
гримучих змій (Рил.); Під срібний дзвін криниць, холод-
них і бездонних, кидає ранок зір на небосхил гнідий
(Сос.); Безліч очей потайки крізь тини, з-під стріх пиль-
но стежили за всім, що діялось за ставом на тім боці
(Гол.); Спочатку тріщала і падала під його ногами куку-
рудза, потім дзвеніло зернами золоте просо (С. Ол.); А
ранок вів тумани попід хмари, понад густими кучерями
лісу, ховав овець останньої отари і слухав журавлів ос-
танню пісню (Іванц.); Григорій пригадував все, що знав
колись з зоології, ботаніки та орнітології, і намагався
знайти всьому пояснення, підвести під всі явища, а особ-
ливо під поведінку звірят та взаємини між ними достат-
ньо законне обґрунтування (Багр.).

2. З метою, з-понад, для, навздогін, просто, у міру,
крізь, між.

3. З приводу, наперекір, мимо.

4. З означально-обставинним значенням.

5. На городах ще вилежується туман, десь біля бон-
дарської криниці його розкльовують півні, а з півнями
косар клепає косу, а за косарем на леваді озивається дер-
кач, а за ним з самої дороги виходить сонце, і придорож-
ня верба розкошує в його кроні (Стельм.).

Варіант 12

1. О (об): Тихими ночами я чую, як той пташок тихо-
тихо стукає дзьобом о шибу, і я прокидаюся зо сну (Фр.);
Мучениця повалилася набік, піджавши під себе руку й
ногу, голова м'яко вдарилася од землю (Тют.); Крапли-
ни перші вдарили об шибку (Кост.); Восплач, пророче,
сине божий! І о князях, і о вельможах, І о царях отих
(Шевч.); Там море дере свою синю одежу об гострі скелі
на білі клапті і закидає ними весь берег (Коцюб.); Рівно
об одинадцятій прогув пасажирський, рухаючись морем
навскіс, білогрудий, казковий, в гірляндах рясних дощів
(Риб.); По містах вже о четвертій — електричні ліхтарі

(Тич.); Розгніваний, лютий і страшний, усе розмахував руками і бив палицею об землю (Тют.); ...[стінолом] із страшною силою своїм острим рогом ударив об одну купу, на якій стояли монголи (Фр.).

2. Порівняно з, із-за, без, після, за умови, задля, упродовж, про.

3. Незважаючи на, назустріч, перед.

4. З означальним значенням.

5. На світі можна жить без еталонів, по-різному дивитися на світ: широкими очима, з-під долоні, крізь пальці, у квартиру, з-за воріт (Кост.).

Лабораторна робота № 35

Тема: Сполучник. Частка. Вигук. Модальні слова

Завдання 1

Виконайте граматичний аналіз наведених у тексті службових слів за такою схемою:

Сполучник: 1. Аналізоване слово. 2. Група і підгрупа за значенням. 3. Група за походженням. 4. Група за будовою. 5. Група за вживанням. 6. Група за функцією в реченні.

Частка: 1. Аналізоване слово. 2. Група за місцем і роллю в мовних одиницях (фразова, словотворча, формотворча). 3. Група і підгрупа за функціонально-семантичними особливостями. 4. Позиція. 5. Якого слова в реченні чи до всього речення стосується?

Модальне слово: 1. Аналізоване слово. 2. Модальне значення. 3. Група за походженням.

Вигук: 1. Аналізоване слово. 2. Група за значенням. 3. Група за походженням.

Завдання 2

Складіть речення з поданими: а) сполучниками й одновузчними з ними сполученнями слів; б) частками та омонімічними словами. Назвіть критерії розрізнення омонімічних форм.

Завдання 3

Складіть речення зі сполучними словами. Зробіть морфологічний розбір слів, які виконують функцію сполучників. Назвіть критерії розмежування сполучників і сполучних слів.

Завдання 4

До поданих стійких лексичних словосполучень доберіть однотипні за структурою вільні словосполучення (2—3). Уведіть у контекст лексичні й вільні словосполучення, поясніть розділові знаки.

Завдання 5

Визначте з ряду подібних: а) зайвий сполучник; б) зайву частку. Відповідь обґрунтуйте.

Варіант 1

1. Поділять тебе, земле, ой, поділять... І моєму дадуть... Годі тоді рибку ловити... Хоч-не-хоч, а йди, “пане добродзею”, до плуга... Ой, боже, боже, хоч на старість зазнати того щастя — дитину свою вивести в люди... (М. Коцюбинський).

2. а) проте / про те; отже / от же;
б) як, чи, і.
3. Хто, відколи.
4. Ні в тин ні в ворота.
5. а) щоб, якщо, ніби, бо, проте;
б) так, це, еге, атож, гаразд.

Варіант 2

1. Ой горе! Хто б то говорив! Уже таких відьом, таких нехлюй, як ти, світ не видав! Ну, вже ж матінка, Лукашу, в тебе! Залізо — й те перегризе (Леся Українка).

2. а) якщо / як що; теж / те ж;
б) що, це, саме.
3. Що, звідки.
4. Ні дня ні ночі.

5. а) не то..., не то; не тільки..., але й; якщо..., то; як..., так; хоч..., але;

б) наче, ніби, майже, мовби, мов.

Варіант 3

1. Наче поза часом ідемо, не знаючи, що робиться на інших фронтах. Мета наша десь у тумані, за мороком ночі, але ми готові, здається, хоч все життя іти, аби лиш досягти її (О. Гончар).

2. а) зате / за те; щоб / що б;

б) хоч, мов, а.

3. Який, коли.

4. Ні світ ні зоря.

5. а) аби, зате, але, якщо, якби;

б) ось, он, аж, ото, от.

Варіант 4

1. І небо з зірками таке, наче дотепер його й не бачив, і ці липи-красуні, що їхньої краси, здається, ніколи й не помічав (О. Гончар).

2. а) причому / при чому; якби / як би;

б) ніби, аж, та.

3. Чий, доки.

4. Ні пуху ні пера.

5. а) а, але, й, однак, зате;

б) хай, нехай, б, би, не.

Варіант 5

1. Та дайте ви мені годину чисту! Ви хочете, щоб я не тільки з хати, а з світу геть зійшов... Бігме, зійду! (Леся Українка).

2. а) зате / за те; теж / те ж;

б) нібито, воно, оце.

3. Скільки, як.

4. Ні слуху ні духу.

5. а) або..., або; чи..., чи; ні..., ні; то..., то; не то..., не то;

б) не, ні, б, би, ані.

Варіант 6

1. Спільна для всіх мисливських оповідань риса — це те, що всі вони факти, що все це насправді було, що “розкажу, то не повірите, але це факт”! (Остап Вишня).

2. а) якби / як би; щоб / що б;

б) якраз, справді, точно.

3. Де, який.

4. Ні сіло ні впало.

5. а) хоч, проте, однак, але, або;

б) ледве, просто, гаразд, виключно, же.

Варіант 7

1. Коли лежиш у полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній є щось не земне, а небесне (Коцюб.).

2. а) отже / от же; якщо / як що;

б) власне, рівно, було.

3. Куди, де.

4. Ні живий ні мертвий.

5. а) і..., і; ні..., ні; або..., або; чи то..., чи то; як..., так;

б) таки, вже, саме, навіть, та.

Варіант 8

1. З пасажирів ніхто й не думав потіснитися, щоб дати старому місце. Щоправда, він і сам не приглядався, де б можна усістися (І. Чендей).

2. а) притому / при тому; теж / те ж;

б) бувало, просто, все.

3. Звідки, як.

4. Ні за що ні про що.

5. а) тимчасом як, незважаючи на те що, внаслідок того що, дарма що, неначебто;

б) ані, ото, отак, та ну, що за.

Варіант 9

1. — От тобі й вернувся до господи. І нащо було вертатись у цей проклятий край! Будь він тричі проклятий од бога і од людей! (І. Нечуй-Левицький).

2. а) зате / за те; отже / от же;
б) ось, так, тільки.
3. Коли, скільки.
4. Ні в сих ні в тих.
5. а) або ж, адже ж, тому що, хоча б, хоч би;
б) виключно, тільки, хоч би, лише, саме.

Варіант 10

1. Дорогою люди дивувались, що Панас на руках несе в школу сина, деякі школярі на це диво тикали пальцями, а я мало не заплакав і з жалю, і з тієї радості, що батько не дасть мені покинути науку (М. Стельмах).

2. а) причому / при чому; проте / про те;
б) як, це, а.
3. Доки, чий.
4. Ні риба ні м'ясо.
5. а) або; однак; чи то; то..., то; не то..., не то;
б) наче, якраз, просто, прямо, власне.

Варіант 11

1. Даринка — ось хто був для нього найдорожчий у світі! Ну й мама, звісно, ну й діти, розуміється, але ж Даринка... Що тут казати: вона ще більше розкрилася в ці важкі для них дні (О. Гончар).

2. а) проте / про те; якби / як би;
б) ніби, воно, точно.
3. Чому, хто.
4. Ні богу свічка ні чорту кочерга.
5. а) бо, аби, та, як, але;
б) еге, невже, хіба, та ну, чи.

Варіант 12

1. Невже треба було стільки перемучитись — і вдома, і на роботі під час нападів хвороби, і в цих лікарняних, волаючих людським болем ночах, — щоб бодай трохи прозріти, щоб спромогтись помічати якісь звичайнісінькі, проте безмірно прекрасні речі, що ними наповнено цей живий довколишній світ... (О. Гончар).

2. а) якщо / як що; щоб / що б;
б) власне, просто, тільки.
3. Що, коли.
4. Ні дна ні покритишки.
5. а) неначе, неначебто, тобто, нібито, немов;
б) хай, нехай, ну, бодай, хіба.

СИНТАКСИС. ТЕКСТ. ПУНКТУАЦІЯ

Лабораторна робота № 36

Тема: Різновиди словосполучень. Види синтаксичного зв'язку між їх компонентами та способи вираження синтаксичних відношень

Завдання 1

Подані словосполучення поділіть на: а) вільні; б) синтаксично зв'язані; в) фразеологічно зв'язані. Назвіть диференційні ознаки кожного з різновидів. Як реалізується лексичне та граматичне значення компонентів у синтаксично вільних та синтаксично зв'язаних сполученнях слів?

Завдання 2

Визначте тип словосполучень за морфологічним вираженням опорного компонента. Покажіть, як реалізуються у словосполученні морфологічні ознаки частин мови. Який різновид синтаксичного зв'язку (узгодження (повне/неповне); керування (сильне/слабке, опосередковане/неопосередковане); прилягання (власне прилягання/іменне); кореляція) встановлюється між компонентами словосполучень?

Завдання 3

Визначте тип семантико-синтаксичних відношень (атрибутивні, об'єктні, обставинні, апозитивні) між компонентами словосполучень. Якими засобами оформляють-

ся ці відношення? Утворіть словосполучення з атрибутивними відношеннями за схемами: а) іменник + іменник; б) іменник + дієслово; в) іменник + прислівник; г) займенник + прикметник. Що є основою виникнення атрибутивних відношень у побудованих словосполученнях?

Завдання 4

Вкажіть на структурно-семантичні особливості словосполучень. Визначте тип синтаксичного зв'язку та відношень між їх компонентами.

Завдання 5

Вичленуйте мінімальні синтаксично вільні словосполучення та схарактеризуйте їх за схемою: а) тип словосполучення за структурою; б) тип словосполучення за опорним словом; в) різновид синтаксичного зв'язку між компонентами; г) різновид семантико-синтаксичних відношень; д) засоби оформлення зв'язку.

Варіант 1

1. Підносити під соусом, Жовті Води, батьківська хата, висадити в повітря, шестеро студентів, бісики пускати, дуже добре, ведмеже вушко.

2. Танули у безодні, білі вітрила, лава кущів, хитається з краю в край, дуже приємно.

3. Співати пісню, сторінка зошита, приїхати через місяць, тривожні роки, дозволити говорити.

4. Дивитися за рухом машин.

5. Верба купала довге молоде гілля поміж брижуватих хвиль (Гуц.).

Варіант 2

1. Чорне море, тиха година, частувати чаєм, за двома зайцями, осінній дощ, гарно сказано, глуха кропива, дивитися вовком.

2. Натруджені руки, на крилах пісень, повернути праворуч, довідатися про здоров'я, безмежний степ.

3. Людина з бородою, розмовляти з друзями, прийти вчасно, ліс восени, синє небо.

4. Зустрітися в бібліотеці зі студентами.

5. Вербові коси поривчасто виринали з води, тріпотіли над голубувато-зеленою поверхнею (Гуц.).

Варіант 3

1. Поезія Шевченка, тяжка доля, обое рябоє, пекти раки, здійснити подвиг, любов до гроба, група студентів, сказати згарячу.

2. Розкидані вітром, доручити малювати, квіти в росі, дівчина-студентка, швидше вітру.

3. Запустити супутник, білизна снігу, тяжко працювати, поїздка до Києва, красуня-дівчина.

4. Арія з опери Верді.

5. Протилежний недалекий берег темнів нерівною стіною осоки й очерету (Гуц.).

Варіант 4

1. Леся Українка, почуття гумору, дуже вдало, побачити диво, петрів батіг, бути на коні, прийти вчасно, прикусити язика.

2. Надзвичайно важливо, хлопець-красень, непорушна дружба, миска з пиріжками, підійти непомітно.

3. Рубрика газети, підтриманий учасниками, високо в небі, доручити виступити, мрія про подорож.

4. Завжди добре підготовлений.

5. Раз і вдруге з-поміж розвихреної на вітрі осоки випливала дика качка (Гуц.).

Варіант 5

1. Дощовий день, надія на краще, білий гриб, бути на дні, знищити повністю, Суха Балка, дати чосу, дари осені.

2. Підходить до змісту, в глибоких заметах, розпечена земля, смішно до сліз, відверто сказаний.

3. Схвалений урядом, сорочка в клітинку, кава по-турецьки, дерев'яний будинок, путівка в життя.

4. Всеукраїнський конгрес письменників.
5. Дихання холоду і ночі розлуки вітер нам приніс (Сос.).

Варіант 6

1. Облизня впіймати, чорне золото, жінка в шубі, перший тиждень, спокій душі, пускати дим, береза біла, зробити швидкоруч.
2. Бігти стежкою, крапельки роси, збирати овочі, цинковий дах, поволі зростати.
3. Будинок з цегли, характеристика учня, перепливати через річку, занадто просто, піти до лісу.
4. Прийняти сміливе рішення.
5. Нові квітки на килимах рука дівчини вишиває (Рил.).

Варіант 7

1. Людська майстерність, хвойні ліси, віддати матері, далеко від лісу, королівська вечеря, кожний із нас, вити мотузки, надзвичайно гарно.
2. Психологічне роздвоєння, трактування ролі, повернутися з міста, гаряче говорити, мандрівка в гори.
3. Повернення з міста, збудувати достроково, сильний духом, принести обідати, вечірня година.
4. Чоловік із довгою бородою.
5. За кермом сидів маленький боець у великих димчатих окулярах (Гонч.).

Варіант 8

1. Пошитися в дурні, темне царство, гостинець від зайчика, сумний настрій, прийти на допомогу, розмова один на один, вішати собак, чорна галка.
2. Приїзд батька, піти відпочивати, довгі роки, склянка води, жінка-провідник.
3. Небесні тіла, бажання працювати, орати трактором, жалкую за літом, прийти ввечері.
4. Радіти зустрічі з батьками.
5. Серед майдану стояла прездорова сахарня на чотири поверхи (Н.-Лев.).

Варіант 9

1. Морське узбережжя, залишитися віч-на-віч, заснути навіки, проміння сонця, з'їсти натщесерце, високо вгорі, варити воду, велике цабе.

2. Жити в селі, перебування за кордоном, дума про тебе, хоробро змагатися, вічний поклик.

3. Забитий цвяхами, земля-мати, читати лежачи, прагнення перемогти, дістатися до неба.

4. Гідний земного щастя.

5. Жодна травинка внизу біля річки не ворушилася від вітру (Слісар.).

Варіант 10

1. Вечірнє місто, Чумацький Шлях, довести до відомо, доброта над усе, якась із групи, зімкнути вуста, йти назустріч, чорна магія.

2. Суспільно корисний, дуже треба, жіночі хитрощі, гори-велетні, чашка чаю.

3. Гарно сказано, подібний до мами, зайти в аудиторію, каша з молоком, вимитий дощем.

4. Всунути нитку в голку.

5. На моїх очах перші сніги зійшли і словнили мутної води ручаї (Л. Укр.).

Варіант 11

1. Велика Ведмедиця, сізіфова праця, робити напекір, веселе товариство, вельми шановний, три учні, лягти в домовину, вити вовком.

2. Подарувати на пам'ять, науково обґрунтований, надзвичайно складно, написання книжки, святкові дні.

3. Зроблений вчасно, чарівна сопілка, квіти у вазі, заблудитися ненароком, здібний до малювання.

4. Добре відомий на батьківщині.

5. Сірі води густо спливали з сірого неба на посірілу землю (Коцюб.).

Варіант 12

1. Збирати мати-й-мачуху, тримати в руках, посвята в студенти, студентська весна, давати жару, модна спідниця, намилити шию, віддати сповна.

2. Промерз до кісток, весняна повінь, шматочок хліба, несправедливо образити, повернутися вранці.

3. Прагнення знайти, вміти працювати, макарони по-флотськи, писати листа, екскурсія до Польщі.

4. Повна гідності хода.

5. Хвиля вже далеко ллється і над лозами глузує (Олесь).

Лабораторна робота № 37

Тема: Предикативна основа простого двоскладного речення. Різновиди синтаксичного зв'язку між підметом і присудком

Завдання 1

Побудуйте просте двоскладне речення, у якому предикативною основою виступає інфінітив. Назвіть критерії розмежування підмета та присудка у подібних конструкціях. У яких випадках присудок, виражений інфінітивом, можна розглядати як ускладнений? Зробіть висновки про особливості синтаксичного зв'язку між підметом і присудком.

Завдання 2

Побудуйте речення так, щоб у першому випадку сполучення слів виконувало синтаксичну функцію підмета, у другому — присудка. Подайте їх структурно-семантичну характеристику.

Завдання 3

Уведіть слова в речення, поєднавши таким чином, щоб їх можна було кваліфікувати як синтаксично неподільні підмети зі значенням:

а) суміжності; б) кількості; в) вибірності.

Завдання 4

Визначте предикативну основу. Схарактеризуйте присудок за структурними та семантичними особливостями. Трансформуйте речення так, щоб змінився різновид присудка: а) простий; б) ускладнений; в) складений; г) змішаного типу. Прокоментуйте спосіб морфологічного вираження кожного з різновидів.

Завдання 5

Визначте предикативну основу. Назвіть структурний різновид кожного з головних членів речення, вкажіть на їх морфологічне вираження. З'ясуйте різновид синтаксичного зв'язку між ними.

Варіант 1

1. Думати, продовжувати, кинути.
2. Пелюстки вуст, кінець лютого.
3. Учень, учитель, кожний, багато.
4. За клоччям туманів мишачого кольору зникли береги острова (Ткач).
5. Чабан Горпищенко собою незавидний. Але в степу він якось далеко видний (Гонч.); А на чоло відкрите століття кладе приміти. А на загоні добрі дуби похиляють віти (Мал.); Місяць — другий вже ведеться нескінченна та облога (Л. Укр.); Десною котилося переможне “ура” богунців (Дрозд); Триста лих мені дивляться у вічі (Олійн.); Степан з Надійкою жили в одному селі, але й досі були мало знайомі (Підмог.); Ви покинули майструвати, а ми вам нічого не кажемо (Н.-Лев.); За Прутом була Туреччина (Коцюб.); Бідний прийшов додому, думав, думав та й ну журитися (Нар. тв.); Те слівце прилипло до Тосика й стало правити за прізвисько (Харч.).

Варіант 2

1. Бажати, любити, жити.
2. Середина дня, посмішка сонця.
3. П'ять, діти, мати, хтось.

4. Зіходить тепла вечорова зоря, бринить на синіх матерніх очах (Мал.).

5. Я був увесь у полоні любові до чудесного Далекого Сходу. Мене завжди хвилюють птиці у вечірньому небі (Досв.); І він не зміг іти. Він прихилився раптом до колони (Кост.); Говорити він умів і завжди бундючно підкреслював свій жертвенний героїзм за долю чужої йому країни (Ле); Я — твій ровесник (Сос.); Погноблена частина душі зненацька випростовувала крила у невіразному, жагучому пориві (Підмог.); Те її “Я тебе чека-тиму” ніжно юрмилося десь в потаємному куточку Андрієвого серця (Газ.); Поля й толока лежали покриті грубою верствою снігу (Коцюб.); Зварич пробував доказувати по моху на деревах (Купч.); А чоловік візьми та й виміняй коня (Нар. тв.); Я б хотів взяти молоде і таке пружисте (Харч.).

Варіант 3

1. Мріяти, знати, зробити.

2. Голос неба, щось приємне.

3. Дехто, кільканадцять, вихователь, вихованець.

4. Над плесом озера я юність пригадав, вечірні небеса і посвист крил пташних (Рил.).

5. Велике діло — добре слово. Воно часом дорожче від усього і потрібне людині, як хліб, як мед, як жива вода (Довж.); Євген розпалився. Але він умів брати себе в руки (Харч.); І обоє тихо залишають його віч-на-віч із степом, із зоряним небом (Гонч.); Минуле в пам'яті живе (Дрозд); Дитячим щебетом починається ранок на одному з мальовничих півостровів (Гонч.); Сім дочок — один таночок (Нар. тв.); Двоє із них були Андрієвими ровесниками (Газ.); Кайдаш пішов у вівторок служити за паламаря (Н.-Лев.); Зварич мав нагоду переконатися сам (Купч.); Пан тільки хотів його взяти, а він — пурх та й вилетів у відчинене вікно (Нар. тв.).

Варіант 4

1. Вірити, боятися, творити.

2. Дзеркало душі, початок року.

3. Чимало, інтелігенція, робітники, деякі.

4. Садам юність розквітла на донецькій землі (Сос.).

5. А отаман гнув бога до землі, ось-ось мав покласти його на лопатки (Харч.); Одна помилка завжди тягне за собою низку інших (Довж.); Хай не розбудить смутку телефон. Нехай печаль не зрушиться листами (Кост.); Хлів також білий з широкою смугою вохри внизу (Довж.); Ти занадто романтик (Гонч.); Сади Семіраміди — одне з семи чудес світу (Газ.); Довгі два дні стояли між мною і моїм коханням (Газ.); Марина продовжувала готувати сніданок (Вільде); Хтось болючо близький, хтось, хто мусив загинути, — ось зацілів (Малан.); Та й давай вони пошепки говорити про ті гроші (Нар. тв.).

Варіант 5

1. Ненавидіти, зазнати, малювати.

2. Хтось ніжний, море сліз.

3. Всякий, викладач, студент, сорок.

4. І новий, святковий день широко розгорнув лебедині крила (Збан.).

5. А Кирило його булавою — гуп (Нар. тв.); Тут він хотів показати рукою на пряжку (Харч.); Прекрасна людина в бою за Батьківщину. Прекрасна вона в стражданнях і в смерті за неї. Але найсвітліша краса її в труді (Довж); Біля білої вежі чорне дерево (Кост.); Далека подорож всміхалася їй привабливою романтикою міста і новим непізнаним життям (Кочерга); Жити серед саду — це значить збагнути саму сутність буття (Цюпа); Половина саду квітне, половина в'яне (Нар. тв.); Маркіян із Дмитром з дитинства були нерозливвода (Газ.); За рідний край віддять готові вони свою гарячу кров (Сос.); А вони як кинуться купою до столу (Куліш).

Варіант 6

1. Лягти, веліти, обожнювати.

2. Струни серця, щось блідо-рожеве.

3. Котрийсь, табун, лоша, кінь.

4. А на той голос подає голос Маланчине серце (Кочуб.).

5. Люди посунули юрмою. Ніхто не хотів бути передній (Харч.); А він тут глип (Куліш); Доля дозволила побачити йому минуле України тільки на мить (Іванич.); Він його булавою луп та луп. Аж луна йде (Нар. тв.); У 1952 році відкрилася дитяча художня школа, її відвідує сорок учнів (Довж.); Кожна людина мусить хоч раз коли-небудь сягнути свого zenіту (Гонч.); Скільки ще пісень, ще скільки слів неказаних у серці (Сос.); Ти — кожна мить прожитого життя (Гнат.); “Аве Марія” І. Багряного спричинила великий переполох у радянській літературній критиці (Газ.); У клубі було повнісінько людей, ніде голці впасти (Газ.).

Варіант 7

1. Зуміти, прагнути, вчитися.

2. Кінець літа, кімната сміху.

3. Вівця, отара, якась, баран.

4. То Чумакове серце в рідній мові несе життя трагедій і весіль (Мал.).

5. Сто зозуль кувало щовесни (Олійн.); Пізнали карі очі та чорні бровенята свого батька (Шевч.); Ми давай дякувати (Куліш); Вона грала карими очима з-під чорних брів, узяла руку дашком (Харч.); В старого батька й справді була така думка (Н.-Лев.); Вони знову ну його просити (Нар. тв.); Феодосійська галерея стала своєрідною школою мариністичного живопису (Довж.); Цареві блазні і кати, Раби на розум і на вдачу В ярмо хотіли запрягти її, як дух степів гарячу, і осліпити й повести На чорні торжища незрячу (Рил.); Акації стояли саме в цвіту, завітчані безліччю білих китиць (Н.-Лев.); Говорити — не горох молотити (Нар. тв.).

Варіант 8

1. Служити, вміти, жадати.
2. Середина травня, злива радості.
3. Дві, Наталка, Миколка, котрась.
4. Сонце вже високо піднялось над горами і pestило сині ліси (Сенч.).

5. Щоб у дні космічної ракети солов'я були не в силах зрозуміть? (Рил.); Засоромились дівчата і давай бовтять полотнищами (Куліш); Паламар був у полі (Н.-Лев.); Кіт хап кабана за хвіст (Нар. тв.); П'ять кораблів гордо мчать по вкритому піною морю (Сенч.); Страшна газова гангрена вразила його руку. Три дні не спускав з неї очей Орлюк (Довж.); Соловейко залився ще завзятіше, ще дзвінкіше (Гонч.); Тільки сниться огненне минуле (Сос.); "Патетична соната" М. Куліша — відповідь на "Дні Турбіних" М. Булгакова (Газ.); Один дурень закине у воду сокиру — десять розумних не витягнуть (Нар. тв.).

Варіант 9

1. Творити, брати, змінитися.
2. Щось ніжне, крик душі.
3. Службовець, керівник, хтось, кілька.
4. Над квітнем вітер голосом лісів в зелений колір день новий фарбує (Тют.).

5. Не міг він, бідолаха, пережити такого лиха, та мусив могти (Стельм.); Щось нове у серці забриніло, мов сп'янило запахом суцвіть, — будить думку і бадьорить тіло. Але що? Не можу зрозуміть (Сос.); Мати Федькова хап Федька і так торсонула (Виннич.); Вона збиралась мазать припічок (Н.-Лев.); Покликання не якась абстрактна сила поза людиною. Це сама людина, її внутрішні духовні сили, її здатність бачити, розуміти, виховувати себе (Сух.); "Звенигора" в моїй свідомості відкладалася як одна з найцікавіших робіт (Довж.); Перед мене біленькі хати і віконця вузьенькі (Сим.); Чому божественний розпис? (Підмог.); Сімсот соколят на одній подушці сплять (Нар. тв.); "Феномен доби" приніс Стусові в нагороду тюрми, табори, заслання (Газ.).

Варіант 10

1. Покинути, обожнювати, збиратися.
2. Біле золото, хтось загадковий.
3. Тисяча, дівчина, хлопець, дехто.
4. Над сивою від роси долиною все нижче опускався вечір (Стельм.).

5. День обіцяв бути сонячним і ясним (Донч.); І знову розгорнеться світ. Мов книга невідома. І срібна крапля з чорних віт покотиться рухома (Рил.); На подвір'ї повно малечі, чабанчуків та чабанят (Гонч.); Тяглися квартали нудних величезних казармених будинків (Іваненко); На далеких гонах горіли вогнем сухого повітря запалені бур'яни (Хвил.); Не співає чорнобрива, кляне свою долю (Шевч.); Максим із Настею колись були друзями (Газ.); Кайдаш сів з ними за стіл і почав балакати (Н.-Лев.); Вони вийшли на річку і гайда на Голохвацький шлях (Хвил.); Чумацький віз рипить піді мною (Довж.).

Варіант 11

1. Переростати, відчаїтися, допомагати.
2. Крила пісень, щось біле.
3. Лящ, карась, деякі, чимало.
4. Світить сонце тривожно з лазурних висот (Сос.).
5. Знайомі люди і дерева на вільній батьківській землі (Дрозд); От один із тих посланців — кахи. А Кожум'яка і жажнувся (Нар. тв.); Любов'ю хворий до народу — “здоровим” будь не хочу я (Сос.); Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице ченця (Н.-Лев.); Чи завжди кіт з собакою є ворогами? (Газ.); Там слава й труд, і мудрість троєкрата Ще вродить нам Шевченка і Сократа (Мал.); Я тоді зліз на купу лози та ну гойдатися, та й ну гойдатися (Довж.); Скільки днів пролетіло над нами! (Сос.); Насунуло на неї усе оте чорне, поламало, понівечило (Мушк.); А той навіжений посміхнувся (Шевч.).

Варіант 12

1. Продовжувати, кинути, досягти.

2. Чаша сонця, початок літа.

3. Корова, стадо, теля, кожний.

4. У морі радості і мук життя нове цвіло, зростало (Сос.).

5. Ну, а вмів же бути і суворим, і безжальним бути Вишня міг (Рил.); Виявлення людини в розумових прагненнях та інтересах, у мудрості, в знанні — чи це не найскладніша проблема сфери виховного процесу (Сух.); І вже мчить звідти сестра Тоня, летить, зблискуючи колінами, попереду всіх (Гонч.); До генерала в двір заходять четверо немолодих уже колгоспників (Довж.); Чорнозем підвівся і дивиться у вічі, і кривить обличчя в кривавий свій сміх (Тич.); Салям алейкум — значить “мир вам” (Газ.); Залишилися вільними п’ять кімнат (Газ.); Вона любила цілувати їх в руки, кланятися (Н.-Лев.); Заридала Катерина та бух йому в ноги (Шевч.); Віддзеркалене світло здається кришталево чистим (Барк.).

Лабораторна робота № 38

Тема: Структурно-семантичні особливості поширюючих членів речення

Завдання 1

Уведіть у конструкції всі можливі прислівні та детермінантні поширювачі. Вкажіть на їх структурно-семантичні особливості. Трансформуйте речення таким чином, щоб підмет зайняв позицію поширюючого члена речення. Які зміни при цьому відбуваються на семантичному рівні?

Завдання 2

Побудуйте речення, де б інфінітив виступав у ролі поширювача і виконував синтаксичну функцію: а) додатка; б) означення; в) обставини. Схарактеризуйте їх особливості. Трансформуйте побудовані речення так, щоб змінилася синтаксична функція інфінітива.

Завдання 3

Уведіть слова в речення, де б вони виконували типізовану/нетипізовану синтаксичну функцію поширюючих членів речення. Зазначте їх структурні та семантичні особливості в кожному випадку.

Завдання 4

Підкресліть члени речення, що виконують синкретичну синтаксичну функцію. Обґрунтуйте синтаксичну роль синкретичного члена речення. Дайте його структурно-семантичну характеристику та вкажіть на морфологічне вираження.

Завдання 5

Випишіть із речень поширюючі члени. З'ясуйте, що вони поширюють (слово чи речення в цілому). Охарактеризуйте їх за: а) структурою; б) значенням; в) способом вираження.

Варіант 1

1. Пройдуть роки. Ніч гускла. Щось дзенькнуло.
2. Ходити, привітати.
3. Налісо, річка.
4. Я вранці голос горлиці люблю (Кост.); По долині увечері козак смутний ходить (Шевч.); Їх зір летить до сонця з ночі крізь океани темноти (Сос.).
5. Надворі ніч боролася з ранком (Куліш); Від прямих ударів танки репалися і кидалися угору (Довж.); Знову впливла перед зором річка, стара верба (Мушк.).

Варіант 2

1. Починається день. Розсердилося море. Стояв гомін.
2. Принести, зіграти.
3. Ліс, по-турецьки.
4. Засмалені матроси співають на палубі про невідкриті ще землі, про зелені країни тропіків (Гонч.); Віддавна смілості й одвазі шумить по всесвіту хвала (Рил.); Безшумно й врочисто машини ввійшли під арку стріластої Спаської вежі (Баж.).
5. Село дитинства таки міцно приросло до душі (Мушк.); Якусь хвилину артилеристи стояли мовчки, в глибокому внутрішньому спогляданні (Довж.); Полковник послав сина розчистити дорогу (Куліш).

Варіант 3

1. Повітря п'янить. Ми розмістилися. Починався ек-
замен.

2. Ночувати, вчитися.

3. Батько, навшпиньки.

4. Потрібен мир — заводу і катині, і джунглям, і березовим гаєм, каштанам Відня, дзвонові Хатині, і київським та курським солов'ям (Лубк.); В'їдається у степ завзята праця (Баж.); Немов душею п'ю твого труда весну я в радості степів, у гомоні дібров (Сос.).

5. Широка річка темним люстром чорніє в неї під ногами (Грінч.); Вже листячко кволе на вишнях та сливах світиться (Гончарук); Раптом перед нею з усім жахом стала дійсність (Газ.).

Варіант 4

1. Трава зеленіє. Пронісся літак. Вони будуть працювати.

2. Різьбити, в'язати.

3. Восени, Київ.

4. Віра в рідну свою батьківщину починається з віри в людину (Заб.); Листя слухає вітру зітхання і гортає сумні прапори. На покірну красу умирання сонце дивиться сумно згори (Сим.); Способом накладання фарб майстер також підсилює ефект світла (Барк.).

5. Згадка про Наталку дряпнула по душі (Мушк.); На могилі кобзар сидить та на кобзі грає (Шевч.); Чимало овочевих мають гарні квіти та плоди (Покр.).

Варіант 5

1. Виє хуртовина. Загін розташувався. Сталося диво.

2. Плекати, приїхати.

3. Музей, влітку.

4. Народна медицина використовує коріння чемерника для лікування кашлю, плевриту (Бойч.); Біля трухлявого пенька на куці скрутився чорний вуж (Дрозд); Через просіку пролетіла довга сива волосінь павутини (Дрозд).

5. Страшний лікарський присуд злякав усіх (Мушк.); А по Печерській горі росла тоді скрізь дика пуца (Куліш); Ковдри і рядна виткані на верстаті матусею (Дрозд).

Варіант 6

1. Душа співає. Ішов дощ. Ми вирушаємо.

2. Шити, доглядати.

3. Редакція, дитина.

4. Цей високий куц з матовою темно-сірою корою, з великим овальним листям і густими китицями суцвіть — оздоба рідного краєвиду. Успішно застосовували сік ягід черемхи для лікування гнійних ран (Мур.); Чемерник зустрічається у листяних лісах Карпат (Барк.).

5. Місяць став уже на небі нижче, світить по траві, по кущах, по деревах (Куліш); Дівчина кинулася до дверей і повернула ключем (Грінч.); Золотиста солома пахла літом (Сим.).

Варіант 7

1. Накрапав дощ. Гули бджоли. Хтось повідомив.

2. Танцювати, турбуватися.

3. Віч-на-віч, людина.

4. Над довгогудучим простором, над арками через Дніпро блискучим промчав метеором розгонистий поїзд метро (Баж.); Вертає сонце з вогняного рейду в бузково-сірий, волохатий сон (Дрозд); Так ось вона — ця круча Альбіону, вапнисто-білий, невисокий щит (Баж.).

5. Аж ось з хлопцем старий кобзар в село шкандибає (Шевч.); Раптом всі говоритимуть про нього, показуватимуть на їхню хату (Мушк.); Поклав альбом та олівець у свій бувалий не в одних бувальцях старий портфель (Шевчук).

Варіант 8

1. Літо промайнуло. Петрик почервонів. Хтось постукав.

2. Співати, зцілитися.

3. Нашвидкоруч, інститут.

4. Громаддя вершин примарами встають навкруги (Дрозд); Мандрівникам завжди притаманні і радощі, і каяття. В невпиннім русі і шуканні порука вічного буття (Досв.); Пахнула доба космічним хлібом (Кочерга).

5. Тільки козацькою одвагою і держитися на Україні стародавня Русь і благословенна віра (Куліш); Очі метнулись йому назустріч, прощали все (Мушк.); Після третіх півнів він вийшов на просторе шкільне подвір'я (Стельм.).

Варіант 9

1. Гаї шумлять. Кружляє яструб. Слава буде жити.

2. Виховувати, майструвати.

3. Бібліотека, натщесерце.

4. Затиснутий близькими берегами, жене свій вкритий слиззю нафти вал. Фонтанів хитливі стеблини, дум'яні зітхання проваль (Баж.); І ніяк розметнути над лугами полатані лататтям рукави (Жил.).

5. Вона кинулася на шию до своєї матері й гірко заплакала (Грінч.); Це підсвідомо відчувала і Оксана й дедалі частіше вечорами дивилася на татарський брід (Стельм.); Обернулось тоді до нього дві чи три голови (Мушк.).

Варіант 10

1. Віжить вода. Юнак розповів. Він працює.

2. Читати, просити.

3. Кінотеатр, наодинці.

4. Здавалось, ніби душа піднімалась вгору на крилах над цим простором, під широким шатром синього неба (Н.-Лев.); В блакитному плесі майданів віддзеркалюються доми (Баж.); Високі гори обступають її з трьох сторін амфітеатром (Н.-Лев.).

5. Оріся цілувала материне заплакане обличчя, очі, руки (Грінч.); Уперше вона побачила його в своїх сусідів Гримичів (Стельм.); Коло пасіки суспіль росли садки (Н.-Лев.).

Варіант 11

1. Витьохкував соловейко. Штаб розмістився. Ми навчаємося.

2. Спати, малювати.

3. Навприсядки, мелодія.

4. Гульлива, розспівана повідь, веселих людей течія іскриться, шумить, славословить, сміється, співає, сія (Баж.); Ой, летить, вітри буйні, зашумить калиновим гіллям край вікна, розбудить матір шелестом віт (Шиян); І виплили з ночі стіжки (Григор.).

5. Вона міцно поцілувала дочку й вийшла чорним ходом (Грінч.); Кущі жасмину і бузку вкрилися росою (Цюпа); Лебединий ключ понадо мною, як парусами, крилами дзвенить (Рил.).

Варіант 12

1. Закувала зозуленька. Дмитро приїхав. Наближається осінь.

2. Працювати, жити.

3. По-львівськи, сонце.

4. Протилежний недалекий берег темнів нерівною стіною осоки й очерету (Гуц.); У всі кінці гадюками розлізлися рельси (Григор.); Світліє в тьмі звалищ потворних видінь не пристальна ще грань (Баж.).

5. Вітер хапає віти прямо з-під ніг (Воскр.); Перед нею справді стояла зморщена й згорблена бабуся (Грінч.); А дівчина під зорями соромливо й радісно нахиляла голову (Стельм.).

Лабораторна робота № 39

Тема: Односкладне речення, його предикативна основа. Морфологічне вираження головного члена в односкладних реченнях

Завдання 1

З'ясуйте структурно-семантичні особливості синтаксичних конструкцій. На основі яких ознак вони кваліфікуються як односкладні речення? Охарактеризуйте односкладні речення щодо: а) стверджувальної/заперечної модальності; б) повноти/неповноти; в) поширеності/непоширеності.

Завдання 2

Виберіть із ряду односкладні речення. Вибір обґрунтуйте. Визначте у кожному з речень предикативну основу. Охарактеризуйте її за способом морфологічного вираження.

Завдання 3

Побудуйте всі можливі різновиди односкладних речень дієслівного типу (змінюючи форму вказаного дієслова). З'ясуйте структурно-семантичні особливості кожного з різновидів та особливості головного члена у всіх випадках.

Завдання 4

Визначте пропущений головний член речення в узагальнено-особових конструкціях. Трансформуйте (де це можливо) речення в синонімічні двоскладні або односкладні безособові. Як змінюється при цьому семантика? Визначте предикативну основу в кожному з різновидів. З'ясуйте структурні особливості та спосіб морфологічного вираження головних членів.

Завдання 5

Визначте різновид односкладних речень і спосіб вираження головного члена в них. З'ясуйте типове значення (семантичну структуру) односкладних речень. Назвіть ознаки, за якими ці речення відрізняються одне від одного. Трансформуйте односкладні речення в синонімічні двоскладні. Що при цьому змінюється?

Варіант 1

1. Під лежачий камінь вода не тече (Нар. тв.); Звістку зустрічали, як найдорожчого гостя (Довж.); Пригадуєш ту ніч? (Дрозд).

2. Нам нема ні впину, ані меж. Лиш в труді натхнення ти знайдеш. Це ж над нами сонце, що не гасне. Світе ясний, світе мій прекрасний! Я б хотів у пісні повсякчасно лиш для тебе жити, не вмирать. От і осінь. Пролунало літо (В. Сосюра).

3. Назвати.

4. У ложці води...

5. І день, і дим, і даль, і рими. Бадьорий крик, бадьорий спів (Сос.); Говори мало, слухай багато, а думай ще більше (Нар. тв.); Так потихесеньку допливаєте аж до Коропового хутора (Вишня); І не кожному на віку щастить бачити отакий, як сьогодні, кришталевий ліс (Баш); Ні стежки, ні доріжки (Ворон.).

Варіант 2

1. Отак і досі на голках живуть (Воскр.); Не поділяю вашої певності (Сим.); Оголосили перерву (Гонч.).

2. Бодай кати їх постинали, отих царів, катів людських! Морока з ними, щоб ви знали. Мов дурень, ходиш кругом їх. Не знаєш, на яку й ступить. Так що ж мені тепер робить з цими поганцями? (Т. Шевченко).

3. Зустрічати.

4. ... волі рукам.

5. За одного вченого десять невчених дають (Нар. тв.); Писати треба тільки правду (Довж.); Глянув на море. Здавалося, у нього можна дивитися, як у дзеркало (Збан.); І сонце, й день, і вишня в цвіті, і творчості крилата мить (Тич.); Вечоріло (Вишня).

Варіант 3

1. Гляньте ще раз на те знамено (Фр.); Не кажи гоп, доки не перескочиш (Нар. тв.); Принесли бінокль (Гонч.).

2. Писати треба багато. Писати треба щедро і треба писати красиво. Треба не боятись високо мислити і свій художній прапор нести якомога вище. Я переконаний у цьому (О. Довженко).

3. Хотіти.

4. Старого горобця на полові...

5. Не чути ніякого голосу (Фр.); Ніде не ворухнеться, не стрепенеться (Коцюб.); Треба піднести її (правду) високо і нести біля самого серця (Довж.); Науки не носити за плечима (Нар. тв.); Немає на світі ні грому, ні вітру (Осьм.).

Варіант 4

1. Пообідали, сухий хліб із сіллю (Мири.); Не чіпайте дівчини (Тют.); Чесне діло роби сміло (Нар. тв.).

2. Веди плуги і пропахтись автолом. У бронзі поля стань бронзовочолим. Не спи ночей. Ночуй десятки діб. Ночуй з дощем. Усе рихтуй по полю. Та й будеш знати гречкосіїв долю. Та й будеш знать, яка ціна на хліб (А. Малишко).

3. Чути.

4. Орла літати...

5. У спеку, в сніг — нелегко нам нове породжувати місто (Неход.); Хай іншим тихі пристані й причали у снах ввижаються (Рил.); Швидесенько запливаєте в кугу, — густий-густий куц куги посеред озера (Вишня); Жену від себе голоси поля, і тоді на мене, як дощ, спадають небесні (Коцюб.); І день, і мить, і ніч, і вічність, і тиша, і дев'ятий вал (Кост.).

Варіант 5

1. Тепер тут будували велику пристань (Баш); Лежачого не б'ють (Нар. тв.); Отак пролечу сніжком над долиною (Мал.).

2. І смог, і "спід", і чорний дим Бхопала. В Червоній книзі сірі журавлі. Не бійтеся, ліси, іще не все пропало. Останній вільний зубр ще ходить по землі. Тривожними уважними очима моя душа подивиться на все: які фатальні наслідки й причини великий світ над прірвою пасе (Л. Костенко).

3. Доводитися.

4. Журбою біді...

5. Юно йдемо до мети (Сос.); Сіріє. Над озером туманиться (Вишня); Заставляють мене оце м'ять коноплі, грядки шарувати. А мені хочеться щось інше робить (Черкас.); Сьогодні особливо відчуваєш красу і велич нашого Києва (Цюпа); А тюрм, а люду (Шевч.).

Варіант 6

1. Нам наказують зайняти висоту (Кочерга); Вугіллям полотна не білять (Нар. тв.); Розійтися! (Дрозд).

2. Не забуду вечора хрусткого, Інею й тоненького льодку. І знову розгорнеться світ, мов книга невідома. І срібна крапля з чорних віт Покотиться рухома. Немає, ніж народ, мудріших вчителів (М. Рильський).

3. Везти.

4. Поперед батька в пекло...

5. Навкруги було безлюдно (Коцюб.); Пригинаєте кугу над кущем і сидите немовби в зеленому курені (Вишня); Немає ще поїзда? (Тесл.); Не клопочи, сину, про завтрашнє (Мирн.); Крик, сміх, плач (Олійн.).

Варіант 7

1. Грудьми зустрічаєм підступність зміїну (Сос.); Не берися не за своє діло (Нар. тв.); На пожежній башті вдарили тривогу (Ле).

2. Біля білої вежі чорне дерево. Спи. Вернувся в Петербург. І ось у Петербурзі — після таких років такої самоті! — овацію таку йому зробили друзі, коли він увійшов. І він не зміг іти (Л. Костенко).

3. З'ясувати.

4. Згаяного часу і конем...

5. Сонцю над світом горіти (Неход.); Із зграї несеться сумний голос трембіти (Коцюб.); Та посійся не словами, а розумом, ниво (Шевч.); Добре діло роби сміло (Нар. тв.); Твоїх очей магічна ніжність і губ розплавлений метал (Кост.).

Варіант 8

1. Для добрих друзів відчиняю дім (Мал.); Ніяких пояснень їй не дали (Смол.); Чути тріпання пташиних крил (Збан.).

2. А доля в заперті сидить. В своєму сумному покої. Та байдуже. Поплакала трошки, усміхнулась. Не сонтрава на могилі Вночі процвітає. То дівчина заручена Калину саджає (Т. Шевченко).

3. Світити.

4. Вище голови...

5. Приємно ходити по рідній землі (Копил.); Зненацька, неподалік від себе, побачив двох пташин (Стельм.); Люби природу не для себе, люби для неї (Рил.); Удвох і плакати легше (Нар. тв.); Ні слова нікому (Сенч.).

Варіант 9

1. Не вчи рибу плавати (Нар. тв.); Мости з сучасного в майбутнє будуємо (Сос.); Повертайтесь якнайскоріше (Мур.).

2. Мабуть, мені не вернутись Ніколи додому? Крізь верби сонечко сіяє і тихо гасне. Дніпро, Україну згадаєм, Веселі селища в гаях, могили — гори на степах — і веселенько заспіваєм (Т. Шевченко).

3. Морозити.

4. Решетом воду...

5. В один день затопило ліси, сінокоси, городи (Довж.); Зимовий вечір. Тиша. Ми (Тич.); Працювать, працювать безумно! Кожній хвилі нема вороття (Забашта); Вище лоба очі не підіймеш (Нар. тв.); Немов душею п'ю твого труда весну у радості степів, у гомоні дібров (Сос.).

Варіант 10

1. Мною аж надто піклуються (Смол.); На тому й порішили (Земл.); Любиш кататися, люби й саночки возити (Нар. тв.).

2. Не в хаті стелить синові постелю. Стелить йому там, де він любить. Надворі. На сухому духмяному сіні. І тихо залишає його віч-на-віч із степом, із зоряним небом. Тихо. Місячно. Ніч саме для польотів (О. Гончар).

3. Вибачатися.

4. Плачем лиху...

5. Їдеш-таки до інституту вчитися? (Ле); Скотілося сонця, веселого шуму ріки, теплого хатнього духу, розмови (Коцюб.); Підожди, Іване, хай приложу гірчиці до рани (Нар. тв.); Митцю не треба нагород (Кост.); Якось незатишно і прохолодно стало (Іванц.).

Варіант 11

1. Візьму собі твою співучу душу (Л. Укр.); Не плюй в криницю (Нар. тв.); Неодмінно вчитимусь (Коцюб.).

2. Чи довго буде ще мені В оцій незамкнутій тюрмі
Понад оцим нікчемним морем Нудити світом? Туман,

туман долиною, Добре жити з родиною. Чого ж мені його шкода, чого ж мені його жаль (Т. Шевченко).

3. Сказати.

4. Ложку за вухо...

5. З харчами зараз сутужно (Збан.); Співай же, серце, не мовчи (Сос.); Готують молодий пшеничний урожай в бджолинім вересні (Мал.); Розуму не купиш (Нар. тв.); Тремтіння віт, і жах, і насолода, шаленство злив у білому вогні (Кост.).

Варіант 12

1. Воїном назву тебе по праву (Гонч.); Розвернути танчанку! (Гнат.); Не знаючи броду, не лізь у воду (Нар. тв.).

2. І довелось колись мені В чужій далекій стороні Заплакати. Що немає роду. Нема пристанища, господи! Не говорить, мовчить і гнеться, мов жива, в степу пожовкля трава. Не хоче правдоньки сказати. А більше ні в кого спитати (Т. Шевченко).

3. Будувати.

4. Руками сонце...

5. В очах ні крику, ні скорботи (Мал.); І вітер ласкавий, і довгії трави, і в квіти обрамлений день (Сос.); Не майте гніву до моїх порад і не лінуйтеся доглядати свій сад (Рил.); І голови втрачати не треба (Стельм.); Краще тепер, ніж у четвер (Нар. тв.).

Лабораторна робота № 40

**Тема: Вставні та вставлені конструкції,
їх структурно-семантичні різновиди**

Завдання 1

Виберіть із речень вставні конструкції. Схарактеризуйте їх за: а) значенням; б) структурою; в) морфологічним вираженням. З'ясуйте семантичне навантаження вставних конструкцій у публіцистичних текстах. Правильно розставте і поясніть розділові знаки.

Завдання 2

Проаналізуйте, як поетична мова використовує вставні та вставлені конструкції. Відтворенню яких відтінків — припущення, сумніву, упевненості, ствердження, заперечення тощо — вони сприяють? Доберіть по два власних приклади з поезії з вставними і вставленими конструкціями, схарактеризуйте їх за структурно-семантичними особливостями.

Завдання 3

Трансформуйте прості речення у прості ускладнені вставними та вставленими конструкціями. Поясніть їх семантичне навантаження. Чим відрізняються вставні конструкції від вставлених? Прокоментуйте розділові знаки.

Завдання 4

Вставні конструкції перекладіть українською мовою. Доберіть до них синоніми (де це можливо). Складіть із ними речення і проаналізуйте їх за структурою та значенням. Зробіть висновки про характерні особливості і функції вставних конструкцій у реченнях.

Завдання 5

Знайдіть слово (словосполучення), яке виділяється із ряду подібних за структурними, семантичними характеристиками чи за способом морфологічного вираження.

Варіант 1

1. Феномен його довголітнього перебування при владі — це не тільки наслідок як нас намагаються переконати політичної прозірливості і спритності маневрування. Озброєна меншість повстала проти більшості, чого певна річ без підтримки з центру зробити неможливо. Безперечно одна з найколеритніших постатей пори “великої руїни” — Петро Дорошенко (Публіцистика).

2. Не знаю, чи побачу Вас, чи ні, А може, власне, і не в тому справа. А головне, що десь вдалечині Є хтось такий, як невтоленна спрага (Л. Костенко).

3. Через тисячі літ лиш приходить подібне кохання (Сос.); Дивилась осінь журавлям услід (Іванц.).

4. Наконець, как говорится, между прочим, как известно, по мнению.

5. Зрештою, безумовно, зрозуміла річ, можна бути впевненим, природно, воістину.

Варіант 2

1. Не можна як кажуть філософи ступити в одну й ту саму річку. Хоч як на мене думати — теж не останнє заняття для парламентарів. Іншими словами передача викликала емоції (Публіцистика).

2. Зробилася скрипка гучна і співуча, Пішла із майстерні на світ. Ходила по людях, міцна і живуча, Либонь, чи не сотнями літ (Я. Щоголів).

3. Народна медицина вважає черемху однією з найголовніших цілющих рослин (Мур.); А теплий вітер навіває мені якісь неясні сні (Сос.).

4. Конечно, в самом деле, может быть, странное дело, к досаде.

5. Зрозуміло, здається, можна не сумніватися, безумовно, воістину, ясна річ.

Варіант 3

1. Як довідуємось із преси це питання зважаючи на численні пропозиції громадськості буде розглядатися найближчим часом. Але як кажуть хто стукає тому відчиняють. Сьогодні нам пересилають пакети допомоги по-моєму більшої ганьби жодне працездатне суспільство на планеті мабуть не переживало і пережити не може (Публіцистика).

2. Коли буду я навіть сивою і життя моє піде мрякою, Я для тебе буду красивою, А для когось, може, й ніякою. А для когось лихою, впертою. Ще для когось відьмою, коброю. А між іншим, якщо відверто, То була я дурною і доброю (Л. Костенко).

3. Жаб'ячі хори на прип'ятських старицях чадіють в безумі лютих годин (Драч); Трава нескошена на луках марно в'яла (Рил.).

4. Однако, как водится, специально, поверьте, как говорится.

5. Перш за все, до речі, справді, з одного боку, скажімо, по суті.

Варіант 4

1. За статистичними даними нині у сфері науки працюють 175 тисяч спеціалістів. Україна переживає очевидно найвідповідальніший і найскладніший період з часу здобуття державної незалежності. І зважте часу для перебудови в нас бракує. Точніше кажучи ювілей цей дещо умовний (Публіцистика).

2. Стоять вельможні. Діло затяжне. Здається, так стоять довіку. Лесько сміється: — Голод підіжме, чкурнуть, як чорт від кукуріку (Л. Костенко).

3. Чемерник гарно виглядає не тільки завдяки квітам, а й листю (Барк.); Тече розмова незрадлива довкола дружнього стола (Дрозд).

4. Безумовно, напевне, к сожаленію, к огорченію, по обычаю.

5. Виходить, скажімо, таким чином, звісно, для прикладу, зокрема.

Варіант 5

1. І нарешті шостий загальний показник економічної ситуації — це життєвий рівень населення і тривалість життя людини. Але подібні національно-етнічні проблеми не вичерпують суспільного життя і природно розглядаються людьми як часткові. Тому депутати переконаний мають припинити будь-яку бізнесову діяльність (Публіцистика).

2. Мені, мабуть, довіку буде снитися, Як я стою, не піднімаю віч, А ті свати лопочуть про куницю, А та дурепа колупає піч (Л. Костенко).

3. Осіннє лагідне сонце востаннє пригрівало старі липи (Дрозд); Ось від назви тієї трави чигири і пішла нібито назва міста Чигирин (Газ.).

4. Как водится, по словам, говорят, наоборот, не в укор будь сказано.

5. На щастя, не дай Боже, на превеликий жаль, хвала Богові, на мою думку, слава Богу.

Варіант 6

1. Одне слово навіть сама тільки ця проблема потребує участі багатьох відомств. “Кобзар” власне протягом ХІХ—ХХ сторіч був Святим письмом. На превеликий жаль йому судилося перейти не тільки через заслання (Публіцистика).

2. І скоро промінь той туман розоре (Не відірвати погляд від землі!), І кораблі ідуть в широке море, Зникаючи в зловісній млі (Є. Плужник).

3. Лише з-над хмар часом прилине прощання з літом журавлине (Тич.); Мене завжди хвилюють птиці у вечірньому небі (Довж.).

4. К слову сказати, кажеється, помнишь (ли), представь, очевидно.

5. Правдоподобно, природно, безперечно, безумовно, звичайно, навпаки.

Варіант 7

1. Врешті зневага рідного ніколи не була основою любові до братнього. Між іншим справжню ціну собі ре-негати в глибині душі усвідомлюють. Усе те підкреслюю реально було намітилося (Публіцистика).

2. Один у мене ти на світі, Один, повір, це не слова. Твоя любов, як житнє літо, В душі пустелю засіва (Ф. Млинченко).

3. Де ж таки без хиб ви друга на землі знайти могли б (Рил.); Рота зустріла його щирим поздоровленням (Гонч.).

4. Насколько я помню, подчеркиваю, словом, таким образом, например.

5. Зрозуміло, кажуть, мовляв, на мій погляд, як відомо, по-моєму.

Варіант 8

1. Суперечку чи скоріше своєрідну дискусію на автобусній запинці двох уже літніх за віком чоловіка і жінки спостерігають з десятків людей. Як видно становище України роздертої між двома імперіями вчений уподібнював терезам. Надія кажуть вмирає останньою (Публіцистика).

2. Тремтіння віт, і жах, і насолода, шаленство злив у білому вогні. Ну от і все. Одплачеться природа, їй стане легше, певно. Як мені (Л. Костенко).

3. Святковість порушував хіба що похмурий вигляд напівзогнилих хатинок (Цюпа); У синім небі Чумацький Шлях показує дорогу (Довж.).

4. Другими словами, повторяю, ясное дело, возможно, во-первых.

5. Таким чином, само собою, одним словом, наприклад, нарешті, отже.

Варіант 9

1. Як відомо однією з найважливіших ланок у духовному житті кожної нації є видання книг. Кожний учений за істину на вогнище піде й звичайно ні за яких обставин не опуститься до нехтування порядністю. Насправді рішення про відміну смертної кари не зможе зрозуміло проштовхнути Україну до розряду сучасних цивілізованих європейських країн (Публіцистика).

2. Ніч... а човен, — як срібний птах! (Що слова, коли серце повне!). Не спіши, не лети по сьйних світах, Мій малий ненадійний човне! (Є. Плужник).

3. Має старенька немало діла з ранку до ночі і знов до зорі (Мал.); І сизий ріс бур'ян на зоряній ріллі (Рил.).

4. По слухам, помниться, по вираженню, к примеру, наконец.

5. Власне, власне кажучи, як мені здається, м'яко кажучи, так би мовити.

Варіант 10

1. І справді політичні економічні побутові зрештою культурні та етнічні наслідки подібної експансії неважко передбачити. Воістину лише люблячі діти прилітають до своєї неньки у час недуги чи біди. Тільки справи зрозуміло там трохи важливіші (Публіцистика).

2. Бувало, мати, Ївга Базилиха — До неї й досі спогадом лечу — В зимовий вечір заспіває стиха І доведе малого до плачу (А. Малишко).

3. Тече вода з-під явора яром на долину (Шевч.); А вітер вів тумани попід хмари понад густими кучерями лісу (Іванц.).

4. Между прочим, в частности, к огорчению, кроме шуток, кажется.

5. Знаєте, зважте, повірте, гадай, даруйте, подивіться.

Варіант 11

1. Це вже грізна пересторога тим, хто не дай Боже не проголосує на референдумі. Можливо це одне з найбільших чудес ХХ століття — з'ява на політичній карті світу

України. По суті творився масовий ідеологічний гіпноз (Публіцистика).

2. Настане час, — і ти обрящеш Єву. Час промине, — і мир утратиш ти. І переступиш грань (уявну чи чуттеву!) Якоїсь довготи чи широти (Є. Плужник).

3. Вже третій день у далину мчить поїзд рейками дзвінками (Олійн.); Ця любов була схожа на таїнство перших причасть (Кост.).

4. Известное дело, на мой взгляд, по правде говоря, в частности, кстати.

5. Можливо, либонь, очевидно, певно, природно, видно.

Варіант 12

1. Він непогано володіє англійською мовою, уміє грамотно провести бесіду з дипломатами будь-якого рангу і головне відстояти у тій бесіді свою думку. На щастя про національну свідомість не можна сказати як про талант: мовляв він як гроші або є або нема. Ясна річ наука розвивалася на Україні з давніх-давен (Публіцистика).

2. Хай чужина комусь вбирає очі, Нехай про неї навіть мріє хтось (До переміни місць такі охочі Всі ті, кому в житті не повелось) (Є. Плужник).

3. Віддавна смілості й одвазі шумить по всесвіту хвала (Рил.); Сльоза чомусь набігла до повік (Кост.).

4. Видно, безусловно, следовательно, сделайте милость, правда.

5. Гадаю, як видно, як мені здається, мабуть, ймовірно, звичайно.

Лабораторна робота № 41

Тема: Відокремлені члени речення, їх різновиди та способи вираження

Завдання 1

Побудуйте речення, де одне з поданих дієслів виконувало б функцію присудка, інше — функцію відокремленої обставини або відокремленого означення. Вкажіть на структурно-семантичні особливості побудованих речень. Назвіть умови відокремлення обставин і означень. Прокоментуйте наявність/відсутність розділових знаків.

Завдання 2

Трансформуйте речення у конструкції, ускладнені відокремленими членами. За яких умов можлива така трансформація? Яких змін зазнає трансформована конструкція на структурному та семантичному рівнях?

Завдання 3

У структуру конструкції введіть компонент, який можна було б кваліфікувати як відокремлений уточнюючий член речення. Зробіть висновки щодо його синтаксичної функції та морфологічного вираження.

Завдання 4

Побудуйте речення, де б власні назви виступали відокремленими прикладками. Змініть конструкцію таким чином, щоб власна назва супроводжувалася відокремленою прикладкою. Простежте, чи змінюється смислове навантаження відокремлених прикладок. У якому зв'язку перебуває відокремлена прикладка з реченням? Поясніть вживання розділових знаків.

Завдання 5

Визначте синтаксичні функції відокремлених та уточнюючих членів речення. Вкажіть на їх смислове навантаження у кожній із конструкцій. З'ясуйте, чи залежить відокремлення членів речення від порядку слів. Поясніть вживання розділових знаків.

Варіант 1

1. Вивчити, зрозуміти; читати, помічати.

2. Над самим лиманом стояла давня генуезька твердиня з високими, довгими, темними, зубчастими стінами. Дівчата бігли підстрибуючи.

3. Дощ іде давно. Неподалік Горпищенкової кошари стоїть чабанський колодязь. Війна безжально зруйнувала усі плани, сподівання, надії (О. Гончар).

4. Шульжук Каленик Федорович, Кравчук Леонід Макарович, Кобилянська Ольга Юліанівна.

5. Вони зупинилися перед лавою обвитою хмелем під високою стіною живоплоту (Харч.); Говорити правду — це мистецтво найскладніше з усіх мистецтв (Газ.); Ніколи не беріться до наступного не засвоївши попереднього. Вивчаючи експериментуючи намагайтесь не лишатись на поверхні фактів (Ле); Підмайстер був твердий як камінь (Фр.); По другий бік тину стояла баба Кайдашиха висока та суха наче циганська голка в запасці в рясній білій як сніг сорочці в здоровій хустці на голові (Н.-Лев.); Рівно через півгодини виголений і причесаний він з'явився на гвинтових сходах несучи високо свою голову (Харч.).

Варіант 2

1. Знати, зробити; досягти, перемогти.

2. Доц лив не зупиняючись. Володимир Іванович Вернадський був одним з найактивніших організаторів Центральної наукової бібліотеки АН України.

3. Це стало сенсацією. Художник писав свою картину з натхненням. Не раз уже ніч порівнювали з циганкою (З газети).

4. Бевзенко Степан Пилипович, Сосюра Микола Володимирович, Кобилянська Марія Филімонівна.

5. І в отця Іова стояла в очах сльоза куца суха (Харч.); Обертаєшся назад на захід сонця і перед тобою знов інша картина чисто гірська (Н.-Лев.); Та заболіло тіло кріпацькеє біле ще й головонька (Нар. тв.); Нам назустріч виступає невисокий круглий як качан хлопчина (Збан.); А фарби були звичайні жодних таємниць крім таємниць майстерності (Барк.); Південне повітря увібравши в себе мов губка воду усі промені сонця висить тремтячими грудьми над чудовим краєвидом (Коцюб.).

Варіант 3

1. Повзти, втомитися; лягти, заснути.

2. Через ліси й поля, побіля сіл тече маленька, прозора й чиста річка. Півдня вона нудьгувала лежачи.

3. Гаєм їхав козак. Останній сніг лежить в окопах і ярах. У Мисика прекрасне слово йде від серця (І. Барківський).

4. Вихованець Іван Романович, Яновський Юрій Іванович, Тичина Павло Григорович.

5. Хвилюючись парк пишноточий метнувся з чавунних оград (Баж.); Віта обернулася легка й пряма зосереджуючись хмураючись ступала по перському килиму (Харч.); Згідно з постановою шістнадцятирічної давності у Британії під захист закону взято ящірок, черепах, жаб і вужів (Газ.); Був Микола від щастя п'яний від хмільного людського добра. Біг Івасик немов на свято і вибрикував як лоша (Сим.); Затиснутий близькими берегами жене свій вкритий слизю нафти вал (Баж.).

Варіант 4

1. Літати, впасти; згадувати, погодитися.

2. Усю свою відпустку Тоня насолоджувалася відпочиваючи. Зморена мати прийшла з городу та й лагідно кладе мені на плече руку.

3. Біля хати виднілося щось біле. Цитати з дум та пісень без музичного оформлення багато втрачають. Рівень поезії ніколи не визначається валом (І. Сенченко).

4. Куліш Пантелеймон Олександрович, Сковорода Григорій Савич, Толстой Лев Миколайович.

5. Навпроти дверей у глибині стоїть стіл оббитий зеленим сукном. Увійшов розсильний з текою старий німець худючий-прехудючий завжди мовчазний завжди пунктуальний (Харч.); Густі хліба стелилися від протилежного берега до обрію хвилюючись вируючи закипаючи там і сям від несподіваних вихорів (Гуц.); Плоди черемхи чорні блискучі соковиті зморшкуваті завбільшки з горошину є гірко-солодкі на смак (Мур.); Потім із моря звуків вирізалися дзвінки мов із срібла виковані слова пісні (Воскр.).

Варіант 5

1. Досягти, відпочивати; любити, віддати.

2. Я живу у звичайному гурті старих і літніх породичів. Дівчина розповідала плачучи.

3. Дмитро проживав на Зеленій. У глибині двору сидить і сама чабаниха Дорошенчиха. Вранці він одержав повідомлення (О. Гончар).

4. Шевченко Тарас Григорович, Гончар Олександр Терентійович, Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович.

5. Здається наче хто прибив її (гору) на синьому полотнищі неба і другий кінець недбало кинув далеченько в глибоку балку зарослу лісом (Н.-Лев.); Пізно опівночі за ними приїхала Тодорка. Їй цього дуже хотілося ласки без рук і без слів (Харч.); Вона стоїть на прибережній кручі мов з каменю сувора мовчазна (Донч.); Уже горіли мохнатими і червоними як жар шапками будяки дишаючи солодким медяним душком (Тют.).

Варіант 6

1. Летіти, побачити; пробачити, перемогти.
2. Фігуристка танцювала посміхаючись. Знесилений Андрій опускається на землю.
3. Літо стояло сухе. Квітка познайомився з ним давненько. Якогога швидше хотів повернутися на батьківщину (З газети).
4. Гуйванюк Ніна Василівна, Павличко Дмитро Васильович, Тютюнник Григорій Михайлович.
5. Під ним на купочці хмелиння сиділа Мотря й обрізала буряки (Харч.); Од полудня вниз по Дніпру підноситься над Шевченковою горою найвища гора вкрита молодим густим лісом зверху до низу (Н.-Лев.); І видимість уже така як в перекрученім біноклі (Кост.); Художній керівник театру автор і виконавець моноспектаклів заслужений діяч мистецтв України письменник І.О. Шведов (Мур.); "Запорожець" шугонув у лісову просіку неначе сполоханий лось тікаючи в гущавину (Цюпа).

Варіант 7

1. Бачити, намалювати; знати, написати.
2. Миколка відпочивав сидячи. Якусь тиху таємну розмову вели між собою стомлені бджоли.
3. Солодко виспівував соловейко. Старшокласники розбрелись, позникали в зелених виноградниках. Життя — найвинахідливіший сюжетотворець (І. Багмут).
4. Горпинич Володимир Олександрович, Кучма Леонід Данилович, Косач Лариса Петрівна.
5. Крутий бік цієї гори увесь вкритий лісом припадає якраз проти води (Н.-Лев.); Незважаючи на такі контрастні думки перемогу отримали захисники плазунів (Газ.); І звернувши в глухий провулок обидва щодуху кинулися тікати (Цюпа); На тихім озері у верболозах давно приборкані і влітку й восени то плюскоталися то плавали вони. І шиїгнулися у них як буйні лози (Др.-Хм.); Вона повисмикувала їх червонобоких з довгими хвостиками брала кожного в руки й обережно відрізувала гичку (Харч.).

Варіант 8

1. Бігати, простудитися; перевтомитися, знепритомніти.

2. Хлопці бігли спотикаючись. Весела і щаслива юрба кинулася вниз до річки.

3. На обійстя заходив сусідський півень. Сільська вчителька мешкала у школі. Сів та й розгортаю книжку відомого українського поета Максима Рильського (З газети).

4. Костенко Ліна Василівна, Гоголь Микола Васильович, Макаренко Антон Семенович.

5. Виводок навіть не встигнувши до кінця вишнуруватись на чисте плесо прожогом шугав за бережливою матір'ю (Гуц.); У багатьох країнах народна медицина використовує коріння чемерника для лікування багатьох хвороб зокрема кашлю плевриту (Барк.); Завдяки його енергії творчому пошуку і народився у Києві Театр історичного портрета єдиний у своєму роді в країні (Мур.); Синхрофазотрони ридають як леви (Драч); Прудка і сильна вона вижинала цілу ниву за день (Харч.).

Варіант 9

1. Втрачати, засоромитися; хитрувати, пошкодити.

2. Жінка йде поволі і трохи зігнувшись. Ми перенесли довгожданну і таку бажану зустріч за згодою вчителя.

3. Побачення не було. Місяць світить на весь світ. Читача до поезії Миколи Луківа прихилиє по-чоловічому стримана довірливість (З газети).

4. Куліш Микола Гурович, Мушкетик Юрій Михайлович, Симоненко Василь Андрійович.

5. Перед ними на чорній землі шаруділо бадилля чорне і сухе (Харч.); Сидячи на оберемку нарваного лугового різнотрав'я я милувався вільним простором неширокої річечки (Гуц.); З листя черемхи готують настойки і відвари ефективні при лікуванні туберкульозу легень бронхіту та кашлю (Мур.); Сьогодні театр практикує нову форму роботи виїзди до інших регіонів і не тільки України (Мамч.); Хай проходить хай мариться дорога моя літо медоцвітне й п'янюче як те вино (Григор.).

Варіант 10

1. Замилуватися, пройти; сидіти, вишити.
2. Діти були неухажні, увесь урок провели розмовляючи. Втоплена Лариса сушила волосся сидючи.
3. Андрій Миколайович полюбляв грати. Верба росте недалеко від води. Ми винні в страшній девальвації слова (З газети).
4. Плющ Марія Яківна, Нечуй-Левицький Іван Семенович, Фітільов Микола Григорович.
5. За Прохівською горою вниз по Дніпру знов стелиться рівнина (Н.-Лев.); Іду я шляхом сумно позираю немовби сфінкс у темну далечінь (Зеров); А поки що несить мене вітри суворі північні на Україну далеку (Цюпа); Отакий-то наш отаман орел сизокрилий (Шевч.); Сполоскавши картоплю поставила її в пекуні догори дном (Харч.); Та підкрався демон вилучивши воду домісив він сльози в людську природу (Грінч.).

Варіант 11

1. Хотіти, прочитати; вражати, проспівати.
2. Валерій писав портрет сина стоячи. Осінній день видався ясним і сонячним.
3. Хтось наближався до річки. Топоніміка набула широкого розвитку. Інколи в миттєвому погляді збоку фіксує поет цілу епоху з її складними суперечностями (З газети).
4. Довженко Олександр Петрович, Скуратівський Василь Тимофійович, Малишко Валентина Андріївна.
5. За мурами у хорі високих веж стримить у синє небо велична церква собор з отворами-бійницями. Роман дуже любив печену картоплю гарячу з шкірочкою (Харч.); Я довго милувався цією широкою просторною картиною стоячи на крутій Шевченковій горі (Н.-Лев.); В них розкривається його серце ніжне молоде безмежно закохане в рідну землю в синє небо в полтавські і чернігівські гаї (Ющ.); Підлога пече в ноги по-справжньому пече ніби розжарена черінь (Григор.).

Варіант 12

1. Подорожувати, замилюватися; засоромитися, червоніти.

2. Нова гарна думка промайнула пробуджуючи. Він заглиблюється в далекий і недосяжний світ.

3. Навіть стежка теж живе. Дівчинка лежала з невимовним болем в очах. Вогник то згасав, то знов з'являвся (З газети).

4. Грінченко Борис Дмитрович, Олійник Борис Іванович, Кримський Агатангел Юхимович.

5. Вербові коси поривчасто виринали з води тріпотіли над голубувато-зеленою поверхнею струшуючи донизу миготливі іскристі краплі (Гуц.); Серце в Миколи похололо а далі забилося швидко мов навіжене (Цюпа); І Ганна соромливо з неприхованою радістю приміряла вишневу з білою оторочкою хустку (Мушк.); Там у темряві далекого неба зажевіла немов жарина у попелі вечірня зоря (Воскр.); Кіски сиві пасма на два боки (Харч.).

Лабораторна робота № 42

Тема: Структурно-семантичні особливості складносурядного речення

Завдання 1

На основі простих речень побудуйте складносурядні відкритої і закритої структури. З'ясуйте формальні особливості відкритості/закритості структури. Трансформуйте елементарні складносурядні речення відкритої структури в неелементарні. Чим відрізняються такі конструкції на структурному та семантичному рівнях? Дайте характеристику предикативних частин щодо їх співвіднесеності:

- а) з двоскладним/односкладним;
- б) поширеним/непоширеним;
- в) повним/неповним;
- г) ускладненим/неускладненим простим реченням.

Завдання 2

Назвіть основні формальні ознаки складносурядного речення. З'ясуйте, якими засобами поєднуються предикативні частини і які семантико-синтаксичні відношення встановлюються між ними (одночасності дії, послідов-

ності дії, умовно-наслідкові, причиново-наслідкові, висновкові, чергування дій тощо). Побудуйте графічні та лінійні схеми речень.

Завдання 3

Прокоментуйте семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами, що поєднуються сполучником *a* (протиставні, зіставні, зіставно-протиставні, єднальні). У яких випадках можлива його синонімічна заміна? Зразком якої структури є складносурядні речення, предикативні частини яких поєднуються сполучником *a*? Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4

У яких випадках сурядні сполучники поєднують предикативні частини складносурядного речення, а в яких — однорідні члени речення? Назвіть семантико-синтаксичні відношення, які передають сурядні сполучники, поєднуючи предикативні частини складносурядного речення. Поясніть наявність/відсутність розділових знаків перед сполучниками сурядності.

Завдання 5

Побудуйте неелементарні складносурядні речення за схемами.

Вкажіть на засоби зв'язку та семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами.

Варіант 1

1. Густий туман спадав на осінню землю. Клубився над річечкою і, вповивши верболози, над темними хвилями (Харч.); Весною на даху нашої хати поселилися лелеки. Вони наносили сухого гілля, м'якенької трави і вимостили собі розкішне кубло (Газ.).

2. Світло з обох вікон полилося на Галю, і стара в своєму темному кутку заціпеніла від зачудування (Шевчук); Багато сліз сама я пролила, Зате тепер навчилась шану-

вати Любов і мир родинного житла (Кост.); Все хочеться пізнати за роки навчання, тобто пізнати життя у всій його широті (Газ.); Чи вони не відцурались, Не забули тебе, неньку, Чи сховали жаль до тебе і кохання у серденьку? (Ворон.); Тільки невсипуще море бурхає десь здалеку та зорі тремтять у нічній прохолоді (Коцюб.); Не тільки я прибув на мовчазний поклик друга, але й більшість колишніх партизан нашого загону зібрались у невеличкій сільській лікарні (Збан.).

3. Тривожно співає над тобою розгойдане верховіття, а земля озивається шарудінням опалого листа (Стельм.); Стару сліпеньку хату зруйнували, а на її місці запишалася біла красуня (Чорн.); Вони мляво перебирали ногами, голодні, брудні, виморені, — несли шляхом війну, а шлях тягнувся довгий, зникав за обрієм (Харч.); Увесь світ став прислухатися до його мови, а на Україні вірші його приймали як благовісне, пророче слово (Мирн.); Вперше на історичну арену Сірко виступив як вінницький полковник, а вже через три роки він очолював Запорізьку Січ (Шовкопл.); Дівчина спить тихо в кімнаті, а місяць промінням тремтить (Л. Укр.).

4. Червоним яблуком округлим Скотився день, доспільний і тяжкий, і ніч повільним помахом руки Широкі тіні чорним вуглем пише (Рил.); Він не тільки не стрекотів, не бився об землю, а й не просив прощення чи помилування (Земл.); Проте і сам не то він справжній, не то набридла вічна блуканина (Рил.); Багато часу вимагають додаткові заняття, проте користь від них відчутна (Газ.).

5. а) Чи то [], чи то [], а [].

б) І [], і [], і [].

Варіант 2

1. Ніщо прикре до вечора його не спіткало. Відібрав чимало картин для імперської власності і мав приємну несподіванку (Харч.); Незабаром у птахів вивелося п'ятеро малят. Вони жадібно розкривали дзьобики і просили їсти (Газ.).

2. Володимир озирнувся навдокіл, але не побачив нікого, хіба що лагідне обличчя Марії Яківни (Шевчук);

Серпневий день згорів над Києвом, і зорі висіяла ніч (Дрозд); То засвітить фари і б'є світлом по мокрих деревах при дорозі, то погасить їх і вие у п'їтмі (Тют.); Була вона з хліборобського роду, і тому знала ціну навіть найменшому шматочку (Гонч.); Або ми підемо і ціною життя здобудемо волю, або ми вік залишимося жити на колінах (Загреб.); Чи то мені здається, чи то справді свист тихшає (Коцюб.).

3. Здригається обрій од шквалу й грози, А поле — погожого тижня чекає (Копил.); Життя одвічно вище смерті, а це його одвічна суть (Онещ.); Антось впрігся у шлею і тягнув з-під шопи воза, а Мокрина краєм ока дивилася з вікна (Харч.); Без гучних прожив він декларацій, А в душі поезія цвіла (Рил.); Старша навчала сестру меншу, а їх підслухало ще кілька дівчаток з вулиці (Шевчук); Навколо білів сніг, а в саду ще й досі лютувала стрілянина (Збан.).

4. Багрянні смуги на обрії тугішали, звужуючись, і були схожі на лаз у той задушливий день (Гуц.); Олександр Довженко не тільки в розмовах, не тільки в прилюдних виступах, але й всією своєю творчістю завжди сміливо вторгався в саме життя (Рил.); То хочеться над вами заридать, то заспівать з раптового нестяму (Л. Укр.); Вітру на морі не було, проте клекотів сильний прибій (Ткач).

5. а) [], і []; то [], то [].

б) [] і [], та [].

Варіант 3

1. Тут жив живий бог, ніким не вигаданий і ніким не даний. Він не потрясав карами своєї Біблії, не пророкував, будучи плинним й невидимим (Харч.); Над столом, густо заставленим смачними напїтками і наїдками, похабно сяяла електрика. За столом сиділи та з церемонними словами і усмішками на устах їли ті страви гості (Підмог.).

2. Друг ще простить, зате сама доля може часом помститися (Іванич.); Автобуса не трапилося, тому сіли в кузов вантажівки (Тют.); Михайло торкнувся коня но-

гами, і він задер голову, заіржав і побіг рясю (Шевчук); Працює на підйомному крані, і тому звук на всіх згори вниз дивитися (Дім.); То загуркоче ген-ген над затихлим гаєм канонада, то враз освітять небо спалахи сигнальних ракет (Збан.); О, закуй мені, зозуле, Чи я довго проживу (Олесь).

3. А вони тим часом загарбали міські хутори, а вони зігнали з них удів міщанських — і ну хазяйнувати (Тулуб); Боєць з хибами — все-таки боєць, а муха без хиб — всього лиш бездоганна муха (Довж.); Люди битимуть зміїв по головах, а змії кусатимуть їх у п'яту (Харч.); Товариші поговорили ще трохи у вигоні й забули, а в мене ще довго щеміло в грудях (Вас.); У батька піввуса обсмалило, а їм смішно до сліз (Тют.); Сонце впало в степ за очеретом і погасло, а з лиману викотився червоний місяць і пустив на воду широку іскряну стежку (Н.-Лев.).

4. Вгорі над нами зашумів вітерець, і досвітня темна пелена паморозі повисла над головами сина і матері (Стельм.); Правдивим будь — але не всім ти відкривайся. Хоробрим будь — але на техніку зважай (Тич.); Зрідка спросоння заскрипить журавель або гупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко, проллється шипучим соком на траву — і знов тиша (Стельм.); Лиш небо гуде неокрає та сім'я журавлина на крилах весну підіймає (Мал.).

5. а) А [], а [], а [].

б) Або [], або [], або [], але [].

Варіант 4

1. Розпущені коси спадали їй на оголені плечі. Очі — два повні відра під коромислами брів — хлюпали живою синявою (Харч.); Птахи по черзі літали на болото і годували своїх дітей. Вони майже не відпочивали (Газ.).

2. Не тільки Галя бачила те сине диво, але й стара не відводила від нього очей (Шевчук); Чи то сонце сходить над побоїщем, чи то наповнилась по самі вінця земля червоною кривицею (Іванич.); І з кожним днем мужнів наш дужий голос, і сили виростали немалі, і наливали український колос щедроти української землі (Ле);

Після матиної смерті минуло чотири роки, тому й хрест над нею ще не встиг узятися сірим туском (Тют.); Кожен з нас з честю зустрине смерть за цими стінами або діти наші ніколи не будуть вільними на рідній землі (Збан.); Ніч колихала так ласкаво, Проте не спалося ніяк (Рил.).

3. Дні як у молоці, а ночі густою чорною патокою важіють над землею (Слісар.); І сходить день, і мови сходить врода, А над усім — ці світлі небеса (Сенч.); А ніч на морі відпочить зібралась, розкинулась, А до води зви-сають чорні тучі (Дрозд); На самій полонині вгніздило-ся сонце, а в його проміннях з сумовитим курликанням пролітає журавлиний ключ (Стельм.); Чотири підкоти-ни вже закопані, а поруч лежать і терниці на двері до нової хати (Чорн.); Гріло йому серце новонабуте тепло, а на вустах лежала перейнята від нагірної принцеси усміш-ка (Шевчук).

4. Антон багато цікавого побачив не тільки в артіль-ному господарстві, а й по хатах колгоспників (Черкас.); Пливе обабіч шляху жовта і червона пшениця і аж на горбку зупиняється біля озерця рожевого маку (Стельм.); Туман уже піднявся і небо стало сірим (Коцюб.); Синє море звірюкою то стогне, то висє (Шевч.).

5. а) [], та [], і [].

б) Чи [], чи [], а [].

Варіант 5

1. Хати стояли над туманом. Туман не здіймався вище вікон (Харч.); Помалу послинив край грубого махорко-вого паперу, обережно зліпив свій виріб і полюбувався на нього. Цигарка вийшла напрочуд рівна, трохи заго-стрена на кінці (Підмог.).

2. Птах відлетів, і сон повільно ввійшов у серце дівчи-ни (Шевчук); Хоч у житті стрічав тебе я рідко, та все ж мені той спогад серце гріє (Фр.); Мої очі закипали сльо-зою, проте хотілося слухати наспівування мамою цих тужних слів (Стус); Чи то неминучість загартовує душу, чи то вона лікує її (Шевчук); Під неділю або Чіпка в Грицька з матір'ю, або Грицько в Чіпки з Мотрею

(Мирн.); Ніколи не буде у матері сина, І тому вона йде за село, за околицю, І стає на коліна, І небові молиться (Олійн.).

3. Майданчик на березі мілководної річечки було зруйновано, а на його місці височіла сторожова вишка (Збан.); Хочеться мені хоч одним оком поглянути на Італію, а також хочеться побути на селі (Коцюб.); Сипався і сипався вишневий цвіт під місяцем, а майдан дуднів від шалу (Харч.); Листя було чорно-зелене, соковите, буйне, а між ним синіли грона ягід, тугих і терпких, як терен (Загреб.); Спочатку морок поліз з-поміж очеретів, а за ним дихнули озерця й купини білим туманом (Коцюб.); Все скуте жахом, а Марко грає (Олесь).

4. Вервечки березки спиналися на стебла лободи, купчилися поверх трави, і білі квіти дзвеніли довірливо й мило (Гуц.); Не забувай за отчий свій поріг, Але й кермуй політ за обрії незнані — і мислі, і часу закони невблаганні неси в будучину, на плетиво доріг (Мал.); Не сон-трава на могилі Вночі процвітає, То дівчина заручена Калину саджає (Шевч.); У кожного з нас вдома є або дружина, або діти, або мати, або наречена (Гонч.).

5. а) [] або [], та [].

б) Чи то [], чи то [] і [].

Варіант 6

1. Її обличчя, відбившись, стояло перед ним, дивилося із самого дна потоку, ясне й чисте, як сонце. Маленькі хвилі промивали його, промивали їй голову, стрічки в косах (Харч.); Чергова сестра Одарка Калинівна роздавала хворим ліки. Вона уважно схилялася до кожного та казала ласкаві, розрадливі слова (Підмог.).

2. Галя не могла оформити цю думку в слова, зате вона відчувала її всім серцем (Шевчук); Ота зустріч просто-напросто приверзлася, або вона йому наснилась в страхотливім сні (Дім.); І будеш ти у кожнім диханні, І будеш ти навіки при мені Гасить зірки очима на світанні, Палить мене в безмежному вогні (Сим.); Твій сміх — то сміх мінливої зорі, Та лиш у снах він явиться мені (Черкас.); Чи то війнув снігами небосхил, Чи то так сумно розкри-

чалась галич (Світл.); Не тільки Ліна Іванівна, але й Орест дуже полюбив голуба (Шевчук).

3. Того року трави і пшениці стояли, як Дунай, а косяри були в ціні (Стельм.); Ти смієшся, а я плачу, великий мій друже (Шевч.); А козаки тим часом сідали на байдаки, перепливали Дніпро, а отаман, хоч як йому було важко, гнув бога до землі (Харч.); Слова одні нам тішать зір і слух, А інші нас відштовхують раптово. В одних — огонь і істина жива, А є й мертвотні, крижані слова (Рил.); По легенькому вітрі на сніг лягав гній-сипець, а під цим покривом все поволі тануло (Сенч.); Ці припельці не підіймаються знизу і не просять напитися води, а з'являються вони бозна-звідки (Шевчук).

4. З неба спливала хмара, і десь глибоко внизу відсвічувався зірками Дніпро (Ваш); Ми часто робимо дурниці Думками, вчинками, пером, То перебільшуем дрібниці, То плутаємо зло з добром (Дрозд); Мільйони уст, очей, садів, будов, пейзажів, тонів, запахів і ліній, але одна у світі є любов, єдине сонце у небесній сині (Рил.); Нема в нього ні оселі, ні саду, ні ставу (Шевч.).

5. а) То [], то [], а то [] і [].

б) [] — і [], і [], і [].

Варіант 7

1. Далекий фронт повільно, але невблаганно підсувався. Довга і люта зима нарешті скінчилася (Харч.); Прокладаюся на березі Десни під дубом. Стрибаю з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду (Довж.).

2. В глибині дому зарипіли двері, і Галя поспішливо перегорнула книжку (Шевчук); Хуртовина ніби трохи стихилась, та все одно іти було тяжко (Стельм.); Ні билиночки на ній не росло, ані травиночка не красила її чорної нори (Мири.); Дітвора шукає собі стільчики, пороблені татом, ставляє до столика, однак сідати ніхто не сідає (Тют.); Чи стане Дніпро останнім рубежем для війни, чи куди ще далі звідси переплеснеться її невгамовний вогонь? (Газ.); До фінішу далеко, і духу вже нема (Заб.).

3. Давно це було зроблено мною, а до цих пір люди не забули (Підмог.); Привчав мене батько трудитись до

поту, а мати — любити пісні (Вороп.); Од фугасок і мін ми очистили наші квартали, а сапер же який розмінує солдатські серця?! (Кочерга); Чорні смереки безперестанку спускали сум свій в Черемош, а він ніс його долом і оповідав (Коцюб.); Не золоті дощі з небес, а золоті робочі руки запліднюють лани і луки (Рил.); Над головою розсипали дзвін жайворонки, а між пшеницею, мов мавки синьоокі, поблискували волошки (Шевчук).

4. Він ішов бездонною дорогою, і перед ним, і з боків виростав вечір (Гуц.); Лютували шаблі, і коні бігали без вершників, і Половці не пізнавали один одного, а з неба палило сонце, а гелгання бійців нагадувало ярмарок, а пил уставав, як за чередою (Ян.); У нас і хліб є, й скотина прибуває, й захист безпечний (Мирн.); Хтось із нетерплячих виривається вперед, але його повертає назад слово командира (Стельм.).

5. а) [], а саме [], і [].

б) [] чи [], однак [].

Варіант 8

1. Звівся літній день, стояв у задусі над майданом. На церковних банях стриміли розпечені, мовби в чорнилі, чотири хрести, п'ятий — на високій дзвіниці (Харч.); Нічого не забуде рідна земля, все збереже в своїй пам'яті, розповідає про далеку і незабутню минувшину. Не забуває рідна земля дітей своїх (Ле).

2. Світло Іванової душі вже прагне туди, і він ще повинен перейти цю дорогу і має ще не раз озирнутися, тому ступав Іван приповільнено, й озирався, й бачив дім із прозорими стінами (Шевчук); Чи дорогу тобі, може, хтось перебіг, чи тебе забрали вітри норовисті? (Ткач); Закурликали журавлі, і десь школярики бігли до школи, але нам дорога туди заказана (Харч.); Або вдома не бути, або волю здобути (Нар. тв.); То нива стрепене дужими і м'якими крилами і до самого обрію летить, то враз вона відкинеться назад, стихне, як пісня (Стельм.).

3. Біліє розквітла гречка, де-не-де підсинена волошками та зжовтіла від суріпки, а над нею казковим маре-

вом виграє червоне сяйво (Гуц.); Яблуні все ще квітували, а вишні і черешні одцвіли (Лук.); Сонце ще не сходило, а вже рум'яно займалося на сході небо (Панч); Одна розумна голова — добре, а дві — ще краще (Нар. тв.); Небо кров'ю паленіло, тануло в загравах, А ми собі веселились на шовкових травах (Сос.); Пальтечко в нього товсте, а сам тоненький (Тют.).

4. Берег швидко втікав од нас, і я вже бачив перед собою високу кручу (Збан.); Чи тільки терни на шляху знайду, Чи стріну, може, де і квіт барвистий (Л. Укр.); Не віддавайсь дрібненькій суеті і не міняй шляхи свої круті на стежечку вузьку, пилом криту (Мал.); Здавалось, і вітер тут чорний, і дощ ллється з неба чорний, як смола (Гонч.).

5. а) [] — і [], але [].

б) Не лише [], а й [], тобто [].

Варіант 9

1. А долиною пішов туман. Вгорі повітря трохи прогрівалося, а внизу холодне — стало туманом (Харч.); Молоді лелеки швидко навчилися літати. Восени лелеча сім'я полетіла у вирій (Газ.).

2. Можна було б продертися додому із лівого боку, але там були зарості дереви і глинясті урвиська (Шевчук); Богдан і Северин довго вивчають узлісся і входять у нього з гвинтівками напереваги, тобто уже вони навчені гірким досвідом (Стельм.); І досі ще пахнуть журливі долоні, і також губи — гіркі — аж солоні — подосі ще пахнуть (Стус); Ліна Іванівна знову подумала про Нерпу, тому їй болісно стислося серце (Шевчук); Чи то весни колиска запашна мене гойдала в чистім небозводі, чи, може, хто з благословенним словом до мене в душу стиха нахиливсь? (Ворон.).

3. Поезія не може жити на смітнику, а без неї життя злочин (Коцюб.); За полудень сонце завернуло — а серце, мов ключ, у блакиті (Драч); Залитий місячним сяйвом, розпустивши чуба, він легко пересувався, а Віта йшла побіля нього (Харч.); Вдалині синіми смугами виднілися довжанські ліси, а ближче до густих чагарів про-

ступало білими хатами село Ступки (Тют.); До кімнати в незагратоване вікно заглядало сіре небо, а тут іще все дихало ніччю (Дім.); Із гілочки зросла в пісках верба, а з пісні в світі вирросло безсмертя (Лет.).

4. Між бур'янами дзвеніли обпаленими, скров'янілими пелюстками маки, і чорний смуток, просіяний між ними, вивіювався увсебіч тихо й замислено (Гуц.); То іволга у пісні їх дзвенить, То хлопчик, друзів кличучи, свистить, То соловейко розсипає трелі, То колесо намазане скрипить (Рил.); Вона ж у вас гарна, як весна, а завзята, як вікола (Стельм.); Марія вже й в печі розтопила, й приставила горщики, та у вікнах не замиготіла чорна смушева лампа, й не блиснули чорні брови (Н.-Лев.).

5. а) Не тільки [], але й [].

б) То [], то [], зате [].

Варіант 10

1. Його думки підганяли його пальці, сиплючи дрібний і нишклий перебіг край столу. Тодорчин повільний і важкий погляд непокоїв його (Харч.); Медяне повітря наповнене ароматом достиглих хлібів. У садках наливаються соком червонобокi яблука (Куліш).

2. Запахло свіжопомитими дошками, і війнули в сонячному повітрі срібні крила простирадел (Шевчук); Я визнав за ліпше промовчати, але це витлумачено було вже як одвертий бунт, і в кабінеті загуло (Загреб.); То ти сам берешся за цю справу чи хто інший доведе все до ладу? (Газ.); Хліба цей рік видалися слабосилими, не було дощів, зате трави, встигнувши вигнатись на зимовій волозі, котилися зі степу на кураєве важкими, шумуючими валами (Гонч.); Чи для вас немає зелені в лісах, чи для вас не сяє сонце в небесах (Фр.).

3. Життя — як той потік, А час — мов океан (Лепк.); Коні парували, а їхні морди побралися інеєм (Харч.); Навколо ще лежать сніги, а він (пролісок) вже скинув ланцюги (Олесь); Наче вчора бігав я до школи і садив ті вишеньки малі, А тепер гудуть над ними бджоли і поважні пустуні-джмелі (Сим.); Сріблиться дощ в тоненькому тумані, Як ниточка в прозорім полотні, А сонце по

його блискучій грані Тече і думку сповнює мені (Павл.); Тобі зозуля навесні кувала щастя, а мені вороння крякало сумне “Забудь мене” (Барк.).

4. Посвисти із залізниці в’яли, кволо погойдувалися, як курява, і жовті дзвоники здригалися (Гуц.); І передзвони косовиці, і житні золоті коржі, і запах в’ялої копиці, Полинй і кашка на межі (Рил.); Небо то ніби плакало тихими дрібними сльозами, то цілі дні ніби ливцем лило сльози (Н.-Лев.); Ось і кінець місту — і вже згори видно всю луку зелену (Ворон.).

5. а) [], проте [], тобто [].

б) Ні [], ні [], ні [], але [].

Варіант 11

1. Усі будинки, усі стіжки палали, наче свічі. Полум’я бурхало, виривалося, снопастро розкидаючись (Харч.); Ліс ще дрімає в передранішній тиші. Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь, рясно вкриті краплистою росю (Коцюб.).

2. Климко не боявся ночей, тому міг залишатися у бараці сам (Тют.); І ніхто мене не чує, і ніхто мені не пише, і ніхто мене не жде і не гука (Олійн.); Ти підійшла, однак тебе не ждав (Сим.); Чи то повітря дихало спокоем, чи то я не відчував звичайної нервуючої поспішливості (Шевчук); Хоч до вокзалу було недалеко, проте я поспішив сісти до авто й поїхати! (Ян.).

3. Чи не прийшли б ви сьогодні до мене, а то багато справ невідкладних зібралося (Лепк.); Перше село зникло за горизонтом, а на його місці виднівся ліс (Газ.); Далеко ще до світла, а вже батько будить вставати (Коцюб.); Голова гойдалася мовби прив’язана, а очі були скляні й непорушні (Дім.); З-над річки лине пісня голосна, А тут, біля гостинної веранди, Іде безкровна, лагідна війна червоної і білої троянди (Рил.); Під ногами лагідно, мов хмизок у лісі, потріскував лід, а біля ока щось обважніло і сталось (Тют.).

4. Смеркало, і звужувалося поле, все тугіше підперізуючись цупким перевеслом обрію, і дорога білою стрі-

лою гнулася від небокраю до небокраю (Гуц.); А поет усе то грає, то щось пише на папері (Л. Укр.); Ніч очеретя зове у гості, ні птиць, ані людей, опріч ясної зірки в високості (Мал.); Не всі серця дадуться хробаку, й не всі шляхи у круг закуто, і проросте зелена рута на жовтому піску (Баж.).

5. а) [], та [], й [], а саме [].

б) [] або []; а [], і [].

Варіант 12

1. Пожежа розширилася і жерла все. Старий парк, облизаний полум'ям, став видний кожним деревом (Харч.); Небо міниться, небо грає усякими барвами, блідим сьйвом торкає вершечки чорного лісу. Стрепенувся врешті ліс і собі заграє (Коцюб.).

2. В чужу душу не влізеш, і тому ніколи не берися судити людину ні за яких обставин (Іванич.); Не кожному дано велике щастя, але все ж таки нарікати на долю не варто (Тют.); Лижню замело, і листоноша втишив ходу (Шевчук); Із-за темного дуба то калинова гілка витягнеться і червоний кетяг ягід горить, як жар, то колюча гайова рожа покаже дрібні листочки й пахучу квіточку (Еорон.); Чи шепоче серце, чи біда стереже тебе? (Бічуя).

3. Над світом білим, світом білим хтось всі спіралі перегрів, А хмарки бігли, хмарки бігли і спотикалися об грім (Кост.); Тяжкий соковитий дух ішов від живої розпареної землі, а високо над вигоном уже перелітали на північ ключами птиці, дзвінкоголосі, чуйні, весняні (Гонч.); У садку сніг був червоний від пролітої крові, а німці спокійно походжали по ньому, відшукуючи місце для сніданку (Збан.); В солдата не було медалей, а в пса були (Харч.); Заходять вони утрьох до хати, а Журавленко револьвера в руці держить — от-от стрельне (Косинка); Степова далечінь знемагала в надвечірньому сонці, а тут, довкола ставків, все було ще соковитим, рутвяно-зеленим, як ранньою весною (Гонч.).

4. Обриси горбів спершу гострішали, підмальовуючись з одного боку тіннями, а потім розпливалися, хова-

ючись один за одним, тонучи, і вже все поле вирівнювалося, стаючи однотонним (Гуц.); Крізь темну ніч шумів весняний дощ, і в унісон із ним шуміли сосни, Розгойдуючи бронзою своєю Садки і хмари; і густа трава, напоєна досхочу, до нестями Веснянками бриніла молода (Мал.); Прив'яла папороть ще зеленіє, Та все горять, як свічі, дерева, І памороззю криється трава уранці-рано (Рил.); І день, і дим, і рими, бадьорий крок й бадьорий спів (Сос.).

5. а) [] і []; або [], або [].

б) То [], то [], то [].

Лабораторна робота № 43

Тема: Структурно-семантичні особливості складнопідрядного речення

Завдання 1

Встановіть, які складнопідрядні речення і чому належать до конструкцій розчленованої структури, а які — до нерозчленованої. Назвіть засоби зв'язку, що поєднують предикативні частини.

Завдання 2

З'ясуйте семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами, які поєднуються сполучним засобом *що*. У яких випадках *що* виступає сполучником, а в яких — сполучним словом? Вкажіть на синтаксичну функцію сполучних слів.

Завдання 3

Визначте семантико-синтаксичні відношення, які може передавати сполучний засіб *коли*. У яких випадках *коли* може (і чи може взагалі) виконувати синтаксичну функцію члена речення, тобто є сполучним словом? Назвіть інші засоби зв'язку між предикативними частинами. З'ясуйте місце підрядної предикативної частини щодо головної.

Завдання 4

Визначте семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами, поєднаними порівняльними сполучниками. У яких випадках порівняльні сполучники передають власне порівняльні відношення? Чи завжди такі конструкції можна кваліфікувати як складно-підрядні з підрядним порівняльним? Вкажіть на основні критерії розмежування таких конструкцій і простих речень, ускладнених порівняльним зворотом.

Завдання 5

Схарактеризуйте складнопідрядні речення за: а) семантико-синтаксичними відношеннями; б) засобами зв'язку; в) співвіднесеністю предикативних частин із двоскладним/односкладним, поширеним/непоширеним, повним/неповним, ускладненим/неускладненим реченням. Підкресліть і проаналізуйте предикативні основи. Побудуйте графічні та лінійні схеми.

Варіант 1

1. За вікном так само лютував вітер, від чого по кімнаті ходили довгі прохолодні смуги повітря (Шевчук); Він отак би й виріс серед уквітчаних тих ночей, якби не настали ночі інші — без вогнів (Тют.); Розішлю свої думи в дозори, Щоб у сизому міражі Не ступало свавільне горе На кордони своєї душі (Сим.); Літо було дощове, так що трави наростало багато (Дім.); Шануй же запах хліба і води землі тієї, де твої сліди лягли на стежці до голубого броду (Косинка); Тільки той може творити історію, хто сьогодні бореться й живе (Рил.).

2. Так мені чогось сумно й боязко, що аж серце моє мре (Вовч.); Климко переніс із гуртового барачного погребя ті запаси, що вони мали з дядьком про осінь (Тют.); Так легко, так вільно було Єльці з ним, що виникало бажання помовчати, не почувавши від того незручності (Гонч.); Як добре те, що смерті не боюсь я (Стус); Ти знаєш твердо, що кривава путь веде до сонця наші всі країни (Рил.); Відомо стане всьому люду, Що батько той не мав вини І був засуджений без суду (Підс.).

3. Коли ж забудеш рідну мову, Загубиш душу ти свою (Сим.); Коли іншим страх одняв розум, Підпора не боявся нічого (Коцюб.); Восени 1674 року, коли вже план визрів, султан дав наказ відправити на кораблях з Константинополя в Крим п'ятнадцять тисяч добірних стамбульських яничарів (Шовкопл.).

4. Мій час пливе собі так тихо-тихо, як по ставку пливе сухий листок (Л. Укр.); Якось інстинктивно відчув Федько цей пильний погляд і навіть здригнувся, ніби його спіймали на гарячому (Збан.); У червоне надвечір'я хмари несподівано просвітлилися, ніби хто підбiлив їх молоком (Донч.).

5. Повела житами стежка неширока В поле, де тополя мріє одинока (Сос.); Люда, хоч сама не збиралася перед ним сповідатися, хотіла знати про нього все (Шевчук); "Оце" являло собою таку нужденну та ветху споруду, в якій народився наш великий Кобзар (Дім.).

Варіант 2

1. Погода стояла тепла і сонячна, так що шибки на вікнах аж миготіли (Тют.); Іди туди, де люди творять світло і ставлять хрест на темне і на старе (Сим.); В передчутті божественної миті Ми мусимо іти на каяття, Щоб наші друзі, правдою умиті, Наповнилися світлом за життя (Рил.); Вклонитись можна юності своїй, якщо знаходиш квіти власних мрій у торжестві утвердженої справи (Лет.); Ніхто не пам'ятав, щоб хорунжий так сміявся (Риб.); Він єдиний, хто пішов би на це без коливань і докорів сумління (Дім.).

2. І той горіх, що з туги всох за нею, мені у тому слові шелестить (Олійн.); Ніхто навіть не думав, що вони такі лихі люди (Земл.); Відомо, що в липні день стає коротшим (Шевчук); Пісня — лиш те, що кличе до боротьби (Коцюб.); Так собі думаючи та гадаючи, старий Таволга часом так засумує, що аж сльоза покотиться йому з ока (Куліш); Рослинний світ нашої планети настільки багатий, що вражає нашу уяву (Цюпа).

3. Так, армія тоді непереможна, коли любов зове її на бій (Олійн.); На тому кінці ще не замовк тривожний го-

лос командира, коли із прибережних чагарників посунули танки (Збан.); Коли сходило сонце багряне, пригналися трави сумні (Клен).

4. І поля укрились білим, рівним килимом блискучим, наче їх зрівняв рукою Гітчі-Маніто могучий (Олесь); Абрикоси світилися, виточували м'який жовтий колір, немов малесенькі зірочки горіли повільним утішним вогнем (Шевчук); Писати треба так, наче пишеш останню свою річ у житті (Тют.).

5. Особистий настрій членів комісії теж був найрізноманітніший, бо всі вони були людьми і мали свої слабкості (Тют.); У вікна заглядав невмиваний ранок: сіренький, пожмаканий, з непричесаними хмарами, від чого у Івана на душі стало досадно (Дім.); А та печаль в очах з туманом сивим йому здається витвором красивим, котрий в багатті скоро ізгорить (Шест.).

Варіант 3

1. Дитиною хотілося йому полізти тією драбиною туди, де скупчились ті отари, і пристати до них пастухом (Шевчук); Для того й збудований був цей собор, щоб у хвилини розпачу людина не втрачала віру в життя (Гонч.); Якщо гра на фортепіано її заспокоювала, то скрипка дратувала (Панч); Русь не дрімала, стомлена і млява, забившись ведмедем у барліг, Бо відчували грек і печеніг відлуння кроків князя Святослава (Сос.); У приймальній ректора, куди він зайшов, було повно людей (Тют.); Хто прагне тиші і спокійного життя, той за своїм духом міщанин (Сим.).

2. Невдовзі таки знайшли велику миску меду, що була схована в княжій медовні (Покр.); В мені гоїднулася жовта хвиля, як пісок, що його крутить вітер над головою із сумовитою піснею (Шевчук); Вдова Дарина ніяк не могла вирішити, що подарувати йому на пам'ять (Дім.); Тепер Нюра тим тільки й жив, що ждав наступної суботи (Тют.); Часом Десна розливалася так пишно, що у воді потопали не тільки ліси і сінокоси (Довж.); В її великих синіх, мов волошки, очах було стільки завзяття і рішучості, що це відразу передалось Косачову та Датику (Збан.).

3. Коли мечами злоба небо крає і кришить твою вроду вікову, Я тоді з твоїм іменем вмираю І в твоєму імені живу (Сос.); Вже й сонце зійшло, коли всі зібралися на вулиці (Косинка); Коли зачинила за собою двері, його огорнуло почуття розпачу, безнадії (Шевчук).

4. Мріють крізь хмари зорі вгорі, мов на бульварі чудні ліхтарі (Сос.); Просто дивно, як йому пасувало власне прізвище (Гуц.); Десь далеко одинокий коник Пісню травам і лісам заграв, наче гасне дерев'яний дзвоник (Йогансен).

5. І було в образі тому таке гидке щось, таке противне, від чого Кирило здригнувся (Коцюб.); А ти для мене й досі молодий, Хоч вже і сивий, як стебло полинне (Минко); Чомусь нагадував він мені сучкувате молоде деревце, яке не хоче ні ламатися, ні гнутися під ворожим вітром (Загреб.).

Варіант 4

1. Не буде щастя ні мені, ні люду, Доки на світі нещаслива буде хоча б одна людина роботяща (Ворон.); Рум'янець горів на всю щоку, від чого лице здавалося червоним і стурбованим (Тют.); Я міг би дати вам довічну славу, якби вона приходила з жалю (Рил.); Володимир змушений був спинитися і сісти, бо йому від незручного підйому аж іскрами пішло в очах (Шевчук); Ще в дитинстві я ходив у трави, В гомінливі трепетні ліси, Де дуби мовчали величаво У краплинах ранньої роси (Сим.); Посунулись туристи у село, яке славиться майстрами (Вишня).

2. Шкірка на них (картоплинах) так пригоріла, що аж відстріяла від середінок, рожевих та пахучих (Тют.); Сад був залитий настільки чистим світлом, що дерева майже розчинилися у ньому (Шевчук); Хай безсоромні очі їсть тих, що живуть без сліз і честі (Малан.); Я пам'ятаю, що ти любиш Бетховена (Сим.); Ви ще раз мрієте про наші державні, громадські, кооперативні й інші установи і про урядовців, що працюють по тих установах (Вишня); А справжня слава — це прекрасна жінка, що на могилу квіти принесла (Кост.).

3. Не вимучуйте з себе сміху, коли серце стогне від мук (Сим.); Раїса рада була, коли Тася часом з самого ранку забігала й тягла її в ліс або в поле (Коцюб.); Людина відчуває свою слабкість тоді, коли її покидають надії (Харч.).

4. Люди бродили по площі, немов мурашки на мурашнику (Ле); Злу радість я чую в тім хорі, мов згуби на нас вони кличуть (Л. Укр.); Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий, так наші молоти гриміли раз у раз (Фр.).

5. Вона почала придивлятися до нього, наскільки це було в її змозі (Коцюб.); Сергій Антонович звик, видно, до оригінальничання свого помічника, хоча не переставав його помічати (Шовкопл.); Слався той, хто в піснях оспівати зумів джерело і вогонь — два великих начала (Лубк.).

Варіант 5

1. Якщо помру по дорозі, хай хоч мої кості відвезуть додому (Іванич.); Вигаптуй на небо райдугу-доріжку, простели до сонця вишивку-маніжку, щоб по тій доріжці з лебедями-снами плавати до щастя білими човнами (Сим.); Крила їхні стали руками, бо їм треба було для життя рук, а не крил (Шевчук); Битва за щастя вільного людства буде стрясати землями доти, доки не встануть з рабства поснули (Харч.); Дехто навіть не задумується над тим, скільки користі людям приносять птахи, оберігаючи ліси від шкідників (Газ.); Хто щастя взяв у лютій боротьбі, той зможе захистити його в бою (Мал.).

2. Вже цілий місяць обживаю хату, що ж, мабуть, навикати вже пора (Сим.); Це все було в двадцятому столітті, що грозами над нами пронеслось (Сим.); Тільки глибокодесь, на дні дівочого серця, ятриться біль, що не знає вона отакого тихого людського щастя (Цюпа); Почало здаватися, що за чорною смугою хмари то здіймається, то падає хвиля вогняного моря (Коцюб.); Він такий, що в неозорім полі уночі обійде хуртовину (Мал.); Сонце пекло так, що й уночі степ пашів (Шевчук).

3. Моя старенька, люба моя мамо, Коли б дорогу знала ти сюди, Пішла б одна глибокими снігами шукать мої заметені сліди (Сенч.); Султана Мустафу вперше в історії

Туреччини скинули яничари з престолу, коли той знизив платню яничарам (Іванич.); Вже сутеніло, коли я рушив стежкою далі, вглиб лісу (Шевчук).

4. Місто одразу поменшало, мов будинок присунувся до будинку (Підмог.); Не встигла оглянутись, як молодість пролетіла (Бічуя); Мов течія промерзлого струмка, душа чекає на любов живу (Колом.).

5. Маланка все ж солодко осміхалася, хоч душа в неї сичала (Коцюб.); Непереможно прагну я поставить там високо червону короговку, де й сам орел гніздо не сміє звить (Л. Укр.); Оборонці гетьманської столиці, яку будь-яке вороже військо могло б узяти хіба що багатоденною облогою, розбіглися (Іванич.).

Варіант 6

1. Покинув я сумний підвал, лишив майдан Богдана, де гетьман огиря учвал кудись жене щорана (Сим.); Нехай приїде, тому що він повинен вислухати мене (Риб.); Ми з тіткою йшли вулицею швидко, аби встигнути вчасно до діда-кравця (Тют.); Як уже раз відірвешся від свого вугла, то чужим мусиш здихати (Іванич.); Хлопці якраз і ждуть, доки з комісії вийде Колосовський (Гонч.); Молода струнка яворина, яка вкрила оксамитовим мохом коріння, високо сягає рябеньким стовбуром, осміхається до блакитного неба (Коцюб.).

2. Аж до тепер не знав, що так важко буде йому розлучатися з тим життям, з вахтами, соністю моря, кигиком чайок (Гонч.); Проте Андрій плекав надію, що все минеться якось (Коцюб.); Ти даєш поету дужі крила, Що підносять правду в вишину (Сим.); Те, що є в людині, без сумніву, важливіше за те, що є у людини (Шовкопл.); Довкола було настільки тихо, що чути було тремтіння лагідних зір (Шевчук); Хто ж винен, що якась людина роками носить на собі цю пляму (Сенч.).

3. Обличчя його можна було б назвати грубим, коли б воно не було таке вродливе (Дім.); І коли він прибився до берега, я перший заляскав у долоні (Дрозд); Було се в далекі старі часи, коли ми не мали ще здорового розуму (Довж.).

4. У досвітньому небі сизіли далекі пера непорушних хмар, наче над цією землею летіло з усіх усюдів безліч перелітних птахів (Гуц.); Вони повільно простували вулицею, як раптом із-за паркану вискочив скуйовджений, розхристаний дільничий поліцей (Збан.); Але раптом здалося, наче вогник сільської лікарні засвітився (Бічуя).

5. Хіба ми не повинні плекати народні таланти, щоб вони світили всьому народові (Ян.); Незважаючи на те що пожежу вгасили, люди не розходились (Коцюб.); Поклін тому, хто вносить чесну зладу в людські серця, одверті і незлі (Мал.).

Варіант 7

1. Тепер міцніше я тебе люблю, Бо ясності, і доброти, і світу Знаходжу більше в погляді твоїм (Павл.); Якщо ж над степом буде знайдено копалини, степ трохи змінить своє обличчя (Ян.); Тільки сонце зійшло над посірилим, сумним від ночі лісом, коли раптом застукотів дятел, вибиваючи ритм новому дню (Стус); Я прийшов у цей світ з любові, щоб спізнати дороги круті (Підс.); Перепливаю річку й виходжу на той берег, де ростуть тільки ліщинові й берестяні кущі (Шевчук); Благословен, хто буде вгору дертися по скелі (Кост.).

2. Отут і прокидається уміня накликаючи натхнення, що жене од тебе всі найсолодші мрії (Стус); Відчувала, що сила ця не зникне з її рук (Шевчук); Не віддамо ми на поталу звіру завоювань, що їх здобув народ (Підс.); Здавалося, що загорожа не витримає й перекинеться (Олень); І то нічого, що чигали круки (Кост.); Екзаменатор був такий суворо-вимогливий, що ніхто не ризикнув навіть слово вимовити на повен голос (Тют.).

3. Коли дощ вицухне, ми поїдемо (Тют.); Князь Семен Васильович Прозоровський розгорнув пергаментні сувої, коли раптом до кремлівської палати зайшов посол польського короля Маховського (Риб.); Я, може, сам ще повернусь до тебе, коли розтане цей холодний сніг (Сенч.).

4. Як без раннього світання день не піде по полях, так без першого навчання до наук закритий шлях (Ворон.); А просто я беру тебе за руку, як затихає найлютіша мука

(Сим.); Час від часу поранений шарпається на своїй постелі, ніби знімає незримий тягар з грудей (Збан.).

5. Скільки там записано мелодій, стільки розійшлися кола по воді (Кост.); Вулиця була порожня, від чого у мене защеміло в горлі, якась нудьга взяла мене (Донч.); Батько дивився в глибину саду, ковзаючи поглядом по непорушних, засмучених яблунях, з яких давно вже знято плоди (Шевчук).

Варіант 8

1. Хочеться його під руку взяти і провести так, щоб навіть лист каштана Не впав на його тишу золоту (Драч); Стільки в тебе очей, стільки рук і мозолів, Скільки крапель в Дніпрі і у небі зірок (Сим.); Танк видно було підбито, бо він так і зостався стояти на місці (Гонч.); Якщо прийде журба, то не думай її Розвести у веселошах бучних (Л. Укр.); Старий гній на тому місці, де стояла колись корова, видихався і пах сирію льоховою землею (Тют.); З чим зрівнять людську жагу і мрії, якими вічно розум пломеніє (Косинка).

2. Звичайно, що людину десь на чужині отак би жодна пташка не зустріла (Кост.); Я знаю, що доповідь твоя матиме успіх (Коцюб.); Теплінь була така, що у артілі з дахів пливла бурульками смола (Панч.); Зіграй усе, що я тебе прошу (Кост.); М'язи султанового обличчя напружилися так, що воно побіліло (Риб.); Повітря було настільки вологе, що дівчина помітила на абрикосах маленькі крапельки води (Шевчук).

3. Ібрагім таки приборкав яничарські орди, коли головний казначей з його наказу розпорядився кинути їм золото (Іванич.); Коридор умить спорожнів, коли двері класів позачинялися (Логв.); По війні, коли одгули бої, восени колись приходив ти до мене і читав поезії свої (Тич.).

4. Здавалося, ніби якийсь чарівник, як у казці, убрав дерева в щиро-золоті шати (Ткач); Три дні не зустрічався ніхто по дорозі — наче вимерла кримська земля (Іванич.); Я в любові, як в еміграції (Кост.).

5. Краска заливала йому лице, від чого вуса біліли, наче

молочні (Коцюб.); За кілька днів проклали хідник саме туди, де в'язні під охороною тюремників колупали з руїн цеглу (Збан.); Живе лиш той, хто не живе для себе (Сим.).

Варіант 9

1. Галя поспішала до скелі, скільки вистачало в неї дихання й сили (Шевчук); Там батько ходить з сонячним чолом, бо сонце чуб на промені позичило (Драч); Якщо вони встигнуть вчасно, бій ми виграємо (Риб.); Була весела, і чудна, і навіть трішки недоречна, чого ніхто давно не бачив (Тют.); Тож боїшся, щоб хтось у душу не заглянув, мов у дупло (Сим.); Щасливий той, хто ще не вміє грати (Кост.).

2. Відомо, що легко нам усім буває сплутать щирість і підступність (Земл.); Ми навпіл розірвали минуле, Що ковтнуло наших батьків (Сим.); Михайлина зрозуміла, що її таємниця стала відома дівчинці (Збан.); Після військової ради настрої у Короля був такий, що його не засмучували і невтішні звістки розвідки (Риб.); І розпачливо він крикнув, що аж зорі в темнім небі затремтіли (Олесь); Сума квадратів катетів дорівнює квадратові гіпотенузи, що й треба було довести (Ющ.).

3. І коли виходив на вулицю, знову відчував листопад (Шевчук); Чого вартий хоча б один отой рух, коли матрос, відкинувшись у красивій недбалості назад, розтягує гармонь (Гонч.); А потім, коли знов напливе сутінь, я думаю (Л. Укр.).

4. Дивлюсь, як простір гне свої підкови (Кост.); Я підбив подушку під груди, як робив це малим (Шевчук); З-за причілка мальованої хати Русявий місяць вийшов, як виходить легінь (Павл.).

5. А там, де сонце торкнулося вершечків дерев, спалахнуло листя злотозерним вогнем (Коцюб.); Якби оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила золотую арфу (Л. Укр.); Сталося те, чого найбільше можна боятись (Шевчук).

Варіант 10

1. Він вже ладен був поступитись чим-небудь, бо не можна було вже існувати в такій непевності, гарячково шукати виходу (Дім.); Якщо візир відчував злість, то хан просто шаленів (Риб.); Я не хочу, Щоб плакали кров'ю Ці конвалії в чистій траві (Сим.); Де однотонною струною Дзвеніла вікова печаль, Сьогодні радістю живою Горить рожевоперста даль (Рил.); Олександра Панасівна вже не знала, де вперше зустрівся їй цей чоловік у сірому костюмі і блискучих лакових черевиках (Шевчук); Маковей не розібрав, хто перший дав цю команду (Гонч.).

2. Сумовита глибінь очей була аж з прозеленню якоюсь, з отією, що її колись можна було тільки в очах у мавок підгледіти десь на Вовчих водах (Гонч.); Очевидно, що підйом для Володимира був занадто важкий (Шевчук); І здається, що я володію віковичним секретом краси (Сим.); А ми були такі, що зводили свій храм без дотику руки (Кост.); Ось північ вдарила — найкращий праці час, — так дзвінко вдарила, що стрепенулась тиша (Л. Укр.); Лише осінь суха, наче шкіра обличчя твого, Дорогого настільки, що боляче зору (Бічуя).

3. Коли відчуваю я міцний зв'язок Між днем біжучим і простором часу, Такі упевнені стають відразу Мій кожний порив, кожна думка й крок (Плужн.); Люблю, коли хвилі шумують, лишаючи слід (Сим.); Вже за вікном цвів срібно-синій сутінок, коли вони посідали за садовим столиком пити молоко (Шевчук).

4. Здавалося, ніби лампа розпалюється все яскравіше і розпалює так само Галине серце (Підмог.); Той жайвоноронк знов мене гукнув, Як згори сипнув дощем співучих блискавок (Ткач); То стогне древній шлях, немов боїться забутись і задубіть у сні (Горл.).

5. Віктор повернувся додому швидко, чого ніхто не сподівався (Чорн.); Якби сила та воля, то дядько Зновобрать заборонив би в школі вивчати умовну форму на уроках мови (Загреб.); Хвала тому, хто людям у приполі несе слова, подібні хлібу й солі, і співи, гідні слави сіяча (Рил.).

Варіант 11

1. Тільки обрій моргав суворо, Де тополі, немов спи- си, Підняли своє вістря вгору на сторожі цієї краси (Сим.); В дверях виросла кремезна постать офіцера, від чого Ковальський підхопився і став ніби скривлене відображення (Шевчук); Прозрінь не бійся, бо вони як ліки (Кост.); Скільки птиць летіло над полями, стільки не верталось їх назад (Клен); Я домагався того, щоб у кожної дитини в серці найрадіснішими, найдорожчими, найсвятішими були мати, батько, брати, сестри, друзі (Сух.); Ти одна, яка у снах з'являється мені і гріє сер- денько нужденне (Черкас.).

2. В той вечір було занадто тихо, що нас і насторожи- ло (Олесь); Сніг так блищав, що Дмитрик не міг на нього дивитися і кліпав очима (Коцюб.); Я той, що рвав мости серед заграв у дні страшної мсти (Воронько); Добре, що смутку стеля не роздавила нас (Павл.); Ідеш і слухаєш рідну землю, що годує тебе не тільки хлібом і медом, а й думками, піснями, звичаями (Довж.); І тільки б знати, що немарне в світі цим топтав дорогу, сиву од століть (Олійн.).

3. Вона заспокоюється, коли камінь стає круглий (Шевчук); У людини, як і в птаха, настає в житті такий час, коли в неї міцнішають крила (Клен); З весною, коли розпочались справжні роботи, розмови ставали більш різнобарвні і розростались (Коцюб.).

4. І снилось, як гаряче дихають сні (Мал.); Як не буде птахів, то і людське серце стане черствим (Стельм.); Все дерево вигравало, наче свято виграє, сріблилося, мов царівна (Шевчук).

5. Якщо вчора жовті, деякі білі та пухнасті хмари су- нули та сунули у степ, то сьогодні цілий день іде дощ із сірого виснаженого неба (Виннич.); Замолоду треба на- биратися знань, щоб не була пуста твоя власна криниця (Цюпа); Спасибі ж тим, хто дарує нам щастя добрих спо- гадів (Тют.).

Варіант 12

1. І тобі рости й не в'янути ізроду, Квітують в поемах і віршах, Бо в тобі — великого народу Ніжна і замріяна душа (Сим.); Червона фарба залила Галине обличчя, від чого воно здалося ще гарнішим і яскравішим з його курносим носиком (Шевчук); Усі мої сили і душу широку, й життя я віддам до останнього кроку, аби ти щаслива була, Україно (Воронько); Якщо ви вдало виберете працю і вкладете в неї свою душу всю, то щастя саме вас знайде (Ушин.); Першою думкою в Остапа було довідатись, де вони (Коцюб.); Я вже давно не питаю, чому теща з усіма болячками йде не до своєї дочки, а до мене (Дім.).

2. Вона так поглянула на нього, що, жорстокий і безжалісний, сміливий і непохитний, він відвів очі (Риб.); Дорогі мої вороги, Непідкупні мої, Спасибі, що на мене упав ваш вибір і додав до життя снаги (Сміл.); У грудні морози були такі, що тріскались дерева (Стельм.); Володимир позирав вгору і мимохіть сподівався, що спалахне там ясно-синя сукня (Шевчук); І здалося мені, що стрічаю весну (Сим.); Ота розмова, що відбулася під час сніданку, була для Івана суцільними тортурами (Гонч.).

3. Коли шумлять псевдопророки і йдуть на пишний карнавал, в душі таїть він жаль глибокий за свій високий ідеал (Чуб.); Дівчина була об тій порі, коли кожного манить щось загадкове, незбагненне і таємниче (Сим.); Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у невідомі краї (Рил.).

4. Я така, як квітка в чистім полі (Ткач); Неоніла й кроку не встигла ступити, як перед нею з'явився красень-юнак із невеличкою валізою в руці (Шевчук); Над голубими вітряками плив журавлиний караван, неначе кликав у дорогу (Сим.).

5. Володимир знітився, хоча не відвів своїх ясно-синіх очей (Шевчук); Незабаром тріскотнява і гармидер знялися і ліворуч в ліщині, деь зовсім близько, де було досі порівняно спокійно (Гонч.); Той господар в просторі безмежному, хто душею відрікся меж (Сим.).

Лабораторна робота № 44

Тема: Складнопідрядне речення з кількома підрядними, його структурно- семантичні різновиди

Завдання 1

Перебудуйте елементарні складнопідрядні речення в неелементарні з однорідною/неоднорідною супідрядністю або послідовною підрядністю. Вкажіть на формальні ознаки однорідної/неоднорідної супідрядності та послідовної підрядності. Назвіть семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами та засоби зв'язку.

Завдання 2

Конструкції з послідовною підрядністю трансформуйте в інші різновиди складнопідрядних речень із кількома підрядними, ввівши у структуру можливі предикативні частини. З'ясуйте, від чого залежить уведена вами предикативна частина і в які семантико-синтаксичні відношення вступає.

Завдання 3

Складнопідрядні речення із однорідною супідрядністю розгорніть у конструкції з супідрядністю та послідовною підрядністю. Встановіть семантико-синтаксичні відношення між усіма предикативними частина-

ми. Схарактеризуйте предикативні частини за співвіднесеністю з: а) двоскладним/односкладним; б) поширеним/непоширеним; в) повним/неповним; г) ускладненим/неускладненим реченням.

Завдання 4

Складнопідрядні речення з кількома підрядними проаналізуйте за: а) різновидом; б) засобами зв'язку; в) семантико-синтаксичними відношеннями. Побудуйте графічну та лінійну схеми речень.

Завдання 5

Побудуйте складнопідрядні конструкції з кількома підрядними за схемами. Вкажіть на засоби зв'язку та семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами.

Варіант 1

1. Коли на городі з'являвся перший пуп'янок огірка, мати брала мене за руку і вела подивитись на це диво (Стельм.).

2. Він починав розуміти, що розпорядок гарний тільки тоді, коли його сам до себе з доброї волі прикладаєш (Підмог.).

3. Живе лиш той, хто не живе для себе, Хто для других виборює життя (Сим.); Я так хочу, щоб вони простояли так цілу ніч, щоб у душі тієї другої не зникло відчуття самотності, щоб вони відчували потребу бути тільки разом, вдвох (Шевчук).

4. Коли з твоєї душі odkриваються все нові й нові обрії, старі рани забуваються, бо життя стає нескінченим (Олесь); Поки доїлися кози, він сидів на веранді, яка густо заплетена крученими паничами (Шевчук); Родим не пояснював Сивоокові, що діється в полум'ї, як народжується глина, на яку крізь соломинки, що вставлені в турячі роги, накраплювали співучі барви (Загреб.); Доцільність англійської системи полягає в тому, що в ній є парламент, який перевіряє сам себе і правителя (Іванич.).

5. а) [, (де) ,], (як).
б) [, (хто) , (хто)], (бо).

Варіант 2

1. Конюшина добре зійшла і так рясно та буйно зацвіла, наче синювато-червоні вогники побігли по траві (Колом.).

2. Хто знає, що робиться там, де людина не може бачити (Коцюб.).

3. Школа — це місце, де кожний крок життя і взаємовідносин вихованців і вчителів сповнений глибокого морального смислу, де кожна маленька людина кожному свого буття живе під впливом яскравого світла правди (Сух.); Ніколи не думав, що заґратовані вікна аж так віддалять людину від реального світу, що в незвіданих вимірах планети ридає у горі моя мати (Іванич.).

4. Здавалося, що то дзвонить мідний кайдан, в якому закипає вода (Мушк.); У війну, коли доводилось бувати в розкішних багатопверхових палацах на відомих усьому світові проспектах, я з ніжністю згадував маленьку нашу глиняну хату, як усі люди на землі згадують своє дитинство (Слісар.); До тебе летіла б край світу, Де сходить зоря золота, Якби не морози на квіти, Якби не минули літа (Ткач); Щоб настав час жданий людського єднання, Щоб ні пана більше не було, ні хлопа, Треба перейнятись швидше світлом знання, поступом, якого осягла Європа (Григор.).

5. а) [, (як) ,], (що).
б) [], (де , (які) ,), (де).

Варіант 3

1. Олесь біжить підтюпцем і раптом помічає, що дерева теж біжать, кружляють, ховаються одне за одного (Тют.).

2. Живуть століття після смерті ті, що роблять те, чого “не можна” (Сим.).

3. Коли починається сезон, коли трактори не вичахають на шлях цілу добу, Зоя помітно зростає в своїй ролі (Гонч.); Нехай не знає втоми рука, що добре зерно в доб-

ру землю сіє, що зневажає чорні суховії і щедра, як напровесні ріка (Рил.).

4. Потім, коли підійшов Черниш, Маковей упевнився, кого вона шукала (Гонч.); Якби мої думи німії та піснею стали без слова, тоді б вони більше сказали, ніж вся оця довга розмова (Л. Укр.); Мабуть, так думають митці в старості, коли вже вигоріло все паливо, коли вичахло серце, що прагнуло все вищої і вищої мети, коли мистецтво стало способом заробітку, бо нічого іншого вони не вміють (Мушк.); Я побачив, що з дідом треба якось інакше балакати, щоб викликать його на розмову і не вважати на його вдачу (Олесь).

5. а) [], (бо), (що), (що), (що).

б) [, (що),], (аби), (коли).

Варіант 4

1. Шпаків чути здебільшого вранці, коли довгим ланцюжком вони влаштовуються на телеграфних дротах (Собко).

2. У відповідь така тиша, що чути було, як угорі шелестять хмарки (Шевчук).

3. Ми сиділи доти, доки голуб не опустився на дах, доки не наплирла на землю густо-гаряча темна хвиля смеркання, доки не затихли кроки людей (Шевчук); Прости, що знов наснитися молю, що був учора біля твого дому (Бойч.).

4. Розповідав учора про сибірські морози, на яких і залізо не витримує — кришиться, про гнуса, од якого нема порятунку нічому живому, про щоденний героїзм отаких, як Іван Захарович (Дім.); Коли мені підхлібник тисне руку, тікаю геть від нього сам не свій, мов босою ногою на гадюку я наступив на стежці лісовій (Павл.); А там прохолодно синів Дніпро, по якому пропливали річкові трамваї з людьми, що їхали на далекі пляжі (Мушк.); Була це нагальна течія, яка захоплює душу і тягне туди, куди можна сягнути, захоплюючись і лякаючись відчуття неможливості кінця (Шевчук).

5. а) [], (скільки), (що).

б) [, (що, (який)),], (звідки).

Варіант 5

1. Такі грізні вони стали, що готові були в одну мить кинутись на кого завгодно (Колом.).

2. Вже життя підійшло до кінця, коли з'ясувалося, що дуже хочу жити (Тют.).

3. Ми народилися в муках, щоб родити, Щоб синами обезсмертити свій рід, Щоб квітував на диво всьому світу Ко-зацький геніальний родовід (Сим.); Я почув, як щось хряс-нуло в мені самому, як серце тріснуло від кривди (Іванич.).

4. Коли за рогом зникла остання підвода, я вирішив, що досить вже відсиджуватися у привітному затишку лісових нетрів (Збан.); Нестерпно захотілося знати, що він пережив, як склалася у нього доля (Іванич.); Я довго дивився, як плигає по вулиці вогник ліхтарика, на потік, який зносив у Дніпро сьогоднішній настрій, на дощові нитки, які клювали обернену на багно пилюку (Шевчук); Цей буйний платан привертав увагу місцевих жителів, паломників, невільників, що тягнулись журавлиними ключами з ринку на галери, турецьких дервішів ордену Хаджі Бехтоша, які заснували на околиці міста такіє (монастир) (Іванич.).

5. а) [, (котра)], (що), (де).

б) (якби), [], (куди).

Варіант 6

1. Знадвору у вікно зазирає перший сніг, від чого маленька давня радість лоскотнула мені в горлі (Тют.).

2. Машина мчить краєм степу, звідки на всю широчінь видно морську затоку і скелю крейсера, що видніє в сліпучій далині (Гонч.).

3. Тут я почну зажинок, Бо кращий урожай не жде мене ніде, Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок Сюди веде (Сим.); Гулак відчув полегшання від того, що їхня зустріч закінчується, що не треба буде надто глибоко заходити у спогади (Іванич.).

4. Зараз же, коли стояла вона біля хвіртки і не могла зважитися повернути до хати, у ній все кипіло й нуртувало, бо хотіла кохати, хотіла бути коханою (Шевчук); Щоразу стукав патерицею у двері, за якими чулася розмова, щоб молилися миряни (Іванич.); Легка тому робо-

та й найважча, хто її робить по своїй волі, залюбки, хто пестить у серці надію, що немарне вона йде, що через ту роботу він досягне свого щастя, котре ще й не видне, котре десь далеко-далеко (Мирн.); Здебільшого Григорій працював дома, за хатою, в холодку, де росла бузина й затуляла його від людей, що проходили вуличкою, або в хліві, де лежало паливо й мостилися ластівки (Тют.).

5. а) (коли), [], (що).

б) [], (як), (коли, (яке),).

Варіант 7

1. Як весело сонце виходить з-за обрію, так очі твої посміхнулись мені (Мур.).

2. Ще не вродився той, хто все порвати б міг, що зв'язане народами й віками (Павл.).

3. Іди туди, де днів моїх начало, Де щедро мені доля дарувала Цей світ у праці, вроді, доброті (Тют.); Цариця балу, де танцюють леви, де б'ють поклони ввічливі слони, сумне дитя з обличчям королеви, з таким кричущим пасмом сивини (Кост.).

4. Коли матері хотілося згадати сина, вона йшла до колодязя на шляху, мовби там він її чекає (Стус); І відчув тепер, як за день все це вляглося, що зникло кудись відчуття самоти (Іванич.); Уже мати, нишком втираючи сльози й озираючись на кімнату, звідки чулися голоси чоловіка й Томського, і води зігріла синові скупатися, і хату прибрала, що аж сяяла дивовижною чистотою, як всяка українська хата (Підс.); У тім-то й місія майстра, як цю красу видобути, щоб викресати зі слова, навіть найбуденнішого, надавши слову таке місце у творі, де б воно саме оновлювалося, набуло свіжості, сяйнуло, розквітло (Гонч.).

5. а) [], (де), (де), (які).

б) [], (що), (що),], (доки).

Варіант 8

1. Я пам'ятаю, як урочисто проводжали в поле плугатарів із раннім плугом (Стельм.).

2. До них він ставився з певною упередженістю, бо знав, що вони дозволяють собі надто багато (Гонч.).

3. Так правда це, що ви мене кормили, від рота відриваючи собі, що на вівсяний хліб удень робили, а ночі коротали у журбі (Павл.); Після Дерптського університету, де кожний другий студент належав до таємного товариства, де у вічі проголошувалися гасла декабристів, Київ здався мені спочатку тихою заводдю (Іванич.).

4. Коли стихала гроза, на мить оживав цвіркун, що невідомо як заліз сюди (Шевчук); Який би виріс ти, охота подивиться, Коли б не мав на чому вчиться (Сим.); Тепер у квітчастих долинах, що чекають їх, він дивитиметься без краю в її очі, де бачитиме світ і життя, братиме її за руку в радісній покорі й почуватиме на долоні своїй невичерпне тепло її тіла, до якого не наблизиться ніколи (Підмог.); Тепер Марко почував ніби незручність, коли не знав чогось із того, що турок запитував (Мушк.).

5. а) [, (що)], (щоб) .

б) [], (ніби) , (ніби) , (яке) .

Варіант 9

1. Хто щастя взяв у лютій боротьбі, той зможе захистити його в бою (Мал.).

2. Але затям собі, Що колись можуть настати такі часи, коли нашої мови не буде пам'ятати навіть найменший соловейко (Мур.).

3. Де сиві билинки на вітрі гудуть, Де вись журавлями зігріта, Отут собі вогнище я розведу — На крайньому березі літа (Логв.); Тепер я бігаю в поле й годинами слухаю, як в небі співають хори, як грають цілі оркестри (Коцюб.).

4. Галі, яка й справді стежила за тим чудним сходженням, здалося, що чоловік іде пританцьовуючи (Шевчук); Коли нагнувся над повним відром, вода дихнула на мене глухуватою свіжістю, яка все ж таки мала здавна знайомий присмак (Барк.); Сашко відчув, що безсилий змагатися з тим, чого не існує, що створив сам, що домалював уявою (Іванич.); Біля візирових ніг лежали пси, що розірвали б на шмаття, якби він зробив хоч порух у бік їхнього володаря (Мушк.).

5. а) [, (який)], (щоб) ,] .

б) [, (коли)], (що) .

Варіант 10

1. Тепер його ніхто не бачив, бо він був сам на сам із річкою (Тют.).

2. Цвіте липа так буйно і розкішно, скільки дозволяє величезний паркан, яким огорожено новий будинок (Дім.).

3. Стара зводила очі й задоволено стежила, як поволі спадає з обличчя онуки її краса, як сірішає вона і блідіє і як вилітає їй із серця голуба блискуча богиня (Шевчук); І все, що ти любив, що передумав, вона мені опівніч розповість (Мал.).

4. Зречеться навіки жорстокої плутанини міського життя, отруйних мрій, що тяжать над галасливим бруком, задушливих поривів, що роз'їдають душу у вузьких закутках кімнат, відкинеться божевільного прагнення, що ятрить думку (Підмог.); Коли хлопець повертався цього разу додому, його мимоволі огортав невимовний сум, неначе ясне синє небо затягували білі хмарки (Шевчук); Її охоплює лихоманкове збудження, дріж, трепет, що це вони аж куди добулися, що опинилися на цьому острові, де їх оточує химерне залізне бескеття (Гонч.); Хлопець відчув, як назавжди розвіялися його надії на порятунок, бо нема в людей власної волі для здійснення своїх бажань (Іванич.).

5. а) [, (де), (де),].

б) [], (що), (щоб), (що), (бо), (що).

Варіант 11

1. Коли егоїстичне щастя є єдиною метою життя, життя дуже скоро залишається без мети (Ролан).

2. І здається, що я володію Віковічним секретом краси Лиш тому, що я розумів Загадкові твої ікси (Сим.).

3. Ветцель тільки вставився на нього тупо, промовчав, збагнувши, що цей поліцейський чиновник не такий уже й дурень, що він має цілковитий резон (Збан.); Ми підемо, де трави похилі, Де зорі в ясній далині (Мал.).

4. Коли бажання вчитись опанувало його, він показав себе вартим тих трьох років праці, що відбув на селі без свят і спочинків (Підмог.); Ти довго молилася Богу,

Щоб синові долю велику послав, Коли проводжала в далеку дорогу (Славут.); Ніколи не треба забувати, що митці покликані народом для того, аби показувати світові насамперед, що життя прекрасне, що саме по собі воно є найбільшим і найвеличнішим з усіх мислимих благ (Довж.); Ібрагім напружено думав, що відповісти візирові, щоб блиснути перед ним розумом (Іванич.).

5. а) [], (що), (аби), (що), (що).

б) [], (коли), (коли).

Варіант 12

1. Прокинувся я, коли в хаті заясніло од вікна м'яке біле сяєвце (Тют.).

2. Зупинилася, бо відчула, що розірветься серце (Дім.).

3. Чую спів трембіти, бо в ньому безмежна ніжність душі моїх земляків-селян, бо він є жагою спраглою по красі серця, бо в ньому мелодія віків (Чубач); Бачиш ти із канівського схилу, Як новий день над світом устає, Як сивий Дніпр свою могутню силу По жилах дротяних народу віддає (Сим.).

4. Коли інші з обов'язку службового старалися, то Семен все робив напоказ, щоб насамперед командир те старання його помітив (Дім.); Він майже фізично відчув, як пірнає у тишу майстерні, як віддається на волю пориву, що ледве стримався, щоб не гнати туди зараз (Мушк.); Коли Юсуф уздрів, хто виник нізвідкіль, Коли переконавсь, що був то Джабраїль. Коли слова Творця знайшли жадану ціль, Смутенним серцем він лише тоді зрадів (Горд.); Казна за що усі люди, де б я тільки не ступив, дорікають мені всюди, що обіймав собі посаду, що був завклубом років два, що їздив навіть у бригаду в тому році на жнива (Сим.).

5. а) [], (що), (який).

б) [], (як), (як), (неначе).

Лабораторна робота № 45

**Тема: Структурно-семантичні особливості
безсполучникових конструкцій**

Завдання 1

Визначте семантико-синтаксичні відношення безсполучникових конструкцій з однотипними частинами. Вкажіть на їх структурно-граматичні особливості, засоби зв'язку між предикативними частинами. Поясніть вживання розділових знаків.

Завдання 2

Диференціюйте складні безсполучникові конструкції на речення відкритої/закритої структури. Назвіть формальні ознаки відкритості/закритості структури. Які семантико-синтаксичні відношення встановлюються між предикативними частинами? Прокоментуйте залежність розділових знаків від різновиду відношень.

Завдання 3

Трансформуйте (де це можливо) сполучникові конструкції в безсполучникові. Чому деякі речення не піддаються відповідній трансформації? Встановіть семанти-

ко-синтаксичні відношення перебудованих речень і зіставте їх із відношеннями сполучникових конструкцій. Зробіть висновки.

Завдання 4

Визначте різновид безсполучникових конструкцій. Встановіть кількість предикативних частин і семантико-синтаксичні відношення між ними. Схарактеризуйте кожну з предикативних частин за співвіднесеністю: а) з двоскладним/односкладним; б) поширеним/непоширеним; в) повним/неповним; г) ускладненим/неускладненим реченням. Побудуйте лінійні схеми безсполучникових конструкцій.

Завдання 5

Побудуйте неелементарні безсполучникові конструкції з трьох предикативних частин за такими характеристиками: а) семантико-синтаксичні відношення; б) співвіднесеність першої предикативної частини; в) співвіднесеність другої предикативної частини; г) співвіднесеність третьої предикативної частини.

Варіант 1

1. Гнуться клени ніжними колінами, Чорну хмару сріблять голуби (Рил.); Народ — мій Бог, йому я вірю (Сим.); У ровах вода, на городах — пісок (Харч.); Річка починається струмком, із струмків мільйонних — повінь річки (Гонч.); Добрі діти доброго слова послухаються, лихі — й дрючка не бояться (Нар. тв.).

2. Розшукав я очима свого хату, думаю: оце хлопці на вигоні в “море” граються, пищики майструють (Тют.); Губи склалися докупи, ніс видовжився, очі приплющені (Харч.); Не я їхав на мотоциклі — мотоцикл їхав на мені (Газ.); Мені ж чинів і “ласк” не треба, Я не наївний, не сліпий (Сим.).

3. Вночі прокидаюсь, сідаю на ліжку і напружено слухаю, як щось свердлить мій мозок, лоскоче серце (Кочуб.); То над Європою кислотні йдуть дощі, то раптом

лазер проникає в гени (Підс.); Або зима буде холодною, або влітку засуха все спалить (Газ.); Вже день здається сивим і безсилим і домліває в зарослях ріка (Сим.).

4. Це правда: кров з каміння може змити дощ (Антонич); Сонце заходить — Катерина по садочку ходить (Шевч.); Тільки ранньою весною зеленіє в них перша трава, потім гаряче сонце спалює кожну билину, суховій випиває останню вологу (Дрозд).

5. а) Одночасність; послідовність дії;

б) двоскладне, поширене, повне, неускладнене;

в) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене;

г) двоскладне, поширене, повне, ускладнене однорідними присудками.

Варіант 2

1. Ну, і пішов я ланами; там ешелони, сніги (Сос.); Вітер вороже б'ється у вікно — син його не лякається (Газ.); Кожушина сповзла з Тодорчиного плеча, він побачив її руку, мускулясту, тверду, оголену вище ліктя (Харч.); Вогнем палає виднокруг, земля світлішає довкола (Воскр.); Поле не оране, вівці не лічені, пастух рогатий (Нар. тв.).

2. Є ще в нього інша особливість: праве око завжди примружене, ліве дивиться на світ проникливо, з холодним блиском (Тют.); Він був у старій піхотинській формі часів бригади генерала Гадлера, на його голові стирчала рогатувка з білим орлом (Харч.); Діждали Луки — ні хліба, ні муки (Нар. тв.); Не хватайте озлоблених у тюрми: вони самі собі тюрма (Тич.).

3. Навіть не оглядаючись, я знаю, що це іде хтось із небагатих людей (Стельм.); І я всміхаюся до всіх, і я їй ніжним голубом воркую (Олесь); Вітайте їх, і нехай вони надсилають до нас свої матеріали (Панч); Поки ми спустилися в долину, червоне сонце котилось краєм макітри (Коцюб.).

4. А ще пам'ятаю: спускала на воду кораблик (Газ.); Довженко — не однотонна текуча мелодія, він всеохоплюючий, універсальний в найкращому понятті (Гонч.); Працюєш на полі в квітні — думай про серпневі дні літні (Нар. тв.).

5. а) Послідовність дії, одночасність;
 б) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене;
 в) двоскладне, поширене, повне, ускладнене вставною конструкцією;
 г) двоскладне, поширене, повне, ускладнене однорідними додатками.

Варіант 3

1. В могилах поле мріє — Назустріч вітер віє (Тич.); Щебечуть птаці, вітер лине, до тебе квітка тягнеться в півсні (Сос.); Старе не просто вийшло з моди, його було чим замінить (Харч.); Сонце ще не зійшло — надворі було світло, все ожило, загомоніло (Збан.); Камінь тліє, точиться незримо, Молодість вітрами лине в ніч (Мал.).

2. Ліхтар “летюча миша” висів на стовпі посеред приміщення і тихо погойдувався: оранжеве кружальце світла шарахкалося по долівці, кидаючи на неї довжелезну тінь від стовпа (Тют.); Застібнув борти — животики сховався; білий комірець шовкової сорочки, галстук (Харч.); Пес бреше — вітер розносить (Нар. тв.); Хіба не жах: своєї зброї Не маєш ти в ці скорбні дні (Стус).

3. А ти ще бачиш місяць, як його з лісу виносять на рогах корови (Стельм.); Чи то вітер верхів'ям смерек гуляє, чи вовк самотній віє жалібним голосом (Лет.); Ліве око у нього витекло, зате праве ж блимає гостро (Дім.); Хоч не став він ні гетьманом, ні митрополитом, зате став хоробрим воїном (Риб.).

4. Приносиш ясний усміх долі, хвороба гоїться поволі, обнова в серці спіє (Антонич); Донька народилась — зіронька засяяла (Газ.); В останній час сім таких погод у нас: сіє, віє, мутить, крутить, припікає, мете, поливає (Нар. тв.).

5. а) Послідовність дії, зіставно-протиставні;
 б) односкладне, означено-особове, поширене, повне, неускладнене;
 в) двоскладне, поширене, повне, ускладнене відокремленим означенням;
 г) двоскладне, поширене, повне, неускладнене.

Варіант 4

1. За тинами цокотять копита, Сад шумить, Пахнуть медом яблуні в саду (Сос.); Добре говорити — зле творити (Нар. тв.); В хаті пахло засохлими васильками, під піччю сюрчав цвіркун, за хатою стигла червнева тиша (Тют.); Марія втримувала на руках дитинча, Федулиха держала за налігач корову (Харч.); У глибині лісу стукав дятел, пищали синиці (Донч.).

2. Прийшов би він до мене, я б його встановив би догори штаньми (Тют.); Не плакала Ганіська, не мала коли (Харч.); Принесу тобі квіти, Загадаю бажання: Не зів'януть за три дні — Не зів'яне кохання (Бойч.); Вас так багато — серце порветься! (Рил.).

3. Люди запевняли, що саме під цим дубом запорожці разом із своїм кошовим отаманом Сіркою писали знаменитого листа турецькому султанові (Шест.); Я не я, і ти мені не ти (Кост.); Не тільки тужна пісня лилася із змученої душі матері, а й пропікали сльози гарячі сліди на її обличчі (Тют.); Народ сам скує собі долю, аби тільки не заважали (Коцюб.).

4. Ходжаєв просив Олександра Івановича збудити його о другій ночі — хай, заступаючи один одного, вони почергують так до ранку (Антонич); Старе одживає, нове народжується (Вишня); За народним повір'ям, осика була сильним відворотним засобом од нечистої сили: кілок з осичини забивали на воротах під Зелені свята (Барк.).

5. а) Послідовність дії, поширювально-приєднувальні;

б) односкладне, безособове, непоширене, повне, неускладнене;

в) двоскладне, поширене, повне, неускладнене;

г) двоскладне, поширене, повне, ускладнене відокремленими означеннями.

Варіант 5

1. Я для неї зірву Оріон золотий, я — поет робітничої рані (Сос.); Вечір упав на коліна, руки спокійно простяглись на лавці (Тют.); Нили ноги і руки, була великою

голова (Харч.); Виставу закінчено, глядачі аплодують, завіса знову піднімається (Газ.); Цінує розум вигуки прогресу, Душа скарби прадавні стереже (Кост.).

2. Тимко рушає по тому сліду і бачить: сидить Оріся задумана, обіпнута чорною шаллю (Тют.); І дійшовши до того, він уже не бачив парадоксу, парадоксом був Гайдучок (Харч.); Я знаю силу слова — воно гостріш штика і швидше навіть кулі, не тільки літака (Сос.).

3. Смутний грудень, як прийде студень (Нар. тв.); Немає пісні в порохна, зате стрімку провину чути (Кочерга); Чоловік забіг кудись на край світу, і вона його щодня проклинає (Дім.); Якщо узявсь іти — кінця ти доходжай (Тич.).

4. Десь оддалік дере деркач, б'є перепел, потім усе затихає (Вишня); Не бачу вже нічого більш, лиш знаю: юрбу схвилюєш ти шаленим герцем (Антонич); Зійшов у березні сніжок — берись за плужок (Нар. тв.).

5. а) Одночасність дії, умовно-наслідкові;

б) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене;

в) двоскладне, поширене, неповне, ускладнене відокремленого обставиною;

г) двоскладне, поширене, повне, неускладнене.

Варіант 6

1. Білі акації будуть цвісти в місячні ночі жагучі; промінь морями залле золотий і річку, і верби, і кручі (Сос.); Стало в хаті соколятам тісно, полетіли в передгроззя (Барк.); Серпень збирає — зима поїдає (Нар. тв.); Ти не лукавила зо мною, Ти другом, братом і сестрою Сіромі стала (Шевч.); Просив, просив відеречко, Вона йому не дала; Дарив, дарив їй колечко, Вона його не взяла (Нар. тв.).

2. Було нас у сім'ї четверо, старші брати ходили по наймах — я при батьках перебував (Тют.); Тосик підправив рогатувку, підняв голову: зелені, наче полуджені, очі ворухнулися, блиснули білі білки з червоними прожилками, брови піднялися (Харч.); Тоді вважалося: апостол заступається за пастухів (Земл.); А дні пливуть — мелодія в блакиті (Малан.).

3. Інший переказ оповідає, що ординці мали коріння аїру за талісман (Шест.); Не тільки таблетки лікують, а й добрий настрій зміцнює здоров'я (Газ.); Добриня був добрий воєвода, та й люди вірили йому (Слісар.); Де рідний край, там і під ялиною рай (Нар. тв.).

4. Стихійне нещастя: соняшники всі потолочили (Вишня); А що робилось на початку літа — огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте (Довж.); Знов постали села білосніжні, вкоренилась твердь поліщука, задавнила згарищ чорні тіні безсмертна пам'ять, добра і гірка (Горл.).

5. а) Одночасність дії, пояснювальні;

б) двоскладне, поширене, повне, неускладнене;

в) двоскладне, поширене, повне, ускладнене вставною конструкцією;

г) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене.

Варіант 7

1. Її мова, люба, мила, Нас все забавляла, її дума — голубила, Пісня — до сну клала (Олесь); Другий сокіл висотою впився, Заболіли в небі крила (Барк.); М'яко слати — твердо спати (Нар. тв.); На воротах стоїть кіт у червоних чоботах; легеньким помахом крил птахи поза точком приносять кашу з молочком, тільки зозуля, примостившись на покуті, не поспішає (Скурат.); Уночі тріщить, вдень плющить (Нар. тв.).

2. Скиби відвалювалися масні: сій пшеницю і смійся (Харч.); Защебече соловейко в лузі на калині — заспіває козаченько ходя по долині (Шевч.); Засвистали козаченьки в похід з полуночі; виплакала Марусенька свої карі очі (Нар. тв.); Будем іти ми з тобою тоді в ніжному вітрі до рання, вип'ю я очі твої молоді, повні туману кохання (Сос.).

3. Допоки сонце світить на землі, Нехай роса нам душу напуває (Слісар.); І небереженого Бог береже, а задумана мука жертовна (Стус); Не забув гетьман ці слова, і вічна і велика правда промовляла устами коваля (Риб.); Щоб себе беріг, він наказав мені (Рил.).

4. Високий Андрій став іще вищий, Оверко бавився шликом (Ян.); Ліс стоїть задумливий: йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим (Вишня); Малі діти — малий клопіт, великі діти — великий клопіт (Нар. тв.).

5. а) Одночасність дії, часово-наслідкові;

б) двоскладне, поширене, повне, ускладнене відокремленими означеннями;

в) односкладне, означено-особове, непоширене, повне, неускладнене;

г) двоскладне, поширене, повне, неускладнене.

Варіант 8

1. Батько шукав пояснень навіть невиправданим вчинкам, син не хотів знати ніяких компромісів (Газ.); На білу гречку впали роси, Веселі бджоли одгули, Замоккло поле стоголосе В обіймах золотої мли (Рил.); Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині (Сос.); Разом уся купа спалахнула, шугнуло полум'я вгору, розійшлося зарево на всі боки (Мирн.); Сергієві сумно, він пустив биків на волю (Тют.).

2. Тоді він натиснув на двері плечем, вони з сухим скрипом відкрилися — в лице вдарило теплим духом кінського стійла (Тют.); Той на мигах доводив: в'яжіть швидше (Харч.); Сказав — гвіздка забив (Нар. тв.); Повними грудьми будемо вітер пити, під дахом синього неба наш дім (Антонич).

3. Поки розумний думає, то дурний уже робить (Нар. тв.); У набряклій снасті тріпотіла риба і тьмяно полискувало вологе золото луски (Стельм.); Солов'ї засміялися десь, і душа моя арфою стала (Олесь); Я звів очі і побачив, як з поля в ліс іде дівчина (Гуц.).

4. Плакала спросонку за стіною дитина, хтось пройшов у кінець з рушником і зубною щіткою (Антонич); З усіх найдавніша мова гайова: в рушницю ночі вклав хтось зорі-кулі, на вільхах місяць розклюють зозулі (Антонич); Є шапка — немає голови; є нога — без черевика (Нар. тв.).

5. а) Пояснювальні, умовно-наслідкові;
 б) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене;
 в) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене;
 г) двоскладне, поширене, повне, ускладнене одно-
 рідними підметами.

Варіант 9

1. Хороші діти батьків на ноги ставлять, погані — з ніг валять (Нар. тв.); Обмолочений день спочива, Мліє кріп в запахуцім окропі (Драч); Небо раптом нахмурилось, місяць ліг за хмару, засіяв тихий сніг (Тют.); Важкі вітри не випили роси, Черлені трави бродять буйним соком (Мал.); Жінки дивились на зовнішній вигляд автомобіля, чоловіки перевіряли двигун (Газ.).

2. Його ніхто не міг спинити, він був, як звір (Харч.); Чабан вранці з сопілкою сяде на могилі, подивиться — серце ниє: кругом ні билини (Шевч.); Ніч пройшла — на душі стало легше (Газ.); Давно Євгена поминає за упокій старенький піп, За весною весна минає Під запашне зітхання лип (Малан.).

3. Коли з любові плаче жінка, Всі безпорадні на землі (Гнат.); Земля без тебе ні стебла не вродить, і молоді ума не добіжать (Кост.); Хотіла крикнути Катря, та тільки страх скував губи (Риб.); Тепер міцніше я тебе люблю, Бо ясності, і доброти, і світу Знаходжу більше в погляді твоїм (Павл.).

4. А я теж до Ташкента — деякі справи набігли (Антонич); Але немає вже сили в кленовому листку, падає кленовий лист на землю і затихає (Вишня); Якось восени я йшов полем і побачив: на великому лузі зібралось багато лелек (Земл.).

5. а) Причинові, зіставно-протиставні;
 б) двоскладне, поширене, повне, ускладнене звер-
 танням;
 в) двоскладне, поширене, неповне, неускладнене;
 г) двоскладне, поширене, повне, ускладнене одно-
 рідними означеннями.

Варіант 10

1. Високі айстри, небо синє, Твій погляд, милий і ясний (Рил.); Ти — квітка у любові, в ненависті ти — штик (Сос.); Поклав на її плече руку, вона не здригнулася від його дотику (Харч.); Налетіли щиглики галасливі, чижі засмучені, чечітки-сирітки, снігур поважно сів на борт, навіть горобчик, сіренький стрибунець, хитро клює насіннячко (Копил.); Всі наші сльози тугою палкою спадуть на серце, — серце запалає (Л. Укр.).

2. Софія пірнула у спогади: спогади здатні годувати самотність (Харч.); Славен світ митцями й ковалями, славне людство розумом чесним (Рил.); В кого ж запалала хоч іскра єдина — вік її буде носить (Л. Укр.); Пам'ятаю: тривожні оселі, темні вежі на фоні заграє (Сос.).

3. Коли в маю два дощики не випаде, то й золотий плуг нічого не виоре (Нар. тв.); Мене водило в безвісті життя, та я вертався на свої пороги (Павл.); Чигирин вклонився усім, і кінь зразу ж поніс його у синьоцвіт вечорини (Стельм.); Не тільки Галайда ліг на землю, але і всі козаки припали до неї, потягнувши за повід своїх коней і примусивши їх лягти перед собою (Риб.).

4. Снігів завмерлу тишину вигуком розпороти: нема турбот! (Антонич); Навесні на його місці молодий буде лист, зелений, він з вітром розмовлятиме (Вишня); Попереду батько ніс на рушнику хліб-сіль, у кошику, накритому рушником, несла різне частування мати (Онеш.).

5. а) Одночасність дії, з'ясувальні;

б) односкладне, означено-особове, непоширене, повне, неускладнене;

в) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене;

г) двоскладне, поширене, повне, ускладнене відокремленою прикладкою.

Варіант 11

1. Це голос розлуки і муки В останню годину любові, Це тиха пісня без слів, Тиха й самотня (Рил.); Очі вже закриваються, думка ж лине в далечінь (Газ.); Ну, і пішов я ланами, вітер мотав шлики (Сос.); Малинник

перестає бути раєм, у річці не тече молоко, джмелі не гудуть божими голосами, дивні пташки обертаються в звичайних горобців (Харч.); Луки були пишні, ниви багаті, сади густі (Смол.).

2. Їх прихід на станцію помітили, начальник станції аж задихнувся від радощів: от скільки людей привалило! (Тют.); І вигойдувалося срібляне просвічене повітря — грала музика (Харч.); У давнину вважали: по-справжньому літо починається з приходом Зелених свят (Газ.); Сядем собі: вітер віє, сонце гріє (Вишня).

3. Вона вривалась у високі брами, бо що для пісні спиши і мечі (Павл.); То він спитав чи хтось інший обізвався в хаті (Гуц.); Лелека тихенько пристав до зграї, але там його упізнали і осудили на вічну самотність (Земл.); Під ногами шелестіли цілі замети сухого покрученого листа, і Насті вподобався той шелест (Коцюб.).

4. “Книгоспілка” взялась постачати добре канцприладдя — стало легше (Вишня); Ще ти сто літ показував мету і шлях стовпом вогнистим, ми вирости у спадщині твоїй (Антонич); Через деякий час трапився недорід: нічим людям сіяти (Барк.).

5. а) Послідовність дії, пояснювальні;

б) двоскладне, непоширене, повне, неускладнене;

в) двоскладне, поширене, повне, неускладнене;

г) односкладне, безособове, непоширене, повне, неускладнене.

Варіант 12

1. Вмер його батько, брата не стало, мати пішла (Тют.); Над селом небо осені плаче, Дим заводу пливе над селом (Сос.); Схилилося колосся, поруділа трава, над озером примовк ліс — достигала природа (Харч.); Не співають птиці в небі, блякнуть в полі трави (Підмог.); Вчора билась віхола, Нині благодать, Сонце в річку в'їхало Коной напувать (Нар. тв.).

2. Дядьки притихли відразу: всім же було цікаво послухати бувалого чоловіка (Тют.); Котов не встиг нічого відповісти, вона знов повисла в нього на шиї (Харч.); Полінуєшся весною — будеш у вересні маятись, зимою

каяться (Нар. тв.); Руки простягаю — Б'є сніг із-під холодних копит (Рил.).

3. В'яне все навколо, де пройдуть копита, золоті копита чорного коня (Сос.); Я тобі не жінка, і не кричи на мене (Хвил.); І я живу, і надо мною З своєю божою красою Гориш ти, зоренько моя (Шевч.); Дівчина, що калина в лузі (Нар. тв.).

4. Іде на манівці дорога, не бачиш сонця з-за порога (Антонич); Хлопці прийшли до нового господаря — тепер їм нічого було боятись (Газ.); Дивлюсь на землю, на річкові води і думаю, аж чорний від журби: нам казали — ви “царі природи” (Горл.).

5. а) Одночасності дії, зіставно-протиставні;

б) двоскладне, поширене, повне, ускладнене однорідними підметами;

в) двоскладне, поширене, повне, неускладнене;

г) двоскладне, поширене, неповне, неускладнене.

Лабораторна робота № 46

Тема: Структурно-семантичні особливості складних синтаксичних конструкцій

Завдання 1

На основі простого речення побудуйте складну синтаксичну конструкцію з сурядністю і підрядністю. Встановіть семантико-синтаксичні відношення та засоби зв'язку між предикативними частинами. Визначте у кожній предикативній частині предикативну основу і схарактеризуйте її.

Завдання 2

Елементарні складносурядні речення розгорніть у складні синтаксичні конструкції: а) з сурядним і безсполучниковим зв'язком; б) сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком. Назвіть структурно-семантичні особливості побудованих конструкцій. Поясніть семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами. Прокоментуйте наявність/відсутність розділових знаків.

Завдання 3

У складних синтаксичних конструкціях поставте потрібні розділові знаки. Обґрунтуйте їх вживання. Ви-

значте різновид складної синтаксичної конструкції, кількість предикативних частин, засоби зв'язку та семантико-синтаксичні відношення між ними.

Завдання 4

Побудуйте графічну та лінійну схеми складних синтаксичних конструкцій. Схарактеризуйте їх за: а) структурним різновидом; б) семантико-синтаксичними відношеннями; в) засобами зв'язку. Вкажіть на співвіднесеність кожної предикативної частини з: а) двоскладним/односкладним; б) поширеним/непоширеним; в) повним/неповним; г) ускладненим/неускладненим реченням.

Завдання 5

Побудуйте складні синтаксичні конструкції за схемами. Назвіть засоби зв'язку та семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами.

Варіант 1

1. Білка вискочила з дупла і, чіпляючись за припорошені снігом гілки сосон, полетіла мені назустріч, залишаючи за собою хвіст снігової пилуки (Колом.).

2. По вулицях стікали каламутні струмки, а вузькі і горбаті тротуари блищали від болота (Панч).

3. Прорвіться крізь її веселість Вас подивом ошпарить суть Вона це дерево на скелі Яке вітрами не зігнуть (Кост.).

4. Коли вже люди обляглися спати, Коли вже місяць вилузнувся з хмар, Коли спартанка Києва, не Спарти, Лиш я світила вікнами в бульвар, — тоді із ночі, з п'ятьми, з порожнечі, де зіп'ялась вежа на котурн, мені хтось душу тихо взяв за плечі — заговорив шопенівський ноктюрн. Вона була б і вмерла вже не раз, та все питає, і на смертнім ложі, — а де ж те Слово, що його Тарас коло людей поставив на сторожі (Л. Костенко).

5. а) [], і [], (що), (що).

б) [, (коли),]; [], [] і [].

Варіант 2

1. М'яке зелене світло ласкаво лягає на важке тіло, на білу бороду й на благородний старечий профіль (Коцюб.).

2. Сонце скотилося за байрак, і в хаті од заходу зробилося червоно й прохолодніше (Тют.).

3. Не знаю Чи віднайду загублену тебе Чи догукаю мрію з того краю Куди мене цюночі хтось веде і звідки я щоранку не вертаю (Федор.).

4. І в епіцентрі логіки і стресу, де все змішалось — рідне і чуже, цінує розум вигуки прогресу, душа скарби прадавні стереже. Я в людей не проситиму сили, я нікого в житті не просила, як не просять гранітні схили, щоб у спеку дощі їх зросили (Л. Костенко).

5. а) [], і [], (якщо).

б) [, (хто) ,]; (хто) , [] і [].

Варіант 3

1. Стомився день, облишив косовицю, дмухнув на сонце, заморочив ліс, узяв на плечі хмару-пуховицю та й рушив спати на небесний віз (Вінгран.).

2. Вітерець лоскоче ковил-траву, і ящірки шастають поміж теплим камінням на голих пагорбах (Тют.).

3. В кімнаті запала тиша це була одна з тих хвилин коли співбесідникам здається ніби розмова й не переривалася так могутньо захоплює їх потік спогадів і думок (Собко).

4. І тільки на привалі, в ті рідкісні хвилини, коли ще в свої тачки жінки не запряглись, ті букочки вірменські виводять, як стеблини, І слізьми поливають, і букви прийнялись. То верби похилилися додолу, червоні ружі зблідли на виду, бо вже погналось перекотиполе за літом — по гарячому сліду (Л. Костенко).

5. а) [] — і [] : [], і [].

б) [], але [], (щоб).

Варіант 4

1. Вода шумить між камінням, підкидає вгору хвилі (Н.-Лев.).

2. Я думаю про тебе весь мій час, Але про це не треба говорити (Кост.).

3. Ми винуваті що міліють ріки І мілинами світять береги що десь духовні лупляться каліки і виростають вапі вороги (Сим.).

4. В маєтку гетьмана Івана Сулими, в сучасному селі, що зветься Сулимівка, до кінських грив припадєні грудьми, промчали хлопці — загула бруківка, і тільки гриви... курява... і свист... лунких копит оддалєнілий цокіт... і ми... і степ... і жовтий падолист... і цих дворів передвєчірній клопіт. Мабуть, їй сумно, але жінка хоче, щоб їй хотілося сміятися (Л. Костєнко).

5. а) [], (щоб), [], (що).

б) (Якщо), [] : [].

Варіант 5

1. Спочиває степ, набираєтьєся прохолоди після денної сліпучої спеки (Гонч.).

2. Ти глянула поглядом владним, безжалісна музо, і серце моє затремтіло (Л. Укр.).

3. Я тортури знєсти не зумію Признаюся зарані вам але більше сказать не посмію Коли навіть захочу сам (Сим.).

4. Це вже було ні зайчиком, ні вовком, кривавий світ, обвуглена зоря! — а я писала мало не осколком великі букви, щойно з букваря, — той перший віршик, притулившись скраю, щоб присвітила поночі війна. А буває — спинюсь на місці, простягаю руки без слів, ніби жду чудєсної вісті з невідомих нікому країв (Л. Костєнко).

5. а) [], (як), [], і [].

б) [], [], і [], (коли).

Варіант 6

1. Дощові крапельки на деревах і в травах мерехтіли червоно-зелєними іскорками, сповнювали ліс тонєньким дзвоном (Тют.).

2. Підрозділи мають залишити місто рівно опівночі або всі загинуть (Дім.).

3. І підслухали зорі і трави і підслухали ріки й мости Як шептав тобі вітер ласкаво Я такої не бачив як ти (Сим.).

4. Над шляхом, при долині, біля старого граба, де біла-біла хатка стоїть на самоті, живе там дід та баба, і курочка в них ряба, вона, мабуть, несе їм яечка золоті. А якщо заплачу і руками я торкну ясне твоє чоло, нас не бачать леви біля брами: левам очі снігом замело (Л. Костенко).

5. а) [, (що),], (бо), [].

б) [] — і [], (ніби).

Варіант 7

1. Степ, струснувши з себе росу та зігнавши непримітні тині, горить рівним жовто-зеленим кольором (Мирн.).

2. Сонце опускалось на другий кінець шляху, і ліс на Кузьмівці ставав сизим (Панч).

3. Буду тебе ждати там де вишня біла Виглядає з саду тихо і несміло Де здається спокій і нема нікого Тільки завмирає журиться дорога (Сим.).

4. Мене ізмалку люблять всі дерева, і розуміє бузиновий Пан, Чому верба, від крапель кришталева, Мені сказала: “Здрастуй!” — крізь туман. Посмішки, цвітіння людських облич — червоні троянди пристрасті, білий гнів ломикаменю, колюча шипшина зневаги, сині іриси втоми, — мене морозить, — мене морозить, коли я бачу посмішку пошляка або лакізи (Л. Костенко).

5. а) [, (який),], і [], [].

б) [], (де), [].

Варіант 8

1. Ніжна блакитна хвиля, чиста і тепла, кидала на берег тонке мереживо піни (Коцюб.).

2. Маленький ривчак під Соколим під час зливи перетворився в бурхливу річку, і тому перебратися через нього не можна було (Тарн.).

3. Глухо впала важка сокира Я ще й жаху свого не зборов Як на чуба мого з-під мундира Полилася чужинська кров (Сим.).

4. Звичайні норми починають старіти, тривожний пошук зводиться в закон, коли стоїть історія на старті перед ривком в космічний стадіон. Весна збиває шумовиння у пелюсткове ескімо, а що ж ми винні, що ж ми винні, що вже акацій не їмо? (Л. Костенко).

5. а) [], (де), (де), — [].

б) []: [], (щоб).

Варіант 9

1. Вишня, гінка й кучерява, лиш кілька ступнів відійшла від лісу і вигойдує на собі сонце (Гуц.).

2. Падав сніг, але все ж таки ні в чому не відчувалася зима (Стельм.).

3. Щоб піснею стали звуки поезією слова треба талантові муки лиш нею душа жива (Тют.).

4. Там, за вікнами, за гірким туманом, де трубить вічність у Роландів рік, любов була єдиним талісманом, а талісман цей звався — оберіг. Морями пшениці, у пахощах м'яти, де літо стоїть, як мальований глек, — пливуть і пливуть колискові фрегати, летять космонавти на крилах лелек (Л. Костенко).

5. а) [], (що), [], і [].

б) [], (щоб), [], а [].

Варіант 10

1. Степ у цю пору весь залитий сонцем, огорнутий голубими димками весняних випарів, привільний, широкий і безконечний (Тют.).

2. Їх гнівно таврували на зборах, і Василь також не раз виступав з болісним докором (Дім.).

3. Пощо мені життя суремного тривога як більше опертя не виблагати в Бога Пощо твої труди усі тяжкі маруди коли в усі сліди ступає тінь Іуди (Сим.).

4. Ти знай собі одне, що що кому коли не заманеться, — біда мине, і щастя теж мине, — те, що ти граєш, тільки

зостається. І сміються люди вже у вічі: треба ж так от збутися ума, щоб оце в двадцятому сторіччі та шукати те, чого нема (Л. Костенко).

5. а) [], [], [], (бо).

б) [, (де),], а [].

Варіант 11

1. Дерева мовчазно підносили догори свої сірі стовбури, вкриті плісінню й мохом (Підмог.).

2. Переважна частина дерева геть загнила, і тому воно розсипалося градом порохна (Кочев.).

3. Три тижні перебував в лікарні зробили рентген який нікому не потрібен бо зробивши відправили в зону трохи змучує дорога далека (Сим.).

4. Було це десь там, біля Таврії, в степах, де гнеться ковила, де обрій піниться отарою, — колега коника й вола, горbate диво, привид Азії, сумирний жовтий страхолюд, з якоїсь придбаний оказії, — іде під вербами верблюд. Не може ж бути, щоб якое не було, вже як не є, а якое воно буде (Л. Костенко).

5. а) [] і (ніби), і [], [].

б) [], [], (коли).

Варіант 12

1. Холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю мокрі коси (Коцюб.).

2. Скаженіючий вітер торгикав ворітьми, а він з батьком вештався кругом копиці сіна (Тют.).

3. Обмальовую ситуацію чуюся звичайно коли обминути те що болять руки в обох плечових суглобах що старі болячки дають знати про себе (Стус).

4. Бо пам'ятайте, що на цій планеті, відколи сотворив її пан Бог, ще не було епохи для поетів, але були поети для епох. Закінчив польку, — починай гопак, грай, Марку, грай, бо дуже гарно граєш (Л. Костенко).

5. а) [, (коли),], і [].

б) [], (що), а [].

Лабораторна робота № 47

Тема: Період. Надфразна єдність. Текст

Завдання 1

Перебудуйте елементарні складнопідрядні речення так, щоб новоутворену конструкцію можна було кваліфікувати як період. Визначте частини періоду, семантико-синтаксичні відношення між ними. Поясніть розділові знаки. Побудуйте графічну та лінійну схеми періоду.

Завдання 2

На основі простого речення побудуйте інші синтаксичні одиниці:

а) складносурядне речення; б) складнопідрядне речення; в) надфразну єдність. Що є спільного і відмінного між цими одиницями?

Завдання 3

Доведіть або спростуйте, що мовний матеріал є надфразною єдністю. Назвіть структурно-семантичні особливості цієї синтаксичної одиниці. З'ясуйте засоби зв'язку між її складовими частинами.

Завдання 4

Визначте основну тему тексту. Доберіть заголовок. До якого типу і стилю висловлювання належить текст і як від цього залежить його структура? Розчленуйте текст на надфразні єдності. Чи слід надфразну єдність ототожнювати з абзацом? Встановіть особливості смислових зв'язків між частинами тексту, вкажіть формальні засоби їх реалізації.

Завдання 5

За вказаною темою побудуйте текст-роздум. У чому полягає специфіка цього різновиду тексту? Назвіть частини тексту-роздуму та засоби зв'язку між ними.

Варіант 1

1. Коли любиш, чекатимеш довіку (Дрозд).

2. Зорі стікали з небесної височини тонким голубуватим світлом (Коцюб.).

3. Не відцурайся в слові простоти і мудрості невидної роботи, ти ще малий, тобі ще довго йти на шлях людський, де гори й повороти. Із ран воскресни, із вогню — зійди, хай пил січе і допікає хвища, веди свій плуг на темні попелища, рости свій корінь і не бійсь біди. А ти ж як думав? Лестощі й хвала — то вся поезія? Усі її висоти? Лиш трутень звук солодкі жертви соти, бджола ж для меду й серце оддала (А. Малишко).

4. Червоні помпони конюшини, немов їжачки, стовбурчили щетину з трилистих підставок, а пахучий чебрець ткав по схилу гори геліотроповий килим. Кашка розкривала скрізь парасольки. Серед білих наметів її тріпались крильця синіх метеликів. Часом на парасольку спускався жук і ловив сонце в зелене дзеркало крил. Устя таїла віддих, щоб його не злякати...

Дрібні дзвіночки розбіглись по луці і сіяли сум, такі делікатні і такі ніжні, що самі дивувались, як живуть на світі. Недоступна кропива, обважніла насінням, немов бджола пергою, хазяйновито шепталась по своїх леговищах (М. Коцюбинський).

5. Січень.

Варіант 2

1. Дарма що стояло тихе, сонячне безвітря, листя тріпотіло на деревах вздовж шляху (Смол.).

2. Поцілунки твої солоні затихають у моїй журбі (Павл.).

3. Ми давно переглянули вартість речей, розділивши святе і фальшиве. Ми — широкі душею. В нас кожен співа на своїй у братерському колі. Ми, буває, прощаєм неточні слова, та неточність у слові — ніколи. Ми навчилися навіть в роковану мить чесно долі дивитися в вічі. Нам неправда ненависна, як антисвіт. Та півправа — ненависна вдвічі (Б. Олійник).

4. Біля кожної хати — свій лелека. Прилітають вони на старі свої гнізда, а коли які не повертаються, то так і знай — спіткало їх у дорозі лихо. Стоїть їхнє гніздо порожнє, смутком віє од нього, та, дивись, невдовзі зайняли його інші лелеки, клеочуть уже там, яйця кладуть, пташенят висиджують.

А повиростають, тільки почнуть у колодочки вбиватись — і вчаться літати. Постають на краю гнізда, розправлять свої ще кволі крильця — та й ворущать ними (Є. Гуцало).

5. Лютий.

Варіант 3

1. Ким би ти не став — математиком чи інженером, а чи філологом — умій шанувати працю простої людини (Сух.).

2. Стежку тиху крізь отаву по росі протолочили (Олійн.).

3. Я просто мало жив. Я тільки віть людських шукань, врожайв та політь, я тільки іскра ватри молодої, суремний крик у сніжному завої, клітина вибуху нових століть. Мені б сто рук — звільнити світ од мук! І сто очей — у темряву ночей! А серце хай одне, гаряче, як і нині, воно — не сирота, воно ж бо при людині (А. Малишко).

4. Була тепла, ясна осінь. Осіннє повітря було прозоре, тихе. На заході під безхмарним небом стояло здорове золоте сонце. Під його скісними променями золотом

сяяло жовте листя лип та беріз. Здавалось, що якийсь чарівник, як у казці, убрав дерева у щиро-золоті шати. Розпечене повітря пашіло жаром і, здавалось, затаїло дух, не дихало: так було тихо. Великий лан буряків зеленів проти сонця молодою ботвиною. Деревя, одягнені в легеньку одежу з срібного інею, облились делікатним рожевим світлом.

Ясний сонячний промінь срібною доріжкою лягав по снігу межи довгими тінями (М. Коцюбинський).

5. Березень.

Варіант 4

1. Хоч і зазірало сонце крізь листя старих буків все-редину лісу, проте віяло прохолодою (Мак.).

2. В дні, прожиті печально і просто, все було як незайманий сніг (Кост.).

3. Гарні люди вмирають завжди передчасно... чомусь. От поганим, здається, і тисячоліття замало. І кричу я в розпуці: — О мамо Природо, пильнуйсь: чи не вкралась похибка у корінь твого праначала? Та стоїть вона мудро на древньому прюзі Дніпра і великою правдою чорну журу мою палить: — Все в природі доцільно: погане насправді вмира. А хороша людина лише переходить у пам'ять (Б. Олійник).

4. Від заходу насувалася чорна хмара, душний вітер нахрапом бив об гори, хвилював комиш у плавнях, обривав виноградне листя та гнав його по чорній, каламутній, немов поораній хвилями, річці...

Лагодилась буря. Але я байдужно дивився на грізні розрухи натури, не торкала якось мого серця дика краса південної бурі...

Роз'ятрений нудьгою, затоплений в задумі, плентавсь я тихою ходою берегом річки, не помічаючи навіть, як чорна хмара обіймала крайнебо, тихо лізла догори, драгліла вже над головою моєю (М. Коцюбинський).

5. Квітень.

Варіант 5

1. Де не повернеться — всюди за ним золоте гілля росте (Тют.).

2. І котилось над містом пахуче, високе, рожеве, тепле сонце (Олійн.).

3. Літа вже не мчать, як лошата прудкі в табуні, повільно бредуть, як верблюди в піску марокканським... Все легше когось підловити на щирій брехні, все важче купитись на срібну блешню провокацій. І вже починаєш не час цінувати, а мить, холодний аналіз чуття затискає в лещата... Все легше чийсь відступ од юних замрій зрозуміть, все важче і важче той відступ прощати (Б. Олійник).

4. Бредеш у шовках серед милозвучного пташиного щebetу і відчуваєш на душі, очищеній від усього гірко-го, тільки устояну радість, тільки звільнене від усяких пут небесно-легке щастя.

М'яке пухнасте волоття облизує руки, торкається щік. Плинуть гнучкі, тонконогі, квітучі типчаки. Серед золотавого їхнього розливу рясніють в улоговинках озерецька квітів, сизіють де-не-де, немов покриті інеєм, острівки степового чаю. Зрідка видніються над ковилами кулясті куці верблюдки, кермека та молодого кураю (О. Гончар).

5. Травень.

Варіант 6

1. Де згода в сімействі, там мир і тишина (Кочерга).

2. Двоє дітей на санчатах обігнали тебе на вулиці (Рил.).

3. На перше захоплення око не вельми зважа — досвідчене око навчилось вивчати й мовчати... Все ближче з імлі підкрадається вічна вежа, все далі назад відпливає безхмарний початок. Не ті уже чари несе проліскова пора. Не той уже хміль від коси, і краси, і косинки... Все рідше від першого погляду серце вмира, все більше у ньому примруженої оцінки. Певніше обходиш ковбані й каміння мулькі. Обачніші рухи, скупіші і жести, і жарти. Все нижче відсоток, рокований на помилки. І так неймовірно зроста їхня вартість (Б. Олійник).

4. Благословенна тиша навкруги. Лише зашерхоче десь суха зелена ящірка, пробігаючи в траві, бризнуть врізнобіч з-під ніг коники-ковалі та ще жайворонки дзюркочуть у тиші, проймаючи її вверх і вниз, невидимі у повітрі, як струмки, що течуть і течуть, розмаїті, джерельно-дзвінкі. Здається, співає від краю до краю саме повітря, співає марево, що вже схоплюється, тече, струмує де-не-де над ковилою.

Може, і цей текучий, замріяний степ теж тільки марево, що протече і не буде? (О. Гончар).

5. Червень.

Варіант 7

1. Чим краще підготуєш ґрунт до сівби, тим більшого урожаю сподівайся (Газ.).

2. Тільки квітом своїм при моєму вікні не опав соняшник (Олійн.).

3. Дорога. Ранок. Тиша. Довгий яр. Весь білою черемхою залитий. Гроза минула, і пахучі квіти Усі в краплинах. Ллється з-поза хмар Проміння тепле і голубувате. Біля криниці коні напувать Спинились ми (М. Рильський).

4. Над землею стояв досвіток — червона досвітня зоря показувала на схід сонця. Сивіли роси. Тодорка зійшла зі спашу в конюшину, залишену для насіння, збирала жменями росу — вмивалася. Заросила коси над лобом, брови і не витиралася. Підняла край вилинялої спідниці й обережно, щоб не столочити конюшини, високо підіймаючи ноги, ступила до лану жита...

Перед нею зеленів її хутір — за смереками, за садом не видно забудови. По конюшині виднів її слід (Б. Харчук).

5. Липень.

Варіант 8

1. Як тільки сонце виходить на небо, ліс прокидається всіма веселками свого життя (Газ.).

2. Заходилася мати вечерю варити (Олійн.).

3. Ставить осінь на землю свою золоту жирандоль. І, ковтаючи сльози, одягши на плечі сукману, перемотує

літо на чорні катушки тополь, шиє голим полям нескінченну сорочку з туману. Тихо строчать дощі... І навіщо мені ця печаль? Що я хочу спитать у цієї сумної кравчині? Я прощаюся з літом. І воно мені каже: "Прощай!" І хитає над шляхом порожні гнізда грачині (Л. Костенко).

4. В очереті справді натрапляють вони на таке багатство, якому й ціни не складеш у степу: криниця чистої джерельної води! Не дуже й глибока вона, сонце її просвічує аж до дна, а саме дно, мов у каменоломні, золотиться уламками абияк накиданого каменя-черепашника.

Дітям розкіш: обляжуть криницю з усіх боків, набирають воду в пригорці й смаковито п'ють, а понапивавшись, пустують, бризкають один одному в обличчя, лящуть, аж поки знову прищухнуть, дивлячись, як вода в криниці встоюється і сонячне проміння, зламане в ній, перестане гойдатись (О. Гончар).

5. Серпень.

Варіант 9

1. Якщо вибирати між красою і правдою, я вибираю красу (Довж.).

2. Вона так ніжно принесла мені своє кохання (Павл.).

3. Все буде так, як писано в книжках: Зірчастий сніг, легкий на вітах іній І голоси самотні у полях. Та й по снігах, метелицях проплине, Як у дзвінких, незміряних морях Невірний човен вірної людини (М. Рильський).

4. А потім вони втихомирились, поскручувались, прищурились у яругах, і тепер люди по коліна бредуть у снігу, що вечорами шеретує крихти срібла та виколихує блакитні дими й волошкове цвітіння.

Як гарно зараз довкола! Ошатні, в білих свитках хати притихли, немов дівчата перед весільним танцем; ось ударить бубон місяця, цьвохне смичком вітерець, і вони поведуть свій танок зачарованими долинами, левадами, садками і виведуть його усе вгору та вгору — аж на той шлях, по якому минулий вік проскрипів чумацькими мажами, а цей вік, як блискавками, спалахнув козацькими шаблями Котовського і Примакова (М. Стельмах).

5. Вересень.

Варіант 10

1. Чим ближче Степан під'їжджав до рідного села, тим сильніше сповнювалася його душа хвилюванням (Газ.).

2. Подив мій перетворився на щастя заколисаного дитяти (Павл.).

3. Шипшина важко віддає плоди. Вона людей хапає за рукава. Вона кричить: — Людино, підожди! О, підожди, людино, будь ласкава. Не всі, не всі, хоч ягідку облич! Одна пташина так мене просила! Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш. І просто осінь, щоб була красива (Л. Костенко).

4. З-за хмари пробився місяць підповний. Блиснув згори сріблом. Срібло полилось, і на буйному зарослому цвинтарі, серед густої зарослої гущавини, стало зелено-тьмаво, кам'яні хрести були білі, а дерев'яні стали чорнішими.

Листя тремтіло на деревах і, здавалося, видзвонювало.

Високі трави гоїдалися у тому виблиску, і було видно, як цвітуть квіти. Світло місяця залило все (Б. Харчук).

5. Жовтень.

Варіант 11

1. Коли я погляд на небо зводжу, нових зірок на ньому не шукаю (Л. Укр.).

2. У присмерку літають ластівки (Павл.).

3. Наближення зими... Пісень пташиних звуки замовкли в деревах оголених, смутних... Синіє холодно земля в сльозах розлуки із літом і теплом у мареві доріг... Наближення зими. Берези білокорі готуються до сну під вітру тихий свист. І з гілки падає у золотій покорі останній жовтий лист (В. Сосюра).

4. Листя злетіло з дерев. Недавно воно полум'яніло, кружляло, а зараз дерева голі. Листя полум'яніло й вночі, коли цього не було видно. І кружляло уночі, не тільки вдень, але це також було сховане від очей. Можна тільки уявляти, як воно поночі горить і обсипається. Знаю, що в яру його можна буде назгрібати немало, аби розвести вогнище. Там стоїть три липи. Три випадкові

липи, і нічого більше не росте, навіть тернові кущі. А кругом — поле.

Я сподіваюсь, що зможу нагребти сухого, палкого листя, хоча мені ще йти до нього далеко-далеко, але водночас і боюся, щоб його вже не розікрив вітер (Є. Гуцало).

5. Листопад.

Варіант 12

1. Коли потяг у даль загуркоче, пригадаються знову мені дзвін гітари у місячні ночі, поцілунки й жоржини сумні (Сос.).

2. Принишки граби в затишних долинах (Рил.).

3. І невидимі в пущах солов'ї Жагу солодку в звуки виливають. Здалося, що то самі гаї Назустріч сонцю ранньому співають... Все тоне у безумній черемшині. Все пахне молодістю і життям... Чому звеліти власним почуттям — “Лишіться!” — не дозволено людині? (Рил.).

4. Густий туман спадав на осінню землю. Клубився над річечкою і, вповивши верболози, темними хвилями лягав на обидва береги: туди, на всю долину, — Залужжя, далі, до цвинтаря і за цвинтар, на горб, у ліс, звідки Йосип вийшов. Хати стояли над туманом. Туман не здіймався вище вікон, і дерева наче росли поверх туману. А колишній панський маєток був майже невидний, бо у видолинку. Тільки паркові буки і сосни стриміли своїми кронами.

Земля суха, сіра, тверда і порепана: ще не задощило. Але вона холодна. Все тепло весни і довгого літа віддала корінню (Б. Харчук).

5. Грудень.

Лабораторна робота № 48

Тема: Систематизація й узагальнення вивченого з розділу “Синтаксис. Текст. Пунктуація”

Завдання 1

Визначіть закономірності внутрішньотекстової організації; вкажіть на формальні засоби їх реалізації.

Завдання 2

Поставте розділові знаки, сформулюйте правила їх уживання.

Завдання 3

Подайте синтаксичний аналіз виділеного складного речення, накресліть його схему.

Варіант 1

Море запінилось і кипить а вітер надув сосни на вершках скель і мчить острів на тих чорних вітрилах як корабель

Море поблискує злою блакиттю водяний пил б'є його білим крилом Вигнулося знялось крило вгору і пронизане сонцем упало А за ним летить друге і третє Здається що незнайомі блакитні птахи налетіли раптом на море

і б'ються завзято грудьми піднявши вгору білі широкі крила Вітер заганяє дихання назад у груди Взяв дерева за чуба і гне до землі Все зігнулось на острові-кораблі що несеться по морю на чорних вітрилах (М. Коцюбинський).

Варіант 2

Тихо й нудно і спека пекельна
Нікуди вже далі ось-ось має щось трапитись
І десь далеко за темною смугою лісу обізвався грім
*Легко й радісно зітхнув густий хutorський парк
із столітніми дубами тихо забриніли маленькі шибки
в низенькій хаті-земляниці що притулилась самотня
до панського парку Пішла хвиля аж засвистіла по
ланах засохлого жита*
Щось насувало грізне
Потемніло завітрило закрутила курява (С. Васильченко).

Варіант 3

А як по гінких стеблах палахкотять рожі Оксамитові
квіти твого дитинства твоєї юності твоєї дозрілості вони
протягом усеньких твоїх років стоять на моріжку твоєї
долі дивляться тобі всередину пристрасними своїми очима
їхні ворсисті стебла їхнє ворсисте листя пахне сухим
порохом і так добре від тих скупих пахощів наче вони
обіцяють безсмертя безперервність життя *І маєш
відчуття що якби зараз сам або хтось інший спробував
зірвати хоч би одне-однісіньке їхнє стебло із чорно-кисавими
дзвонами квіту то вирвав би його не з землі а наче зі своєї
власної душі і ти аж здригаєшся в передчутті чогось
лихого й недоброго* (Є. Гуцало).

Варіант 4

Хай простять мені смугляві берези Вони в селі Чорному
стоять над ставом мов соромливі дівчата що ви-йшли
купатись роздяглися і спустили до колін свої білі
сорочки їх ноги мие зелена вода ставу стан обіймають

сосни а кучеряве гілля цілують вечорами зорі ранками сонце тоді берези ще більше соромляться закривають засмаженими руками-гіллям краєчки своїх очей і от-от пирснуть зо сміху але на їх суворо дивиться дуб гладить вітрами лисину осокор сумно хитає головою стара верба і поговір шумить борами *Соромом горять тоді берези немає де сховатись присісти стоять розпезані а сонце січе над ними червоний оксамит* (Г. Косинка).

Варіант 5

У негоду чи заметіль у днину погожу й теплу як сон немовляти у вітровій чи непролазну розталь виходила Федора в степ зустрічати сонце *Стояла що та вогне-поклонниця від першого промінчика до врочистого виходу з-за гаю вогненної велетенської кулі і хилила ніколи й ні перед ким не схилену голову і сиве пасмо вибивалося з-під чорної хустки* Колись давно саме в такий ранковий час фашисти розстріляли її сина її єдину дитину Тому й ходить зустрічати сонце Наче хтось посилає іди Федоро іди може побачиш сина (О. Ніколаєвська).

Варіант 6

Ось він іде по дорозі крізь місячну повінь Легкий пил під ногами Роса на траві Темні коні пасуться Ось їх слід у росі Он їх спина виблискують Щось промайнуло в сутіні за мостом під вербою Ні нічого не майнуло Тихо навколо й не тихо Все сповнене особливих нерозпізнаних звуків *Крізь далекі дівочі співи що тихо бринять десь у сріблястому сляві здається ніби чути як росте трава огірки як десь у таємничій паркій тьмі довшає огудина гарбузів чіпляючись вусами за тин як наливаються червоним соком вишні шаріють груші* (О. Довженко).

Варіант 7

*А вже з-за лісу підводиться місяць заливає сяйвом
гущавину однобоко освітлює стовбури дерев і мере-
жаною оздобою тіней квітчає спорожнілу поляну
вкриває світлими візерунками кору могутнього дуба
горить ясним променем на пелюстках вцілілої під
дубом ромашки що на її вроду задивився синій дзвіно-
чок ще не розтоптаний як і ромашка парубоцькими
чобітьми не зірваний чиєюсь безжальною рукою*

Підводиться місяць все вище

Часом прокотиться верхів'ями мрійливий шум Про-
котиться й стихне (А. Шиян).

Варіант 8

Коли лежиш в полі лицем до неба і вслухаєшся в мно-
гоголосу тишу полів то помічаєш що в ній щось є не зем-
не а небесне

Ниви шумлять навколо і заважають Жену від себе
голоси поля і тоді на мене як дощ спадають небесні Се
жайворонки Се вони невидимі кидають з неба на поле
свою свердлячу пісню

Як вони оте роблять цікавий я знати

Та пісня має у собі щось отруйне Будить жадобу Чим
більше слухаєш тим більше хочеться чути (М. Коцю-
бинський).

Варіант 9

Легенда вістить близько вісімсот вісімдесят четвер-
того року улюблений дружинник і дорадник князя Ас-
кольда Житомир не захотів підкоритися войовничим
русам що їх привів у Київ князь Олег Разом зі своїми
воїнами лицар відійшов у Деревлянську землю щоб за-
губитися серед лісів і незалежно жити між вільного і
нікому не підлеглого люду

*Наші предки вмiли вибирати мiсця для поселень i
те що комонники Житомира обрали собі мiсцем осi-
лля саме цi горби нiкого не здивує повз такi мiсця бай-*

дуже не проходять Отже як вістить легенда на високій скелі над рікою Кам'янкою лицар заснував поселення і назвав його власним ім'ям (В. Шевчук).

Варіант 10

Псло Псел Псьол по-різному називають тебе люди та завжди ім'я твоє звучить владно і красиво як ім'я древньослов'янського витязя молодшого брата Борисфена-Дніпра-Славутича до якого несеш ти свою джерельну можуть вливаючись у його чисті води і вже обнявшись з ним поспішаєш до моря

Ти як і Дніпро оспіваний у піснях народних бо й сам мов пісня яка одвічно дзвенить лунає то стиха шумить то реве клекоче в розкнутості весняного повноводдя ніби показуючи людям свою силу й могутність яким ти був у далеку пору своєї молодості коли проклав звивисте русло поміж крутих і пологих берегів Ти увійшов мов легенда в наші прадавні народні думи які оспівують подвиги древньоруських полків і дружин (І. Цюпа).

Варіант 11

Соняшники мов кулі жовтого вогню той вогонь із пелюстками він висить на стеблах над городиною їхнім полум'ям просякнуто зараз повітря настрій серпневого дня вони повертають людські голови до себе й примушують думати про них *Соняшники горять на подвір'ях за горожами вони повиходили до самої дороги тут ростуть на вільному місці й дивлячись на них хочеш усміхнутись ловиш себе на тому що зласкавів і здобрів безпричинно* Соняшники піднялись над землею і своїм легким полум'ям наче й тебе окрилюють підносять (Є. Гуцало).

Варіант 12

Після вечері Микола взяв свиту й ліг спати на току на соломі але його не брав сон Він лежав лицем просто неба й дививсь на темне небо засіяне зорями ніби чорне поле пшеницею Вечір був темний теплий та тихий Кругом стояли верби груші та вишні мов вироблені з каменя а над вербами розстелялось глибоке темне небо Густо-прегусто висипали зорі на небі *Микола не міг одірвати очей од неба водив очима за зірками придивлявся до густої Квочки до Вожа до Волосожара і йому здавалось, що небо то якась здорова дивна книга а зірки то якісь дивні слова та тільки він не має хисту їх прочитати* (І. Нечуй-Левицький).

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- Ант.-Дав. — Б.Д. Анто-
ненко-Давидович
Антонич — Б.-І. Антонич
Багм. — І. Багмут
Багр. — І. Багряний
Баж. — М. Бажан
Барк. — І. Барківський
Баш — Я. Баш
Білк. — М. Білкун
Бічуя — Н. Бічуя
Бойч. — О. Бойченко
Брат. — Р. Братунь
Вас. — С. Васильченко
Виннич. — В. Винниченко
Вишня — Остап Вишня
Вільде — І. Вільде
Вінгран. — М. Вінгранов-
ський
Вовч. — Марко Вовчок
Ворон. — М. Вороний
Воронько — П. Воронько
Вороп. — О. Воропай
Воскр. — С. Воскрека-
сенко
Вусик — О. Вусик
Газ. — Газета
Гірн. — П. Гірник
Гліб. — Л. Глібов
Гнат. — М. Гнатюк
Гол. — А. Голошко
Гонч. — О. Гончар
Гончарук — В. Гончарук
Горд. — К. Гордієнко
Горл. — Л. Горлач
Греб. — Є. Гребінка
Григор. — І. Григоренко
Грінч. — Б. Грінченко
Груш. — М. Грушев-
ський
Гурін. — П. Гуріненко
Гуц. — Є. Гуцало
Дім. — А. Дімаров

Дмит. — Л. Дмитерко
Довж. — О. Довженко
Донч. — О. Донченко
Досв. — О. Досвітній
Драч — І. Драч
Дрозд — В. Дрозд
Др.-Хм. — М. Драй-Хмара
Дудар — Є. Дудар
Ендеберя — В. Ендеберя
Єфр. — С. Єфремов
Жил. — І. Жиленко
Журн. — Журнал
Забашта — Л. Забашта
Заб. — Н. Забіла
Забуж. — О. Забужко
Загреб. — П. Загребель-
ний
Збан. — Ю. Збанацький
Земл. — В. Земляк
Зеров — М. Зеров
Іваненко — О. Іваненко
Іванич. — Р. Іваничук
Іванц. — М. Іванців
Івч. — М. Івченко
Ільч. — О. Ільченко
Іов — І. Іов
Йогансен — М. Йогансен
Калин. — І. Калинець
К.-Карий — І. Карпенко-
Карий
Клен — Ю. Клен
Кобр. — Н. Кобринська
Козач. — В. Козаченко
Колесн. — П. Колесник
Колом. — В. Коломієць
Копил. — О. Копиленко
Коротич — В. Коротич
Косинка — Г. Косинка
Кост. — Л. Костенко
Коцюб. — М. Коцюбин-
ський
Кочев. — В. Кочевський
Кочерга — І. Кочерга
Криж. — А. Крижанів-
ський
Куліш — П. Куліш
Купч. — Р. Купчинський
Ле — І. Ле
Левада — О. Левада
Лепк. — Б. Лепкий
Лет. — Є. Летюк
Литв. — М. Литвиненко
Лиходід — М. Лиходід
Логв. — В. Логвиненко
Лубк. — Р. Лубківський
Лук. — М. Луків
Л. Укр. — Леся Українка
Мак. — О. Маковей
Маківч. — Ф. Маківчук
Малан. — Є. Маланюк
Мал. — А. Малишко
Мамч. — І. Мамчур
Минко — В. Минко
Мирн. — Панас Мирний
Миросл. — Г. Мирослава
Млинч. — Ф. Млинченко
Мовч. — П. Мовчан
Мур. — І. Муратов
Мушк. — Ю. Мушкетик
Нагн. — М. Нагнибіда
Нар. тв. — Народна твор-
чість
Нех. — І. Нехода
Н.-Лев. — І. Нечуй-Ле-
вицький
Олесь — О. Олесь
Олійн. — Б. Олійник
Ольж. — Олег Ольжич
Онещ. — І. Онещак
Опанас. — О. Опанасюк
Осипчук — В. Осипчук
Осьм. — Т. Осьмачка
Павл. — Д. Павличко
Пагут. — Г. Пагутяк

Пальч. — М. Пальчик
Панч — П. Панч
Пахл. — О. Пахльовська
Первом. — Л. Первомай-
ський
Підмог. — В. Підмогиль-
ний
Підс. — О. Підсуха
Плужн. — Є. Плужник
Покр. — С. Покровський
Публ. — Публіцистика
Рекл. — Реклама
Риб. — Н. Рибак
Рил. — М. Рильський
Розм. — Розмовне
Ролан — Р. Ролан
Руд. — С. Руданський
Самійл. — В. Самійленко
Самчук — У. Самчук
Світл. — І. Світличний
Семенко — М. Семенко
Сенч. — І. Сенченко
Сим. — В. Симоненко
Синг. — М. Сингаївський
Скляр. — С. Скляренко
Скунць — П. Скунць
Скурат. — В. Скуратів-
ський
Славут. — Яр Славутич
Слісар. — О. Слісаренко
Сміл. — Л. Смілянський
Смол. — Ю. Смолич
Собко — В. Собко
С. Ол. — С. Олійник
Сом. — М. Сом
Сос. — В. Сосюра
Сочив. — І. Сочивець
Стар. — М. Старицький
Стельм. — М. Стельмах
Стеф. — В. Стефаник
Стус — В. Стус
Сух. — Сухомлинський
Тарн. — М. Тарновський
Тесл. — А. Тесленко
Тич. — П. Тичина
Ткач — М. Ткач
Трубл. — М. Трублаїні
Тулуб — З. Тулуб
Тур. — Й. Турянський
Тют. — Г. Тютюнник
Усп. — П. Успенський
Ушин. — К. Ушинський
Федор. — Р. Федорів
Фр. — І. Франко
Харч. — Б. Харчук
Хвил. — М. Хвильовий
Хижн. — А. Хижняк
Хотк. — Г. Хоткевич
Цюпа — І. Цюпа
Чайк. — А. Чайковський
Чапл. — В. Чапленко
Чендей — І. Чендей
Черкас. — С. Черкасенко
Чорн. — М. Чорний
Чуб. — Г. Чубач
Шевч. — Т. Шевченко
Шевчук — В. Шевчук
Шест. — І. Шестак
Шиян — А. Шиян
Шовкопл. — Ю. Шовко-
пляс
Фен. — М. Фененко
Ю. Ол. — Ю. Олійник
Ющ. — О. Ющенко
Ян. — Ю. Яновський
Яров. — Л. Яровий
Я. Ст. — Я. Ступак

Довідкове видання

*КОЛОЇЗ Жанна Василівна,
МАЛЮГА Наталія Миколаївна,
ЯВІР Валентина Василівна*

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

Підп. до друку 18.07.08. Формат 84×108 1/32. Папір офс.
Друк офс. Ум. друк. арк. 18,9. Обл.-вид. арк. 15,10. Зам. № 8-1569.

Видавництво "Знання"

01034, м. Київ, вул. Стрілецька, 28.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1591 від 03.12.2003.

Тел.: (044) 234-80-43, 234-23-36.

E-mail: sales@znannia.com.ua

<http://www.znannia.com.ua>

Віддруковано ЗАТ "ВПІОЛ". 03151, Київ, вул. Волинська, 60

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

серія ДК № 752 від 27.12.2001 р.